

VIGILIA

1935 HÚSVÉT ÜNNEPE

II. K Ö T E T

T A R T A L O M:

FAULHABER BIBOROS: Apud Sanctum
Petrum vigilemus

MÉCS LÁSZLÓ: Paraszток

SIK SÁNDOR: A katolikus irodalom problémájához

MIHAIL EMINESCU: Glossza

SIGRID UNDSET: Szent Halvard

VIDA IMRE: A ressentiment szerepe a forradalomban

HARSÁNYI LAJOS: Falusi lány

BIRÓ BERTALAN: Vladimir Szolovjev

VLADIMIR SZOLOVJEV: Antikrisztus-legenda (Látomás)

SIK SÁNDOR: Túl a borókán

BELITZKY JÁNOS: Magyar helytörténetírás

ORTUTAY GYULA: Magyar falu-kutatás

P. BRUNO DE JESUS MARIE O. C. D.:
A gyermekség szent útja

FIALA FERENC: A katolikus templomépítés
örök irányai

NAGY MIKLÓS: Possevino

GEORGES BERNANOS: Szent Domonkos

KOCSIS LÁSZLÓ: Várnak, hogy segíts

THURZÓ GÁBOR: A mai német katolikus
irodalom

BERGOU IMRE O. P.: Jaroslav Durych

JAROSLAV DURYCH: A Montserrat hegyén

BOLDIZSÁR IVÁN: Morus Tamás

P. RAOUL PLUS S. J.: Consummata

CSAPODY CSABA: A turáni eszme kialakulása

SALACZ GÁBOR: Tisza Kálmán és a Vatikán

SZERKESZTIK:

ARADI ZSOLT, BALLA BORISZ, POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

Felelős szerkesztő és kiadó:
POSSONYI LÁSZLÓ

Kiadják:
ARADI ZSOLT, BALLA BORISZ, POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik évente négyszer 640—712 oldal terjedelemben.
Előfizetési ára egy évre belföldön 5 pengő, Romániában 250 lei, Csehszlovákiában 42 ck,
egyéb külföldön 7 pengő. — Egyes szám ára 2 pengő.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28. szám.

Telefonszám: 46-5-69.

Csekk számla száma: 20.668.

A VIGILIA következő száma 1935 szeptember végén, Lisieuxi Szent Teréz ünnepének
vigiliájára jelenik meg.

A VIGILIA kapható minden nagyobb könyvesboltban. Főbizományosok a SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT könyvesboltjai:
Budapest, IV., Kocsakeméti-utca 2. — Szeged, Kárász-utca 10. — Pécs, Széchenyi-tér 18. — Debrecen, Szent Anna-utca
10—12. — Győr, Deák Ferenc-utca 2. — Cegléd, Rákóczi-út 2. — Balassagyarmat, Rákóczi fejedelem-út 22. szám.

U J K O R

A K T I V K A T O L I K U S O R G A N U M

Szerkesztik és kiadják:
ARADI ZSOLT, BALLA BORISZ, POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik minden második szombaton.

Előfizetési ár: Egy évre 8 pengő, félévre 4 pengő, negyedévre 2 pengő.
Külföldre egy évre 10 pengő. Belföldre egyes szám ára 40 fillér.

Postatakarék csekk számla: 21.831.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: VIII., Szentkirályi-utca 28.

Telefonszám: 46-5-69.

Mutatványszámot ingyen küld a kiadóhivatal.

Mindenütt kapható.

Együttes előfizetés a Vigiliával.

második kötetét tesszük le a művelt magyar olvasó közönség elé, minden szerénytelenség nélkül vallhatjuk be azt, hogy az elért eredmények jóval nagyobb önbizalmával érkezünk meg egy új szellemi országút második kilométerkövéhez. Vallomásunkhoz hozzá teszünk még valamit. Számítottunk ugyan egy elit magyar közönségre, nem voltunk túlságosan pesszimisták, számítottunk egy bizonyos réteg műveltségére, megértésére és áldozatkészségére. És — elszámítottuk magunkat, ötször, nem, tízszer annyian jöttek, álltak mellénk és indultak el velünk együtt — szerény indítókkal a szellemi arisztokrácia ezen új országútján, amelyet a «Vigilia» jelent. Amely itt a magános, árva, magyar táj közepén, a magyar nyelv és a magyar kultúra kötöttségében indult el, de amelynek iránya egy végtelen horizont alatt ugyanazon cél felé tart, mint a többi hatalmas, nem magyar nyelvű katolikus testvérek útja. Valamennyiök fölött az Anyaszentegyház áldott keze virraszt, valamennyiök fölött ugyanaz az egyetemes, áldott és tiszta ég borul, az «Una Sancta» mindent egybefoglaló szelleme. A «Vigilia» a maga magas níveljén is csak az ő egyszerű, hűséges gyermeke marad . . .

A most meginduló UJ KOR-nak szerepe, úgy hisszük mindenki előtt máris ismeretes, mielőtt még megindult volna. Tudniillik benne ugyanazt folytatjuk, ugyanazért küzdünk s ugyanazokért a célokért, mint azt a «Korunk Szava» I. évfolyamában tettük. Aki kiválásunk pillanataig ismerte a «Korunk Szavá»-t, az bizonyára ismeri máris az UJ KOR-t. A «Vigilia» a kultúra mély kútjaiba néz s a lelkiség örök távlatait figyeli, jellege arisztokratikusabb, kényesebb, ritkább s ugyanakkor nincs kitéve az aktualitások villanó és mulandó játékainak. Az «Uj Kor» belevilágít a mai élet gomolyagába, állandó készültségben van, a változásokat nyomon követi, közelebb van s nem ijed meg a magyar s az európai élet sokszor szinte kétségbeejtő, nehéz problémáitól és ha talán más módon, de ugyanazokért az örök emberi igazságokért és örök isteni célokért küzd, amelyeket a «Vigilia» mintegy fölötte állva az eseményeknek, az ő kulturális fellegrárában őriz.

U J K O R

A K T I V K A T O L I K U S O R G A N U M

VIGILIA

A Z E G Y E T E M E S K A T O L I K U S S Z E L L E M I S É G F O L Y Ó I R A T A

Szerkesztik és kiadják:

ARADI ZSOLT, BALLA BORISZ, POSSONYI LÁSZLÓ

Együttes előfizetés
az **UJ KOR**-ra és **VIGILIA**-ra.

Belföldön egész évre 12 pengő, félévre 6 pengő, negyedévre 3 pengő. Havonként is fizethető és ekkor havi 1 pengőért kapja mindkét folyóiratot kb. 1500 nagy oldal, évi terjedelemben. Az Uj Kor és a Vigilia a mai katolikus világszellemiséget sugározza és a legerősebben harcol a magyar lelki, szellemi, szociális és nemzeti megújulásért.

Külföldön a két lap, együtt egész évre 16 pengő, félévre 8 pengő, negyedévre 4 pengő, kivéve, ahol képviselőink az illető ország pénznemében állapították meg az előfizetéseket.

V I G I L I A

H ú s v é t ü n n e p e

1935

II. KÖTET

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
FAULHABER BIBOROS : Apud Sanctum Petrum vigilemus	3—6
MÉCS LÁSZLÓ : Parasztkok	7—8
SIK SÁNDOR : A katolikus irodalom problémájához	9—30
MIHAIL EMINESCU : Glossza	31—32
SIGRID UNSET : Szent Halvard	33—48
VIDA IMRE : A ressentiment szerepe a forradalomban	49—67
HARSÁNYI LAJOS : Falusi lány	68
BIRÓ BERTALAN : Anima candida — Vladimir Szergejevics Szolovjev	69—76
VLADIMIR SZERGEJEVICS SZOLOVJEV : Antikrisztus-legenda	77—88
SIK SÁNDOR : Túl a borókán	89—90
BELITZKY JÁNOS : A magyar helytörténetírás problémái	91—108
ORTUTAY GYULA : A magyar falu-kutatás új útjai	109—125
P. BRUNO de Jesus Marie O. C. D. : A gyermekség szent útja	126—136
FIALA FERENC : A katolikus templomépítészet örök irányai	137—142
NAGY MIKLÓS : Possevino	143—146
GEORGES BERNANOS : Szent Domonkos	147—157
KOCSIS LÁSZLÓ : Várnak, hogy segíts	158
THURZÓ GÁBOR : A mai német katolikus irodalom	159—164
BERGOU IMRE O. P. : Jaroslav Durych	165
JAROSLAV DURYCH : A Montserrat hegyén	166—167
BOLDIZSÁR IVÁN : «A legszeretettebb angol»: Morus Tamás.....	168—173
CONSUMMATA (Marie Antoinette de Geuser levelei és lelki naplója) ...	174—185
CSAPODY CSABA : A turáni eszme kialakulása	186—194
SALACZ GÁBOR : Tisza Kálmán római intervenciója 1884-ben	195—200

Nihil obstat. *Dr. Michael Marczell* et *N. Töttösy*, censores dioecesani. Nr. 1161/1935. Imprimatur. Strigoni, die 17. Aprilis 1935. *Dr. Julius Machovich*, vicarius generalis.

APUD SANCTUM PETRUM VIGILEMUS

IRTA: FAULHABER BIBOROS, MÜNCHENI ÉRSEK

Abból az országból köszöntöm a «Vigilia» olvasóit és barátait, ahonnan Szent István király Gizella királynőt, Szent Imre anyját hitvestársul hazájába vezette. Abból a székesegyházból küldöm áldásomat katolikus magyar testvéreink újraéledő szellemi mozgalmára, amelynek sírkamrájában magyar föld öleli körül Harmadik Lajos bajor király koporsóját. Lelkem hűségesen őrzi az 1930 augusztusában, Budapesten tartott eucharisztikus ünnepi nagygyűlés felejthetetlen emlékét, ahol a különböző nyelvű népek fáklyáikat meggyújtották és közös nyelven énekelték a «Venite adoremus»-t. Ezt az üdvözlést a mi felejthetetlen székesfehérvári püspökünknek, Prohászkanak hűséges emlékezetében küldöm, akinek apostoli írásai ma is tovább élnek és hatnak és Serédi bíboros őminenciájának, Esztergom hercegprímásának mélységes tiszteletében, akinek tekintélye a kánoni jog terén világszerte ismert.

Micsoda nagyszerűség lakozik a népeket átölelő Egyház egységeben! Az egyes népek szabadon fejlesszék nemzeti egyéniségüket, fáradozzanak népük gazdasági boldogulásáért és kulturális haladásáért. De ne felejtsek el a különböző népek, hogy ugyanaz az Isten, aki napjának sugarát egyformán ömleszti valamennyi országra, a népek egymásközötti életében is igazságosságra és emberiségre, méltányosságra és kölcsönös bizalomra kötelez. Az Egyház örködik a hit egysége fölött és minden nép számára hirdeti: Közös ősatya leszármazottjai vagytok, ugyanannak a Megváltónak drága vére árán születettek újra Isten gyermekeivé, a mindnyájunkra közös Evangélium iskolájába és a megváltottak közösségébe hivatottak el. Ugyanaz az egyházi alkotmány és ugyanaz az egyházi jog von benneteket egyetlen szellemi közösségbe, amíg köröskörül a népek állami és szociális, gazdasági és tudományos rendszerei és alkotmányai forgandók és változók. Az Egyház egysége a főpásztor egységeben testesül meg. Századunkat nehéz fellegek árnyékolják be. De egy halvány sugárnak minden jajsztót el kell némítania s minden kétségbeesést el kell oszlatnia. XI. Pius pápánknak, mindnyájunk közös Szentatyjának dicsőséges és gondviselészerű uralmára gondolok, akinek világótátfogó körlevelei minden művelt katolikus könyvtárában ott kellene hogy álljanak. Ha visszagondolunk azokra a szomorú időkre, amikor ellen-

pápák léptek fel és a püspökök megoszlottak Rómához való állásukban, hálát kell adnunk Istennek, hogy ma az egész püspöki kar egységesen hajol meg az Egyház feje előtt. Az Egyház egysége a liturgia egységében is megnyilvánul. Az Egyház hierarchiájában valamennyi nép szentjei helyet kapnak, Magyarországi Szent Erzsébet ott áll Szent Bonifác, a németiség apostola mellett és az Ur asztala köré a világ minden népének és rendjének tagjai oda-sorakoznak, mint a testvérek az atya házában. Uralkodjék bár a népek életében a legbábelibb nyelvzavar, az Egyház liturgiájában ugyanaköré a keresztköré, ugyanaköré az evangélium köré és ugyanaköré az oltár köré gyülekezve az Egyháznak ugyanazt az egy változatlan liturgiai nyelvét beszélik mindnyájan. Magyarország az az ország, ahol a liturgia nyelvét, a latint jobban ápolják, mint bármely más országban, azt hiszem, még Olaszországot sem véve ki. Micsoda nagyszerűség lakozik a népeket átölelő Egyház egységében !

Nagy Szent Leó pápa mondja egyik kántorböjti homiliájában : szombaton tartsunk Vigiliát Szent Péter sírjánál ! Apud Sanctum Petrum vigilemus. Azért lesz a «Vigilia», ennek a folyóiratnak a neve, a szellemileg magasratörők számára valóban ébresztő kiáltássá, mert ma a keresés és a kérdés, a vallási felébredés és felfelétörekvés éppen a szellemi elit sorában tör leginkább utat. Mi a feszültségeknek és a szellemi zűrzavarnak súlyos időszakába születünk bele, de beleszülettünk egyúttal a vallási megmozdulás hajnalába, a lelkiigyakorlatos, az eucharisztikus és liturgikus mozgalmakba, a biblikus mozgalomba és különösen a Katolikus akcióba. Isten rendelését kell ebben látnunk és egyrésztől korunk feszültségeinek levezetésén és a légkör méregtelenítésén kell dolgoznunk, másrésztől a vallási felfelétörekvéshez kell csatlakoznunk. Boldognak nevezi az Evangélium azokat a szolgákat, «akiket az Ur eljövetelekor ébren talál». Boldogok tehát azok, akik a borus várakozások idején hűséges vigiliát tartanak és fülükbe zúg az Egyház tanítása : «Holnap meglátjátok az Urnak dicsőségét». Amint a mezők vetései nemcsak napfényes időben nőnek és gyarapszanak, hanem a csillagtalán éjszakák sötétjében is, éppúgy növekszenek Isten vetései az üldöztetés óráinak idején is s nemcsak a békének időszakában. Tartsunk tehát vigiliát Szent Péter sírjánál.

(Eredeti szöveg)

APUD SANCTUM PETRUM VIGILEMUS

Aus dem Land, aus dem der hl. König Stephan von Ungarn die Königin, die Mutter des hl. Emerich, heimführte, grüße ich die Leser und Freunde der «Vigilia». Aus dem Dom, in dessen Krypta der Sarg von König Ludwig III. von Bayern ungarische Erde umschließt, segne ich das neuerwachte Geistesleben ungarischer Glaubensgenossen. Meine Seele bewahrt in Treue die Erinnerung an den unvergeßlich feierlichen Eucharistischen Kongreß in Budapest im August 1930, als dort die Völker verschiedener Zungen die Fackeln anzündeten und wie mit *Einer* Zunge das Venite adoremus sangen. Ich sende diesen Gruß in treuem Gedenken an unseren unvergeßlichen Bischof Prohaßka von Stuhlweißenburg, dessen Schriften heute noch apostolisch weiterwirken, und in tiefer Ehrfurcht vor Seiner Eminenz dem Herrn Kardinal Serédi von Esztergom, dessen Autorität auf dem Gebiet des canonischen Rechtes in der ganzen Welt bekannt ist.

Was ist es doch Herrliches um *die Einheit der Völkerumspannenden Kirche!* Die einzelnen Völker mögen ihre nationale Eigenart pflegen, um wirtschaftlichen Wohlstand und kulturellen Fortschritt sich mühen, ihre guten Rechte, Ehre und Freiheit verteidigen. Die einzelnen Völker mögen aber nicht vergessen, daß der gleiche Gott, der seine Sonne leuchten läßt über allen Ländern, auch im zwischenvölkischen Leben zu Gerechtigkeit und Menschlichkeit, zu Wahrheit und gegenseitigem Vertrauen verpflichtet. Die Kirche wacht über *die Einheit des Glaubens* und bringt allen Völkern die Botschaft: Ihr seid Abkömmlinge des gleichen Stammvaters, ihr seid aus dem kostbaren Blut des gleichen Erlösers zu Kindern Gottes wiedergeboren, ihr seid in die Schule des gleichen Evangeliums und in die Gemeinschaft der Erlösten berufen. Ihr seid durch die gleiche Kirchenverfassung und das gleiche Kirchenrecht zu einer geistigen Gemeinde zusammengeschlossen, während ringsum im staatlichen und sozialen, im wissenschaftlichen und wirtschaftlichen Leben der Völker die Verfassungen und Systeme wechseln. Die Einheit der Kirche verkörpert sich in der *Einheit ihres Oberhauptes*. Es liegen schwere Schatten auf unserem Jahrhundert. Aber *ein* helles Licht muß alles Jammern verstummen lassen und alle Verzweiflung verscheuchen, ich meine den glorienreichen providentiellen Pontifikat unseres gemeinsamen Heiligen Vaters Pius XI., dessen monumentale Weltrundschreiben in der Handbibliothek eines jeden gebildeten Katholiken stehen müßten. Wenn wir an die traurigen Zeiten zurückdenken,

in denen Gegenpäpste auftraten und die Bischöfe in ihrer Stellung zu Rom geteilt waren, werden wir Gott dafür danken, daß heute der gesamte Episkopat lückenlos mit dem Oberhaupt der Kirche verbunden ist. Die Einheit der Kirche offenbart sich auch in der *Einheit der Liturgie*. Im Gottesdienst der Kirche erscheinen die Heiligen aus allen Völkern, die hl. Elisabeth von Ungarn neben dem hl. Bonifatius, dem Apostel der Deutschen, und am Tisch des Herrn reihen sich die Menschen aus allen Ländern und Ständen aneinander wie Geschwister im Hause des Vaters. Mag auch sonst eine babylonische Sprachverwirrung im Leben der Völker herrschen, in der Liturgie der Kirche um das gleiche Kreuz und das gleiche Evangelium und den gleichen Altar versammelt, sprechen sie die gleiche liturgische Sprache der Kirche. Ungarn ist das Land, wo die lateinische Sprache der Liturgie mehr als in anderen Ländern, mir scheint sogar mehr als in Italien, gepflegt wird. Was ist es Herrliches um die Einheit der Völkerumspannenden Kirche!

Papst Leo der Große sagt in einer Quatemper-Homilie: Am Samstag laßt uns am Grabe des hl. Petrus die Vigil halten! Apud Sanctum Petrum vigilemus. Darum wird der Name dieser Zeitschrift «Vigilia» wirklich ein Weckruf für geistig Höherstrebende werden, weil heute ein Fragen und Suchen, ein religiöses Vorwärts- und Aufwärtsstreben gerade durch die Reihen der Gebildeten geht. Wir sind in eine dunkle Zeit der Spannung und geistigen Verwirrung hineingeboren und gleichzeitig in eine morgenrötende Zeit der religiösen Bewegung, der Exerzitienbewegung, der eucharistischen und liturgischen Bewegung, auch der biblischen Bewegung und besonders der Katholischen Aktion. Wir müssen darin den Willen Gottes erkennen, einerseits an der Entspannung und Entgiftung der Zeit mitzuarbeiten und andererseits uns der religiösen Aufwärtsbewegung anzuschließen. Das Evangelium nennt die Knechte selig, «die der Herr bei seinem Kommen wachend findet». Selig also jene, die an den dunklen Vorabenden treue Vigil halten und das Wort der Kirche hören: «Morgen werdet ihr die Herrlichkeit Gottes schauen». Wie auch in sternenlosen Nächten die Saat auf den Feldern weiterwächst, nicht bloß an sonnenhellen Tagen, so wachsen die Saaten Gottes auch in den Zeiten der Verfolgung, so geht das Reich des Christus-Königs seinen Weg auch in den Zeiten der Trübsal, nicht bloß in den Zeiten des Friedens. Laßt uns beim hl. Petrus Vigil halten!

M. Kard. Faulhaber,
Erzbischof von München.

München, 31. März 1935.

PARASZTOK

GÖMBÖS GYULÁNAK AJÁNLVA

IRTA: MÉCS LÁSZLÓ

Komolyak. Konokul kemények. Kevélyek.
Mintha átaludtak volna ezer évet :
ma is olyanok még, mint mikor Szent István
felnegyelte Koppányt, új hitet tanítván.
A világ hol gyógyul, hol megint megőrül,
— ők az örök Példa a Nagy Magvetőrül !

A csizmájuk földes, mintha csak most léptek
volna ki a földből frissiben eltépett
gyökérrel, mint a fák, mik valamiképen
jární kezdtek régen egy tündérmesében.
Fák ők : koporsónak, gyümölcsnek, bölcsőnek,
a sors játékira vidám füttyülőnek.

Néma imádói a legfőbb Nap-úrnak ;
tavasszal kinyílnak, télen bezárulnak.
Csalásnak tartanak minden üvegházat,
részlet-tavaszával minden olyan lázat,
mit nem a Nap kéklő Tavasz-kemencéje
tüzel föld, fa, állat, ember életére.

A Földön kultúrák görögtüze lobban,
de a csodák szintjén sugárzó lángokban
nem nyílt ki még soha egy virág vigalma,
nem kélt ki egy zabszem, nem ért meg egy alma,
nem telt meg egy kamra, nem telt meg egy pajta,
a parasztok mindég mosolyogtak rajta.

Amit ők a földből kitermeltek borban,
búzában, emberben, vágyban : minden korban
mindig avval üztek lánckereskedelmet
börzék, diplomaták, világtörténelmek,
az egész ragyogó parazita élet.
Kenyerük oltáron Krisztus testévé lett !

Az iparos ember nékik : «gyütt-ment ember»,
ki oly árut készít, milyet a Pénz rendel.
Hivatalnok ember nékik : lenge nádszál,
odahajlik, hova a hatalom átszál.
Író, költő ember nékik : bolond ember,
ki nem az Élettel beszél, de a Csennddel.

A munkásság nékik : sehonnai fajta,
mely nem hall Isten-szót, míg gépeit hajtja.
A gyárak a Tőke mese-szőnyegére
rávarázsolt álmok, ha kirántják : jégre
esik boldogságuk s minden mese — látszat.
Dühükből kufárok forradalmat játsznak.

Mindez ember-fajták a parasztból nőnek
félrefinomultán sok fölös erőnek.
Félrefinomulnak, fényben felvirulnak
eszméik a paraszt-erdőn és lehullnak.
— Ők meg csak maradnak gyökérbe-marasztott
ember-tartalékok, földszagú parasztok.

Mázolták már őket hiéna-pirosra,
de az eső újra földbarnára mosta.
Bemeszelték őket szép bárány-kezesre,
de visszabarnultak agyafurt-eszesre.
Befestették őket piros-fehér-zöldre,
de ma sem hasonlók másra, mint a földre.

Az elemek szörnyű erejével élnek,
senkit se kérlelnek, senkitől se félnek.
Ráérnek. Kivárják urak huncutságát,
forradalmároknak véres mulatságát.
Rombolásba soha nem fojtják a panaszt.
(Dózsa György lecsúszott úr volt és nem paraszt !)

Aki őket egyszer megszervezi szépen :
kitűzi a béke csillagát az égen,
meghozza a munkás, nagy törvényű Rendet,
mellyel jó emberek s csillagok kerengnek,
lázmentes parasztok dalával dolgozva
századok nyugalját kiegyensúlyozza !

A KATOLIKUS IRODALOM PROBLÉMÁJÁHOZ

IRTA: SIK SÁNDOR

(EGYETEMESSÉG ÉS FORMA)

A katolikus irodalom igazi természetére vonatkozó sokféle katolikus és még többféle nem-katolikus előtételel és babonával szemben legbiztosabban eligazít, ha komolyan vesszük a szavakat és katolikus irodalomnak csak azt nevezzük, *ami katolikus is meg irodalom is egyszerre*. Ez a semmitmondónak látszó meghatározás voltaképpen minden lényegest magában foglal és minden félreértés eloszlatására alkalmas, mindenki számára, aki evvel a két fogalommal tisztában van.

I.

A katolikus irodalom *mindenekelőtt: irodalom*. A katolikus írónak tehát semmi jussa más elbírálásra, mint más írónak; a mesterembertől sem fogadnánk el silányabb munkát, ha tudnók is róla, hogy napi áldozó. Viszont hivatása és felelőssége sem más, mint minden igazi íróé: adni a maga módján a szó legtisztább, esztétikai értelmében vett irodalmat. Ez persze nem azt jelenti, hogy a katolikus író hivatása alacsonyabbrendű, vagy felelőssége csekélyebb a legnagyobbnál, hanem azt, hogy *minden* becsületes író a legnagyobb elhivatás és felelősség elkötelezettje. A katolikus író legfőleg abban különbözik másoktól, hogy a maga élő hite és megalkuvást nem tűrő világnézete következtében még tisztábban és természetfölötti szankcióktól megszentelten kell látnia ezt a hivatást és a maga Krisztus-követésre stilizált, folytonos lelkiismeretvizsgálattal és magajobbítási gyakorlatokkal iskolázott, kegyelmi indításokkal elevenített lelkiélete mellett még mélyebben és sürgősebben kell — de lehet is — átéreznie és magától számonkérnie ezt a felelősséget.

Mi ez a felelősség és ez a hivatás? Az irodalom, az író oldaláról tekintve: művészet. *Az író elsősorban művész*. Ha nem művész, akkor nem is író, hanem mesterember, vagy hivatalnok. Mi a művész? Próféta, vates, igehirdető, a nép tanítómestere — mondják egyesek, Ember, aki játszik a szavakkal, örök gyermek, makacs álmodó, hangok bűvésze — vitatják mások. Szociológus és historikus, az élet ábrázolója, oknyomozó és törvénykutató, a tömeg öntudatlan érzéseinek kifejezője stb. — hirdeti a harmadik és a negyedik. Mindez igaz, vagy legalább is igaz lehet, de csak másodlagosan. A művészet, a szépség birodalma, egészen külön világ, amely lényege szerint minden mástól különbözik, önmagán kívül mással nem mérhető és csak önmagából érthető meg. A művészi tevékenység, tehát a művészi hivatás és maga a művész is (amennyiben művész), egészen sajátos, *sui iuris* valami. A művész az az ember, akiben a jelenségek világa belső valósággá válik, formát ölt, és megformálva,

az alkotásban kicsordul belőle, mint érzékelhető, utánaélhető valóság. Ennek a belső formálódásnak és ennek a külső kifejeződésnek megvannak a maga immanens törvényei, amelyek minden más törvénytől (logikától, moráltól, hasznosságtól) különböznek. A művésznak — amikor és amíg alkot — egy a kötelessége : a «delke Istenéhez» való alázatos és odaadó hűség : minél tökéletesebben *azt és úgy* adni, ami lelkét eltölti. Az Eszmét, amely megvillant előtte, az Alakot, amely megnyilatkozott számára, a Dallamot, amely megcsendült benne, a Titkot, amelyet megsejtett. Mert végül is a legmélyebb mélyben titok ez, megmagyarázhatatlan és kibeszélhetetlen, csak a művészi alkotásban megsejthető és csak a művészi alkotás útján megsejtethető. Lehet, hogy ez frázisként hangzik, a valóságban nem frázis, hanem dadogás : a megnevezhetetlenről nem lehet dadogás nélkül szólni. A művész az ő alkotó tevékenysége mélyén valamiképpen az érzékfeletti világgal, az emberentúli valósággal, a Titokkal érintkezik ; erről meg van győződve lelke legmélyén minden művész — feltéve, hogy igazán művész — az is, aki nem mondja, vagy cinikusan az ellenkezőjét mondja, még az is, aki önmaga előtt is tagadni próbálja. («Ki méltó látni a csodát, Az a csodát magában hordja», — mondja Babits). Igazi művész nem lehet materialista, vagy pozitivista, mert önmagában élte át a Szellem formáló szuverénitását, az ige testté válását. Ezt az ígét kell szolgálnia, minden mást, még a vallást, az erkölcsöt, a hazát, az emberiséget is — *csak ezen át van joga szolgálni*. Ha ennek rovására tenné, ez annyi volna, mint elsődleges kötelességének megszegésével teljesíteni másodlagos kötelességet : istentagadó akarna itt Istent szolgálni, hazaáruló hazát, erkölcstelen ember erkölcsöt. A művész számára a legnagyobb bűn, a legigazibb erkölcstelenség : elárulni a művészetet, megtagadni amit a lelke mond, megalkudni művészi lelkiismeretével — hűtelennek lenni (ha a legszentebb kedvéért is — hát még ha hiúságból, ha kapzsiságból, ha gyávaságból !) az Isten ígéjéhez ! És ennek a szolgáltatnak legelső törvénye : művészien fejezni ki az élményt, tehát lehető tökéletességgel, az elérhető legszebben formálni testté az ígét : *perfectio cum claritate*, mint Szent Tamás mondja : ez a művészi alkotás egyetlen egyetemes lényegi törvénye.

Az esztétikának ezt a törvényét a katolikus író számára az ő dogmatikája és morálisa még jobban aláhúzza. Ő, aki megtanulta Szent Tamástól a *concursus divinus* tényét, aki tudja, hogy Isten közreműködése nélkül nem történik semmi, aki hozzá van szokva, hogy mindenben az Isten akaratát keresse, hogyne érezné meg az isteni illetést éppen abban, ami a legteljesebb maga-megfeledkezésnek, a legbensőségesebb elmélyedésnek, a legmagasabb felemelkedésnek, a vallásos elragadtatás ez édes testvérének szent órájában tölti be a lelkét ! Az ő számára az alkotás ihlete valóban csak az áhitat egy formája, az imádság egy neme lehet ! Az a katolikus művész, aki megértette a talentumokról szóló példabeszédet és megtanulta az *állapotbeli kötelességről* szóló morális tanítást, tisztában van vele, hogy ha művészete rovására akarna

szent eszmékért harcolni (hogy kevésbé előkelő megalkuvásokról ne is szólnunk), ugyanazt a bünt követné el, mint a pap, aki egy politikai gyűlés kedvéért haldoklót engedne szentség nélkül halni meg, vagy az az anya, aki cselédkézre hagyja gyermekét, hogy jótékony egyesületekben munkálkodhasson. *Az írónak, amikor ír, legelső katolikus kötelessége: a tőle telhető legjobb művésznek lenni.*

De hát az erkölcsi törvények nem kötik az írókat? — fogja kérdezni valaki. A művész csakugyan kivételes ember volna, mint a *l'art pour l'art* sokszor emlegetett elvének szélsőséges értelmezői hirdetik, aki felette, vagy kívül áll az erkölcsnek? Kétségtelen, hogy ennek a múlt századból hazajáró felfogásnak van még egy-két híve a háború előtti írók között, ma már azonban a normák világának ez a primitív leegyszerűsítése éppen nem modern; a mai írók legjava túl van ezen a kényelmes és sekélyes filozófián. A ma íróját — az igazi írókat (nem a bulvárregények és a tucatszínművek üzletembereit!) — inkább a komoly morális felelősségtudat jellemzi. Ez a felelősségtudat egyaránt táplálkozik esztétikai és erkölcsi forrásokból. Hiszen a fentebbi fejtegetések is esztétikai elvekből próbálták levezetni a művészi felelősség alapvető nagy kötelességét.

Hogy ez az *írói morál* más-e, mint a «közönséges» morál? Lényegében véve nincs kétféle morál. Az erkölcs az embert köti, az egész embert, és az író is ember: nem vonhatja tehát ki magát az erkölcs uralma alól. Aki azt állítja, hogy az írókat, mint embert, nem köti az erkölcs, hogy szabadabban szegheti meg a tizparancsolatot, mint más ember, az egyszerűen nincsen tisztában az etika alapvető fogalmaival, de nincs tisztában a művész igazi mivoltával sem. Az erkölcs az ember-mivolt leglényegéből fakad; aki ezt ki akarná metszeni magából, szánalmasan megcsonkítaná magát, s megcsonkított emberségből fakadhat-e egész művészet? Félszemű ember láthat-e plasztikusan? Kasztrált lélek tükrözheti-e az egész valóságot? Napjaink ú. n. színpadi irodalma, tárlatai és hangversenyei éppen elég példáját adják elének ennek a morál nélküli, sekélyes, vizenyős álírodalomnak és álművészetnek! Tessék egymás mellé gondolni egy ú. n. slágert és a Tristan II. felvonásának nagy szerelmi kettősét, egy háború előtti átlag-szonettet és egy önmarcangoló Ady-verset (szándékosan választok olyan példákat, amelyeknek első pillanatra mintha nem sok közük volna az erkölcshez!): lelki ember nemcsak a művészet és az álművészet különbségét fogja megérezni belőlük, hanem azt a szakadékot is, amely a talán bűnös, talán tévelygő, talán bukott, de mégis erkölcsi embert elválasztja a léhaságtól, az alacsonyrendűségtől, az emberit az ember-alattitól.

De talán az író mint író, amikor alkot, független mégis a moráltól? Akkor sem lehet független, hiszen akkor is ember. Az írókat, mint írókat is köti az erkölcsi törvény, de a *maga módján*. Az erkölcsi törvény egy és abszolút; de a gyakorlatban, a megvalósulásban ez az egy törvény különböző ember-

típusok számára nem mindig teljesen ugyanazokat a kötelességeket jelenti. A törvény *lelke* egy, de többféleképpen ölthet testet. A *Ne ítéljetelek, hogy ne ítéltesselek* egyetemes törvény, de a bírónak mégis szabad, sőt kötelessége ítélkezni. A vegyésznek szabad mérgekkel dolgozni és a sebésznek sokszor kötelessége embert csonkítani. De azért a törvény rájuk is áll: a vegyésznek sem szabad embert mérgeznie, a sebész is csak az arra szoruló beteget vághatja, a bíró vétkezik, ha gondolatban is meggyanúsít mást, mint akit a törvény idéz ítélőszéke elé. Az író is köti az egész erkölcsi törvény, de amikor alkot, akkor író módjára tartozik megvalósítani ezt a törvényt. Írói moráljának főtörvénye azt parancsolja neki, hogy mondja, amit Isten mondanía adott, tükrözze, amit a valóságból lát, fejezze ki, amit érez és gondol; és pedig — minthogy a tízparancsolat tiltja a hazugságot — mondja, tükrözze, fejezze ki hiven és becsületesen, megalkuvás és színlelés nélkül azt és úgy, amint látja és érti és gondolja.

Hát ha szennyest lát? a világ tele van szennyel! Akkor is: rossz, hazug, erkölcstelen tükör volna, amelyik a tükrözött világnak csak bizonyos vonásait mutatná, — és aki ír, tükrözni tartozik. Ha bűnösöt érez? — az eredeti bűn óta hajlunk a bűnre! Akkor is: szentségtörést követne el, aki a gyónásból kihagyná, amit szégyelnie kell, — és aki költ, az gyónik. Ha téveset gondol? — gyarló szerszám az emberi ész! Akkor is: az igazság útja a tévedések rögein át vezet, és a kutatás magában foglalja a tévedés lehetőségét. Márpedig az író (a maga módján) igazságot keres, és mesterségével jár mélyre ásni a lélekben. Mindent szabad látnia, meg is kell látnia, amit meg tud látni; mindent meg szabad mondanía, meg is kell mondanía, amiről van mondanivalója: nem a *min*, hanem a *hogyanon* fordul az írói erkölcs. A sebekhez és a fekélyekhez sokféleképpen lehet hozzányúlni. Közeledhetünk a természettudós szenvedélyes tárgyilagosságával, személytelen kíváncsiságával, hogy jobban megismerjük a valóságot; az orvos felelősségtudatos okosságával, hogy gyógyítsunk; az irgalmas nővér önfeláldozó gyengédségével, hogy enyhítsunk. És közelíthetünk beteg kíváncsisággal, perverz gyönyörködéssel, cinikus röhejjel, szadista kegyetlenséggel, a nemtelen tömegösztönök kiszolgálására anyagot kereső üzleti számítással. Ime az erkölcsös és az erkölcstelen írói magatartás! Aki azt mondja, hogy nincs a világon szenny és nyomorúság, az hazudik. De az is hazudik, aki azt mondja, hogy csak szenny és nyomorúság van, vagy hogy ez a végső szó és végső valóság. Aki azt mondja, hogy nincs rossz, az hazudik; de az is hazudik, aki azt mondja, hogy a rossz nem rossz, hanem jó. Az erkölcs pedig mindennemű hazugságot tilt.

Egyszóval: a mű erkölcsi tartalma a közeledés módjától függ, az írónak az erkölcsi világrenddel szemben elfoglalt attitűdjétől: erkölcsös-e az író, mint ember, vagy sem. Van tehát jogom vele szemben nemcsak esztétikai, hanem erkölcsi ítéletre is, de tisztában kell lennem avval, hogy ez kétféle

ítélet, amely két dologra vonatkozik. Az első a műre, a második az íróra. Az író ember, tehát köteles erkölcsös lenni ; a mű nem köteles másra, csak hogy szép legyen. Persze, ha az író erkölcsös, akkor erkölcsös lesz minden megnyilatkozása, a műalkotás is. A mű erkölcsisége az ő tökéletessége. Itt meg lehet fordítani Cyrano mondását : a műnek eleganciájában van erkölcsé.

Akkor hát mégiscsak igaza van a szélsőséges esztéticizmusnak, és a költőnek nem szabad eszmét hirdetnie, morális célt vallania, hitvallást tennie ? Valóban rosszá tenné a művet a *tendencia*, az ábrázolás hűségén és a forma tökéletességén túlmenő mondanivaló ? Ennek az állításnak a képtelensége azonnal nyilvánvalóvá lesz, ha rágondolunk, hogy elítélését jelentené a művészet legnagyobb alkotásai legnagyobb részének. Ha az esztétikain túlmenő mondanivaló bűn, akkor rossz költő nemcsak Eötvös és Claudel, hanem Vörösmarty és Madách, Dickens és Dosztojevszkij, Dante és Ibsen, rossz művész Wagner és Beethoven, Michelangelo és Rembrandt. De elméletileg is könnyű belátni ennek a korlátozásnak tarthatatlanságát. Sem az etika, sem az esztétika törvénykönyvében nincs olyan szabály, amelynek nevében joga lehetne valakinek tilalmat állítani a költő elé, ha hirdetni akarja a meggyőződését. Ha írhat a leányról, akit szeret, miért volna kevésbé szabad írnia az eszméről, amelyet szeret ? Ha kifejezheti elragadtatását, amelyet az alkony szépsége, vagy fájdalma, amelyet az ősz hervadása keltett, miért volna tilos kifejeznie ugyanezt az elragadtatást, ha az erény szépsége, a fájdalom, ha azt a bűn csúfsága, vagy az emberi nyomorúság és a szociális igazságtalanság látása támasztotta ? Szeretet és gyűlölet, öröm és fájdalom a költészet elemi őstárgya ; mi címen szabad meg nekem, mit szabad szeretnem, mit nem, min szabad örülnöm, sírnom, min nem ? Mindenkinek joga van világnézetet vallani, erkölcsi elvekhez ragaszkodni és azokat hirdetni, másoknak jótanácsot adni, visszaélések megszüntetésére törekedni, csak a művésznek ne volna joga minderre ? Mindenki másban tiszteljük a férfias határozottságot, erénynek tartjuk a meggyőződést, megköveteljük a nagy emberi és nemzeti sorskérdésekben a következményeket levonó jellemes állásfoglalást, — csak a művész volna bűnös, ha egész ember akar lenni és nem engedi egy eunuch-esztétika nevében megcsonkítani embervoltának teljességét ? Ha a művészet tárgya minden, ami belső élmény, a művésznek joga van kifejezni, alkotásába belevinni lelke tartalmát akkor is, ha ez a lelki tartalom eszmei, erkölcsi, vagy akár pedagógiai, vagy politikai természetű. Nyilvánvaló, hogy csak a nyárspolgár-gondolkodás és a kártékony műveltség követelheti a művésztől, hogy mindenáron hasznos akarjon lenni és pedagógiai, vagy politikai feladatokra vállalkozzék. De nem kevésbé kártékony és logikátlan az az esztétikai nyárspolgárság sem, amely meg akarja neki tiltani, hogy mindezt megtegye, ha — azon felül, hogy művészt alkot — még ezeknek a törekvéseknek is akar és tud szolgálni.

A művésznek és az írónak tehát joga — bizonyos korokban és bizo-

nyos helyzetekben erkölcsileg kötelessége is — állást foglalni, eszméket hirdetni («vallani és vállalni» — mint az erdélyiek mondták), de csak két feltétel alatt. Az egyik: Ha ezek a művészen túli mondanivalók valóban élményei, azaz átéltek, belülről jönnek, lelkének, emberségének kitéphetetlen részei, nem kívülről ráparancsolt, vagy magára vett, tehát szervetlen, művészileg át nem hasonítható idegen anyagok. A művész igenis szolgálhat (és minél teljesebben ember, annál biztosabban szolgálni is fog) Istent és embert, de csak akkor, ha ez az Isten igazán az ő Istene, helyesebben: ha ő igazán ezé az Istené, és ha ezt az embert csakugyan felebarátjaként szereti, mint önmagát. Mindez pedig nemcsak úgy általánosságban vonatkozik az Istenre és a felebarátra, hanem a konkrét műalkotás egyedi tárgyára, ill. mondanivalójára is. Itt is áll az apostol szava: «ami nem lelkiismeretből történik, az mind bűn».

A másik: Hirdethet eszméket, ösztönözhet cselekvésre, de *csak a művészet eszközeivel* teheti ezt, vagy megszűnik művész lenni. Igaza van Eötvösnek, hogy a művészet kedves játékká aljasul, ha elzárkózik az embersors, a kor, a nemzet nagy kérdései elől, de az is kétségtelen, hogy lapos és eleve hatástalan erkölcsi prédikációvá, vagy bosszantó és kérészéletű politikai agitációvá süllyed és önmagát ítéli halálra, mihelyt a művészi élménynek, vagy művészi formálásnak kárával kezdi hirdetni mondanivalóit. Az olvasót bosszantja, ha prédikációt kap, mikor szórakozást ígértek neki, úgy érzi, hogy csalás, (a legjobb esetben is *pia fraus*) esett rajta, és már csak bosszúból is: nem hagyja magát. Ellenben ha esztetikai igényei kielégültek, szívesen tűnődik el a művészi alkotásból szuggesztíven kisugárzó élet-(tehát reális) igazságon, — és a lelkiismeretvizsgálat első lépés a megtérés útján. *Karenin Anna*, amelyben egy szó sem esik erkölcsről, sokkal hatalmasabb prédikáció, mint a *Kreutzer-szonáta*, amely mást sem akar, mint prédikálni. A katolikus költő ezt természetesnek találja. Meg lévén győződve róla, hogy az isteni törvények a legtökéletesebben megfelelnek az emberi természetnek, magától értetődik, hogy minél hamisítatlanabb, objektívebb igazsággal, minél inkább «beállítás» nélkül ábrázolja a valóságot, annál hatásosabb és mélyebb apologiáját adja a keresztény világképnek. Ebben rejlik a *l'art pour l'art* katolikus értelme. A művészetnek sem lehet egyéb végső célja, mint mindennek, ami teremtetett: Isten dicsősége. Ezt azonban minden teremtmény a maga módján tartozik szolgálni, — a művész művészettel. Minél inkább lesz művészete *csak művészet*, annál tökéletesebben fogja szolgálni Isten dicsőségét és ami ezzel elválaszthatatlanul összefügg: az ember javát, az életet.

II.

Mindezek általában érvényesek mindennemű irodalomra. Vizsgálni kell mármost, mi adja meg az írói alkotásnak katolikus, tehát a nem-katolikus alkotásoktól különböző jellegét. Az előbbiekből nyilvánvaló, hogy ez a külön-

ség nem lehet elsődlegesen esztétikai jellegű, minthogy a művészi alkotás tényezői között nincsenek olyanok, amelyekre értelmetlenség nélkül lehetne alkalmazni a katolikus, vagy nem-katolikus jelzőt. Voltakép nem is szabatos beszéd katolikus irodalomról szólni. A katolikus irodalom, amennyiben igazán irodalom, éppen abban az értelemben az, amelyben minden más irodalom. Ha mégis tartalmat akarok adni ennek a sokszor használt kifejezésnek, azt kell mondanom: katolikus az az irodalom, amely az irodalom eszközeivel *katolikus lelkiséget* fejez ki. Voltakép azt kell keresnem, melyek a katolikus lelkiségnek az írói alkotás szempontjából legfontosabb és legjellemzőbb vonásai?¹

Azt hiszem, a katolikum művészetpszichológiai jelentőségének megértésére az jut el legkönnyebben, aki a szó etimológiai tartalmából indul ki. Katolikus annyit jelent, mint *egyetemes* («közönséges» — mint a régiek mondták), A katolikus hit nem dogmák összessége, a katolikus morál nem parancsok és tilalmak kazuisztikája, s a katolikus élet nem bizonyos liturgiai cselekmények végrehajtásában áll, amelyeknek nincs közük egyéb életmegnyilvánulásokhoz. A katolicizmus *életforma* és pedig totális életforma, amely az egész valóságot átölelni, alakítani, betölteni, átlelkiesíteni igyekszik. Világfelfogás, amelyben benne van minden, ami embernek hozzáférhető; világézés, amelyben elfér mindaz, «ami az ember szívébe felhatott», és világalakító lendület, amely mindent — külső és belső valóságot — a Krisztus képére akar átformálni. Nincs annak sejtelve katolicizmusról (még ha katolikusnak gondolja is magát (aki a szentpáli szó megtestesülését nem látta meg benne: «Minden a tietek, akár Pál, akár Apolló, akár Kéfás, akár a világ, akár az élet, akár a halál, akár a jelenvalók, akár a jövődők; mert minden a tietek, ti pedig Krisztuséi vagytok, Krisztus meg az Istené». Ugyanezt az életérzést fejezi ki Prohászka sokszor idézett mondása: «Theologus sum: nihil humani et divini a me alienum puto». A katolikus lélek (amennyiben igazán az) ösztön-

¹ Tisztában vagyok vele, hogy a katolikus léleknek itt következő képe nem valósul meg maradéktalanul minden katolikus egyénben. Bizonyos, hogy sokan vagyunk, akik nem egészen, akárhányan, akik nagyon is nem ilyenek vagyunk. Ez nem változtat azon, hogy ilyeneknek *kellene* lennünk, és amiben nem vagyunk ilyenek, abban nem vagyunk katolikusok. A norma, az ideál adva van és el nem homályosítható; a megvalósítás két dologon fordul, Isten kegyelmén és a tulajdon igyekezeten.

Hasonlóképpen nyilvánvaló, hogy ezt az ideált megközelíthetik — nem egy tiszteletreméltó példáját ismerjük, hogy nagy mértékben meg is közelítik — olyanok is, akik a katolikus Anyaszentegyház keretein kívül élnek. Keresztény felfogás szerint az emberi lélek természeténél fogva a kereszténységre van eligazítva; és a katolikus ember szemében keresztény és katolikus egyet jelent. Minél teljesebben ember és minél mélyebben keresztény tehát egy nem-katolikus lélek, annál közelebb fog állni a katolikumhoz, még ha maga nem is sejtje ezt. A katolikus tanítás szerint az egyház lelkéhez tartozik (tehát *valójában katolikus*) mindenki, aki jóhiszeműen szolgálja az Istent úgy, amint hite szerint az Isten kívánja. Ez megmagyarázza, miért érzünk sokkal katolikusabbnak nem egy tiszteletreméltó protestáns, sőt zsidó írót, mint azokat, akik katolikusnak vannak ugyan anyakönyelve, de életükben és művészetükben a katolikumnak nyoma sincs, vagy akik katolikusnak vallják ugyan magukat, de írásaikban a katolikumnak csak halvány sejtelseit, nem egyszer valóságos paródiáját adják.

szerűen tiltakozik a valóságnak mindenfajta megcsonkítása ellen. Az ő világnézete a mindenségnek — érzékelhetőnek és érzékfelettinek, emberinek és isteninek — értelmezése. Benne van tehát, legalább kereteiben, lehetőségeiben minden, ami van, és minden, ami gondolható. A keresztény dogmatika és filozófia néhány szerény csillagot gyűjt számára a világlátás végtelenségében; ezeknek halvány, de barátságos fénye elég számára, hogy eligazodjék, de ezek közt a csillagok közt ott borong, vagy ott dereng a beláthatatlan, talán megismerhetetlen kozmosz egész végtelensége. A végtelenség sejtelméül a katolikus ember lelkén, ez adja meg gondolatainak a monumentális horizont, gondolkodásának az eligazodás biztossága mellé a belső alázatosságot és a szent borzongásnak azt a finom árnyalatát, amely olyan jellemző a katolikus szellemnek minden nagy alkotására, Szent Ágoston Confessióiától a nagy román, gót és barokk dómokon át Claudel drámájáig. Számára *minden* ami van, ami történik és ami lehetséges, Istenből és Istentől van, Jézus Krisztus *halála minden* emberért szóló áldozat, az evangélium hirdetésének küldetése «*minden* teremtményre» kiterjed, a felebaráti szeretet törvénye nem ismer kivételt: hogy zárhatna ki tehát akár érdeklődése, akár szeretete, akár tevékenysége köréből akárkit, akármit.

Ez az egyetemesség nemcsak tartalmilag jelent potencialiter végtelen gazdagságot, hanem elvileg is az ellentétek felsőbb szintézisének törvényét. Arról van itt szó, amit Chesterton a kereszténység paradoxonának nevez. Az euklideszi posztulátum szerint a párhuzamosak, amelyeknek nincs közös pontjuk a tapasztalható valóságban, a végtelenben találkoznak. A kereszténységben, amely lényegileg hordozza magában a végtelent, sőt amelyben a végtelen — a kegyelem megélésében — pszichológiai hatóerővé válik: valósággá lesz az egymást kizárni látszó nagy ellentétek egysége. Nemcsak dogmatikájában és moralisában férnek meg és válnak egymást kiegészítve szervesen eggyé az önmagukban igent és nemet jelentő fogalompárok, hanem az egyes ember gondolatvilágában, életérzésében, sőt életlendületében is. A keresztény ember ugyanabban a pillanatban átérezheti a maga kimondhatatlan méltatlanságát és gyengeségét, amikor ujjongó elragadtatás tölti el Isten nagysága, Krisztus jósága, az Egyház szépsége, vagy végrehajtott jócselekedetének átélt édessége miatt. Természetes, hogy ez a nagyszerű szintézis, amely elvileg és kegyelmileg mindenkor és mindenki számára adva van, a gyakorlatban nem lesz meg minden katolikus emberben, és akiben megvan, abban sem mindig ugyanabban a pillanatban, de megvan és pedig lényegileg van meg magában a katolikumban. Megvan, nem kompromisszumként, lefokozva, elszűrkitve, a hideget és a meleget unalmas langyossággá vegyítve, hanem töretlenül, sőt a legfelsőbb fokra erősítve, mindegyik. «A kereszténység emberfölötti paradoxon, melynek erejében két ellentétes szenvedély egymás mellett tündökölhet» (Chesterton). Az emberek pesszimisták, vagy optimisták, a legtöbbször azonban hol az egyik, hol a másik hangulatnak engedő, de hangu-

latuk elvi okait nem kutató és annak következményeit le nem vonó nyárs-polgárok. A katolikus ember szükségszerűen pesszimista, mert hisz az eredeti bűnben és a pokolban ; tudja, hogy természete magától semmi jóra nem képes, és hogy amíg él, jóvátehetetlen és örökké tartó katasztrófa lehetősége lebeg felette. De ugyanakkor szükségszerűen optimista is, optimistább mindenki másnál, mert tudja, hogy atyai Gondviselés szeme nyugszik rajta, hogy meg van váltva, hogy Isten «hatalmat adott Isten fiává lennie», és ennek elérése (facienti, quod est in se, Deus non denegat gratiam) csak rajta áll. Ha vérmérséklete, vagy életkörülményei úgy hozzák, mindenki másnál pesszimistább lehet és eget-földet betölthet panaszaival, de valahol a hamu alatt mindig ott fog izzani lelke mélyén a keresztény remény életlendületet biztosító optimista parazsa. És ha adottságai az élet napos felére állították, élheti a boldogság ujjongó optimizmusát, de hite, Egyháza, katolikus öntudata minden nap fülébe fogja sügni a nagy, sötét keresztény igazságok egyensúlyozó, elmélyítő, egészséges pesszimizmusát. Pesszimizmus és optimizmus, néma kontempláció és világhódító harci lendület, sírás és nevetés, szeretet és gyűlölet («si bene odisti, amasti») egyformán megfér a katolicizmusban, megfér egy katolikus lélekben is és mindegyik szükségszerűen feltételezi a másikat is, a maga termékenyítő ellentétét. Ketten-ketten, együtt teszik a katolikumot. Schütz Antal szellemes formulája szerint a *Vagy-vagy*, a *csak* heretikus kötőszó : a katolikus kötőszó a *nemcsak, hanem is!* A dolgokat, embereket, életjelenségeket csak egyik oldalról látó korlátoltság, vagy a másik oldal felé szándékosan szemet hunyó szektárius szellem mindennél messzebb áll a katolicizmustól. Az egyháztörténelemnek nincs tanulságosabb fejezete, mint az eretnekségek története. Az Egyház útja elejétől végig az egymásnak ellentmondó, egy-egy igazságot a vele ellentétesnek rovasára túlhangsúlyozó, az igazság egyik oldalát a másik oldalának fényétől elvakulva meg nem látó félségek közt vezetett. Az emberi szellem hajlik az egyoldalúságra. Hol a szellemet nem látja meg a test miatt, hol a testet téveszti szem elől a szellem miatt ; az egyik a szabadságot hangsúlyozta, a másik a kegyelmet, egyszer az egyén jogai világítanak, máskor a közösség káprázata veszi el az emberiség szemefényét és rejti el előle a másik ténycsoport éppen annyira jelentős valóságát. Az a szédületes biztosság, amellyel az Egyház nyílegyenesen halad a két szakadék közt nyíló keskeny úton, egyszerre mutatva meg mind a két oldal igazságát és határait is, összekötve, reális és termékeny egységbe foglalva mind a kettőt egyszerre igazítva ki mindegyiket a másikával : ez páratlan jelenség az emberi szellem történetében, — egymaga is elég arra, hogy a szemlélőben felébressze a már emberietlenül biztos bölcsesség mögött munkálkodó emberfeletti erők gondolatát.

Mindebből nyilvánvaló, hogy teljesen elhibázott dolog a katolicizmusról, mint *irányról* beszélni. Irányok, iskolák, pártok, csoportosulások, mozgalmak stb. rendszerint egy, vagy néhány igazságot éreznek a magukénak, illetőleg

egy, vagy több, az egészből kiválasztott szempont szerint ítélik meg a valóságot. Mindegyik egy-egy szín, diszkrétebb, vagy kiáltóbb, teltebb, vagy sápadtabb; mindegyik valami a valóságból, de csak együttvéve a valóság. A katolicizmus bizonyos értelemben magában foglalja valamennyit, mint a fehér fény a szivárvány részletszíneit. Nincsen olyan irányzat, amely — ha emberi tartalma van — valahol ne érintkeznék vele, és nincsen olyan irányzat, amely mindenestül kimerítené. Minden, ami emberi — amennyiben emberi — a mienk; semmi, ami emberi — amennyiben csak emberi — nem elég nekünk. Anima naturaliter christiana: az emberi lélek természeténél fogva keresztény — valljuk és érezzük; tehát magunkénak kell, hogy érezzünk bizonyos értelemben minden valóságot és törekvést, amiben a humánus jelentkezik. Minden, ami emberi, megértést és rokonszenvet, vagy megértést és kiigazítást, mindenképpen megértést és kiegészítést találhat a katolikumban. Azért semmit sem értett meg a katolicizmusból, aki részállítmányokat állít róla. A legnevetesegebb, mikor a politika hitvány kis relativitásaival próbálják mérni. Lehet-e jobboldali, vagy baloldali az, aki elvileg mindenkihez érez küldetést és akinek birodalma nem ebből a világból való és akit éppen ezért baloldali és jobboldali forradalom egyaránt ellenségnek érez? Katolikus emberek (akár főpapok is) vallhatnak és folytathatnak ilyen vagy amolyan politikát, és — a történelmi adottságok viszonylagosságában élő emberek lévén — nem egyszer meg is kell ezt tenniük; bizonyos mozgalmak, Egyházon belüli áramlatok bizonyos korokban kedvezhetnek jobban egyik vagy másik politikai vagy szociális irányzatnak. Ezek a mozgalmak, áramlatok és állásfoglalások azonban csak részek a nagy katolikus egészben, talán a lehangosabb, talán az adott pillanatban leghasznosabb részelemek, amelyekkel egyidejűleg azonban egészen biztosan ott hullámlanak a nagy élő egész forrongó mélyében a velük ellentétes részelemek is, hogy a kellő időben felszínre törjenek és ők vegyék át a vezetősólamot. De addig is, a mélyben, a láthatatlan életben elég a vitalitásuk, hogy a döntő pillanatban megakadályozzák az egyoldalúságból eredhető veszedelmeket.

Ami áll a politikára, még sokkal inkább áll a szellemeikre. A filozófiának pl. minden nagy gondolata és irányzata megtalálta a maga elhelyezkedését a katolikus gondolatkincsben. Nincs rendszer, amelynek ne volnának vele érintkező pontjai, nincs rendszer, amely mindenestül beleférne, és nincs rendszer, amely meg ne találna benne a maga próbakövét, kiegészülését, az ellentétével való szintézisnek lehetőségét. Kétségtelen, hogy az Egyház legkedvesebb gyermeke az Aristotelesre és Szent Tamásra épülő *philosophia perennis*, mint amelyben legszerencsésebben tudta megtalálni a maga gondolatainak kifejezését, és amely legidőállóbban és legtermékenyebben képes magába fogadni az emberi gondolat fejlődésének legújabb eredményeit is. De lehetne-e vastagabb tévedés, mint azt állítani, hogy a platonai gondolatcsírák nem fejlődtek tovább a keresztény filozófiában, vagy hogy Szent Ágoston, Duns

Scotus vagy a nagy misztikusok filozófiája nem katolikus? Még kevésbé lehet katolikus monopóliummal, vagy nem katolikus megbélyegzéssel illetni esztétikai és irodalmi irányokat. Századunk első évtizedében a két vezető német katolikus irodalmi szemle évekig tartó vitát folytatott arról, hogy melyik az igazi katolikus irodalom. A *Grál* (melyet akkor még az érdemes Kralik szerkesztett) a romanticizmus mellett kardoskodott, míg Muth a *Hochlandban* a modern realizmust vitatta katolikusabbnak. A fentiekből világos, hogy a kérdés hibásan volt feltéve. A romantikának éppúgy voltak nagy, katolikus és nemkatolikus írói, mint a realizmusnak, vagy akár az impresszionizmusnak, sőt a dekadenciának is, vagy az expresszionizmusnak és a legkülönbébb mai irányoknak. A katolikus lélek minden esztétikai áramlatban otthon találhatja magát és minden komoly izlésformában kifejezheti élményeit. Viszont önmagában véve egyetlen irányt sem lehet katolikusnak mondani, mint ahogy nem lehet nemkatolikusnak sem.

Ezek a gondolatok talán alkalmasak arra is, hogy megvilágítsák a katolicizmusnak és az ú. n. modernségnek viszonyát. Az előbbiekből világos, hogy modernség és maradiság ismét olyan kategóriák, amelyek nem illenek rá a katolicizmusra. Mindig lehetséges lesz azt mondani rá, hogy modern, de éppoly jogosan azt is, hogy ellentéte a modernnek. Abban az egyetemességben, amely elvileg magában foglal minden emberit, minden modern gondolat vagy törekvés, amely igazán emberi szükségletből származik, vagy igazán emberi problémára akar adni megoldást, szükségképpen meg fogja találni a magával rokon elemeket, amelyekhez hozzákapcsolódhat, amelyekre hivatkozhatik. Nem véletlen s nem egyszerűen pedagógiai számítás, hogy minden új gondolatnak és törekvésnek megvolt és megvan katolikus vetülete, párhuzama, harcosai, és hogy nem igen volt még olyan irányzat, amely ne próbált volna igazolásul legalább valamilyen ponton a kereszténységre, vagy legalább a keresztény multra hivatkozni. Viszont annak is mély értelme van, hogy pl. Maritain, a francia tomista, *Antimodern* címet írt a maga gondolatébresztő könyve fölé. Mindennemű modernséggel szemben, amely éppen azért modern, mert valami aktuális, időileg meghatározott formulát tartalmaz, a katolikum a maga egyetemességében hivatásszerűen képviseli az aktualitás viszonylagosságától független, időtlen érvényesség világát és ebben természetesen az aktuálisan túlhangsúlyozott egyoldalú igazsággal szemben az örökegy emberinek elhanyagolt túlsó felét is. A katolikusok között külső és belső adottságaik szerint mindenkor lesznek ilyenek is, olyanok is; az egyik embernek inkább az egyik oldal, a másinak a másik iránt lesz fejlettebb az érzéke. Az Egyházban megfér mind a kettő, mindaddig, míg a féligazság az által, hogy egész igazságnak állítja magát, hazuggá és gyilkossá nem válik: akkor fel fogja emelni ellene a szavát, akár jobbról, akár balról mutatkozik erre szükség. Ő maga azonban képviselni fogja mindig mind a kettőt. Ki ne látná pl., hogy napjainkban, mikor az emberiség lelkében a kollektív ösztönök ébrednek,

milyen óriási arányú közösségi lendület hullámoztatja a világkatolicizmust (Actio Catholica, egyházközségi szervezkedés, a katolikus gondolatnak a gazdasági és szociális berendezkedés újjáteremtése körüli hatalmas munkája, a Rerum novarum és a Quadragesimo anno nyomán, liturgikus mozgalom stb.) ; de ki ne látná, hogy ugyanakkor a kollektív szervezkedésekkel velejáró egyoldalúságok (pl. a faji- és az osztályöntudat túlzásai) ellenében milyen tudatos és milyen monumentális munka folyik a világkatolicizmusban, egyrészt a természetüknél fogva önző részkegyességekkel szemben, a nemzetek és osztályok fölötti egyetemes emberi összefogás előkészítésére, másrészt és még sokkal inkább, az egyéni lélek fölébresztésére, természetes és természetfölötti jogainak, szabadságának biztosítására, individuális igényeinek kielégítésére. Prohászka Ottokár húsz évvel ezelőtt *Az intellektualizmus túlhajtásai* ellen harcolt, de azért egy pillanatra sem tért le a keresztény realizmus alapjairól ; ha ma élne, meg vagyok róla győződve, hogy az antiintellektualizmus túlhajtásai ellen harcolna, de azért megmaradna nagy misztikusnak, aki egész életében volt. Akkor volt-e modern, vagy ma lenne az? Minden idők türelmetlen modernjei maradinak fogják találni a katolicizmust, a maradiak szemében pedig mindig veszedelmesen modernnek fog feltűnni. Valójában nincsen sem modern, sem «a multból itt maradt» katolicizmus (sem «neo-catholicismus», ahogy ujságíró-terminussal szeretik emlegetni az egészen értelmetleneknél nem kevésbé illetéktelen féligértők), hanem csak az egy, örök és egyetemes katolikum van, amely nyitva áll minden idők és minden emberek minden tiszta törekvése számára.

A katolikumnak ez az egyetemessége természetesen a katolikus egyén számára is egyetemes életformát jelent. Minden katolikus egyén többé-kevésbé a «vallásos ember» típusába tartozik a Spranger terminológiája értelmében : mindent a dolgok egyetemes értelmével való vonatkozásában él át. Ez természetesen nem mondja azt, hogy ne tartozhatnék e mellett más típus-hoz is, tehát, hogy pl. a katolikus művész ne lehetne elsősorban «esztétikai ember» (hiszen az egyes típusok nem fordulnak elő tisztán), hanem csak azt, hogy nincsen olyan élménye, amelynek mélyén ott ne volna valamiféle formában, de kiirthatatlanul, az egészre, az egyetemesre, az örökre, az Istenre való vonatkozás is. Az ő számára tehát az ú. n. vallási élet nem különödik el az élet egyéb köreitől. Az olyan frázisok, mint pl. «a templomban kereszténynek lenni, a templomon kívül polgárnak», vagy «a vallás magánügy», vagy : «mi vagyok előbb : katolikus, vagy magyar?» ; teljesen értelmetlen ostobaságok ; hiszen a vallásnak éppen abban van az értelme, hogy mindenben benne van, mindent áthat, mindennek értelmet, átélni való érdemességet és felsőbb jelentőséget ad. «Az Istenben élünk, mozgunk és vagyunk» : ez a vallásos ember levegője és élete, képtelenség még elgondolnia is, hogy valaki valamit ki akar venni ebből az életegységből.

A katolikus művész számára éppen ezért voltaképp nincs külön vallásos

művészet. A vallásosság, a katolicizmus egész életét, minden élményét átjárja, tehát ott lesz, egyszer láthatóan, másszor láthatatlanul, kimondva, vagy kimondatlanul, de mindig érezhetően és döntően minden alkotásában. Nemcsak a templom, az ima, az Eucharistia mondja neki az Istent, a kegyelmet, az örökkévalóságot, sőt nemcsak az ú. n. természet, a virág, a hegy és a tenger, vagy az élet erkölcsös oldala, hanem a nyomorult pincelakás, a bűnös ember vergődése, vagy egy tisztán elméleti, tudományos tény, egy ártatlan, minden eszmei tartalom nélküli anekdóta, két kofa beszélgetése, vagy két kutya marakodása is. Akármiről fog szólni, a szó mélyebb értelmében «vallásos» lesz az alkotása, amely éppúgy szól az Istenről, mint az adott tárgyról, még ha egy szava sem vonatkozik is rá : atmoszférájában, perspektívájában, hanghordozásában, színeiben, dallamában, ritmusában lesz benne az örökkévalóság. A katolikus költészetnek ezt a jellegét nálunk először Mindszenty Gedeon ismerte fel és valósította meg ; voltaképp ezzel vált korszakalkotóvá a magyar katolikus költészetben. «Eddig volt egypár himnusz, vagy legenda — írja egy levelében —, de még az avatottak is azt hitték, hogy a vallás érzelmei csak a templomban szólalhatnak meg. Hogy az élet bármely mozzanatát vallásos ihlettel lehet megállani, hogy magába az életbe kell bevinni az onnét kiüldözött hitérzelmeket, s így az életet mintegy összerokonítani, megszentelni a vallás által . . . ilyen líra nem volt, s én erre példányképet magam előtt nem találtam».

És amint «vallássá» lesz a katolikus ember számára az egész élet, úgy lesz magátólértetődőleg egészen életté, totális életformává a vallás. Aki a katolikumot egyszer átélte, az előtt a vallásnak száználmas paródiájaként fog feltűnni az a sok közkeletű félség és negyedség, amellyel jóhiszemű, de szegényes lelkiéletű emberek a vallást felfogják. Akár az a vértelen filozófiálás, amellyel egyesek egyszerűen elméleti «világnézet»-té, akár az a nyárspolgáris puritánság, mellyel pusztán erkölcsi kódex-szé nyomorítják. Nevetséges neki az a vizenyős szentimentalizmus, amely a vallás egyetlen lényegének a «vallásos érzelmet» látja, egyenesen megvetésre méltó az a felelőtlen és képmutató politikai vallásosság, amely mindössze mint az emberi összetartozás eszközét, vagy egy még olyan tiszteletreméltó közösségnek (pl. fajnak, vagy nemzetnek) felsőbbrendű malterét képes értékelni. A katolikus ember mind ebben megérzi a kiáltó lelki szegénységet és meglátja az életcsonkító végzetességet. Az ő számára a vallás, a katolikum, az életlendület teljességét jelenti : feleletet az értelem nagy kérdéseire, világosságot az érzelmi mélységek kaoszában, eligazítást a szenvedélyek és a cselekvések útvesztőjében, konkrét istentiszteletet és konkrét emberközösséget : egészet, nem részt.

Mínél gazdagabb egy élettartalom, annál nagyobb szüksége van határozott, erős formákra, hogy igazi életté válják. A formátlanság a saját súlya alatt való szétbomlást jelentené, megnyomorodást, önmegsemmisítést : a halált. Az egyetemesnek életigénye a legerősebb forma. A katolicizmusnak az

egyetemesség mellett másik lényegi jellemzője a minden téren való kemény formáltság: *a határozott formák kultusza, hite, szeretete, átélése*. Aki a formákat nem értékeli, az nincs tisztában mivoltukkal és életértékükkel, vagy formátlan, félszeg és ezért reális értékelésre képtelen lélek maga is. Az ember természetében adva van a forma igénye. A test-lélek ember csak testben élheti a szellemet. Az Igének meg kell testesülnie, hogy emberivé, az ember számára «használhatóvá» legyen. A katolicizmus az egész vonalon testté akarja váltani az ígét; viszont a testet is azért és csak annyiban becsüli (de ezért aztán ugyan megbecsüli!), amennyiben ígét, szellemet, lelket hordoz. Az ige a formában válik testté. A forma: szellemet életté váltó anyag, az anyagban jelentkező szellem. Érzéki valóság, amely több önmagánál, jelentés, élet, lényeg, amely érzéki átéltségben jelentkezik. A katolicizmust talán leginkább az választja el minden mástól, hogy benne *minden* formában jelenik meg. A katolikus ember egész élettartalma, világfelfogása, világérzése, alakító tevékenysége. Kell-e mondanom, milyen óriási jelentősége van ennek a művész számára, akinek egész tevékenysége abban merül ki, hogy a maga élettartalmát formába önti! Az esztétika nyelvén szimbolumnak is nevezhetném ezt a formát. Szimbolum: alak, amely jelent; kép, amely ábrázol; anyag, amely szellemet valósít. A világfelfogás — az értelmi egyetemesség — formái, szimbolumai: a hittételek, a hitvallás, a dogmák. (Az Egyház szimbolumoknak nevezi a hitvallás szövegeit — a Hiszekegytől kezdve a tridenti-vatikáni formuláig.) Az erkölcs formái: a törvények (tízparancsolat, Hegyibeszéd, morális). A gyakorlati cselekvés formái: a szentségek, a liturgia, az egyházi közösség. A katolikus ember szemében (elméleti meggyőződés és tapasztalat tanítja rá) az az ember, aki Egyház, szentség, liturgia nélkül él, formátlanul él; hiány van benne, melyet talán nem is érez, de amely mégis ferdülést, gyámoltalanságot, kiegyenesíthetetlen félszogséget idéz elő. Az ő szemében dogma nélküli világnézet, morális kódex nélküli erkölcsi élet — ha volna ilyen —, nemcsak ellenmondás, hanem belső törés, csonkaság, félség következménye, vagy előidézője. Ez azonban csak elméleti megállapítás: a valóságban valamilyen dogma és morális nélküli emberek nincsenek: az is dogma, hogy nincsenek dogmák; az is morális, hogy nem szabad elismerni morálist.

Persze, a katolikum nem akármilyen formákat jelent. Nem lehet itt feladatunk a dogmatika, morális és liturgia teológiai jellemzése, vagy apológiája; csak azokat a vonásokat emelem ki, amelyek a művész, az író tevékenysége szempontjából jelentősek. Három ilyen vonás látszik előttem döntőnek a művészi katolikumra.

A katolikus szimbolumok mindenekelőtt *objektívek és határozottak*, egyértelműek, nem szétfolyók. Az ő beszédük: igen, igen, — nem, nem. Fölötte állnak az egyéni önkénynek, a szubjektivizmus zürzavarának, a szélső, a pillanat, az ösztön, a szenvedély, a tudatlanság, vagy a féltudás rabulisztikájának. Csak a lényeges dolgokra vonatkoznak, de minden lényegesre;

ezzel elejét veszik az alapokban való botlásnak, az elinduláskor való eltévedésnek. Érvényességüket egyénentúli tekintélyből merítik. Ez a tekintély a katolikus ember számára nem emberi hatalom vagy bölcsesség, hanem a megismert isteni tekintély. Ahelyett, hogy ennek ide nem tartozó igazolását kísérelném meg, arra szeretnék rámutatni, amiben ennek a tekintélynek isteni fensőbbisége talán a legszembetűnőbben mutatkozik meg: hogy formái a legemberibbek. Az emberi lényeket fejezik ki és a legemberibb lényegi szükségleteket a legökéletesebben elégítik ki. Ésszel igazolhatóan, történetileg és egyénileg megtapasztalhatóan a legegészebb élet a legteljesebben fér el, a leggazdagabban élhető ki bennük. A művész számára, akinek életfeladata: élni és életet formálni, egyszerre biztosítják a legtágabb életlehetőséget és a legötletesebb életformát.

A katolikus szimbolumok másik mérhetetlen értéke a művész számára, hogy *nem önkényesek*, nem ésszel kiagyaltak, nem hideg allegóriák, de nem is a pillanatnyi extázisnak, egyéni, sokszor önkényes, nem egyszer különös érzelmi, vagy képzeleti állapotnak kérészéletű kivetődései, mint a modern művészet szimbolumainak nagy része. Ezek a szimbolumok «általános emberiek». Az emberi lélek elemi östényeit és őspirációit érzéktik meg, szervesen fejlődtek ki az emberi természetből, vagy szervesen illeszkednek bele az emberi természetbe, azért mindenkinek megmondják mondanivalójukat, műveltnek és műveletlennek, középkori embernek és huszadik századnak. Történetileg vannak adva, nem kell őket «csinálni», keresni: az író egész művészetét az alakításra, az árnyalásra, a művészileg lényegesre fordíthatja. (A nagy klasszikusok az ismert tárgyakat, szimbolumokat szerették feldolgozni!) A Bibliából születtek, körvonalait az emberi szellem legheroikusabb erőfeszítései rajzolták meg, a «nép», a milliók áhítata, képzelete, kíváncsisága, irracionális mélységű életfakadása ruházta fel őket kimeríthetetlen gazdagsággal. Művészi termékenységében csak a görög mítosz és a népmese szimbolumai hasonlíthatók hozzájuk; de a mai ember számára ezek felett is utólérhetetlen fölényük, hogy ezekben hiszünk is, amazokban nem; ezek számunkra valóságok is, nemcsak a képzelet alkotásai. A másik kettő a mai embertől bizonyos alkalmazkodást, a lelki leereszkedésnek egy gesztusát kívánja: gyermekké kell lenni, hogy zavartalanul elfogadhassuk őket. A katolikus szimbolika nem kívánja meg ezt a megkicsinyedést. Adva van, a maga őseegyszerűségében, a lelki szegény és a gyermeklélek számára, de történeti ténszerűségében, teológiai, pszichológiai, sőt filozófiai mélységében elfogadtatja magát a szellem arisztokratáival is. A Madonna, vagy egy Assiszi Szent Ferenc alakja, a kereszt titka, vagy a szeretet parancsa, az Úrvacsora, vagy a búzaszentelés szertartása: egyszerre szól a gyermeki egyszerűség és a legmagasabb szellemiség nyelvén. Mikor a legnagyobbat és a legszebbet akarja kifejezni, nemcsak egy Dante, Shakespeare, vagy Zrínyi folyamodik ezekhez a szimbolumokhoz (akik mindenestül hittek bennük), hanem azok a nem-

katolikus zsenik is, akik éppen zsenivoltuk miatt, művészi egész-ségükön keresztül jutottak el eddig a legnagyobbig, mint Goethe a Faust befejezésében, vagy Wagner a Parsifalban.

Végül megbecsülhetetlen a művész számára a katolikus szimbolumok kimeríthetetlen *termékenység*e. Aki nincs tisztában a dogma mivoltával, azt hiszi, hogy a dogma kötöttséget jelent, elzárkózást a dogmán kívüli valóságtól, elfordulást a vele szembenálló lehetőségektől. Ellenkezőleg áll a dolog. A dogma — már a keresztény dogma ! — szilárd talajt ad a láb alá, és lehetővé teszi a kapaszkodást felfelé. Ad egy útmutatást : rámutat a lényegre. A sötét-ségben meggyújt egy fáklyát, ez a fáklya aztán szétragyogja a maga világosságát mindenfelé. A lényeg világában jobban meglátom a lényegtelen-t is. Lelátok a mélységbe, amely alattam nyílik, és meglátom, vagy inkább megsejtem a felettem derengő, beláthatatlan és megmászhatatlan magasságot is. Amikor megmondja a maga egyetlen lényeges mondanivalóját, ennek szépsége és lendülete magával ragad és felkelti bennem a szenvedélyt kutatni : azt a tenger meg nem mondottat, amelynek létezését megsejtette velem. Nincs izgatóbb, fantasztikusabb, ingerlőbb, mint a dogma. Odaállít a tenger partjára és megmondja : ez tenger ; aztán ideadja nekem a tengert és nem enged többé megnyugodni, bele kell vetni magam, úsznom, fürdenem benne, mélységeket kutatnom, távoli partokat fürkésznem. Az emberi szellem legnagyobbjai merültek el a dogma titokzatos tengerében, de mind együttvéve sem tudtak többet kimerni belőle, mint a legenda tengerparton játszó gyermeke. Mondjam el ugyanezt a morál csodáiról, a liturgia mélységeiről, a népi áhítatformák összepségeiről? Az összeaszott, vagy önmagukat megcsonkított szellemeknek hiába mondanám — hogy Bessenyeivel szóljak : «Az ilyen emberek olyanok, mint azok a bércek közt lakó pásztorok, akik a tiszta búza-kenyeret elvetik, kukoricakenyeret rágnak, mivel azon nőttek», de akinek van érzéke a szellem magasságaihoz és mélységeihez, aligha maradhat közömbös annak a feneketlen értő, érző és alakító szenvedélynek távoli szelére is, amely pl. egy Szent Ágostonnak, vagy Szent Tamásnak, egy Pascalnak, vagy egy Prohászkanak egész életét olyan drámai feszültségűvé tette.

Újból megtetszik, milyen messze járnak a katolikum ismeretétől, akik olyan sommás banalitásokkal vélnek valami lényegest mondhatni róla, mint «naiv» vagy «dogmatikus» vagy «egyházias kötöttség» stb. Persze hogy a katolikus egyének közt vannak naiv és kötött lelkek is (a katolikus művészek közt már vajmi kevés lesz ilyen !), naivságuk vagy kötöttségük azonban vérmérsékletükkel, tehetségük fokával vagy lelki alkatukkal függ össze, de semmi köze a katolicizmushoz. Az egyetemesség gazdagsága a típusok tarka változatosságát is magában foglalja. Az egy katolikumot egyénileg kell átélni, tehát árnyalatokban annyi-féleképpen élhető át, ahány egyén van. A naiv lélek naívu-l élheti át a katolikum mélyeit : mint a közismert olajnyomaton a kisgyerek, mosolyogva jár őrangyalának szárnyai alatt a szakadék felett. Az

egyensúlyavesztett romantikus a katolikumban erőforrást talál a maga szüntelen belső harcaira, megnyugvást a kimerültség óráiban és új lendületet örök újramegzésében. A klasszikus lélektípus ösztönös megérzéssel köszönti benne az egyetemes és végleges Rendnek birodalmát és biztosítékát és belőle merít örökifjú erőt az éltető egyensúlynak mindennap újra kivívására. A legprimitívebb és a legbonyolultabb lélek egyaránt megérzi és megkapja tőle azt, ami éppen neki való, amitől ő tud fejlődni, növekedni, önmagává, szerves, kerek, eleven egésszé lenni. Legnehezebben a nyárspolgári adottságú emberfajta tud beleilleszkedni. Eleinte kecsegtető számára a rend, a megszokás, a szellemi kényelmet ígérő tekintély; megpróbálja magához kényelmesíteni és szelídíteni a katolikus követelések kemény és heroikus motívumait. Ideig-óráig talán sikerül is elringatnia magát egy Biedermeyer-vallásosság édeskés szentimentalizmusába, de előbb-utóbb riadtan lesz kénytelen tapasztalni, hogy földrengéses talajon heveredett le, ahol rendszeres és erőteljes rázások ébresztik újra meg újra, míg csak meg nem keményíti magát, vagy máshová nem költözik.

Súlyos félreértés a katolicizmusról, mint «készen kapott világnézetről» beszélni. Ez az az evangéliumi rejtett kincs, amelyre úgy kell rábukkanni, a megtalálás után pedig mindent odaadni érte, hogy magunkévá tehessük. Kereszténynek nem lehet születni, csak újjászületni, a lélek újjászületése pedig a kegyelem titkos fakadásain túl izgalmas, bonyolult, drámai tevékenység, amely mindennap újra kezdődik, amelyben a belső ember, a kegyelem szüntelen segítő és gyötrelmes boldogsággal ösztökélő lendítései és a *mysterium iniquitatis* koncentrikus támadása közt, mindennap újra birtokba veszi és egyensúlyba rendezi önmagát, Istent, a mindenséget. Hányféle formája van csak a hitre való eljutásnak is: A pillanatnyi kegyelmi megvilágosodástól és a családirag örökölt életformába való csendes belesimulástól az évtizedes belső harcok után való lassú konverzióig; a változatoknak milyen ezerárnyalatú színskálája! De abban valamennyi megegyezik, hogy egy sincsen veséig ható egyéni szenzációk, megsemmisülések és feltámadások nélkül, és egysem «intézi el» egyszeri lelki aktussal egyszersmindenkorra a léleknek az arkangyallal való harcát. Katolikussá lenni annyi, mint fermentumot fogadni a lélekbe, amely magában hordja a szent nyugtalanság csiráit: egy egész életre bőven elégséges élet-, mozgás-, fejlődés-, erjedés-, boldogság-, szenvedés- és küzdelem-anyagot. «Ah! cher ami, le jour où vous aurez reçu Dieu en vous, vous aurez l'hôte qui ne vous laissera point de repos» — írja Claudel Jacques Rivièrenak. Minő kimeríthetetlen forrása az élménynek, az emberi és művészi tartalomnak: érzésnek, mondanivalónak, motívumoknak, színeknek, minő káprázatos lehetőségei a hangulatnak, a képzeletnek, a dallamnak! Valóban nem az a csodálatos, hogy a művészet legnagyobb alkotásai közt annyi a keresztény lelkiségű, hanem az volna érthetetlen, hogy nem százszorta több, — ha a történelem meg nem tanítana, hogy a nagy vallásos

génuszok aránylag ritkán éreztek művészi hivatást, a nagy művészi lángelmék közt pedig semmivel sem akad több monumentális egész-ember, mint más közönséges halandók közt.

Talán felesleges ezek után rámutatni, hogy csak nagyfokú tájékozatlanság emlegetheti a katolikus író *kötöttségét*, amellyel szemben állna a nem-katolikus művész «szabadsága». Korlátok, határok, «kötöttségek» nélkül semmi sincs, legalább semmi emberi. Már maga az embervolt kötöttséget, meghatározottságot foglal magában. A test korlátolja a lelket, a lélekkel való együttlétezés a testet, az ösztön a gondolatot, a gondolat az ösztönt, a halál lehetősége mind a kettőt. Köt, korlátol, meghatároz a fizikumom, a vérmérsékletem, faji, földrajzi, történelmi adottságaim, nevelésem, környezetem stb., stb. Világnézetem kialakulására, képzeletem járására, mondatkötésem és ritmikám egyéni alakulására befolyással van a dédapám hite és vagyoni helyzete, nagyapám erkölcsi élete és zenei hallása, apám mestersége, testvéreim száma, gyerekkori játszótársaim gusztusa, tanáraim pedagógiai módszere, Ferenc József temperamentuma, Prohászka lendülete, a világháború és a forradalom dátuma, a budapesti levegő portartalma, a gabonaár esése, a vizumkényszer és még ezerszer-ezer apró és óriás tényező. Csupa kötöttség — persze nem olyan kötöttség, amely gépies magátólértéktelenséggel érvényesül, hanem egy bonyodalmas, ádáz és soha meg nem szűnő harcban azzal a titokzatos valósággal, amit *énnek* nevezek. Mégis, mindez köt, korlátolja szabadságomat, mint ahogy köti és korlátolja minden emberét, akár katolikus, akár nem. E közt a rengeteg tényező közt ott van az én katolikus krédóm, morálisom, liturgiám, egyházi fegyelmem is. Vajjon kötöttebb vagyok-e mint azok, akiknek a tízezer «kötő» tényezője közt e négy helyén másik négy szerepel? Más logikus és etikus embert nem köt-e éppen úgy a maga világnézeti és erkölcsi meggyőződése, mint engem az enyém? Mindketten csak bűn, hazugság és hűtlenség árán véthetünk az ellen, amiről belső evidencia útján meggyőződünk. Az egyházi liturgia és fegyelem semmivel sem foglal magában terhesebb kötöttséget, mint a különböző polgári, politikai, hivatali, üzleti, kiadói, asztaltársasági, baráti, családi, érdekezésszerű és érdekellentéti, karrierbiztosítási és kenyérfrigységi alapon szervezkedett egyházacsok fegyelme és rituáléja. Hol az az író, aki mindezekről szabad? Lehet-e egyáltalán ilyen értelemben szabadságról beszélni ott, ahol életről van szó, amely nem tud meglenni formák (azaz kötöttségek) nélkül! A formák csak akkor válnak kötöttséggé, ha idegenek, egyéniségemmel ellenkeznek, azt megnyomorítják, ha kívülről önkényesen erőszakolják őket rám. De katolikus azért vagyok, mert megismertem, hogy ez a nekem való, a belőlem való, ezek a formák az én formáim, ezekben tudok legteljesebben én magam lenni, a magam lehetőségeit kiélni — és mert ezeket a formákat *az* emberi (sőt isteni!) formáknak ismertem fel. Ezek az én számomra nem idegen formák. Éppen azért nem is kellett őket úgy kényszeríteni rám: önként, boldogan vállaltam őket. Lélek-

tanilag iskolázott ember számára emberi szabadság annyi, mint szabadon vállalt kötöttség. Ami engem nem korlátol, az számomra nem korlát. «Az igazra nem vonatkozik a törvény» — mondja a próféta. «Ama, et fac quod vis» — mondja Szent Ágoston. Író-embernek, született lélekelemzőnek nem kell magyarázni, hogy a legmakacsabb kötöttségek, szabadságunk legveszedelmesebb ellenségei nem a kívülről erőszakoskodók, hanem a belül fészkelők, a le nem rázhatók, ki nem kerülhetők : az ösztönök és «főbűnök» egész nemtelen és barbár tenyészet, a lomhaság, a szeszély, a megalkuvás belső ördögei, a *video meliora proboque, deteriora sequor* östragikuma, az a *másik törvény* tagjainkban, amelyet Szent Pál óta annyiszor elsírtak a legjobbak és legnagyobbak. Ki szabadít föl bennünket ebből az igából? Ki tesz bennünket szabaddá a magunk méltatlan felének zsarnokságától? Magunktól magunk meg nem szabadulhatunk. A saját hajánál fogva csak báró Münchhausen tudta kihúzni magát a mocsárból. Kénytelenek vagyunk belekapaszkodni valamibe. Az egyik ember ebbe kapaszkodik, a másik amabba, a harmadik nem nyúl semmi után : az egyik ennek lesz a rabja, a másik amannak, a harmadik a saját nyomoruságos énjének, — de rab marad valamennyi. A keresztény ember az Isten kezébe kapaszkodik, amely meggyőződése szerint Krisztuson és az Egyházon át nyúlik ki feléje, és ez az egyetlen gesztus felszabadítja őt minden más külső és belső kötöttségtől. Rab ő is? Igen, az «Isten rabja», de *csak* az Isten rabja. Hol van lehetőség ezenkívül szabadságra a világon? «Drága áron vagytok megváltva : ne legyetek emberek rabszolgái». (Szent Pál.) Ez az *Isten fiainak szabadsága*, amit csak a keresztény ember ismer, de érez is. Amennyiben a szabadság szónak az emberrel kapcsolatban egyáltalán értelme van, tökéletesen szabadnak érzem magamat. Tartalmilag : minden az enyém, ami bárhol és bármikor bármely nem-katolikus emberé volt vagy lehetett, — és még azonfelül mindaz a más számára hozzáférhetetlen végtelen plusz, amit a katolikum nyújt. Formailag : formáimat szabadon választottam és azok az én lelkem szerves formái. Sem az életben, sem a művészetben nem ismerek magamnál szabadabb embert.

A mondottak igazságából érthetővé lesz, hogy katolikus írónak lenni bizonyos *tragikumot* is jelent. Aki figyelemmel kíséri az irodalmi életet újra meg újra találkozni fog egy feltűnő jelenséggel : A komoly katolikus kritika és esztétika a legtöbbször imponáló tárgyilagossággal ismerteti és értékeli a nem-katolikus alkotásokat, és még ha erkölcsi vagy világnézeti tartalmukat élesen kénytelen is elítélni, majdnem mindig rámutat a bennük levő esztétikai értékekre is. Ellenkezőleg : a katolikus irodalom nem-katolikus részről aránylag igen ritkán talál hasonló megértésre és méltánylásra ; az esetek nagy részében teljes hallgatás, máskor hűvös és felületes konstatálás a része, csak ritkán komoly tanulmányozás és csak egészen kivételesen igazi megértés. A tény maga közismert. Az önértékükben sértett katolikus írók katolikus-ellenes elfogultságból, rosszhiszemű irodalompolitikai egyoldalúságból szeretik szár-

maztatni. A másik oldalon viszont a katolikus irodalomnak (legalább is a magyarnak) viszonylagosan alacsonyabb színvonalára utalnak. Kétségtelen, hogy a magyar katolikus szerzők alkotásainak túlnyomó része ma még alatta marad az általános irodalmi fejlődés szintjének (hiszen a komoly katolikus szépirodalom nálunk még alig hogy elkezdődött!), viszont bizonyos az is, hogy az elfogultság és a kritikai lelkiismeretlenség is mindennapos velük szemben. Ha azonban meggondoljuk, hogy ez a feltűnő megértéshiány a magyar irodalomnak legjava alkotásaival, sőt az európai irodalom legnagyobb élő klasszikusaival (egy Undsettel vagy Claudellel) szemben is sűrűn konstátálható, mihelyt katolikusok, konstátálható pedig a nem-katolikus kritika legkülönbjei, kétségtelenül jóhiszemű, nagyképzettségű, egyébkor biztos ítéletű írók részéről is: be kell látnunk, hogy a magyarázatot mélyebben kell keresnünk. A fönti fejtegetések azt hiszem világot deríthetnek erre is.

Quidquid recipitur, recipitur ad modum recipientis — mondja a skolasztikus tétel. A katolikus lelkiség a maga potenciális egyetemességében, minden irányú kitarúlásra, értésre és ölelésre készítő lendületében minden emberit képes átélni, tehát immanensen megérteni és értékelni is. A katolikus lélek (ezt a szót az Egyházon kívül élő *csak lelkileg katolikusokra* is értem!) katolikus módon, azon egyetemes fogékonysággal fogad be. A hívő és erkölcsös ember átélte vagy átélhette a hitetlenség és a bűn, a kétely és a kísértés, az elbukás és a felemelkedés minden melankólikus és tragikus élményét: hiszen meg-harcolt ezekkel a kísértésekkel, talán véres, talán mindennap megújuló küzdelemben győzte vagy győzi le őket, hogyne ismerné, hogyne értené ezeket a sötéten emberi és sátáni hatalmakat. De ismeri-e a nemhívó, a bűnéből meg nem tisztult, a kegyelmet meg nem tapasztalt ember a tisztaság örömét, a megváltottság alázatos önértékét, a hit ámuló biztosságát, csodálatos lélek-kinyújtózkodását, világölölő lendületét, a kezemben nyugvó isteni Kéz érintésének megélt melegét és vezető energiáját? Ha az ember egész természetes birodalma tárva volna is előtte (de ugyan hányról lehet elmondani ezt is?) még mindig lakatra zárt birodalom számára a természetfölötti valóságoknak, a misztikának, a kegyelemnek egész beláthatatlan világa, amely pedig valamilyen formában belenyúlik minden katolikus alkotásba, — hogyan érthetné hát ezt az alkotást igazi mivolta szerint? A pohár, ha még olyan tiszta és művésziesen csiszolt is, csak pohárnyit fogadhat be a vederből, sőt a tengerből is. Aki a tengervizet csak lombikból vizsgálhatja, az gondolhatja ugyan, hogy kicsiben is csak azok a fizikai és vegyi tulajdonságai, mint nagyban, de ha még olyan teljességgel, szabatossággal és odaadással elemezte is végig ezeket a lombikban is hozzáférhető tulajdonságokat, mégsem lesz igazi fogalma (hát még érzése, élménye!) arról, hogy mi a tenger a maga láthatatlan flórájával, faunájával, áramaival, színeivel, hangjával, egyenlítői deleivel és sarkköri éjszakáival, szélcsendjeivel és tájfunjaival. A rész nem alkothat helyes képet az egészről. Ime, ez a katolikus író külső tragikumuma. Annak, amit ír, amibe a lelkét,

művészetét belegyötrödi, a nem-katolikus fogékonyság majdnem mindig csak töredékét lesz képes felfogni : számára holt kincs marad legtöbbször tartalmának, mondanivalójának egy része is, formájának, perspektívájának, mélységi visszhangjainak, magassági mellékszöngéinek, tehát éppen legtisztább művészi értékeinek legjava része csaknem mindig. Nagy alkotó művészek, akiknek zsenialitása nem utolsó sorban épp a beleélőképesség kivételes adományában rejlik, nem egyszer legyőzik ezeket a korlátokat ; kritikusoknál, a legkülönbeknél is, a beleélés képességének ilyen mértékű ajándéka a legritkább dolog. Éppen a legértékesebb kritikusok rendszerint határozott elvi (világnézeti és esztétikai), előzetes követelésekkel, egyénileg kialakult érzelmi, sőt igen gyakran személyi vonatkozásoktól színezett izlésformával lépnek művek és írók elé ; rokon- és ellenszenv az ő lelkükben is éppoly hatalmas — legfőlebb tudatosabb — tényezők, akár az átlagolvasóéban. Ezt az előzetes «beállítottságot» csak éber önellenőrzéssel és kemény önfegyelemmel lehet tárgyilagosságra hajlítani. De mi késztetné őket ilyen hősies erőfeszítésre éppen azokkal az írókkal szemben, akiknek lélekalkata számukra idegen, olyan alkotásokkal szemben, amelyeknek igazi mivoltát és egész értékét fel sem ismerhetik éppen e nélkül az önmehtagadás nélkül. Legkomolyabb irodalmi szemléink lapjairól bőven idézhetném a bizonyítékokat. Milyen érdekes és jellemző például az a tragikomikus küzdelem, amelyet a fiatal magyar kritikának talán legjelesebb képviselője, akinek — imponáló etikai határozottsága, felkészültsége és eredetisége valóságos oázis mai kritikánk sivárságában, és akinek ítélete még a maga nemzedéke melletti testvéries elfogultságában is rokonszenves — mindig újra végigvív, valahányszor egy-egy katolikus remekműről kénytelen írni. Mintha főcélja volna megmutatni, hogy az illető író — akár Claudel, akár Undset, akár Szekfű — minden kétségtelen nagysága mellett végül is csak nem igazi nagyság. A kritika, amely lelkiismeretes elemzéssel és finom értékeléssel kezdődik, belső törvényszerűséggel síklik át minden alkalommal újra lírába : a kritikusnak drámai érdekességű önvédelmi harcába az író ellen. Milyen jellemző az is, hogy egyetlen színpadra jutott katolikus tragédiánkat — ahol a hős a teljes összeomlás után elrúgja maga alól a földet és a szentek vakmerőségével Istent «kényszeríti» ügyének felfogására — egyik legelső kritikusunk «csak rétorikailag megoldott-nak» találta. Nyilvánvaló, hogy mindenki annak fogja találni, akinek Isten neve nem több pusztá szónál ; viszont az alak (a szent), a költő és minden komolyan istenhívő (vagy a mű szuggesztíójának tudatosan ellen nem szegülő) néző számára az adott történeti és drámai helyzetben alig képzelhető teljesebb, organikusabb, tragikusabb megoldás. Hiába : érzékelni csak érzékeinken, szellemi valóságot érzékelni csak szellemi érzékeinken, világnézetünkön, világérzésünkön át tudunk. Sem megváltoztatni, sem lényegesen kitágítani ezt a kettőt egy műalkotás befogadására egy csapásra nem vagyunk képesek.

Ime a katolikus művész tragikumája. Az ő lelki szemei elég tágak hozzá,

hogy bármit befogadhassanak: ő méltányolni tudja — és mert erkölcsös ember, fogja is méltányolni — a mások, idegenek munkáját is. Mások szeme nem ilyen tág: az ő alkotását sokan, igen sokan nem fogják tudni befogadni, nem fogják méltányolni, ha még olyan becsületesek és hozzáértők is, és ha még olyan értékes is ez az alkotás. Ezen változtatni semmiféle irodalompolitikával, propagandával, reklámmal sem sokat lehet. Ebbe bele kell nyugodni: a szellemi vértanúságnak ezt a nemét a katolikus írónak vállalnia kell, ez hozzá tartozik a «Krisztus keresztyének ráeső részéhez», amely alól ki nem vonhatja, de nem is akarja kivonni magát senki, ha Krisztus követésére egyszer elindult. Ez a mi szent és tragikus felsőbbségünk. Alázatosságunk és büszkeségünk egy forrásból fakad: *Servi inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus.*

MIHAIL EMINESCU

Eminescu (szül. 1850, meghalt 1889-ben) a román irodalom legnagyobb költője s ma már igazi klasszikusa. Rövid élete alatt érte el az apró kis moldvai falu szülőltjét a hazája határain messze túlcsapó hírnév. Eminescu a pozitívizmus, az európai hitetlenség korszakában élt s bár ő sem vonhatta ki magát a korszellem nyomasztó súlyai alól, mint a román nép transcendentális hajlamainak megtestesítője, nagyon szűknek érezte korának szellemi ruházatát s abból messzire vágyott a megsejtett magasságok felé. A költő magasra törő lelke és a korszellem eleven ellentétben álltak egymással, aminek eredménye csak meghasonlás lehetett. Eminescu pesszimistává nevelődött s elszigetelten élt a világban. Szomjasan vágyott a tökéletes, a jó, a magasabb után, emellett a tiszta szerelmet kereste s mind ezt nem tudta elérni. Leginkább szerelmi és bölcséleti költeményeket írt egy regényen, néhány novellán s politikai írásain kívül. S nagyon érdekes, hogy bár az ortodoxia gyermeke s egész gondolkodásmódján megismerjük a pravoszláv vonásokat, ezekben a politikai műveiben Eminescu, miközben bátran támadja az osztrák és az orosz abszolutizmust, gyakran kifejezi a föld népével és a katolicizmussal szemben érzett rokonszenvét. A Vigilia olvasóinak is ezért nyújtjuk át egyik legszebb versét Dsida Jenőnek, Erdély kiváló katolikus költőjének fordításában, mert ez a vers összegezi Eminescu életelveit s ha egyes kihangzásai nem is teljesen katolikus, mégis az a lélek él benne, amiről azt szoktuk mondani: pertinet ad animam ecclesiae.

Jönnnek évek, mulnak évek,
minden új és régi minden,
hogy mi jószág és mi vétek,
jól vitasd meg bent a szívben.
Bízni is kár, félni is kár,
ami hullám, úgy is illan;
bármibuzdít, csábít is bár,
légy közömbös holtodiglan.

Hányan futnak este-reggel,
két fülünkbe kiabálva;
ki törödnék mindezekkel
és figyelni meg ki állna?
Húzódj távolabb örökre,
önmagadra lelve, lélek, —
amíg meddőn mennydörögve
jönnnek évek, mulnak évek.

Meg ne ingjon elme-adta
mérlegednek józan nyelve
csalfa perceknek miatta,
csalfa mámorért enyelgve,
melyet szül a perc halála
s tűnő perccel elfut innen:
Annak, ki ezt tudja, állja,
minden új és régi minden.

Mint akik színpadra néznek,
úgy tekintsd a világot:
négy szerep jut egy színésznek,
hogy ki, mégis kitalálod,
Van ki sír és van ki vádol —
Míg peregnek így a képek,
értsd meg a komédiából,
hogy mi jószág és mi vétek.

Két lapja van egy levélnek:
egy a jövőd, más a multad.
Fent a kezdetről beszélnek,
ha olvasni megtanultad,
Ami lesz s volt hajdanába,
mind a jelen őrzi híven,
ám, hogy minden oly hiába,
jól vitasd meg bent a szívben.

Mert a létet vas-szabállyal
egy igazság, mi befonja
és sok ezredéven átal
sír, nevet a föld lakója;
más a maszk, a móka ócska,
más a száj, a szó avitt már, —
annyi sokszor megcsalódva
bízni is kár, félni is kár.

Bízni kár, ha látsz nyomort a
célhoz hídát verni mégis.
Bambák lépnek homlokodra,
bárha rajta csillag ég is.
Félni is kár: újra látod
őket görnyedt, régi kínban;
egy se legyen a barátod:
ami hullám, úgy is illan.

Szép dalával föld sziréne
hálót vet ki, mint a hálnak
s — új színész kell unt helyére, —
vermet ásnak, törbe csálnak.
Bujj, suhanj el észrevétlen!
Rá se nézz, csak talmi kincs vár,
biztos utad ellenében
bármibuzdít, csábítis bár.

Menj tovább, ha hozzád érnek,
néma légy, ha jóbarát csal!
Régen más mértékre mérnek,
elkéstél a jótanáccsal.
Úljenek törvényt feletted,
legyen minden úgy, amint van!
Semmihez se kösd a lelked,
légy közömbös holtodiglan!

Légy közömbös holtodiglan,
bármibuzdít, csábítis bár;
ami hullám, úgy is illan
bízni is kár, félni is kár.
Jólvitasd meg bent a szívben,
hogy mijóság és mi vétek; —
minden új és régi minden. —
Jönnek évek, mulnak évek.

Fordította: *Dsida Jenő.*

Halvard, a husebyi gazda, egy májusi reggel kint halászott a fjordban. Graein, a rabszolga vele tartott.

Most a rabszolga evezett, mert napkelte előtt jó sokáig Halvard dolgozott; barna köpenye a padon hevert. A csónak fenékvize körüllocsogta a köpeny csücskeit s fölfreccsent a férfiak lábára, de térdigérő, kátrányos és homokos lóbőrcsizmájukról csöppenként lepergett. Halvard személyesen varrta e holmit; sose nyughatott. A csónak orrán, a rabszolga hajlott háta fölött vasszarvú gimfeje csillogott; ezzel is Halvard remekelt.

Elfordult a napfénytől, úgy melengette hátát és vastag, vörös nyakát. Kurta haja kétfelé omlott s aranycsigákkal keretezte ifjú, viharvert képét.

Tizenkilencéves korára maga gazdálkodott Husebyn; még jóformán gyermeknek látszott. Magas és vállas volt, karcsú és hosszúlábú; feje pompásan ült izmos nyakán. Fürtjei szőkén és göndören ragyogtak; alacsony és széles homloka, nagy és szürke szempárja, egyenes orra, telt és hosszas arca a szépség jegyeivel ékeskedett. Piros és ívelt száján lágy és fehéres pihe nőtt.

Kék ujjasa kopottan feszült rajta. Két kés lapult övéhez, míg bárdja a fartökeiben rezgett. Halvard a fenékvízből előrehajolva válogatta az éjszakai zsákmányt. A hal java anyja fűzkosarába került; Torny otthon betegeskedett s áhítatos imák szárnyán repesett az ég felé. Halvard maga evezett ki, hogy friss falatokkal örvendeztesse meg az öreg asszonyt, aki irtózott a sózott hústól. Az apraja a macskára várt; Halvard nagyon szerette az állatokat. A közepesek a rabszolgának jutottak.

Graein, az ír rabnő fia legörbedve fujtatott s füstcsipte, gyulladt szemeivel behunyorgott a Napba:

— Válts föl, Halvard! Te jobban bírod a fényt!

— Csak húzd be lapátjaidat! — felelt Halvard s a fjord vizében leöblítette kezeit. — Ideje, hogy együnk.

A rabszolga iszákjáért nyúlt s a középső padra rakta kenyerüket, sajtjukat és lőréjüket. Közben nyiltan fitymálkodott a sovány eleség felé. Ugyanis Halvard megfogadta, hogy a nyári napfordulóig, amikor sundbui Inga Ivarsdatteral egybekel, nem fogyaszt se húst, se rendes sört. Reszketve esdett Krisztus irgalmáért, hogy még néhány évig ápolhassa anyját. Elsősorban Olav Haraldssön közbenjárásához folyamodott, mert a szent csodáiról országszerte káprázatos hírek keringtek. A nagy király Torny unokabátyja lévén, jól ismerte Vebjörn háznépének szenvedéseit. Vebjörn tavaly ősszel halt meg.

Halvard naponta imádkozott apja üdvéért s gyakori gyászmisékkal könnyített bűnén. S hatalmas ajándékokkal fordult az egyházhoz, hogy anyja egy ideig nyugodtan élvezhesse özvegységét.

A Nap fehéren izzott a fjord fölött ; a víz pajkosan pezsgett a ringó csónak körül. Tündéri időjárás uralkodott ; a tavasz korán köszöntött be. A partmenti rétek zöldeltek, a lomberdők rügyeztek, de fönt a sötétkék rengetegek közt sűrű hócsíkok fehérlettek.

Halvard megreggelizett s a szárazföld felé nézett. Mindkét közeli tanya Husebyhez tartozott ; a fiú hűbéresei gazdálkodtak rajtuk. Tizenháromeves kora óta először tartózkodik itthon, mert Vebjörn, az a híres kalmár, hamarosan kiküldte a világba. Halvard sejtette, hogy ez az intézkedés anyja ellen irányult : Torny ne örüljön egyetlen fiának s ne számítson védelmére. Bár Vebjörn már rég nem verte. Máskép harcolt vele.

Most Vebjörn eltávozott, most békén élhettek. Halvard kedvére járhatta az erdőt, a fjordot és a tengerszemeket. Megkapta apai jussát ; mátkája révén is óriási vagyon ígérkezett számára. Inga Ivarsdatter gyönyörű lány volt. Csak háromszor találkoztak, de Halvard szinte lángolt érte s látszott, hogy ő is szereti jegyesét. A kicsike a ringsakeri szentestén szóba ejtette a fiú nászingét ; panaszkodott, hogy nyárközépig aligha készíti el. «Oly szép lesz ?» — kérdezte Halvard s Inga fölkacagott : «Oly szép lesz, mint szerelmünk !» — Halvard bizott, hogy később teljesen összeszoknak. Inga valósággal áradozott anyósáról s megígérte, hogy mindig kedvében jár majd. S a fiú fölfohászkodott, hogy Torny az Úr és Szent Olav jóvoltából legalább az unokák megérkezéséig maradjon mellette.

De még e verőfényben se derült föl. Míg tovább válogatta a macska eleségét, gyermekkori emléke újra fölrémlett előtte. Apja korábban is gyakran rátámadt anyjára, de ekkor határozottan gonoszul viselkedett.

Egy este az egyik vályogviskóban üldögélt anyjával. A cselédek a kemence körül sűrögtek ; a lábasok vígan pőfögtek. Az anya a sutban ült, térdei közt egy köcsög tej párolgott s ölében két cica hancurozott. Torny piros, fehér és fekete láncocskákkal cifrázta föl a tisztavérű apróságokat s ajándéku küldözgette rokonainak ; még a királylány is kapott belőlük. Halvard anyja előtt örködött, hogy a macskákkal együtt kutyája is igyék.

Ekkor Vebjörn váratlanul betoppant ; részeg és mérges volt. Torny ráköszönt s nagyban sürgette a lányokat, hogy terítsenek meg. De Vebjörn dörmögve ment át a női szobába. Ott valahogy Halvard ebébe botlott ; dühösen fölrugta az állatott s a kutyáért ugró fiúnak esett.

— Ha megint tombolsz, inkább rajtam töltsd kedvedet, mint fiadon és jószágain ! — rebegte Torny. — Ámbár nem nagy dicsőség, hogy feleségeddel megbírsz — ha akarnám, erősebb ellenfélről is gondoskodhatnám részedre, Vebjörn gazda.

— Lám, ismét mágnásrokonaidal fenyegetőzöl ! — nevetett Vebjörn. —

Ha segítségükben bízna, már régen rámszabadítottad volna őket. De sokkal jobban ismernek, semhogy törődnének veled. Magam is legszívesebben kikerülnék! Folyton ideát motozol s pogány állataiddal játszol! Pedig tudod, hogy a macska Freya kísérlője. Bizonyára ezért őrvöngsz érte. Félig-meddig magad is pogány vagy s Edwin pap nem egészen istenes szándékokkal ténfereg körötte — sejtem, mily szorongva lesi, hogy fölszerszámozzam lovamat; én még a határban kocogok, amikor ő már itt bomlik Husebyn. De, gondolom, legfőbb ideje, hogy örökre eltiltsalak fiamtól.

Torny szótlanul Halvard felé nyúlt. Vebjörn hozzájuk dölöngött s rájuk meredt; hirtelen fölkapta az egyik cicát s beledobta a tűzbe.

Az anya fölpattant, Halvard előreugrott; sírva kaptak a halálra-rémült állat után. A cselédek ijedtükben hangosan jajgattak a gazda előtt. Ez egy bottal döfölt a fölkapaszkodó macska felé; a szegény pára átlendült a gyújtásra s égő bundájában végignedvezte a padlót.

Torny utána szaladt s szoknyájával eloltotta a tüzet. A macska sziszegett, vonaglott s össze-vissza karmolta megmentőit; mindkettejük keze vérzett. Az állat megugrott, az ajtó felé szökött, néhányszor elbukott, fölkelt és kisorsrant.

Vebjörn torkaszakadtából nyerített — de a kis Halvard is megérezte, hogy apja rettenetesen restelkedik. Ekkor Torny férjéhez fordult; a gyermek rámeredt, majd ölébe rejtette képét, úgyhogy az öv kemény, hideg verete húsába vágott. Az anya szorosan átölelte fiát; álltában falevélként remegett.

Most az apa Halvardra csapott, a kemencében hurcolta s a tűz fölé lógatta.

Torny úgy sikoltozott, hogy Halvard évekig fölriadt rá álmából. A fiúcska valahogy a földre terült, míg szülei ott viaskodtak a kemencénél s a cselédek és rabnők az ajtóból nyöszörögtek feléjük. Halvard apjához mászott; elszántan marta hosszú, vastag gyapjúköpenyét és bőrnadrágját. Teljes erejéből küzdött anyjáért, akárhány rugás érte is.

Kisvártatva anyja ölében ült; apja kiment. Valahányszor fölsandított, mindig újabb sírásra fakadt; Torny arca szürke és véres volt. A szolgálók köréje csődültek s böszön bujtogatták, hogy ne tőrjön tovább.

Később a cselédek is eltűntek — nyilván az asszony küldte ki őket. Csak Dympna, egy öreg rabnő maradt bent — Graein anyja, Torny dajkája.

— Ha ez bönsnesi Guttorm fülébe jut, Vebjörnre rágyújtja a házat! — jegyezte meg Dympna.

— Bizony, rokoni kötelessége volna! — felelt Torny.

— Akkor megkeresem fiaimat! — szólt Dympna. — Vebjörn oly részeg, hogy Graein vagy Konald észrevétlenül elszelelhet.

— Ne vétkezzünk! — remeg Torny.

— Ó, majd levezeljük! — makacskodott az ír nő.

— De Halvard hiába nő föl, nem bosszulhatja meg apját! — tért ki az anya.

— Akkor fogd fiadat s költözz rokonaidhoz — sokkal kisebb sérelemért is elválasztanának Vebjörntől.

— Nem, nem válok el! — tünődött Torny. — Különben Vebjörn újra megnősül. S most megvagyok Husebyn ; nem akarom, hogy Halvard idegen gyermekekkel osztozkodjék. Hidd el, eddig is csak a gyermekért tűrtem.

— Anya ! — suttogta Halvard. — Gudveig fönt van a padláson, elárul benneteket. Dympnáék sugdolózásából rájött, hogy Gudveig féktelenül áskálódik ellenük. Vebjörn féltékenységből nyúlt érte ; a legtávolabbi szomszédokkal és ismerősökkel, a pappal, sőt a hűbéresekkkel és rabszolgákkal is meggyanúsította Torny. Sokszor toporzékolt, hogy felesége csak kényszerből ment hozzá, az idős és egyszerű emberhez. Minduntalan kikelt Torny hidegsége, büszkesége és finnyássága miatt. Az asszony bosszantására magához emelte Gudveiget ; de a lány végkép fölébe kerekedett.

Torny kisvártatva fölkiáltott :

— Gyere le, Gudveig ! Mondd meg Vebjörnnnek, hogy ez este nem megyek át hozzá.

A lány némán lecsúszott a létrán s kiosont.

— Én hamarosan bekapartatnám a bestét ! — szólt Dympna.

— Legszívesebben máglyára dobathnám ! — bólintott Torny. — De Vebjörn ne higgye, hogy paráznasága izgat.

Lefektette Halvard-t s maga is hozzáfogott a vetkezéshez. Ekkor Vebjörn meg Gudveig benyitott. A férfi kihívta feleségét.

— Nem ! — háritotta el Torny. — Többé nem megyek át, Vebjörn. Gudveig bátran elfoglalhatja helyemet — ti úgyis jobban összeilletek.

— Ne is gyere ! — fortyant föl Vebjörjn. — Itt nyugodtabban pusmoghatsz rabszolgáiddal — akár gyujtogatásról, akár szökésről tárgyaltok. Nem lep meg, hogy életemre törsz.

Torny hallgatott, de Gudveig fölcsattant :

— Úgy-e, Torny, kijelentetted, hogy Halvard senkivel se osztozzék. Sejthetted, Vebjörn, mi rejlik emögött. Ugyanis feleséged viselő. Bezzeg mi tudjuk, hogy ez a banya miért bűbájoskodik s hogy Torny miért gyűjti ide ezeket az ördögi macskákat.

— Lelepleztek, Torny ? — kérdi Vebjörn.

— Ágyasoddal nem vitatkozom ! — válaszolt Torny. — Ez a tanya legrégibb és legrozogább háza, itt senki se zaklasson bennünket. Mostanában nagyon hetyke vagy, Vebjörn gazda ; úgylátszik, nem gondolsz a déli hírekre. A nép már meguntán dán királyodat ; hamarosan megtörténhetik, hogy gyermekeink esdenek érted fejedelmi véremnél.

Vebjörn az asszonyra rontott. Torny egyetlen jajszó nélkül tűrte ütlegeit. Halvard már-már fölugrott, hogy segítségére keljen ; de az anya ráförmedt : — Egy Gudveig-féle jött-ment előtt ne üssön meg !

De amikor Vebjörn, meg a lány kifordult, az anya fölmászott az ágyba, nyakához szorította Halvard képét s halkan nyöszörgött.

A gyermek éjfél tájt fölriadt ; a másik ágyba tették át. Láta, hogy anyja összegörbedve térdel a padlón s míg az asszonyok támogatják, jómagá összecsikart szájjal hörög. Halvard hozzákészült, de Torny rászólt, hogy feküdjék le s forduljon a falnak. Egy cseléd prémekkel és szőnyegekkel fődte be fejét, de később anyja iszonyú sikoltozására kibujt e halom alól s lepattant a földre.

Ekkor néhány asszony az ágyba cipelte Torny ; közben Dympna valami mozgó tárgy fölé hajolt, bárányszőrbe bugyolálta s a kemencéhez vitte. Halvard ügyefogyottan bámészkodott.

— Gyere, Halvard ! — szólt Dympna. — Nézd meg hugodat !

Halvard csodálkozott, hogy a bárányszőrben egy ökölnyi, meztelen gyermek fekszik. A nagyfejű és véznatestű apróság rákvörös volt a macskaként nyávogott.

Az asszonyok kisvártatva kijelentették, hogy rögtön átüzennek a papért ; a lányka aligha marad meg, legalább ne égjen a pokolban.

Halvard fölkapaszkodott az ágy végébe ; Torny görcsösen szorongatta pólyását. Az egyik asszony fölnyalálolta a fiúcskát, de az anya nem engedte ki.

— Hívjátok át Vebjörnt ! — rendelkezett.

Az apa egészen elázott ; csak úgy bömbölte, hogy a kicsi pogányul haljon meg.

— Vigyék el a manók és lidércek ! Nem az enyém — végtére kilencig csak számolok !

Torny rimánkodott :

— Vebjörn, Vebjörn ! Nem látod, hogy szegényke idétlen ! Hisz az este nagyon megvertél !

— Lám, most könyörögsz, Torny ! Úgy-e, szeretnéd, ha fölküldenék Edvin papért ?

— Igen, igen ! — zokogott az anya. — Könyörgök ! Hét év alatt sose kértelek semmire — de most könyörgök, könyörgök, könyörgök !

— Ó, én állandóan kolduskodtam rajtad, Torny ! — zsémbelt Vebjörn. — Hanem ezúttal megfizetek. Aki e féreg fölfordulásáig itthagya, örökre megemlegeti szökését.

Ezzel sarkonfordult. Dympna ijedten hátrált előre, de Vebjörn kicibálta az udvarra. Kint vad zenebona támadt, az ír nő rá-rároffent a háznépre, hogy ne törődjék Vebjörnnel. Aztán síri csend lett.

Az asszonyok jajongva tanakodtak. Egyikük se tudta a keresztségét. Ekkor Halvard hirtelen fölocsudott. Előrehajolt s megérintette anyját.

— Anyám ! — suttogta. — Én elmegyek Edvinért.

Torny egyszerre elhallgatott. A fiúra meredt.

— Jó, neked megkegyelmez, bárhogy tajtékszik is. Nem hagyhatom ezt az ártatlan csöppséget.

— Kint koboldok és boszorkányok nyüzsögnek ! — suttogta az egyik asszony. — Nem tudom, hogy siklik el Halvard a gazda előtt.

De a gyermek erre is rájött. A kunyhó előtt ludpást húzódott ; palánkjából afféle csapóajtócska nyílt a házak közé. Halvard odafordult Jorunnhoz, a legerősebb nőhöz, hogy tágítsa ki a rést. Míg Jorunn kint dolgozott, az asszonyok jól bebugyolálták Halvard-t. S a fiúcska eltűnt.

A Hold ezüstösen ragyogott, de a déli szélvész majd elvitte a gyermeket. Halvard a falak mellett félve surrant tova, de minél küljebb ért a fehérfényű, vaskosárnyékú éjtszakába, annál szédültebben retteget a köröskörül üvöltöző rémektől. A földeken vastag, ragacsos hó feküdt, de a torlaszok széléről csunya, világos füst kavargott föl. Halvard néhol házmagasságnyi kupacok kerülgetésére kényszerült ; verejtéke csorgott, szíve döngött ; pityeregve baktatott a roppant kavargásban. Erősen szorította anyja ezüstkeresztjét s hugára gondolt, hogy vajjon lelkecskéje meztelenül röppen-e ki a rideg, sápadt éjbe. Nagysokára fölért a paplakba. Edvin kutyái túlugatták a vihar zúgását. A pap fölöltözött s a fiúcskához csatlakozott.

Ez Edvin hátán nyargalt haza ; kezében tartotta az olajos üveget, meg a szentelt gyertyát.

Amikor Husebyre értek, Vebjörn újra az udvaron ténfergett. Edvin nem fért át a csapóajtón ; így egy ideig a csűr mögé húzódtak. A pap a hóba térdelt, hogy Szűz Mária legalább a keresztelőig hosszabbítsa meg a gyermek életét.

De az idő mult s Vebjörn még mindig a kunyhó körül motozott. Ekkor a pap hirtelen megszólalt :

— Ha Isten az éjszaka hozzám, segített, kis Halvard, talán rólam se feledkezik meg.

Erre kilépett s Halvard után a sompolygott. Vebjörn meg a pap a putri ajtajában akadt össze. A továbbiak káprázatosan peregetek le Halvard előtt. Az apa meg a pap egy pillanatra összenézett, majd Vebjörn kitért az útból ; átballagott a fészerbe.

Bent az anya dúltan lehelgetett a pici szájába, hogy saját lelkével melengesse föl. A lányka olykor-olykor fölnyöszörgött. Az asszonyok langyos vízzel töltöttek meg egy rézüstöt, Edvin a kemence tűzén meggyújtotta a szentelt gyertyát s átadta Jorunnak. Mások fehér kendővel fődtek be Halvard vállait, kezébe nyomták az olajosüveget s Edvin megkeresztelte a kisedet. Alighogy a lányka a vízbe merült, rögtön elhallgatott s törölgetés közben nyugodtan elszunnyadt. Most Halvard is levetkezett ; meleg prémebbe burkolták s bőségesen megittatták. Az anya ismét lábához fektette ; a gyermek menten elaludt.

Edvin pap bántatlanul ment haza ; Vebjörn se neki, se Halvardnak nem róttá föl a kéretlen szolgálatot. Csak tavaly ősszel, végső napjaiban tért ki rá. Ekkor egy este, többek füle hallatára odaszólt fiának :

— Ha nem fordítod el bűnömet, most keservesen fizetnék érte — ameny-nyiben Astrid hugod pogányul hal meg, szorongóbban búcsuznám tőled. S Torny bármennyire ellenem ingerelt is, eléggé észrevehetted, hogy ítéltem meg férfiasságodat, amikor oly fiatalon fölmerészkedtél a paphoz. Gudveig folyton ingerelt s ittasságomban csakugyan hallgattam rá.

Astrid még két napig élt ; szépen szopott s Torny már-már reménykedett, hogy fölnevelheti. De harmadnap reggel örökre lecsuklott anyja melléről.

Torny meg Halvard rövidesen bönsnesi Guttorm Sigurdssönékhez menekült. Halvard számítása szerint két évig laktak ott ; ezalatt tökéletesen boldog volt. Szülei később kibékültek s a család újra összeköltözött. Vebjörn elűzte ágyasait s rendesebben bánt Tornyval, bár ez sose melegedett hozzá. Halvard nem rajongott apjáért s alig volt jó napja mellette.

II.

Míg Halvard elrévedt, Graein bevezett a fjordba.

De a husebyi kikötőben megálltak. Jó mérföldnyivel följebb hosszú patak zuhogott le. Akkor nagy erdőség volt ott ; a husebyi hegyoldal majdnem kopáran meredt fel, ellenben a fjordmenti részen sűrű rengeteg húzódott ; e vadonban csak néhány kis tanya és kunyhó bujt meg.

A part fölött zöld dombok szegték a patakot ; a torkolat közelében kis hajóhíd himbálózott. Graein az egyik magaslaton mérte föl telkét és szántóját ; úgy tervezte, hogy pünkösd estéjén mindkét fiával kilép Halvard szolgáltatából. Graein özvegy volt s csak fölzsabadulására várt, hogy elvegye Ragnhild Ormsdattert. A lány már szabadosoktól származott ; apja Halvard hűbérese, fönt lakott az erdőben. Végkép elszegényedtek ; Ragnhild egy dán zsoldos fattyával szegénykezett. Így a csinos, fiatal teremtés kénytelen-kelletlen hozzátörődött a koros, rabsorban született férfihoz. Egyébként Graein meglehetősen gazdag volt, mert Torny annyi ajándékkal halmozta el Dympnát és sarjait, hogy váltságuk sokszorosan kitelt volna belőle — de Vebjörn sose vesződött szabadosaival, ők pedig nem váltak meg Tornytól és Halvardtól.

A halászok fölmentek a partra. Nyers gerendák és súlyos malomkövek heverték szerteszét. Halvard tudta, hogy ide valami vizimalom kell, mivel az erdei kalibákban kézidarálóval morzsolták a gabonát ; a husebyi malom messze esett s a környéki szegénységnek nem telt szemhordásra. Úgy látszott, hogy Graein az új vállalkozás révén keresethez és társasághoz juthat.

Graein a domb oldalába ásta tanyáját ; csak a tetőhöz kíváncszott pár cölöp. Halvard bőven válogatott neki a parti gerendákból ; aztán átballagtak az építkezéshez. Benéztek az istállóba ; ez már úgyszólván elkészült, mert Graein a lakás berendezéséig ide kíváncszott. Ekkor észrevették, hogy bent egy ember lapul.

Mindketten rászóltak, de az alak nem mozdult ; erre Graein előhúzta

zugából. Nő volt. Hasztalan faggatták, miért bujkál ; látszott, hogy félelmében rejtegeti képét. Graein újra belemarkolt s keményen fölnyomta állát. Szinte kiszakadt belőle :

— Nézd meg, Halvard !

A fiú eleinte csak bámult, de aztán ő is ráismert Gudveigre. Tizenhárom éve, ringerikei bujdosásuk óta nem látta Vebjörn ágyasát. De néha hallott róla. Apja a fjord túlfelén szép birtokkal ajándékozta meg, de később, amikor Svein uralkodása alatt egy dántól gyermeke született, irgalmatlanul elűzte onnan — bár Vebjörn akkor már állítólag két esztendeje nem járt át hozzá. Gudveig dánjával együtt fölkerelkedett, de csakhamar visszajött. Ahogy vénült és csúfult, mind lejjebb csúszott ; végül faluszéleken, erdei tanyákon és zsellérviskókban kéregetett, de sem a husebyi birtokra, sem a templomba nem merészkedett. A mult télen bizonyos Sigurd vadászkunyhójában húzódott meg. Ez mindig ily ágrólszakadtakba botlott. Orm mostohatestvére s Graein jövődöbeli nagybátyja volt. Halvard a rabszolgától kapta híreit.

Gudveig csökönyösen hallgatott. Ekkor Graein megszólalt :

— Vigyázz, Halvard, nehogy meglépjen. Egyelőre átnézem vackát, esetleg valami varázslattal tör ellenem. — S visszatért az istállóba.

— Itt bujkálok, mert másutt nincs hajlékom ! — mondta az asszony. — Hajósemerre várakozom, hogy átvigyen a fjordon.

— Nos, én aligha viszlek át ! — szólt Halvard. — De azért ne fuss el innen ! — tartóztatta Gudveiget, aki jobbra-balra sandított.

Kissé félrébb állt, úgy nézte az asszonyt. Gudveig iszonyúan megcsúnyult ; ráncos, szürke, fogatlan banya lett ; földetlen, kócos feje szinte zöldre fakult. Csupa rongy és piszok volt, ujjai kilógtak cipőjéből. Valóságos csontvázrázást, csak a hasa állt ki ; ha nem oly idős, Halvard terhességgel gyanúsítja meg.

Az erdőből hirtelen zaj hallatszott ; ekkor Gudveig megrázkódott s siránkozni kezdett :

— Halvard, Halvard eressz el ! S ha Sigurd keres, ne mondd meg, hogy láttál !

— Lám ! — szólt Halvard. — Megint vétkeztél, Gudveig ?

— Nem nyúltam Sigurd ezüstjéhez — a fazék már üres volt, amikor kiástam. Halvard, egy magamféle nyomorulton nem állhatsz bosszút ! Sigurd majd agyonvert ! — mutatott véres rongyaira.

Halvard emlékében fölrémlettek anyja kék és zöld foltjai s így szólt :

— Maradj, Gudveig, rögtön kivallatjuk Sigurdot is.

Ekkor Gudveig a fiú lábához borult, de Halvard elugrott előle.

A férfiak kiértek az erdőből. Öten voltak : Sigurd, Orm meg három unokaöccsük. Amikor meglátták, hogy Gudveig husebyi Halvard előtt fet-reng, duhaj kiáltozásba kezdtek :

— No, Gudveig — most nemcsak lopásodért felelsz !

Az asszony hiába kapkodta fejét, össze-vissza rugdosták s ijjal és dárdával ütlegelték.

— Nyughassatok! — kiáltott Halvard. — Úgy megrohantátok, akár egy farkast. Mondd el, Sigurd, mivel vádolod!

Sigurd belefogott:

— Gudveig majd egy esztendeig szolgált nálam, de rest és hanyag volt s rútsága és vénsége ellenére is összezördített unokaöcséimmal. Egyébként folyton lopkodta a halat, meg a lisztet. Néhány napja megkértem, hogy tisztuljon tőlem, akkor is kint hempergett egy csűrben. Gondoltam, inkább vásárlak egy rabnőt. Minden pénzem és ékszerem egy kis vasfazékban volt földpriccsem alatt. Tegnap, alig bujtam ki prémjeim közül, menten észrevettem, hogy valaki föltúrta a földpriccset. Gyanúm beigazolódott, teljesen kifosztottak. Erre átmentem Gudveighez; kijelentettem neki: adja vissza kincsemet s békén odább állhat. De a gonosz tagadott; ekkor addig ütöttem, míg csak meg nem ugrott.

Gudveig egyre visított, hogy fogalma sincs Sigurd kincseiről.

— Leviszlek Husebyre! — szólt Halvard. — A pincében nyugodtan elmélkedhetsz felőlük.

Gudveig még esztelenebbül rikácsolt. Az egyik ifjú közbeszólt:

— Ez az ügy nem a te ügyed, Halvard, ne keveredj bele. Mi nélkülled is elrántjuk a tolvaj nótáját.

Halvard eltűnődött. Szinte megszánta a halálradermedt Gudveiget — Sigurdék részegen viczorogtak rá. Ezért másképp kísérletezett:

— Mondd, Gudveig, hol őrzöd holmidat, talán így kihúzhatlak a csávból.

Ekkor Sigurd fölrikkant, hogy Halvard nem parancsol neki, ne bíraskodjék előtte. Különben másért is számol Gudveiggel.

Halvard kijelentette:

— Bizonyára nem kisebbítlek, Sigurd, ha dolgoz iránt érdeklődöm. Gudveig megkapja a magáét. De csak emberi módon büntethetjük. Ez a nyomorult sem erdei fenevad.

Mihelyt Gudveig megérezte, hogy Halvard pártjára kel, nyomban neki-bátorodott; még föl is állt.

— Figyeljetek ide! Amikor elvertél házadtól, csakugyan kiástam a fazekat, Sigurd. Szerettem volna néhány garast, nehogy magzatoddal együtt éhen vesszek; gondoltam ez jogos kívánság. De a fazék üres volt — ha hazudom, itt pusztuljak el. Alighanem karácsonyi vendégeid raboltak ki; esténkint, amikor becsíptél, váltig hajtogattad, mennyi kincsen fekszel.

Sigurd elbődült hogy nem vállal semmiféle apaságot.

— Ne rajtam keresd jussodat, hanem azokon az utasokon!

Halvard eltolta a tajtékzó embert.

— Ne közelíts! — mondta. — Magam is igazolhatom Gudveig szavait.

A télen két utas érkezett Husebyre : egy orratlan, meg egy vöröshajú. Olavtól, a parti csaplárostól vásároltak lovat, megeleséget. Ezüst csattal fizettek neki ; én később megvettem ezt az ékszert. — Övéből előkotort egy kopott köpenykapcsot s odamutatta Sigurdnak.

Most Sigurd nagynehezen vállalta a kapcsot ; szépapijától öröklődött köztük. Halvard feléje nyújtotta :

— Egyelőre menjetek haza, később majd megtárgyaljuk Gudveig esetét. De táguljatok már, ne másszatok rám !

Amazok torkukszakadtából harsogták, hogy Halvard mászik rájuk, ők szabad emberek s ezentúl senkinek se térnek ki. Sigurd újra elrecsegte, hogy Gudveig többel adósa. Előre kapott ; ekkor Halvard hátráblökte a nőt. De Orm rikácsolt :

— Nem tűrjük Halvard pöffeszkedését. Apja összevásárolta apáink tanyáit s hűbérré vetett bennünket. Kitalálta, hogy lányomnak egy rabszolga is elég lesz — a nagyok csak taposnak rajtunk. De az erdő tág, ott könnyebben mozgunk, mint a vályogputrikban. S annyian vagyunk, hogy egy gazda meg egy rabszolga meg se kcttyan nekünk !

Ekkor Graein az istállóból kijövet Halvard felé nyújtotta kardját. Föl-szabadulására szerezte be.

— Hajtsd az erdőbe ezeket a zsírosnyakúakat, Halvard ! Betyárok, kerüljétek Husebyt, nehogy szelindekeink ikráitokba harapjanak !

A zsellérek meglapultak, de Halvard eldobta a kardot.

— Megesküdtem, hogy pénteken, az Úr kínhalála napján, csak végső szükségből fogok fegyvert.

Most a két csoport kissé szétvált : ott Sigurdék, itt Halvard az asszonnyal, meg a rabszolgával. Sigurd elődobbant :

— Engedd meg, gazdag Halvard, hogy mi, szegény flótások, magunkban tanácskozzunk. Igérem, legföljebb Vebjörn eszközeivel gyorsítjuk meg Gudveig szülését. Ez a banya sokszor dicsekedett, hogy apád még előtte is elagyabugyalta a király rokonát.

Halvard irult-pirult. Ekkor Graein megszólalt :

— Gyere, Halvard, hadd tépázzák egymást. Ha kijózanodnak, bizonyára megbánják pimaszságukat.

De Halvard halkan és ércesen tagolta :

— Úgy látom mindnyájan megháborodtatok — tisztára esztelenül viselkedtek. Amíg elétek állhatok, ez a csúfság nem történik meg. Remélem, valamikor örültök majd, hogy nem gyaláztátok meg hiteteket.

Gudveigre nézett :

— Gyere, átviszünk a fjordon !

Lement a hajóhídhöz ; Gudveig meg Graein mögötte baktatott. Odalént beugrott a csónakba s eloldotta a zsineget ; a rabszolga utána lendült, de az asszony megtorpant.

— Emeld be, Graein ! — rendelkezett Halvard, de a rabszolga fölfortyant :

— Dehogy nyúlok hozzá !

— Lásd, én nyúlok ! — felelt Halvard. Átnyalábolta Gudveiget, beültette a csónakba, majd evezőihöz kapott s hosszú csapásokkal kievezett a fjordba.

A bundások a hajóhídról figyelték az ifjú gazdát. Fölötte a szarvas gímfej fölcsillant az égre ; kék ujjasa ragyogott s haja aranykoszorúként keregette szép arcát.

Ekkor Orm nyilat kapott elő s lőtt. Halvard elejtette evezőit, torkához kapott s hanyatt dőlt a csónakban.

— A rabszolgát is, a rabszolgát is ! — kurjantott Sigurd. Lelőkte bekecsét, a vízbe gázolt s a csónak után úszott.

Graein fölpattant s Halvard fölé hajolt. A parti csoport nyílzáporral árasztotta el ; amikor Sigurd a csónakhoz ért, még élt ; lapáttal védekezett a támadás ellen. Sigurd fölkapta Halvard bárdját s Graein fejére sujtott. Mihelyt az asszonnyal is végzett, a hajóhídnak fordította a csónakot.

III.

A zsellérek már színjózanok ; viszolyogva gondolnak cselekedetükre. Halkan tanakodnak, vajjon hogy leplezzék az ifjú, hatalmas gazda legyilkolását s hova rejtsek a hullákat.

— Legjobb ha Halvard a csónakban marad ! — mondja Orm. — Különbén kutyái megszimatolják.

Ugyanis Halvard egyik bretlandi útjáról két ebbel tért haza s a környéken mindenki dicsérte Ker meg Karados okosságát. A szelindekek rendszerint ott fickándoztak Halvard körül ; ma csak kivételesen nem kísérték el.

A zsellérek végre elhatározták, hogy a hegyfokig kieveznek s éjfélig elsüllyesztk a csónakot ; ha pedig a hold lenyugszik, nagy kövekkel lemerítik a hullát is. Így valószínű lesz, hogy Halvard a vízbe fult s az ár elragadta a holttesteket.

Gudveig meg Graein hulláját az istállóban rejtették el. Az egyik malomkővet ráfordították a csónakra s egy hosszú szíjjal Halvard nyakához kötötték. Pár percig eveztek s a zátonyok közt megfúrták a járművet. Végül fölúsztak a partra s szorongva lopóztak Orm házához.

A gyilkosok csak éjszaka tértek vissza. Graeint meg Gudveiget az istállóban kaparták be ; a földet gondosan ledöngölték fölöttük. Később lesurrantak a fokhoz, Halvard és a csónak felé. Ámuldozva látták, hogy a zátony körül rengeteg madár kering. Köztudomású, hogy a tavaszi éjjelek meglehetősen ködösek, de ezúttal a holttest fölött átröppent madarak hófehéren világítottak.

A férfiak rákaptak egy gerendára s kieveztek a fjordba. De alig jutottak a zátonyhoz, újabb csoda várt rájuk. A halott fönt lebegett a fölszínen ! Arca tejként sápadt, szemei nyitva meredtek az égre s szépsége megdermesztette a gyilkosokat.

Reszketve közeledtek a hullához. Halvard jobbában tartotta a szörnyű nyakszíjat, míg balja fölmutatott a magasba. S a madarak nem bántották.

Amazok iszonyúan megrémültek ; bárgyún dadogták, hogy Halvard igaz ember volt s akkor is fölbuknék, ha két malomkövel nyomná le.

Orm nagysókára kinyögte, hogy lopják vissza a hullát a hajóhídhöz ; rögtön kaptak e javaslaton, mert az élőkől jobban féltek, mint a halottól. Orm hazarohant s két friss ökörbőrrel száguldott elő ; úgy vélte, a cserszag megzavarja Halvard ebeit. A bőrökbe csavarták a hullát s kivitték a partra. Ott a domb csúcsára temették, Graein mezejébe.

Virradatkor hazamentek. Orm nem feküdt le, hanem fölkelte lányát s beszámolt neki a történetekről. Ragnhild nagyon megszeppent, de megígérte, hogy apja mellé áll.

Befogtak s előszedték az ekét, vasvillát, ásót és kapát, valamint a hátikosarat. Ragnhild a kosárba ültette a gyermeket, mivel e szegény ördögök csak egy öreg, vaksi rabszolgával tengődtek a tanyán ; a vénség úgy-ahogy elpiszmogott köztük, de Ragnhild nem bízta rá lánykáját.

A kicsi már negyedik évében járt, de mintha hibbant lett volna ; esztelenül repesett a tűzért és vízért. Folyton betegeskedett, képén és fején vastag varak éktelenkedtek és majdnem kopasz volt. Nem beszélt s úgyszólván nem is járt. De anyja meg nagyapja valósággal rajongott érte ; mindketten eltökéltek, hogy fölviszik Nidarosba, ahonnan csodálatos hírek keringtek néhai Olav király csodáiról.

Orm vállalta, hogy vejével együtt feltöri az ugart, így legalább a tavaszi munkák végzésével igazolja, mennyire nem tud Graein eltűnéséről. Ezért naphosszat lent dolgozott a dombon, míg Ragnhild kosárban hordta a követ, természetesen Halvard fölé. Közben a lányka magányosan csuszkált ide-oda.

Egyszer hűvös, felhős reggel virradt föl. A nagyok kilenc óra tájt már falatozáshoz készültek ; ekkor Ragnhild megnézte gyermekét. Ez Halvard sírján ült — a gyilkosok visszagurították az ormótlan malomkövet a fehér és letaposott fűnyomra.

Amikor Ragnhild lehajolt a lánykáért, a csöppség föl húzta vállalait :
— Fázom, fázom ! — mondotta.

A gyermek megszólalt ! Ragnhild örömeiben sírt is, nevetett is ; magához szorította a kicsit, úgy rohant föl a dombra. S Orm ugyancsak lelkesülten hallgatta unokája gügyögését.

Orm meg Ragnhild szakadatlanul túrta a rögöt — amíg csak ki nem tudódott, hogy Halvard meg Graein szerencsétlenül jártak. A gyermek naponta velük tartott, naponta a malomkövön üldögélt s naponta erősödött.

Mihelyt a nyár beköszöntött s a falu népe beletörődött Halvard, meg a rabszolga eltűnésébe, Ormék befejezték munkájukat, mert féltek az esetleges gyanútól. De Ragnhild lehajtotta a tehenet, meg a juhnyáját. A szomszédok látták, mily őszintén bánkodik, amiért nem költözhetett kiszemelt otthonába s a csodálatosan javuló aprósággal vigasztalgatták; a lányka egyre ugrándozott és csacsogott, sebei pedig annyira behegedtek, hogy először sűrű pihe, majd erős haj borította be fejét, sőt már-már vonásai is megszépültek.

Őszre járt; a búcsúsok megjöttek Nidarosból. Ezek is folyton áradoztak Szent Olav jóságáról. Egy este néhány zsellér betért Orm házába s e csodatételekre fordította a szót.

Ragnhild a hálópadon szoptatta a kis véznaságot. Ranveig, a gyermek, meglehetősen nyűgösködött; nem kellett neki sem az étel, sem a mell; az anya szorongására csakúgy sütött.

Amikor az idegenek eltávoztak, Ragnhild odafordult Ormhoz:

— Apa, félek, ha Halvard nem jut szentelt földbe, Ranveig elveszti jötevője kegyelmét.

— Orm kitért: Várjunk, Ragnhild, ne játsszunk fejünkkel!

De a gyermek rohamosan fonnyadt s Orm harmadnap este, egy görcsös roham közepett, megszólalt:

— Lányom, holnap lemegyünk Husebyre!

Ranveig hamarosan elaludt s másnap reggelre szinte föllábadt.

Ekkor Orm szó nélkül megmosdott, megfésülködött és ünneplőbe öltözött. Ragnhild is kicsípte magát. Orm az erdőn át ölében vitte Ranveiget és a kiszélesült ösvényen lányába karolt. Dél tájt értek le Husebyre.

Most Orm Kollsön, Vebjörn unokaöccse gazdálkodott itt. Halvard eltűnésekor minden vagyon rászállott.

Széltében hajtogatták, hogy Torny hamarosan fia után hal. De amíg mindenütt őszintén sajnálkoztak a fiú sorsán, Torny az ágyból ki-kiszólt, hogy Halvard hazatértéig nem távozik el.

Torny harmadnapja behívta az asszonyokat s elmondta nekik, hogy különös álomból ébredt: Halvard meghalt, de holtteste rövidesen előkerül. Ugyanis látta fiát, meg rokonát, Szent Olavot. A király kézenfogva vezette Halvard-t, fejükön dicsfényes korona ékeskedett s fehérköntösű, papformájú férfiak kísérték őket. S a szent király így szólt: «Hugom, még egyszer Halvard porhüvelyére szegezheted szemeidet, mert a környéken nemsokára híre kel, hogy Isten nagyon szereti az igaz embereket; a földön hatalommal, a mennyben boldogsággal örvendezteti meg őket. Aztán magad is csatlakozol hozzánk Krisztus fenséges csarnokaiban!»

Torny megparancsolta, hogy a kórus fala alatt, ahol a templom ereklerejtő tetejéről eső és harmat pereg, tüstén ássanak két sírt. S terméskövel rakják ki a sír fenekét és oldalait. A szolgák éjjel-nappal dolgoztak s Halvard meg Torny nyugvóhelye pontosan elkészült.

Ezért amikor Orm Kollsön nagynénjével közölte, hogy a gyilkosok összefogdosására, valamint a holttestek hazahozatalára kiküldte embereit, senki se csodálkozott, hogy Torny egyéves betegágyából nyomban fölkel. Az asszonyok aranyos vásznakba és selymekbe öltöztették s az udvarra állították karosszékét. Egész nap ott ült; az odakért papok mellette várakoztak.

A tömeg délután ért föl a dombokra. A ravatal mögött a megzsinegelt gyilkosok lépkedtek; mintegy száz ember zárta be a menetet.

Ekkor Torny fölállt s a ravatal elé ment; asszonyai támogatták s a papok ájtatosan zengték a Kyrie Eleisont. Mindenki velük sírt és énekelt, de Torny fölkiáltott:

— Légy áldott, drága fiam; Krisztus követeként térsz haza!

A ravatalt letették s az ökörbőrt félrehúzták Halvard képéről. Az ifjú vonásai alig torzultak el. Torny megcsókolta fiát:

— Nézzétek, Halvard teste még majdnem friss, bár négy hónapig vízben és földben feküdt! De jegyezzétek meg, ha fiam szebb is volt e szegény hullánál, a mennyben, amelybe az Úr kegyelméből betekinthessem, sokkal ragyogóbban jár, mint idelent.

Majd a gyilkosokhoz fordult:

— Mi nem bíraskodunk fölöttetek; Isten lenéz rátok. Ahogy idejöttetek, úgy bujdosatok el, de csak három mérföldnyire közelíthetitek meg az emberek hajlékait. Ez a gyermek pedig Halvard dicsőségére, Husebyn marad.

Egy csapat a rengetegbe kísérte a gyilkosokat s többé senki se látta őket. Egyszer Numedal meg Hallingdal közt néhány emberi csontra akadtak; állítólag Orm meg Sigurd, Szent Halvard gyilkosai ott pusztultak el. A szóbeszéd szerint Ragnhild 1082-ben négy fiával Oslóban imádkozott Szent Halvard sírjánál; ekkor már öreg asszony volt s két földije előtt fölfedte kilétét. Elmondta, hogy fönt találkozott egy bujdosóval s Eggedal fölött kettesben ácsoltak egy kalibát. Fölkészült Trondhjembe, hogy Szent Olav koporsójára boruljon s egyúttal megkeresse lányát. Ugyanis Ranveig, akiről a husebyiek kitűnően gondoskodtak, okos és jámbor nővé fejlődött s amikor Olav Kyrre fölépítette a nidarosi Bakke-kolostort, ott apáca lett. Csodálatos gyógyítóereje volt, úgyhogy betegek egyre ontották az ajándékokat. Úgy írt és olvasott, mint a legműveltebb barátok és sok külföldi legendát másolt le.

Halvard holttestét később átvitték a templomba. A ravatal körül egész gyertyasor égett s a papok éjjel-nappal könyörögtek koporsójánál. A környéki falvak lakosai mind sírjához zárandokoltak. Hatalmas pompával temették el.

Torny ezt csak három héttel élte túl; ekkor boldogan halt meg s fia mellett nyugodott le.

Amikor Inga Ivarsdatter, Szent Halvard jegyese, e csodákról értesült, menten zárdába kívánczolt. De rokonai férjhez adták s Isten sok gyermekkel áldotta meg. Két érsek és három püspök származott véréből.

IV.

Hamarosan elhírelt, hogy az Úr szívesen meghallgatja Halvard híveit és szélkében szentként kezdték tisztelni.

1044 őszének egyik estéjén, négy évvel Szent Olav vértanúhalála után, egy szegény nő vánszorgott a husebyi erdősegen keresztül, hogy a hűbérfizetésre halasztást kérjen. Férje a jó bérleten föltört, de hirtelen meghalt s az özvegy nagy nyomorban sinylődött ; gyermekei betegen feküdtek, jószágá pedig vész és farkas prédájává vált.

Útközben keservesen idézte Halvard-t meg Tornyt, mivel ezek örömet engedtek adósaiknak, viszont Orm szigorúan őrködött jussa fölött. Egyszerre rádöbbsent, hogy az ösvényen egy ember közeledik feléje. Ijedtében az erdőbe húzódott s a fák közt lapult meg. Már erősen sötétedett s az asszony végkép eltévedt. Egy görgetegre bukkant ki, pár ölnyre lesodródott, de ahogy fölkapaszkodott volna, valami síma, kerek agyagkorsóhoz ért. Az edényben súlyos pénzek és gyűrűk, régi csatok és drágakövek csillogtak.

Az asszony még éjszaka fölverte Ormot. A gazda a kincs láttán roppant megörült. Természetesen minden lelet fejedelmi tulajdon, de Magnus király régóta haragudott Ormra s ez tudta, hogy a hadjárataiban megszorult uralkodó e vagyonért szívesen visszafogadja kegyeibe. Az özvegy két tehénnel, tíz birkával és tízévi adóelengedéssel fordult haza. Az engedmény lejártáig fiai felnőttek s a husebyi jószág jól szaporodott ; az egész család szépen virult.

Később az asszony megpedzette, hogy az erdei ember alighanem Halvardra, meg a királyra ütött s Orm könnyen hitt neki. Ez a kegy csak a szent, szelíd gazdától telhetett.

Egy tavaszi éjjel a fjord túlfeléről két férfi igyekezett egy csecsemővel a paphoz. A telihold néha előbukkant, de gomolygó felhők robogtak az égen, sőt néha szitált az eső is. Az emberek már jól kint jártak az öbölben, amikor észrevették, hogy a jég kásásan billeg alattuk. Rémülten hajoltak össze — elől a víz, hátul egy farkasfalka fenyegette őket s a keresztleletlen kised már alig pihegett.

Ahogy így tétováztak, a husebyi oldalról két nagy állat vágatott feléjük. Először visszahőköltek az ordasforma szörnyektől, de aztán ráismertek Szent Halvard kutyáira, Kerre meg Karadosra.

Az ebek lihegve nyaldosták kezeiket s körülszaglászta a pogány gyermeket. Ekkor az apa örömében fölzokogott s magával húzta társát. A kutyák átvezették őket a törekeny jégen s még az éjjel fölértek a paphoz. Később bementek a templomba. Mialatt imádkoztak, a gyermek Halvard sírján feküdt. Ép és tehetséges ifjúvá serdült aztán s világiéletében hálásan emlékezett meg Szent Halvard jószágáról.

Három év múlva a folloi Hvitstein-tanya birtokosa oly csúnya gyanuba keveredett, hogy szomszédai elhatározták : egyszer rágyujtják a házat. Egy

vaksötét éjjel tízfőnyi csapat lopódzott feléje. A hold szarva még nem ütközött ki. De az összeesküvők még jóformán le sem érték az erdőből, mintha az égről a holdkelte fénye derengett volna alá a kelleténél három órával hamarabb s teljességgel szokatlan helyen. S amikor az udvarba surrantak, a küszöbre vetült fényben egy hercegi alak állta útjukat, aki két zömök, sárga kutya közt magasodott föl. Jobbjában három nyíl, baljában egy kis kerek, pajzsszerű holmi látszott ; de az egyik ember később megesküdt, hogy az utóbbi malomkő volt s közepén egy égi sugár is keresztülvillant. — Erre hanyatt-homlok és imaszavakat mormolva rohantak haza.

S a következő héten kiderült, hogy a gyanúsított ártatlan. Ekkor az összeesküvők levonultak Husebyre, hogy elmondják látomásukat s a tájék mámorosan repesett a büntelenek barátjához.

Ily szépséges csodák révén Halvard híre nőttön nőtt. Rokona, Harald Sigurdssön király 1053-ban kiásatta holttestét s átvitette az oslói Mária-templomba. S most Harald, az Úr hű és jámbor szolgája, aki ellenségeiért is az irgalom fegyverével küzdött, a főoltár mögött ezüstveretű koporsóban pihen. Vértanusága miatt örök malaszt tűntette ki Isten dicsőségére és az emberek üdvére. Gyásznapja, mely 1044 május 5-én volt, nemzeti ünneppé lett és Dél-Norvégia benne védőszentjét tiszteli.

Norvégból fordította : *Hajdu Henrik.*

A RESENTIMENT SZEREPE A FORRADALOMBAN

IRTA: VIDA IMRE

1. Bevezető megjegyzés

Tanulmányunk az alacsony indulatoknak a forradalomban való szerepével foglalkozik: azaz a forradalmak árnyoldalaival. Az árnyoldalak felette nagyok: ám ahol felette erős az árny, ott felette erős a fény.

A tudomány emberének a maga tárgya taglalásakor nem kell és nem szabad tekintettel lenni arra, hogy a felszínre hozott eredmények valamilyen érdekirányzatoknak megfelelnek, vagy éppen kellemesek-e vagy sem. Azonban amennyire erkölcsi kötelessége egyedül az *igazságot* szolgálni és a tárgyi tényeknek szempontjait tekinteni, épúgy örködnie kell afelett, hogy semmiféle irányzat javára vagy kárára félre ne értsék.

Pedig tanulmányunk tárgyánál az eféle félreértés veszélye nagyon közelinek látszik.

Tanulmányunk a forradalom visszas oldalát vizsgálja, de nyomatékosan leszögezni kívánjuk, korántsem akarjuk tanulmányunkkal azt dokumentálni, hogy a forradalomnak csak visszas oldala lenne, bár tárgyunk nem teszi lehetővé, hogy a másik oldallal is foglalkozzunk.

Minden népnek és osztálynak elemi «szent» joga: a szabadság — és az ember emberi méltóságának megfelelő élet. Az eltiprottak csak úgy méltók és érdemesek az emberi életre, ha nem nyugszanak bele az embertelenbe.

A «közületek» bizonyos közösségek szervezeti formái: s teljesen kétségtelen, hogy a közület vezetőinek intézményesített, sőt időnként folyamán megkövesedett zsarnokságai a «békesség» és a «felkelésekkel járó igazságtalanságok» elkerülése végett még éppen nem szankcionálhatók.

Kétségtelennek látjuk ugyan — az alább közöltek eredményeként —, hogy a legideálisabb forradalmak is a salak és a szenny bizonyosfokú, ideig-óráig tartó felülkerekedésével járnak: ennek elkerülése miatt azonban a túlzott hatalom bitorlónak kell a forradalom esélyeit csökkenteni olymódon, hogy a jogok, javak és hatalom arányosabb és idősebb megosztására törekedjenek, — mert nekik okvetlen több veszténi valójuk van, mint a forradalom nincstelenjeinek, akik csak nyerhetnek.

Mindezeket bevezetőül azért mondjuk el, hogy az a félreértés ne állhasson elő, hogy valaki tanulmányunkból olyan következtetést vonjon, hogy mi a forradalmat *qua* forradalmat eleve elítélnők. Épp oly képtelen valami lenne ez, mintha elítélnők a tenger morajlását, vagy az egyenlítő Tűzességét.

Ehelyütt idézzük még Carlyle szavait: «botorság a forradalmat áldani vagy átkozni, fontos azonban alaposan tanulmányozni».

2. Alapvető fogalmak és elhatárolások

A forradalmi megmozdulásnak a tehetségtelenséggel és ressentiment-nal való kapcsolatait megvilágítandó, elsősorban is a «forradalom», «tehetségtelenség» és «ressentiment» fogalmait kell szemügyre vennünk és alapvető tulajdonságait megvizsgálnunk.

Fogalmi meghatározások.

A «forradalom» fogalma nem teljesen egységes. Eltérései azonban, tárgyunk szempontjából, nem rendelkeznek nagyobb jelentőséggel. Forradalom alatt általánosságban valamely fennálló államhatalmi rend hirtelen s többnyire erőszakos megváltoztatási folyamatát értjük. A közkeletű egyéb «forradalom» megjelölések, mint pl. a művészet forradalma, vagy valamely tudományág forradalma, vagyis a művészet vagy azon bizonyos tudományág rendjének hirtelen, gyökeres megváltozása, már átvitt értelmű jelentések. Mi az elsődleges (az államhatalmi rendre vonatkozó) fogalmat használjuk a következőkben. Az államéletben történő forradalomnak is egész sereg tudományosan differenciált válfaja van, melyek vizsgálata azonban jelen tanulmányunk kereteit túlhaladja.

Már most a «tehetségtelenség» fogalmára térve: Tehetségtelenség alatt megkülönböztetett szellemi és lelki kvalitások és hajlamok kifejezett hiányát értjük. A tehetségtelenségtől megkülönböztetendő az úgynevezett «féltehetség», ki «megkülönböztetett» értékekkel rendelkezik ugyan, de képességeinek érvényesítéséhez a szükséges lelki, illetve szellemi összhang hiányzik. A pozitív alkotás és értékmegnyilvánítás szempontjaiból nézve a féltehetség majd egyenlőnek vehető a tehetségtelenséggel.

Ressentiment alatt értjük dolgoknak és összefüggéseknek kicsinyes, rosszakarattól vezetett önbódító magyarázását a magunk javára. Nietzsche szerint: *Unsere Mängel . . . sind die Augen mit denen wir das Ideal sehen.*

A tehetségtelenség fajai és alapja.

A tehetségtelenek és féltehetségek, amennyiben nem nagyravágyó, felfelé törni akaró típusok, hanem könnyen megnyugvó filiszter természetűek, rendes körülmények között nem sok zavart okoznak a társadalom és az állam életében. Lényegesen más a helyzet — amint látni fogjuk, — ha a tehetségtelenség és féltehetség nagyravágyó. A tehetségtelenek nagyravágyásának okát keresve, bizonyos sajátos nyugtalan vérmérsékletre akadunk, mellyel többnyire együtt jár a maguk javára teljesen hibásan látó judiciumhiány. Max Scheler szavaival élve: a szellemi szeméremérzék hiánya. A fékezhetetlen nagyravágyás javarészt alaptermészet dolga s csak vajmi kevés szerepet kaphatnak a külső körülmények. Ilyen külső körülmények a lebecsülőknek, vagy ép ellenkezőleg a szeretett lénynek való imponálnivágyás, előttük hősként feltűnni akarás stb. Ezek az *alkalmi* nagyratörők, kiknek ítélőképességét többnyire érzelmi okok ejtik bódulatba, előbb-utóbb megnyugszanak, visszatérnek filiszteri életrendjükhöz és vágyaikhoz; különösen gyorsan történik ez meg, ha valami kis eredményt is elértek.

A tehetségtelenek számára a nagyravágyó «Faust»-i lélek sokszor még nagyobb csapás, mint a tehetséges számára a filiszteri visszahúzódozó természet.

A nagyratörő tehetségtelenség fájdó volta.

A tehetségtelen nagyravágyó számára vérmérséklete és sajátos alaphajlamai eleve bántóvá és elviselhetetlenné teszik azon tudatot, hogy csak annyi vagy olyan mint a többi. Ezek azok, akik nem tudnak megnyugodni, megbékélni, nem képesek nyugodtan menni az áradó tömeg soraiban, hanem előre vágynak, az élre akarnak állni, mindenáron kitörni hétköznapiságuk kalitkájából, s akik számára minden visszalökés, mely őket újra és újra a tömeg sorába kényszerítik, gyűlöletesek, kibírhatatlanok, irtózatossá kegyetlenek.

A magukat túlértékelő gyenge képességüektől jóformán teljesen elválaszthatatlan a ressentiment. Itt nem áll sajnos módunkban, hogy a ressentiment-nak a forradalommal kapcsolatos teljes szerepét ismertessük, csak azon szerepet, melyet a forradalmak tehetségtelenjeinél betöltenek.

A ressentiment mivoltáról.

A logika és öntudat bizonyos fokú elferdítése «dresszírozása» történik a ressentiment-ban. A ressentiment alanya a vele szemben levő értékekről valahogy kimagyarázza magának, hogy azok nem értékek, míg a saját hibáiról bebizonyítja magának, s megnyugodni kíván abban, hogy azok mennyire helyesek és célszerűek.

Valahogy az élet gazdasági elvének szükségképi mimikrije, hogy az ember úgy «lássa» a dolgokat, amint az számára legkedvezőbb. A sírás, fájdalom egyideig tarthat csak, bizonyos idő után fizikai szükségképen megpihentető önmegnyugtatót keres az ember, keresi azt, ami tűrhetővé teszi számára a fájlaltakat. A ressentiment áldása folytán elhiszi a r. alanya, hogy végeredményben bizonyos szempontból ő maradt felül. Itt említhetjük meg azon körülményt, hogy tudvalevőleg a természet csak azon állat és növényfajokat tartja életben, melyek a természetadta megtámadtatásukat valamilyen módon parirozzák, s amelyeknek bizonyos a szükséghez alkalmazkodni tudó képességeik megvannak; — *épp így egy alkalmazkodási adottság* a megbántottak, az eltaszítottak és joggal visszautasított tehetségtelenek számára a ressentiment. Mivel egyesek igényeik-nagyravágyásuk és képességeik-lehetőségeik fordított arányúsága folytán szükségképp megbántattnak és visszautasítattnak: kitermelődnek bizonyos eleve meglevő következetességgel a ressentiment emberei.

A ressentiment embere, hogy úgy mondjuk hivatalosan nem veszi tudomásul, hogy önönmagát becsapta, (hogy magában elnyomta az igazságot,) bár tudatának egy mélyebb szférájában végeredményben mégis csak *tud* róla, s folytonosan, bár önönmagának be nem vallotta *átérzi, állátja* az átmagyarázással szemben a való ténykörülményeket. Ez lehangolja, bizonyos levert, szomorú érzést kelt lelkében. Mégis ez a szomorúság, mely a be nem

vallott, de tudottból ered, közel sem olyan pokoli, mintha az önbódító ressentiment nem volna; vagyis ha a be nem vallott-tudott dolgok bevallottan tudottak lennének.

A ressentiment «gyógyíthatatlan»-sága.

A ressentiment-ban rejlő ellenmondás körülményét az egyén *csak önmagával* intézheti el. Lehetetlen itt a felvilágosítás. A ressentiment alanya a legsajátosabb tulajdonához, lelki életének bizonyos jelenségeihez nem mer még egy messzebb gondolattal sem közelíteni s ezért egyenesen szentségtörésnek veszi ha másvalaki idegen nyúl hozzájuk. Egyébként is ha az önmagátbecsapó ressentiment ember számára a ressentiment tárgyának hazug voltát felfedjük, a természet óvó flastromát szakítjuk le. Bölcsen mondja Ibsen «Vadkacsa»-jában Hjalmar Ekdal: «Fosszatok meg egy embert élethazugságától és megfosztottátok életboldogságától.» A ressentiment semmiféle pszichóanalizissel, vagy más modern lélektani ördögűzéssel nem füstölhető ki, sokkal mélyebben és elválaszthatatlanabban a lelki élet adottsága, semhogy a «gyógyítás»-nak itt fogalmi értelme lehetne. Helyesen mondja Nietzsche, hogy a bizonyos fokban elnyomottaknál éppoly kétségtelenül előjön a ressentiment, mint a bizonyos ideig nem táplálkozónál az éhség.

3. A forradalmak emberei

Kiknek érdeke a forradalom?

A forradalmak embereinek meg van a maguk külön sajátos típusa. Felette igaz Toqueville-nak a «L'ancien régime et la révolution» című munkájában mondott állítása. A forradalmároknak — úgymond — egy külön faja «rassz»-a van, mely az egész világon megtalálható és az egész világon egyforma. A forradalom emberei nyilván a fennálló államhatalmi és társadalmi renddel elégedetlenek közül kerülnek ki, mert hisz aki a fennálló renddel meg van elégedve, az aligha akar ellene törni. A társadalom rendjével épúgy nem lehet megelégedve az, aki mellette a vágyott és jogosnak tartott érvényesülésből kiszorult, mint ahogy kevésbé fogja kockára tenni helyzetét az, akit a fennálló rend kielégítő pozícióhoz juttatott, melyet a rend megdöntése csak veszélyeztet. Az érvényesülésből mennél inkább kiszorul valaki, annál inkább csak nyerni valója lehet egy gyökeres társadalmi és politikai változás által.

Kikből kerülnek ki a forradalmárok?

Már most azon körülményből, hogy a forradalom emberei a fennálló renddel elégedetlenek közül kerülnek ki, azt következteti a forradalom társadalombölcselete, hogy a legjobban elnyomottak a legforradalmiabbak. Ez a felfogás kétségtelenül nem felel meg a tényeknek.

Felfogásunk.

Nem azok, akik tényleg a legelnyomottabbak, hanem akik a legelnyomottabbaknak érzik magukat, többnyire eleve elégedetlen természetek a született forradalmárok. Itt visszatérek arra, amit egy másik munkámban kimutattam, (Das Problem des Aufstieges, Verlag Oldenbourg Mchn. 1933,) hogy sohasem a legalacsonyabban levők, akiknek a társadalmi kiemelkedéshez a legcsekélyebb reményük sem lehet, hanem a továbbemelkedésben akadályozott nagyravágók a forradalmi megmozdulások szükségképi kezdeményezői. Hogy a forradalmak oka soha sem közvetlenül az elnyomatás, világosan láthatjuk abból, hogy népek évszázadokon át a legsúlyosabb elnyomást tűrik s ezzel szemben — viszonylag — igen kedvező gazdasági körülmények között lévő népek (közületek) forrongásba törnek ki.

Igy például látjuk, hogy 1917-ben az orosz nép, mely közel sem volt annyira elnyomva, mint csak néhány évtizeddel előbb, ügyes szervezés után mint robbantotta ki a világ talán legnagyobb forradalmát. Ám ahány forradalmat nézünk, annyi példát láthatunk a szabály megerősítésére, hogy: a forradalmak oka soha sem a közvetlen elnyomatás, hanem az elnyomatás megfelelő szuggerálni tudása politikai vezérek és szervezetek által.

Amint a forradalmi közületek elégedetlenségének nem a közvetlen elnyomatás az oka, éppúgy az egyes ember elégedetlenségének sem annyira az elégedetlenség külső okot szolgáltató tényei, mint inkább az elégedetlenség érzelme, mely az elégedetlenség külső okaival nincs mindig egyenes arányban.

Tételünk bizonyítására kétségtelen nyomatékot adnak a német öngyilkossági statisztikák, melyekből az a majd teljesen hihetetlennek tetsző tény olvasható ki, hogy a gazdagabbak nagyobb számban dobják el maguktól az életet anyagi okokból, (vagyis szegénységük miatt,) mint a legszegényebbek. Vagyis az elégedetlenség inkább a szegénység viszonylagos természetű érzelmében van meg, mint a tényleges szegénységben. Az amerikai Patrick «Armen und Bedrückten» című könyvében szegényekről ír, kiknél «szegénység»-et jelent a luxusautó, a gőzyacht s a Newport-i nyaraló hiánya; ezzel szemben Thurnwald «Die menschliche Gesellschaft» c. híres remek munkájában (2. kötet) néger népekről ír, kiknél egy, szalmaszálból fűzött deréköv már gazdagságot jelent. A gazdagság és szegénység a társadalmi megszokásokhoz és igényekhez igazodik. Ugyanúgy mint a szegénység érzete súlyosabb, mint a tényleges szegénység, — a forradalmak egyes szereplőinél valamint tömegeinél csak másodlagos ok a tényleges elnyomatás, az elsődleges az elégedetlenségi hajlam és nagyravágás.

A tehetségtelen mint forradalmi típus.

A joggal eltaszított nagyravágó tehetségtelenek és ressentiment lelkek az elégedetlenség, gyűlölet és rosszakarat erjesztő kovászai. Ezek soha nem tudnak

megnyugodni a társadalom rostálási folyamatjának verdiktjében. Nyilvánvaló igazságtalanságot, mellőztetést látnak, zseniális értékek elnyomását s fájdalmuk Kierkegaard szavaival szólva, gyakorta felér egy bilincsbekötött Columbus vagy Napoleon gyötrelmével. A drámaiság itt épp abban áll, hogy szenvedésük, lelki gyötrelmeik igaziak, csak sajnos, a tehetségük — talmi. A feltörni akaró tehetségtelenség semminemű normális társadalmi berendezkedés mellett felszínre nem juthat. Mivel pedig afelől biztosak, hogy az éleljutáshoz kellő érdemességük meg van, a fennálló, uralmon lévő társadalmi rendet okolják. Sokszor bizonyos fokig tudat alatt mozog ez az ellenérzés, de felette könnyen tudatossá teszi minden olyan megmozdulás, mely a fennálló közületi rendet hibáztatja és megváltoztatását írja zászlajára. Ha az ép meglevő államhatalmi rend helyében egy másik állana fenn, aligha kell mondanunk, azzal is szükségkép elégedetlenek lennének, mert mindegyik megállapodott, megnyugodott rend egyformán száműzte volna őket. Az ép meglevő berendezéseknek annyi pusztán itt a szerepe, mint a járni nem tudó kisgyermek számára, a megbotlasztó talajnak, melyet azután büntetésként megüt. Csakhogy a tehetségtelenek büntető ütése a társadalmi renden, — mint látni fogjuk, — felette súlyos következményekkel jár.

A nagyember.

A kis elégedetlenkedők erőinek akkumulálását végzik az ügyes szervező «nagyemberek». A nagyember azoknak a szája, agya, szeme és keze, akik hallgatnak, mert nem tudnak maguktól szónokolni, a szükségesen és közvetlen átlagoson túl nem tudnak gondolkodni, sem látni, sem írni, akiknek el nem mondott szavait, gondolatait, látását, írását kell visszaadni a nagyember szavainak, hogy a tömegek magukévá tegyék. (Ezeknek a «nagyemberek»-nek a forradalomban végzett jelentős szerepére jelen tanulmányunkban nem térhetünk bővebben ki.)

4. A forradalmi megmozdulások első ideje

Harcosok a forradalmak kezdetén.

A forradalmaknak időrendben első harcosai a mindennünnen kiszorult tehetségtelen stréberek. Ezek — mint már fejtegettük — mindig elégedetlenek, elkeseredettek s boldog örömmel s nagyravágyásuk által hajtott határtalan fanatizmussal csatlakoznak egy új rendszert, «egy új világ megteremtését» hirdető mozgalmakhoz. Így kerülnek az élharcosok közé: a tárlatokon visszatúrt festők, a kiadóra nem találó írók, figyelmüket a tanulásra koncentrálni nem képes diákok, rosszminőségű hivatalnokok, kimustrált magántisztviselők és munkások. A tehetségtelen ressentiment lelkeknek a forradalmi élcsapatba kerülését klasszikusan lehetett szemlélni a Hitler-forradalom központjában Münchenben. (A Hitler forradalomra mintegy paradigmára — a követke-

zókben sokszor fogok visszatérni, mivel ezen megmozdulást döntő fázisaiban közvetlen közélről szemlélhettem. Azon körülményből, hogy tanulmányom tárgyánál fogva a Hitler-forradalomból épp csak a visszas-oldalakat emeli ki, nem következik, hogy ezzel akár Hitler kivételes nagyságát vagy mozgalmának történelmi jelentőségét lebecsülni kívánnók.) Az érdemtelenek és képességnélküli stréberek forradalmi élharcosokká válása szembeszökő és teljesen a köztudatba átment jelenség volt.

Az elnyomott forradalmi akarat iránya.

Már most a joggal viaszosított tehetségtelenek elkeseredése és haragja ki ellen irányul, azok ellen, akik az ő helyükben érvényesültek rangra, pozícióra tettek szert. A tehetségtelen stréberek forradalmi akarata minden tehetség, rang és pozíció ellen tör. Amit a tehetségtelen stréber nem tudott elérni, arra vonatkozólag azt akarja, hogy más se érhesse el. Épp azok ellen kíván törni, akiknél tehetség az, ami náluk akarnokság. Más szóval az a rang, közmebecsülés, vagy uniformis, amit ha az akarnok elért volna, felette tiszteletreméltónak és érdemes valaminek tekintene, mivel más érte el azt, jótékony átmagyarázás révén rögtön méltánytalanság és megengedhetetlen sérelem lett. A hiú piperkőc-hajlamu iparoslegény üti le a forradalomban a divatosan öltözött férfit és épp azzal az indokolással, hogy mit hősködik, piperkőcködik ez, mi szükség van piperkőcködéésre? A forradalmároknak a maguk ki nem elégített gyengéi megbocsáthatatlan bűnökké lesznek azoknál, akik ezeket kielégítették.

Történelmi példák.

Freiherr v. Freytag — Loringhoven «Geschichte der russischen Revolutionen»-jében írja egyhelyütt: «Die neue Kleider oder Brille trugen, wurden als Bourgeois's und als Feinde des Volkes erschossen». (Aki a szemüveg miatt gyilkolt, az annak előtte bizonyosan rendkívüli szájtátott irigy respektust érzett a szemüveggel szemben.) Pitirim Sorokin volt pétervárad-i professzor a forradalom társadalombölcseletének talán legnagyobb kutatója írja, hogy elsősorban aszerint tartóztattak le az 1917 októberi úgynevezett második forradalom alkalmával az egyetemi tanárokat, hogy ki írt több könyvet. Amikor pedig az egyik professzor azzal érvelt a letartóztatók előtt «sok könyvet írtam, de mind ti mellettetek» egyik katona azzal felelt: «Mindegy az kutya!» Persze a katona analfabéta volt és az analfabétasága mint valami kínzó seb sajgott az önértetén, s most azután bosszút állhatott.

Le Bon írja a «La révolution française»-ben «Petits avocats sans causes, médecins sans clients, curés défrqués, rabbins ignorés, n'ayants comme auparavant qu'une pâle destinée... dégénération de l'alcoolisme et de la misère; voleurs, mendiants, miséreux, médiocres ouvriers sans travail constituent le bloc dangereux des armées insurrectionnelles».

Sorokin írja az élharcosokról: «Wir können hier den Lehrer finden, der verbittert ist durch einem Verweis in der vorhergehenden Zeit; den Journalisten, der sich durch den Herausgeber verletzt fühlt; Intellektuelle die in irgend einer Weise durch die Aristokratie, oder durch die bestehenden Verhältnisse «beschränkt» werden; den verlotterten Adelige, den gescheiterten Finanzmann; den unternehmenden Abenteurer; den stets anführenden Verbrecher und die Idealisten die das seelische Gleichgewicht verloren haben. *Wenige* werden durch Hunger und Kälte, meiste durch Neid Begehrlichkeit, Furcht oder Gier getrieben...»

Egy találó irodalmi példa.

Vagyis mindenütt a kis tehetségtelen nem érvényesültek bosszúja az érvényesülőkkel szemben. Nagyszerűen fejezi ezt ki — a lélektan dolgaiban más-különbén olyannyira érzéketlen — Jókai egy forradalmi indulójában, melyet a «Szabadság a hó alatt» című műve tehetségtelen forradalmárainak szájába ad.

Az induló közlésénél írja Jókai a regény szövegében: «A többi («forradalmár») is mind sürgette a maga véleményének elfogadtatását: a kuruzsló az orvosokat akarta kiirtani, a bukott kalmárnak a börzekirályok trónfelforgatása volt a programja, az elcsapott tengerész a hajóhadat kívánta felgyujtani: valamennyi vélemény mind oda ment ki, hogy aki csak egy fejjel kimagaslik a többi közül, az mind ellensége a népnek és kiirtásra méltó». — Vagyis itt mindazoknak, akik semmihez sem értenek a gyűlölete jut kifejezésre a forradalom álcája alatt azokkal szemben, akik valamihez értenek és valamire vitték.

5. Harc a győzelemért

Tehetségtelenség mint a forradalmak veszélyének palástja.

Épp a forradalmi élcsapat erkölcstelen és tehetségtelen volta a legfőbb segítő a vezérek számára. A tehetségtelen élcsapattal nyilván könnyebb boldogulni, mint a tehetségesekkel lenne, akiknek saját gondolatuk és lelkiismeretük van. Ezek, vagyis a vezér mellett csoportosuló tehetségtelenek és a komolyanvehetetlenek serege a forradalmi megmozdulásoknak nemcsak legfőbb segítője, hanem egyúttal leple és palástja is. Az első megbízható hívek között mindig ott találhatók ezek a sehol be nem fogadott, mindenáron feltörni akarók. A legkomolytalansabbak és legkevésbébbé figyelembe jövők mozognak a legtöbbit. Ők nem akarnak óvatosak lenni. Ezek folytán azután a szervezkedés rendjén történhetik, senki a szembenállók közül nem veszi komolyan, mindenki csak egy ostoba szekta nevetséges próbálkozását látja. A forradalmak első kezdetei mindig és minden forradalomnál — ez általános törvényszerűségként megállapítható — nevetségesek s komolytalannak látszóak. Ezért olyan találó a Machiavelli féle szabály a forradalmakról, mely így szól: «A forradalmi

próbálkozás komoly voltát eleinte nehéz felismerni, de könnyű lehetetlenné tenni; később a forradalom komoly voltát könnyű felismerni, de nehéz lehetetlenné tenni».

A lehetetlenséget nem ismerés és új mértékek adása.

A forradalmárok sajátos lelkialkatához tartozik általában, hogy nem ismernek lehetetlenséget. Úgy vélik minden a hatalmukban áll «Gedanken — írja Sorokin — welche man in geordneten Zeiten als Utopie einer nicht ganz normalen Person betrachten würde, oder als Traum eines Dichters, oder als Phantasie eines Wahnsinnigen, werden jetzt als völlig praktisch angenommen... Hindernisse? Für sie gibt es keine, so wie es für den Wahnsinnigen keine gibt». Ehhez a lehetetlent is hívéshez hozzájárul, hogy a forradalmaknak oly társadalmi és erkölcsi mozzanatok áll valójában hatalmában átformálni, melyeket egy-egy társadalmi rend megingathatatlanoknak vél. Ezt a mérték és rend megszábasának hatalmi önérzetét meglehetősen tudatosan fejezte ki 1923 februárjában a nacionálszocialista lapok válasza az ellenzék által hangoztatott jogtalansági vádakra. Ekkor már Hitler uralmon volt, de a forradalom még nem játszódott le. Így hangzott a válasz: «Wenn unser Rechte mit euren Rechtsbegriffen nicht übereinstimmbar seien, dann werden wir eben andere Rechtsbegriffe schaffen, die und rechtfertigen». Egész nyugodtan mondhatták volna azt is: mit ellenkeztek, akármit teszünk most, az helyes, mert győzni fogunk és így mi vagyunk a *mérték*. A forradalomnak, mely győz, akármilyen békés is, egy ideig erőszakkal kell kormányoznia, melynél *hatalom* és *jog* egybeesnek. A győztes forradalom törvényszegéssel győz.

A forradalmak győzelme körül.

A forradalom sajátságosan vagy győz, vagy ha nem győz, úgy nem forradalom, hanem hazaárulás, illetőleg egyes «elkiismeretlen nagyravágyók», vagy a «csöcselék» lázadása. 1917 július 5-én fellázadtak a bolsevikiek a mensevikiek ellen. A lázadást letörték. A felkelés vezetőit úgy kellett megmenteni a lincseléstől. Teljes volt a felháborodás. Októberben újra felkelést szítottak és győztek. Most megváltozott a vélemény. Egyszerre kitűnt, hogy milyen sokan voltak a bolsevisták mellett már július 5-én, legalábbis rengetegen állították.

Wilhelm Liebknecht írja hirhedt «Hochverrat und Revolution» című könyvében: «Ha az ember jól utánagondol a sikerületlen forradalom miatti árulási bűnügy nem egyéb, mint a logika elárulása. A sikerült «árulás» trónokon, miniszteri és legfőbb bírói székeken ül. Uralja az egész világot, mely sikerült forradalmak révén jutott előre. Míg minden más bűncselekmény csak sikeres elkövetésével válik bűncselekményé, ellenkező esetben mint szándékot vagy kísérletet csak enyhébben büntetik, a forradalom csak addig bűncselekmény, míg el nem követték, amint sikeresen végrehajtották, nem bűncselekmény

többé, hanem dicsőség, mely törvényt alkot. . . A hazaárulás (azaz a fennálló hatalom elárulása) uralja a világot».

6. A győztes forradalom

Fordított kiválasztódás a győztes forradalomban.

Nos a győztes forradalomban ott áll a forradalom legfőbb vezére, néhány ügyes alvezérrel és egy a tehetségtelenekből és ressentiment-emberekből össze-
tevéődött élcsapattal. A vezér kezében a hatalom, az élcsapatot a győzelemhez más felhasználta, de nem távolíthatja el. Ezek akarják az állam első pozícióit s kivétel nélkül minden győztes forradalom velejárója az élcsapat tagjainak marakodása a rangokért. A vezérek tehetetlenek, hisz az élcsapat képezi a hatalmuk legmegbízhatóbb híveit. Ám nemcsak az élharcosok a maguk számára kapnak pozíciót, hanem állásokat, rangokat töltenek be a legkicsinyebb szempontoktól vezetettve egész sereg, nyilván képzetlen és oda nem illő emberekkel. Így mindenütt a kis-tehetségtelenek, elkeseredett ressentiment-
lelkek kerülnek az élre ; egy határozott tendencia áll fenn, hogy az új társadalmi rendben az érdemmel, multtal rendelkezők és tehetségesek helyébe az érdemtelenek, tehetségtelenek, kis szürke lelkek jöjjenek. Egyébként nemcsak a tehetségtelenség jogcím az élrejutáshoz, hanem a gáztettek is. Az egész történelem forradalmai folyamán ott találjuk a fordított kiválasztódás új tendenciáját.

Történelmi példák.

Dennis írja a «Huss et la guerre des Hussites» című könyvében, hogy a hussita forradalomban épp a leggyengébb képességű táboriták, orfaniták és milénáriusok kerültek élre.

Guizot írja az angol (XVII. századbeli) forradalomról «Ezen általános és messzemenő felfordulásban az erőszak visszaélései és a végletek közepette minden gonosz érzületnek reménye volt a beteljesedése.

Az 1848-as párisi forradalom ideiglenes kormánya harmadrangú akar-
nokokból állott, írja Gregoir «Franciaország története a XIX. században» című munkájában. Kormányállásokban s perfekturák élére sehol érvényesülni nem tudott nagyambiciójú söpredék jött. A kormány egyik tagjában felmerült az a gondolat is, hogy vezetői állásokba csak azok helyeztessenek, akik a multban szembekerültek a hatóságokkal, társadalmi renddel és börtönviseltek, de legalább is szándékaik valaminő erőszakos visszanyomatásáról bizonyítékokat tudnak bemutatni. Mi ez már most, ha nem a legkiáltóbb és legleplezetlenebb megnyilatkozása a ressentiment és tehetségtelenség egyeduralkodó törekvéseinek.

Blos írja az 1848-as német forradalomról : «Eine grosse Zahl von Dumköpfe erschien auf der Bühne, die die Bewegung für ihre eigenen Ziele aus-

nützen wollten . . . Journalisten dritten Ranges erschienen in der Rolle militärischer Führer, Dichter als Wirtschaftsführer, kurz : Schuster treten auf als Pastetenbäcker».

A párisi 1871-es kommune központi bizottságának 90 tagja közül 56 közönséges gonosztettekért már el volt ítélve, legtöbbjük börtönből került az éltre.

Sorokin írja az 1917-es bolsevik forradalom vezetőiről : «Verbrecher und Wegelagerer ungeschickte Arbeiter und schwache Bauern, verkommene Aristokraten und minderwärtige Journalisten und Schriftsteller. Die Mehrzahl von ihnen haben jahrelangen Gefängnisstrafen und Zwangsarbeit hinter sich ; dies musste auf ihre Nerven wirken, woraus andererseits erklärlich wird, dass sie statt des irdischen Paradieses das Reich der Zwangsarbeit errichtet haben».

Természetesen a forradalom első ideje és későbbi periódusai között lényeges különbségek vannak. Sorokin írja : hogy 1917 októberében jóformán mindenünnen kidobták a szakértőket, így pl. hatalmas vállalatok élére nevüket leírni nem tudó munkások kerültek. Propokowitsch írja : «Die Anwesenheit eines vorgebildeten Ingenieurs in einer Fabrik wurde als Zeichen einer persönlichen Politik gegenüber der Bourgeoisie betrachtet, die sich mit dem Grundsatz der Diktatur nicht vereinigen lässt.» Gastew, egy kiváló orosz eredetű szociológus írja ezekről az időről : «Ein Schneider wurde an die Spitze eines grossen Hüttenkonzerns gestellt. Ein Mahler an die Spitze eines Textilwerkes.» Később azután lassanként javultak az állapotok, de még 1923-ban hivatalos bevallás szerint egész Oroszországban a bírák 83%-a jogilag képzetlen volt.

A fentiek után nem is tűnhetik nagy dolognak, hogy egy elbocsájtott Bayreuth-i tanítóból bajor kultuszminiszter, egy fajtalanságért a katonaság kötelékéből elbocsájtott tisztből egyideig a német katonai pártalakulatok legfőbb vezére lett.

A tisztítás kérdése.

Felmerül a kérdés, hogy a forradalmak ideálista és képességekkel bíró néhány vezetői, mert hiszen ilyeneknek is kell lenni az alvezérek között, miért nem vetik latba minden befolyásukat egy azonnali tisztításért. Az események törvényszerűségeivel nem lehet egykönnyen szembeszállni. Az élgárda, a törzskar nélkül jóformán mozdulni sem tudnának a vezetők. Ezek azok, akik a sokaság közömbösségével szemben a megingathatatlanságot jelentik.

Erkölcsei szempontból is kifogás alá esik a forradalom harcmozgalmaiba bevitt és győzelemhez felhasznált tehetségtelenek kiszелеktálása. Az eféle eljárás olyan, mint amikor az elcsábító azt mondja az általa megejtett nőnek, kinek az elcsábítás előtt házasságot ígért, hogy a történetek után nem veszi feleségül, mert most már nem ártatlan ; márpedig úgy társadalmi rangja, mint pontos becsületérzéke lehetetlenné tesz egy ilyen nővel való frigyét.

Hermann Heller szerint a forradalmaknak még észszerűségből is el kell fogadnia a velük felkerült eszteleneket. — Azok akiknek pozíciójához csak a pozíciójuk ad ésszt, nyilván megbízhatóak, mert minden változás pozíciójuk biztos elvesztését jelentené. Ezek valahogy érzik, hogy valóságos csoda, hogy minden sikerült, mert bármennyire is ágáltak, lelkük legmélyén valamit mégis csak tudtak képességük csekély voltáról, vagy legalább is arról, hogy a forradalom előtt lehetetlen volt számukra az érvényesülés. Közülök kerülnek ki a rémlátók, a mindenkit feljelentők, kik egyre aggódnak, hogy összedől az egész gyönyörű álmuk. — A forradalom vezérei pedig nem nélkülözhetik az egyszer már kipróbált leghűbb harcosokat.

A tehetségtelen élharcosok elhelyezési nehézségei.

Ha a forradalom résztvevői között a tehetségtelen nagyravágók száma, kik mind vezetőpozíciókra vágynak, igen magas, nehezen kerülhető el egy második forradalom. Különösen nehéz probléma várt Hitlerékre, kik kitűnően szervezték az elkeseredett tehetségteleneket. Josef Goebbels zseniálitása úgy oldotta meg a nehéz feladatot, hogy a tehetségtelenek és elkeseredettek hadát, *mint* a mozgalom harcosait folytonos ünneplésekben részesítette s különleges megbecsülés jeleit mutatja feléjük. Ezenkívül megnyugtatóan egyre hirdeti, hogy a vezér is, ő is jól tudja, hogy még nem kerülhetett mindenki a megfelelő helyre, de ennek a mostoha viszonyok az okai, melyeket — és ez az indoklás felette jellemző — a régi éra, a weimari — úgymond — hazaárulók idézték fel. Gyakori refrain : Hitler szívén hordja minden harcosának ügyét. S mindezek dacára 1934 június 30-án majdnem kitört az ú. n. második horogkeresztes forradalom, melyet az elégedetlen rohamosztagosok szerveztek s mely az összes bevált vezérek halálával járt volna. Persze a tehetségtelen nagyravágók megnyugtatóan az első időben különösen fontos, ekkor u. i. ők képezik a biztos alapokat, a megbízhatókat, a kipróbáltakat. Amikor már mindenki aláveti magát az új rendnek, jelentőségük megszűnik.

7. Forradalmi tömeg a győzelem után

Győzelem utáni erőpróbák.

A forradalom győzelme utáni első idő a forradalmak legnehezebb erőpróbái. Amíg nem győztek, mindenki szabadon nyilváníthatta hovatartozását. A győzelem után az egyesek érzelmei felől teljes a bizonytalanság. Mindenesetre azon körülmény, hogy mindenki magát forradalmárnak mondja és az új szigorú uralom hívójének, nagyon sokakat végül is tényleg meggyőz és hívővé tesz. Nem azért győz meg, mert az illető maga a dolgokat helyesnek látja, hanem mert mindenkiről azt véli, (azok szavai után,) hogy azok helyesnek látják. Ilyen módon külön-külön megnyugszanak az emberek azok bizonyosságában, akik épen olyan bizonytalanságban vannak mint ők. Azonban

csak egy egyetlen ellenforradalmi hangra van szükség s egyszerre mindenkiből kitör a kétség és bizonytalanság. Elégséges — mint arra már számos példa adódott, — egy ismeretlen elmebeteg, vagy valami fantáziáló gyermek szava : egyszerre láthatóvá válik, hogy milyen hihetetlen gyenge alapon épült a tömeg együttérzése.

Filiszter tehetségtelenek a győzelem után.

A forradalom győzelme után ugyanolyan fontosságot kapnak a nem-nagyratörő tehetségtelenek, mint a győzelem előtt a nagyratörők. A nem-nagyravágyó tehetségtelen tucatemberek nyugszanak meg ugyanis elsőnek az új rendbe s ezek gyors megnyugvása a további ellenállást és ellenforradalmat nehezíti teszi. A filiszter-tehetségteleneknél is nagy szereppel rendelkezik a ressentiment. Ők a maguk be nem avatkozó, a meglévőt mindig elfogadó beállítottságukat, helyesebben gyengeségüket, a többség után-menést (az új rend mindig mint az «elnyomott többség» képviselője jelenik meg u. i.) felette bölcs és célszerű eljárásnak magyarázzák be maguknak. Irigység indítja őket azokkal szemben, akik nem ilyenek, akik nem az uralmon lévők, hanem a «maguk feje után» akarják az ország dolgait berendezni. Ugyanúgy ezek ellen vannak mint régebben a még nem győzött forradalmárokkal szemben állottak, (ha csak a teljes társadalmi rétegük, mint valami állatfalka en block nem csatlakozott a megmozduláshoz). Tehetetlen pipogyaságukat érdemül magyarázzák be maguknak. Ők bezzeg nem «különcök», nem akarják dolgaikat másképp intézni, mint «minden más rendes ember» teszi. Ők fogadják el elsőnek a forradalom indoklásait. «Hiszen persze a népakarat nem érvényesült» mondják s nem veszik figyelembe, hogy ez a bizonyos «népakarat» csak a forradalom győzelme után lett «népakarat»-tá.*

Kihagyások a tömeg gondolkozásában.

A győzelmes forradalom aktivitásának idejében az egyes ugyanúgy, mint a tömeg, a megszokott szellemi, akarati, érzelmi funkciói mellől egyszerre elveszti a talajt. A megszokás, a sokszor végiggondoltság szokott, elvárt, vagy elvárható dolgoknál, gyors appercepiálást és mintegy motorikus azonnali akarati elhatározást eredményezhet. Ha azonban olyan fogalmak, események jönnek, melyekre sem az egyes, sem a tömeg soha semmiféle mintát, példát nem láthatott : az elhatározáshoz, meggondoláshoz, cselekvéshez feltétlen idő szükséges, amíg az agy a fogalmakat tisztázza, a dolgok mellett és ellen szóló érveket rendezi. A forradalmak eseményeinek üteme azonban nem hagy időt a gondolkozáshoz, s a tisztánlátás és tisztán appercepiálás

* A hivatalos egyházi felfogás szerint, valamely az államrendet megváltoztató mozgalom után, az egyes katolikus ember azon mértékben köteles magát az új uralomnak alárendelni, amily fokban alatta a köz érdekeit szem előtt tartó általános rend helyreállott. (V. ö. XIII. Leó pápa «Notre consolation» kezdetű 1852 május 3-ról kelt francia nyelvű levelét Franciaország kat. püspökeihez.)

kialakulásához, hanem ragadja magával a tömeget s benne az egyest, kiknek jóformán minden lelki-szellemi funkciói egyszerre sajátos kihagyásokat mutatnak. — A forradalomban a tömeg a legteljesebb képtelenségeket hiszi. Hogyisne, hiszen új rend van, valóban látják, hogy a régi legnagyobbaknak menekülni kellett; megingathatatlanak gondolt berendezések meginogtak, valamit már látnak a hihetetlenből, a «hihetetlen» lehetetlen volta már meg van törve és így minden hihetlent hajlandók valónak elfogadni. Dantont és Herbert-t megvádolják, hogy az ellenséggel szöveteznek; Lafayette-et, Robespierre-t árulónak hiszik, a girondistákról egyszerre mindenki hajlandó elgondolni, hogy az emigránsokkal összeköttetésben állanak. Az orosz forradalomnak az a vádja II. Miklós cár ellen, hogy országát a németek kezére akarta játszani. Miljukowot, Tschernowot, Kerenskit a legképtelenebb hazaelenes vádakkal illetik. — Ugyanígy (az ideális reménykedések területén): a huszita-forradalom hisz a hetek alatt eljövő földi paradicsomban; a nagy francia forradalom az általános egyenlőségben; a harmadik francia forradalom az osztálymentes társadalomban; a bolsevista orosz tömeg «biztos» a hónapok alatt kitörő proletár-világforradalomban.

A tömeg judiciumnélkülisége.

A forradalmi tömeg a kicsiny és nagy dolgok közötti szétválasztáshoz elveszti judiciumát. A megszólítás formája (polgártárs, elvtárs stb.) a legnevetesebb külsőségek, fontosságra tesznek szert, mialatt jóformán észre sem vesz pl. olyan dolgot, mint a teljes gazdasági széthullás. A tömeg gondolkodása a legegyszerűbb logikai kihagyásokat mutatja, Vierkandt «Zwangspensionierung des Verstandes»-ról szól e jelenségekre vonatkozólag. Pl. az orosz forradalomban általános jelszó a «béke» és «világbéke» és magában az 1917. évben minden kihallgatás nélkül 2 millió embert ölnek meg. Jelszavuk a szabadság s mindennemű szabadság-eszmét ellenforradalmi csalásnak mondanak és csirájában elfojtani igyekeznek.

A beteg tömeg vezetői a legkevésbé meggondolt emberek.

A forradalmi tömeg erkölcsi érzéke is hihetetlen fogyatékoságokat mutat. Nem az egyes lett rossz, hanem az egyes képtelen a dolgokat jelentőségük, értékük szerint feldolgozni, s vakon felvetett jelszavak s kijelentések után megy. A legkevésbé meggondolt emberek, kik egyúttal a leggyengébb képességűek is, találják meg először a hangjukat. Az ok egyszerű. Ők máskor sem igen gondolkodtak a körülményeknek, dolgoknak utána s a teljesen újban, váratlanban, kiismerhetetlenben: ugyanezt teszik. Ezek a meggondolatlanok azután könnyen részegülnek meg szavaiktól, ők, azaz megint csak a tehetségtelenek és gyengeképességűek azok, akik szerepet kapnak a forradalmak «új korszakaiban». A tömeg ezeknek a legostobábbaknak, ezeknek a hétköznapi ostobáknak a feje után megy. (Az ünnepnap, a nagyravágyó ostobák

ugyanis magas pozíciókban ülnek.) Ezek rontanak, destruálnak, de még az a mentségük sem lehet, hogy ha már mások vagy más számára nem tesznek jót, hogy maguknak jót tennének. Sokszor nem is tudják, hogy ők voltak a tömeg eszme-adói. Ugyanis elég egyszer valamit kikiáltani s a tömeg egész sora, bármily képtelenség is lett légyen amit indítványoztak : magáévá teszi.

Miért rombol a tömeg?

Úgy a szociológiában, mint a tömeglélektanban felmerült a probléma, hogy miért rombol a forradalmi tömeg. Meglehetősen általánosan elfogadottá lett Vierkandt-nak a Schmollers Jahrbuch 1922-iki évfolyamában hosszasan kifejtett felfogása, amely szerint mivel a forradalom mindig törvényszegéssel győz, a törvényszegés tudata destruálja a tömeget és ezért rombol. Ez a felfogás amilyen általánosan elfogadott, ép olyan hibás ; hiszen egy forradalmi tömeg sem tartja az új uralmat *törvényszegőnek*, hanem az előbbi uralmat hamis jogrend bitorlóinak, ez pedig lényegesen más. Különbözik is a törvényszegés folyamata nem játszódik le valami éles jólkivehetőséggel a nagy tömeg számára. A tömeg rombol, a rombolás ösztönénél fogva. Mondhatjuk l'art pour l'art a rombolásért ! Az egyes emberben ugyanúgy, mint az egyes osztályokban életfunkcióik, társadalmi szerepük folyamán kisebb-nagyobb ellentétek, haragok, bosszúságok adódnak, melyek tisztázására sem a törvények, sem az egyesek és osztályok funkciói és érdekei nem adnak módot. Ugyanígy ressentiment áll fenn egyes emberek és egyes osztályok között. A forradalom által egyszerre majd mindenfajta egyéni és osztálybosszú kielégíthetővé válik, bárminemű törvényes megtorlás veszedelme nélkül. Először az osztálybosszú érvényesül — mégpedig a megbántottak és legmeggondolatlanabbak utasítása szerint. Az osztályok elleni bosszúval azután lelohad, lecsendesedik lassanként a személyek elleni bosszú is, mely azonban még mindig rengeteg áldozatot követel. — Az egyén többnyire nem saját maga, hanem a tömeg által végez azokkal, kikkel ellenséges érzülettel viseltetik.

Forradalmi tettek csak addig lehetségesek, míg a tömeg lehiggadt gondolkodása szünetel. Ennek okából pedig egyre újabb és újabb meglepő, váratlan eseményeknek kell történnie mindaddig . . . , amíg az uralom meg nem szilárdul.

Jelszavak.

A tömeg lekötésére nagy szolgálatokat végeznek a forradalmár szóonokok. Ezek között egész gyenge, tehetségtelen emberek akadnak, kik egymás után rájönnek, hogy a nép képtelen gondolkodni, ezért elégségesek egy-egy jelszónak a legkülönbözőbb összefüzései. Pl. ilyen jelszavak az orosz forradalomból : «Felszabadított elvtársak», «polgári babona», «előítélet», «korlátlan urai vagyunk ösztöneinknek», «ellenforradalmi eljárás», «törvényileg lehetővé tett csalások», «erkölcsi álszenteskedés», «erkölcsnélküliség», «egyetemes szabadság», «nincs többé kényszer», «kiirtjuk a gyáva ellenforradalmárokat», «felszabadulás az

erények alól». «Vallási mese ópium a nép számára». «Az elnyomott nép beteggátlásai». «Korlátlan testi, lelki szabadság és előítéletnélküliség». «Kapitalista ösztönök megnyilvánulása». «Álszent hívói a polgári rendnek». «Kiverni a fejből a polgári babonákat». «Atheizmus.» «Korlátlan hatalmú a nép». «Internacionale!» «Szovjeturalom!» «Világforradalom!» «Világgyőzelem!»

Az egyes a tömegben.

Amit a tömeg helyesel, keresztülvisz, lerombol vagy felmagasztal, mindazt a tömeg teszi, nem az egyes. A forradalom törvényszerűségei által mozgatott tömeg, ép úgy nem kérdezi a jogosságot, vagy jogtalanságot, mint ahogy a földrengés vagy az elsütött ágyú nem kérdezi, hogy akiket elpusztít megérdemlik-e. Ha néhány hónap múlva az egyes ember a dolgokra visszagondol, nem magát hibáztatja, bár részvevő volt, hanem a tömeg felett érthetetlenkedik. «Egy évvel a terror befejeződése után az emberek nem tudták megérteni, hogy tehették» — írja Madelin. Minden egyes a többiben találta meg biztonságát s tudta és érezte, hogy ha ő nem kiáltana vagy hurkolná a kötelet a lámpavas előtt, a másik tenné. Az egyesnek a szolidaritás érzését az az öntudatlan bizalom adja meg, hogy lám ezek a békés, derék emberek így látják helyesnek, ők, akik benne vannak és akik közül *valaki csak* megérti a dolgokat; hozzájuk kell alkalmazkodnom nekem, ki egész elvesztettem a fejemet. Az egyes azt hiszi, hogy a nagy tömeg már valahogy átlátta, megérti a dolgokat s nem meri elgondolni (megannyi példa tudása esetén sem), hogy egyiknek sincs összesen több ítélőképessége a dolgok felett, mint néki magának. Így azután a leggyöngébb képességűek, a legtehetségtelenebbek, legostobábbak a tömeg kórusának dirigensei és történelmi statisztika felvonulásainak elbódult rendezői.

Az élcsapatbeliek hatása a tömegre.

Amikor a nép egyesei között teljes a bizonytalanság, az idejében való apperceptiálni és tenni nem tudás, az első időkben a megbízható élcsapatnak, vagyis a javarészt nagyravágyó strébereknek és ressentiment-embereknek jelentősége és szerepe óriási. Ők a már teendőik felett határozottak s visszalépni nem tudók szigetei a tömeg általános vélelmentelenségében és másokhoz alkalmazkodásában. Őket nem ingatja meg, hanem félelmet lop szívükbe a forradalom-ellenes kételkedő szó, mely félelem azután a legmesszebb cselekedetekre ragadja őket. A szovjet vörösgárda és a «Nep-legények» (Nep, azaz: «Novaja ekonomicszenszkaja polityika» [új gazdaságpolitika]) ugyanúgy, mint a Hitler-féle vezetők és pártkatonaság (Sutzstaffel, Sturmabteilung) vezetői, ahol uniformisukban megjelentek, mindenütt a kedélyek lecsillapodását s a forradalomban való hitet hozták. Az élharcosok a forradalomban való megnyugvás legfőbb és legbiztosabb szuggerálói. «Hiszen nekik csak tudni kell» — gondolják róluk az emberek, kik most teljesen képtelenek nyugodtan gondolkozni.

A tehetségtelenek kioperálása és az «egyenest kiválasztódás»

Ezek : a tehetségtelenek, stréberek a támasz és talpkő. Kioperálásuk az új forradalmi államrendből csak akkor kezdődhet, ha a forradalom már meghiggadt, mindenki az új rend híve s ellenmozgalomtól nincs mit tartani. Akkor ezek dicsőségük elismertségével, esetleg érdemrendekkel, vagyonnal visszavonulnak. (Ezek az úgynevezett «pensionierte fette Revolutionär»-ek, a szakirodalomban gyakran esik szó róluk.) Az új tehetségtelen strébereknek, minél inkább megüledik a forradalom, mind kisebb esélyeik maradnak s lassanként megkezdődik a normális államélet : a régi államélet és a forradalom által akart új rend szintézise.

A gyors megállapodást, megnyugvást a stréber és ressentiment emberek teszik lehetetlenné, kik a magasban vannak. A forradalom szép jelszavaiból persze semmi sem valósul meg az első időkben, sőt minden régi hiba sokszorozott, túlzott formában jelenik meg. A tüzelő bosszúvágy ugyanis nem vár a kielégüléssel — az ideálok pedig várnak . . .

8. Világtörténelmi rövid összegezés

A forradalom tehetségtelenjeinek tettei által eredményezett végleges mérleg felette szomorú megállapításokhoz vezet.

Nemcsak a nemzetek legkiválóbb szülötteinek pusztulását eredményezik a tehetségtelenek forradalmi cselekedetei, hanem nekik tudható be majd valamennyi a világtörténelem folyamán aláhanyatlott népek bukása.

Ebből a szempontból — technikai okokból csak igen nagy vonásokban ! — végig fogunk tekinteni a történelem nagy forradalmain.

Görögország.

Niese «Geschicht eder Griechischen Staaten» és Pöhlmann felette tanulságos könyvében a görög forradalmakról megállapítják, hogy a görög forradalmak megsemmisítették az állam fenntartásához nélkülözhetetlen szellemi vezetőréteget. Pöhlmann írja : «Alle, die sich über den Durchschnitt erhoben, wurden umgebracht», majd : «Das Gesamtergebnis : Die Vergeudung und die Verschlechterung des biologischen Bestandes im Griechenland ist der Anfang vom Ende».

Róma.

Tekintsünk Róma pusztulására. A parasztforradalom, Sulla, Márius forradalmi, valamint egyéb forradalmi megmozdulások egész sorai, Róma legkiemelkedőbbjeit, így a Grachusokat, Spartacust, Drusust, Catilinát, Pompeiust, Marc Antoniust, Cesart, Flaccust, Cicerot, Memiust, Sertoriust követelték áldozatul. Sulla bizalmasai, mondhatjuk élcsapata, egy-magában annyi embert gyilkolt le, mint amennyien a pún háborúban elestek.

Az első és második triumvirátus kipusztította a patriciusokat, majd valamennyi uralkodó társadalmi réteget s ezek helyébe hozta a felszabadított rabszolgákat, valamint barbár fajok legalacsonyabb rendűit, különböző nemzetek söpredékeit. Ferrero írja «Róma bukása» című munkájában : «A forradalmak utáni új lakosság, mely javarészt rabszolgákból és barbárokból tevődött össze, képtelen volt az állam életének újraépítésére. Róma lehanyatlása . . . elkerülhetetlenné vált . . . » Vagyis összegezve : Róma pusztulását szintén a forradalmak nyomán felkerült tehetségtelenség és gonoszság okozta.

Izlám.

Müller : «Geschichte des Islam című» hatalmas művében az arab nép és a kalifátus bukását az egymást követő forradalmak nyomán magasba került, mindennemű vezetésre képtelen tehetségtelenség művének mondja. A különböző forradalmakkal mind gyengébb és tehetségtelenebb, de egyúttal mind gonoszabb elemek kerültek felszínre. A forradalmak lefolyása végén a nemzet ellenálló képessége teljesen megszűnt, a legkülönbözőbb befolyások és külső érdekek érvényesülésével szemben. Vagyis az elégedetlen tehetségtelenség, mint forradalmi eszköz, letörte egy fiatal nép államalkotó életerejét.

Franciaország.

A francia forradalomban ép a legkiválóbb, az evolúcióhoz és ideálokhoz legközelebb álló vezéreket ölték meg s helyet engedtek a másodrendű strébereknek és alacsony ösztönű tömegnek. A francia forradalmakban egyébként statisztikai adatok bizonyítják a népesség hihetetlenül súlyos értékvesztéseit : a születések számának apadását, a halvaszülések és nyomorékok, ugyanúgy mint a kevésbé életképes «egészséges»-ek születésének szaporodását (ezeket nevezték «les enfant de siège et de la revolution»-nak), valamint a venerikus betegségek, alkoholizmus, paralízis és ragályok növekedését.

Oroszország.

Szörnyűségében s hatásainak súlyos voltában talán egyetlen forradalom sem múlja felül az 1917 októberében kezdődő szovjet megmozdulást, mely magában 1917 utolsó negyedében — Sarolea professzor statisztikája szerint, — két millió áldozatot kívánt ; 1918-tól 1922-ig bezárólag pedig évente átlag $\frac{5}{4}$ millió emberéletet, azaz ilyen módon többet, mint a jelenlegi Csonka-Magyarország összlakossága.

Oroszország legértékesebb elemei, szellemi elitje minden kihallgatás és előzőleges elítélés nélkül meggyilkoltattak. Csak bűnös multú előkelőségek maradhattak életben, mintha tudatosan csak fordított kiválasztás szándéka lebegett volna a forradalmárok előtt. Csak 1917 utolsó negyedében a vezetőrétegek közül lemészároltatott 28 püspök, 1219 lelkész, 6000 professzor és tanító, 9000 orvos, 54.000 tiszt, 260.000 katona, 70.000 rendőrtiszt és 355.000

egyéb «intelligencia». Ezek a számok azonban korántsem teljesek, ugyanis a természetes halállal kiszorított szellemi elit-beliék javarészt a hiányos táplálkozás áldozatai. Ezeknek, mint a harmadik ellátási kategóriába tartozóknak, tápláléka általánosan $\frac{1}{16}$, de némely vidéken $\frac{1}{32}$ font kenyér volt. A nép hihetetlen általános morális lezüllesztésére nem kívánunk rátérni. Óriási mértékben lepadt a születések száma, ellenben emelkedett a gyermekhalálozásoké (1925-ig). Sokszorososan emelkedett a tüdőbetegek, elme- és idegbetegek, valamint a venerikus betegségekben szenvedők és járványok (főképp malária) mértéke.

A magyar összeomlás.

De nem is kell távolabbi példához nyulnunk. Aligha fog ellentmondással találkozni, hogy a mi gyászos összeomlásunkat nem annyira háborús szereplésünk okozta, mint Károlyi és Kún Béla tehetségtelenjeinek és gonosztevőinek forradalmi.

9. Befejezés

A forradalmak világtörténelmi mérlegeként a tehetségtelenség és ressentiment győzedelmes harcát látjuk a tehetség, érdem és igazságossággal szemben. A forradalmak leülepedése nyomán lassanként kibontakozó nagy reformok végzetes, drága fizetségeket kérnek s ezek a reformok már csak akkor kerülnek mindig sorra, amidőn a tehetségtelenség uralma helyébe a rendes kiválasztódás visszatér.

Jól tudjuk, forradalmak sohasem lesznek elkerülhetők, hisz az előidéző okok mélyen az emberi természetben gyökeredznek. A forradalmak szociológiája arra tanít azonban, hogy minden forradalom — Sorokin hasonlatával élve — Tartuffe-ként gyönyörűen beszél és gyalázatosan cselekszik. S a forradalmak legalább annyira, amennyire a fejlődés is emberi haladás fordulópontjainak: a tagadás tehetségtelenség, az esztelenség diabolikus történelmi principiumainak is mondhatók az ész és tehetség békés munkájával és az emberi nem fejlődésével szemben. S ha a forradalmakat a fejlődés történelmi szükségképiségének örök elvei is mozgatják, a legfőbb végrehajtók és legközvetlenebb mozgatórugók: a tehetségtelenség, ressentiment és alacsony indulat.

(Helyszűke miatt több helyütt elhagytuk az alátámasztó történelmi példákat. Tanulmányunk tárgya azonban jóval részletesebb feldolgozást talál egy másik munkánkban, mely a közeljövőben folytatásokban lát napvilágot egyik tudományos folyóiratunkban. Ebben az itt hiányzó adatok is feldolgozást nyernek.)

FALUSI LÁNY

IRTA: HARSÁNYI LAJOS

Simára fésült szép haját
Két vastag ágba fonja.
Égszin szalagot fűz bele,
Úgy tornyosítja kontyba.
Az arcát mossa csillogó
Friss márciusi hóval.
A szomszéd Örzse nénike
Kíváncsi és megszólal.

— Talán muzsika lesz ma este s táncba készülsz, lelkem?
A lány mosolyog s rózsaként virít a csöppnyi telken.

Az új kalács friss illata
A konyhából kiárad.
A lány vasalja gondosan
Az ünneplő ruhákat.
Fehér ingvállat, zöld kötényt,
A fodros, lenge szoknyát.
Az Örzse néni rosszat sejt
S szól, mint ilyenkor szokták.

— Csak nem legény van a dologban, hogy így öltözől, te?
A lány kacagva felnevet s pirulva néz a földre.

A kiskertben gyorsan letép
Egy gyenge rozmaringot.
A rozmaring az éjszakán
Harmatban fürdött, ringott.
A rozmaringot gondosan
Az imakönyvbe zárja.
Az Örzse néninek bizony
Eláll a szeme, szája.

— Biztosan kérőd érkezik és mátkapántlikát hoz.

— Nem, néni! Búcsúra megyünk a — celli Máriához!

Господину Проф. Н. А. Бердяеву

ANIMA CANDIDA — VLADIMIR SZERGEJEVICS SZOLOVJEV

IRTA: BIRÓ BERTALAN

A multszázadvég egyik rekkenő nyarán, 1878 júniusának derekán két meghitt jóbarát ment együtt a Moszkvától észak felé hetvenkilométernyire fekvő Kaluga-kormányzóság híres Optjino-monostorába, a pravoszláv baziliták székhelyére, mely egyben az orosz szellemi élet középpontja is volt. Egy ötvenhétéves, komor, töprengő orosz írófejedelem meg egy huszonötéves, merengőszemű moszkvai egyetemi magántanár, kinek szakálla már övét verte s haja vállán göndörödött, de arca oly szelíd, mint az ősi orosz ikonok Emberszeretőjének.

E különös két jóbarát Dosztojevszkij és Szolovjev volt. Különös két jóbarát, mintahogy különös maga az ország is, mely szülte őket: Oroszország «rettenetes talentumát» és a Szent Oroszország, a Szvjáta Rosszija «hótiszta szellemét».

Ez az Optjino-monostor híres volt mindig. Még a XIV. században épült és Makarij, Szergej meg Amvrozij sztárecek, laikus szerzetesek révén nagy hatással volt az orosz szellemi élet vezéreire: a Kirjejevszkijekre, a szlávofilia prófétáira meg a többi orosz gondolkodóra, kik idejártak elmerengeni az orosz Krisztus szende lelkiületén, Gogolj, Dosztojevszkij, Tolsztoj, Leontjev, sőt még a forradalom előtt is Kozsevnikov, Rozánov meg Novoszjolov mind idejárt. Dosztojevszkij és Szolovjev ekkoriban a hatvanhatéves Amvrozij sztárecel végezték oroszos lelkigyakorlatukat. És az eszmék e két fejedelme ettől kezdve külön úton járt, bár egymáshoz való ragaszkodásuk megmaradt. Dosztojevszkij a Karamazov-testvéreket állítja az orosz élet középpontjába, és míg egyfelől oly harmatos színnel festi meg a szűzies Karamazov Aljosában magát Szolovjevet, addig másfelől Amvrozij képét is irodalmi értékke magasztosítja a Karamazov-testvérek Zoszima sztárecében, aki csak úgy izzik a maga szádista rómagyűlöletétől. Ugyanekkor a szelídszemű Szolovjevet valami olthatatlan nosztalgia lepi meg s az egyetemen megkezdí *Előadásait az Istenemberségről*, amely egyrészt az élő Krisztust állítja a ma világtörténelmének áradatába, másrészt hihetetlen érzelemorkánt viharzott föl egész Oroszországban, de külföldön is.

A bölcelet története úgy címezi Szolovjevet, mint «az első, igazán eredeti orosz bölcelőt s talán a mult század utolsó negyedének legnagyobb gondolkodóját». Aki olyan szerepet tölt be az orosz vallási életben, amelyet Henry Newman vitt Anglia életében. Az orosz katolicizmus atyja ő, mint amilyennek őt a bizantológus Grivec hirdette s csakugyan ő az első, aki az orosz pravoszlávia belső mivoltából jutott el a vallási univerzalizmuson át a katolikus Egyházig s nem járta végig a nyugati katolicizmus közismert eszmei betonútjait.

Rá várt az a feladat, hogy intuíciójának csillogó fényével s dialektikus bizonyításláncolatainak egész lehengető erejével megmutassa az utat, az egyetlen utat az orosz kereszténységnek, amely elhivatást is jelöl. Szinte ama ritka konvertiták közé tartozik, akik kizárólag bölceleti elmélődés révén jutottak el az Egyház szentélyéig, Péter sziklájáig. És még eme ritkák közt is szinte egyedül áll Szolovjev, mert ő viszont épp a maga saját felépítésű bölceleti rendszerén át jutott el Rómaig. Ő maga volt legjobban

meglepődve, amikor látnia kellett, hogy azok a kupolák, amelyek bölcseleti elmélődéseinek ködén feléje kéklenek, bizony nem a moszkvai Uszpjenszkij Szobór aranyló hagymakupolája, hanem a római San Pietro hűvösen gigantikus árnyai.

Szolovjev útja bölcseleti koncepciói folytán kikerülhetetlenül vezette el az Egyetemes Egyházhoz. Egyáltalában nem teológiai megfontolások, nem is dogmatikai előfeltevések, vagy művelődési és egyháztörténelmi tények cölöpözték ki útjait. Szolovjev, mint az orosz szellem tösgyökeres képviselője, a maga vallásbölcseleti eszmevilágában ízig-vérig Pláton-követő volt. De míg eddig a fokig elérkezett, addig is roppant utakat kellett megtennie. Az oroszok pedig minden kérdést szinte átélnek, átizzadnak előbb önmagukon. A bölcseleti kérdéseket s az élet nagy talányait ők előbb magukban emészti meg s mindig első kézből veszik az eszméket.

Gyermekkorában is mindenfelé csodált tehetség volt. Nyolcéves korában betéve ismeri a világ történelmét és földrajzát. Tizenhatéves korában aranyéremmel érettségizik. Tizenötéves korában ismeri a felsőbb matézis és a fizika rejtett berkeit is. A természettudományok szenvedelmes rajongója ekkor, pedig épp akkor kezdi elárasztani a szakállas német materializmus egész Oroszországot. A hitetlenség bacillusa nála is virulens lesz. Vogt és Büchner, Hegel és Franz von Baader könyveit már tizennégyéves korában eredeti nyelven olvassa és éli végig. Hihetetlen élénkséggel éli át Szolovjev ezt az irányzatot. Tanára, Ropatin mondja, hogy sohasem látott még egy ilyen szenvedélyesen meggyőződéses materialistát, «a hatvanas évek tipikus nihilistája ő». Comte hármas törvénye valóságos kinyilatkoztatás volt számára. Darwinra lelke mélyén is esküdött. Piszarev volt szemében a megfellebbezhetetlen kritikus és Púskinra vele együtt dühöngött. Teológiáról s főleg teleológiáról hallani sem akart, vérbeli radikális szocialista, sőt kommunista lett belőle.

A moszkvai egyetemen tizennyolcéves korában már be is fejezte a matematika-természettudományos tanulmányait. Kitüntetéssel. Nem hagyja abba, menten a történeti-filológiai tanszéket látogatja, de már ekkor kezd felengedni rideg materializmusa. Merev életszemléletén nagy rést ütött, mikor John Stuart Mill szkeptikus bölcseletén végigrágtta magát. Kétkedni kezd dogmatikus és fizikai materializmusán. Ekkor olvasta el «élete első regényét, Spinozát», és ekkor búvárkodja végig Kantnak meg Schopenhauernek műveit, amik szubjektív idealizmussal telítik. Schopenhauernek spekulatív buddhizmusa a keleti nyelvek felé irányítja figyelmét. Kezd eljárni a moszkvai hittudományi főiskolára és Kudrjávecev-Platonov meg Jurkevics előadásai nyomán megerősödik benne az a meggyőződés, hogy a pozitív vallási eszmény nem a peszsimista buddhizmus melakóros világundorában, de még csak az indiai brahmánok illuzionista monizmusában sem lelhető meg, hanem egyesegyedül a Szpászitelj Mirának, a Világ Megváltójának, Jézus Krisztusnak tanításában.

Ekkor kezd foglalkozni az akkor hódító német szellemi idealizmusnak vezéreivel. Hegel csak külső hatást tesz rá: ellesi tőle a dialektika mesterfogásait meg a fejlődésgondolatnak mélyebb értelmét és értékelését. Schelling a vallásos értelem primátusát emlegeti folyton neki s a gondolkodás architektonikájának művészetét mutatja fel. Ugyanekkor személyes, de mindenesetre benső barátságba kerül a szlávofil, vagyis a pánszláv gondolat főkorifeusaival: Homjákovval, a Kirjejevskij-testvérekkel, Vinográdovval, Akszákovval, akik az orosz messzianizmusnak lángoló prófétái voltak s lángralobbantották maguk körül az embereket s eszméket egyaránt. Még az irodalom lapjaira is rávilágított rőt fényük s az orosz messzianizmus azóta sem halt ki.

Micsoda tekervényes út Vogttól Homjákovig! És jellegzetes, hogy Szolovjev egyetlen katolikus bölcseletnek sem jutott bűvkörébe. Huszonegyéves és ilyen bölcseleti vargabetűk után megírja a *A nyugati bölcselet krízisét* a pozitivisták ellen, amely men-

ten híressé teszi. Huszonkétéves korában habilitálják a moszkvai egyetem magántanárává «a metafizikából és a pozitív tudományokból».

Bölcseleti irányzatában is sajátosan orosz. Külön tudományágat rendszerez s alapít, a szofiológiát, amely a látható világ fenotípusa mögött meghúzódó örök s változatlan Szofiával foglalkozik. Keretünk nem enged helyet, hogy bővebben vegyük ezt a páratlanul érdekes bölcseleti felfogást. Még csak a vallásbölcseleti elgondolásait is csak elnagyolva kell követnünk e helyen, ám nem hallgatható el, mert benne él az egész Szolovjev.

Ezeket is úgy fonta át platonizmusa, mint a márványt az erezet. Kiindulópontja ott volt, ahol hirdette az összes teremtetett lények egyetemes egységét. Szolovjev minden művében benne van ez a sajátosan orosz szabású eszme: kutatás és vágyódás az abszolút lény osztatlan és abszolút megismerése után. Az egyetemes egységnek az az eszméje hosszas és mélyenjáró ismeretelméleti és misztikus bűvárkodások után elvezette azután Szolovjevet az egyetemesség társadalmi ideáljáiig, az állam s az Egyház viszonyáig is. Az ideális társadalmi eszményt Szolovjev a «szabad theokráciában» látja, ahol az ú. n. theandriás filozófia, az istenemberes bölcselet középpontja, Krisztus az Úr. Mert szerinte nagyon is helyesen «van valami nagy-nagy sóvárgás az emberben az Isten után, ám az Istenben is van végtelen sóvárgás az ember után. Isten az ember legnagyobb eszméje, legnagyobb témája. És az ember az Istennek legnagyobb eszméje, legnagyobb témája, legnagyobb vágya. Az Isten-kérdés voltaképpen emberi probléma. Mintahogy az emberkérdés is az Isten problémája... Az ember az isteni képmás, az Isten szeretetének tárgya, akitől szeretetet vár viszonzásul. Az isteni misztérium második személye is ember. Istennek szüksége van az emberre. Isten azt akarja, hogy ne csak Ő legyen, hanem ember is legyen. Szerető és szeretett»...

Ez a theanthropocentrális világszemlélet vezette el Rómába...

Szolovjev sohasem nézte az embert, mint emberatomot, az egyedülálló embert. Isten sem ilyennek gondolta el és eleve is látta, hogy semmit sem ér, «nem jó» az egyedülálló ember. Szolovjevnek is a nagy emberi közösség, az emberek Szvjáta Szobornosztj-a, szent világközössége a mértékadó. Mintahogy Krisztus is az egész emberiségért szenvedett. Ezért is lett egyszerre fontos Szolovjevnek az istenemberség s annak középpontja s ősmintája, maga a megtestesült Istenember, aki nemcsak emberré lett, hanem mindenekelőtt «testté lett». Itt ível el Szolovjev egész gondolkodásmódja akár Nietzsche-től, akár nagy barátjától, Dosztojevszkijtől.

Nietzschénél ugyanis nincs Isten és ember, hanem csak egy ismeretlen Übermensch van. Szolovjev is Übermenschre törekszik, csak hogy ez keresztény Übermensch, «hrishtiánszkij Szvjecselovjek», az összes emberi erények testetöltött foglalata, akin a kegyelem fénye csillog. Dosztojevszkij egy egészen puha s nőies keresztény dionízizmusra oldja szét az embert s ezekből gyúrja meg a maga sajátos orosz Krisztusát, mint amilyen Zoszima sztárec is vagy Karamazov Aljosa, vagy Mjiskin herceg, vagy Dolgorukij Makár, kik mind beleolvadtak ebbe az orosz Krisztusba s elvesztették egyéniségüket. Szolovjevénél van Isten s van ember. Isten sohasem nyeli el az embert s az ember sohasem tűnik el Istenben, az ember végtől-végig ember marad, az emberkép sohasem mosódik el, amivel a bizánci dionízizmustól való idegensége is kitűnt. Szolovjev örök szellemtörténeti érdeme, hogy ő az emberrel az isteni élet legmélyéig akar menni. Igaza is van, hiszen az ember nem más, mint az örökkévalóság mélységében kirügyeztett drágagyöngy.

Az Istennel való közvetlen kapcsolat ráirányítja Szolovjev figyelmét a theokráciára, mint amelyben legédesebb odasimulás ígérkezik az Istennel. Ám ő «szabad theokráciát» akar. Ez világnézete középpontja, mert a szabadság neki anthropodícea és theodícea együttesen — emberigazolás és istenigazolás. Az egész világfolyamat úgyis

a szabadság témájáról szól. Ám hol találhatja ezt meg? Ez állította azután könnyörtelen válaszával elé Szolovjev.

A protestáns életszemlélet túlságosan emberszabású s mindig izzadságszagú szerinte, még az ideál felé való legnyiltabb törtetésében is. Ott alaposan kiszívták az istenit az örök élet kenyerének lisztjéből. Ezért is legföljebb csak gőgös dadogás minden mondanivalója a másvilágot illetőleg. Emberszabású s a sírnál el kell dobni.

Saját házatáján, az orosz pravoszlávia berkeiben is kétféle irányzatot lát. Az egyik, «a keleti egyház már csakugyan lemondott hatalmáról s világi kormányzat javára. Ez pedig nem győzi emlegetni a maga teljes függetlenségét még a lelki hatalommal szemben is. Ez a lelki hatalom bizony csak szűkhatárú és nemzeti egyház és külön vált a kereszténység óriási közösségéből. Azt emlegetik ugyan mindenfelé, hogy az állam alá van vetve az egyháznak. Ám sohasem mernek beszélni egy, szétbont-hatatlan és egyetemes Egyházzal... Az államfő valójában a nemzetnek, mint olyannak reprezentánsa. És az olyan papságnak, amely nemzeti és csakis nemzeti akar lenni, akarva nem akarva el kell ismernie a világi államfőt a maga abszolút uralkodójául».

Ezzel szemben a másik oldalon a harcias orosz messzianisták sorakoznak : a szlávo-filek, Dosztojevszkij, Kozseljov, akik előtt az orosz nép csak a pravoszláviával egybekapcsolva ér valamit. A messzianizmus azonban nem nacionalizmus. A messiási eszmét a zsidóság hozta a világra, ő volt Isten választott népe. És nincs más messzianizmus, mint a zsidóké, ez pedig Krisztus megszületésekor befejeződött. Krisztus után tehát már nem lehet többé messiási népöntudat a keresztény világ határain belül. Mert Isten választott népe az egész keresztény emberiség.

Filofej sztárec, a pszkóvi Jeleázár-kolostor vallásos írója a XVI. században tanította, hogy volt első Róma ; a pogányok Rómája, volt második Róma, a keresztény Cárjgrád — Bizánc. És el kell jönnie annak az időnek, amikor az egész oroszország a maga pravoszláv hitével fogja megváltani az emberiséget s ekkor Moszkva lesz a harmadik Róma. Erről delírált maga Dosztojevszkij Sztávroginja, Sátovja, Mjiskinja, Karamazov Ivánja és Fehér Cárja is. Csakhogy Szolovjev idejében már eme messzianizmusnak tragikus sorsa is kitűnt, mert a cári Oroszország édeskeveset hasonlított a harmadik Rómához. Dosztojevszkij is kénytelen azt írni halála előtt, hogy «az egyház nálunk paralízisben szenved». Az orosz messzianisták az eljövendő Városra néztek éppen, mert nem volt saját városuk. Remélve hitték, hogy náluk lesz Krisztus ezeréves birodalma, az új birodalom.

Szolovjev kénytelen volt belátni, hogy egyrészt a szabad theokrácia, az Egyház lényegében «Isten földi birodalmának reális és objektív formája» s így az univerzális emberközösség és maga a keresztény kultúra is lehetetlen a nélkül, hogy a két kultúrforma, Kelet és Nyugat egymásra ne találjon, egybe ne forrjon. Meg kell tehát történnie az egyházak igazi egyesülésének, testvéri egymásraborulásának. Másrészt azonban ebben az Egyházban az erkölcsi auctoritás egy legfőbb képviselőnek kezében van. Ekkor döbbent rá Szolovjev, hogy ezt az embert pedig kénytelen pápának nevezni.

«Kész vagyok arra, hogy ezt az Ament a keleti szlávok részéről is kimondjam — írja *La Russie et l'Église universelle* c. könyve utolsó soraiban, melyet 1888-ban Párisban tudott csak kinyomatni. Kész vagyok arra, hogy ezt az Ament százmillió keresztény orosz nevében is kimondjam abban a sziklaszilárd és tökéletes meggyőződésben, hogy ebben pedig ők nem fognak engem megtagadni. A ti szavatok, Ige nemzetei, a szabad és egyetemes theokrácia : minden nép s minden osztály igazi szolidaritása, a társadalmi életben megvalósult kereszténység és a megkeresztényesített politika.

Ez a szó pedig szabadságot jelent minden elnyomottnak, védelmet nyújt minden gyöngének. Ez a szó maga a társadalmi igazságosság és a jó keresztény béke. Ó Krisztus kulcsainak Őre, nyiss ki előttük és tedd meg, hogy a világtörténelem kapuja nekik és az egész világnak is Isten birodalmának kapuja legyen! . . . »

Mikor azonban eddig eljutott, akkorra Szolovjev már koldusszegény volt. Oroszország legnagyobb zsenije kiskabátban járt a dermesztő télen s fűtetlen szobában fagyos kézzel írta e sorokat is. Bár már ekkor szíve egész rajongásával katolikus volt, mégis csak nyolc év múlva lett jogilag is azzá, amikor belátta, hogy a keleti egyház már a flórenci zsinaton (1439) egyesült újra az egyetemes Egyházzal kánonilag és hogy a pravoszláv hierarchia ezzel az újraegyesüléssel mereven szembeállva rég belekeveredett a schizma purum és haereticum hinárjába.

Közjogi s egyházi megterése csöndben ment végbe 1896 február 18-án (a Julián-naptár szerint), negyvenhárom éves korában. Életében nem is adtak róla hírt sehol hivatalosan. Csak halála után kezdték egyesek kétségbevonni, hogy jogilag csakugyan katolikussá lett-e Szolovjev. A kérdés annál is inkább maró volt, hiszen sehogyan sem akartak hallani az oroszok arról, hogy legnagyobb nemzeti zsenijük, Dosztojevszkij-nál összehasonlíthatatlanul magasbanyulóbb gondolkodójuk a szent szinódus egyházából a sokszor gyűlölt katolicizmusba ment vissza.

Sztójev, a berlini orosz egyetem professzora az ottani orosz ujságban, a «Rülj» (Hajókormány)-ban 1925 végén sorozatosan közölte Szolovjevnek azon magánleveleit, melyeket hozzá írt s amelyekből azt hirdette, hogy Szolovjev sohasem lett formálisan is katolikussá. Mivel Szolovjev csodálatosan épp Tolsztoj Nikolájevics Leó egyik katolikus pappá lett unokaöccsének, Nikoláj Alexejevics Tolsztojnak kezébe tette le a trienti hitvallást és erről nem volt külön okirat, azért Sztójev professzor a döntő érvek hatása alatt végre a párisi oroszok neves folyóiratában, a «Vjéra i Dom» 1926 májusi számában kijelenti, hogy «egy percig sem kételkednék, ha olyan írás volna a kezében Tolsztoj atyának, amely ezt kétségtelenné teszi». Ugyanezt írta Berdjájev is Miroszozercánije Dosztojevszkog (Moszkva, 1921 és München, 1925) c. művében és még az emigrált író, Dimitrij Sz. Mirszkij herceg is, aki 1931 őszén Gorkijnál jelentkezett Sorrentóban s letette a szovjetnek a hűségesküt.

A varsói orosz katolikusok jeles folyóiratában, a «Kitijezs»-ben 1927 végén (a 8—12. számban) megjelent egy orosznyelvű okirat fakszimiléje (az eredeti okirat ma P. Urban lengyel jezsuitának kezében van), amelyet alább közlünk először nemcsak magyarul, de az összes európai nyelvek közül is legelső ízben és szóhű fordításban:

«Tekintettel arra a kételkedésre, amely nálunk és a külföldi sajtóban szakadatlanul megnyilvánul afelől, hogy vajjon az elhunyt orosz bölcselő és vallásos gondokodó, Vladimir Szergejevics Szolovjev egyházjogilag is fölvetett-e a katolikus Egyházba, kötelességünknek tartjuk írásban is kijelenteni azt, hogy mi szemtanúi voltunk annak, amikor Vladimir Szergejevics Szolovjevet a katolikus Egyházba fölvette Nikoláj Alekszejevics Tolsztoj görög-katolikus pap 1896 február 18-án (az ónaptár szerint) Moszkvában abban a házikápolnában, amely Tolsztoj atyának magánlakásán volt Osztojenko-városkerületben, a Vszjevolovszka-utcában levő Szoboljev-házban. Miután Vladimir Szergejevics meggyónt Tolsztoj atyának, a mi jelenlétünkben egyházi szláv nyelven felolvasta a trienti hitvallást és megáldozott azon a szentmisén, amelyet Tolsztoj atya celebrált keleti görög rítus szerint (és amelyben megemlékezés volt a Szentatyáról, a pápáról). Rajtunk kívül ezen az emlékezetes eseményen csak egy egyszerű orosz cseléd lány volt még jelen, aki a Tolsztoj-család szolgálatában állott s akinek nevét s családját a mai időben megállapítani már lehetetlennek bizonyult.

Mivel e bizonyítványunkat nyilvánosan is közzéteesszük, hisszük, hogy ezáltal

egyszersmindenkorra véget vetünk minden kételkedésnek ezt a fentemlített eseményt illetően. Nikoláj Alekszejevics Tolsztoj, áldozópap s. k., Jelena V. Dolgorúkova hercegnő s. k., Dimitrij Sz. Novszkij s. k.» (Az okiratot Novszkij írta.)

Ez okiratnak legelőször minden európai nyelv előtt mi adtunk hangot magyar nyelven s ezzel is, reméljük, eloszlattunk minden ideges félelmet a legnagyobb orosz zseninek, Szolovjevnek katolikusságát illetően s talán ösztönzést is adtunk arra, hogy Szolovjev művei végre nálunk is megszólaljanak.¹

Valami kínos kortragikum rejlik abban, hogy az Optjino-monostorból Dosztojevszkij a harmadik Rómáról delirál és megvalósította az orosz nép a Holtak Házát és a — harmadik internacionálét. Szolovjev pedig tekervényes utakon bár és idegen mesgyéken hágva kutat a szabadság után, mégis épp ott leli meg, ahol pedig szeretnek minden szabadság gúzsakötéséről, merev juridizmustól, szikár latin racionalizmustól csúfolódni: az Egyházban. Szolovjev is megtalálta Rómát, de az — Örök Rómát, a Roma Aeternát.

Még valami hiányzik Szolovjevől itt. Most nem akarjuk megszemlélni Szolovjev világnézetét sem. Megtette azt Jevgen Trubeckoj herceg a Miroszozercánije V. Szolovjeva c. (Moszkva, 1914) két vaskos kötetében és csak a minap is írt róla bőven Steppuhn, Lange, Pfelger, Muckermann, Bertram Schmitt, Knies, d'Herbigny s Berdjajev is. Költészetében sem akarunk most gyönyörködni, amelyekben az isteni Érosz a maga fönségében ver ki. Elég volna e tekintetben csak Michel, Kobilinski-Ellis és a konvertita jezsuitának, Kollogrivovnak írásaira utalnunk.

Most pár pillanatra még csak azt akarjuk meglátni, hogy némileg is emberibb legyen a képünk Szolovjevről, aki szépségesen hótiszta lelket, anima candidát visz az Isten ítélőszéke elé: Szolovjevet, az embert akarjuk megtekinteni. Hiszen minden ember úgyis csak annyit ér, amilyen lelket tud odavinni a másvilág tornácai elé.

Egyik jellegzetes vonása a tényekkel való könyörtelen leszámolás. Ez a nagy konvertiták karakterológiájába sodorja őt. Már gyermekkorában valami gyökeres totalizmus ver ki belőle. Nem törődik a következményekkel. Amit egyszer igaznak látott be, azt kíméletlenül éli is. Orosz sajátság ez, a vallási maximalizmusa s az önelégetések földjén élő embereké. Szolovjevben nincs kínos jajongás, mint Dosztojevszkiben. Nincs benne bárgyú mosoly, mint Goncsárov Oblomovjaiban. Nincs csizmaszagú gyűrődöttség, mint Tolsztojban. Nincs benne kedélyes bölcseleti pipázgatás, mint amilyen Turgénjev Füstje is. Nála nincsenek rémek és nagyított árnyékok, mint amit Merezszkovszkij lát még derűs nappal is. Tolsztoj mondotta egyszer Gorkijnak, hogy «az újabb oroszok gondolatai nem orosz gondolatok. Szolovjev még ilyen volt. Ő még tudott oroszul gondolkodni».

És csakugyan ez az orosz kettőség, az antinomiás polaritásnak ez a másoknál végzetes örületbe szakadó végletessége Szolovjevénél csak fiatalkorban látszik, hogy előkészítse élete céljára: épp az ilyen lelkiület visz közelebb Rómához. Már hétéves korában elolvasta a vaskos Dobrotoljubijét, ahol a szentek életrajzát komoly életintellek kísérik. És hétéves korában a legképtelenebb önsanyargatásokat űzi, hogy e szenteket utánozza. Tizenötéves korában elkeseredett kommunista. Egyik este pajtásaival hosszan és szenvedélyesen beszélgetnek a bizánci képrombolásról. Hazament s a falról meg a szobasarokból lekasztotta a családvédő szomorúszemű ikonokat, melyek

¹ Érdekesen jellemző, hogy e nyilatkozat közzététele után a königsbergi egyetem orosz magántanára (ki egykor szaratovi egyetemi tanár volt), Nikoláj Arsenjev ezt írja két év múltán: «Solowjev ist auch römischer Katholik geworden; nicht sicher ist es, ob er es geblieben ist». (Die russ. Literatur d. Neuzeit und Gegenwart. Mainz, 1929. 214. lap.)

előtt gyermekimáit suttogta, és az ablakon át a kertbe hajigálta. Orosz ifjúság ez, a Kosztja Rjábcev diákok örök elődjei s ősei.

Szolovjev másik képe a magáról szinte teljesen megfélemlített jószerűt mutatja. A szegények szerelmesét, az üldözöttek atyját. Itt sem ismer emberi tekinteteket, de személyi kényelmet sem. Huszonnégy éves korában egyetemi magántanár volt s rendkívül hevesen kel ki az akkori intelligencia kezén szétporladt vallási eszmék védelmére. A híres akadémikus történetíró, Besztúsev-Rjumin írja, hogy Szolovjev «disputáin a törhetetlen hit villogott elő minden mondanivalójából. Mindannyiunkat faszcinált. Úgy állt ott, mint egy próféta s csakugyan egész lényre üde szellemiséget lehelt. Oroszország zseniális embere lesz még ő!»

Mikor II. Sándor cárt 1881 koratavasán meggyilkolták, Szolovjev nyilvános előadásban követelte a gyilkos megkegyelmezését.

— Most fog bebizonyosodni — harsogta a moszkvai hitelintézet óriási termében március 28-án zsúfolt közönség előtt —, hogy a cár Krisztust követi-e. Ha pedig nem Őt követi, akkor mi igenis Krisztust követjük, nem pedig a cárt!

Egyik hallgató elébe ugrott a pódiumra és Szolovjev arcába rázza öklét:

— Legelőször is téged kell felakasztani!

A tömeg azonban szinte egy emberként zúgja:

— Nem! Te légy a mi prófétánk, Vladimir Szergejevics.

Oly hallatlan merészség volt ez, hogy a hallgatóság szinte egy pillanatra megdöbbsen. Az autokrácia delelőjén ily követeléssel előállni! Mégpedig Krisztus nevében s épp amikor a szent szinódus papi fejedelmei a gyilkos kivégzését követelték!

A cár pedig megkegyelmezett a gyilkosnak.

Szolovjev benső jóbarátja, Velicsenko írja, hogy «ő jól tudta, hogy e pillanatban egész karrierjét feláldozza. Tudta azonban azt is, hogy e lépésével azokat a társadalmi rétegeket is megnyerte a krisztusi eszméknek, amelyek eddig nemcsak messze, hanem ellenségesen állottak azokkal szemben». És van-e valakinek nagyobb szeretete annál, mint aki életét, karrierjét s mindenét odaadja felebarátaiért?...

Deljánov gróf nem is nevezte ki Szolovjevet egyetemi tanárnak soha. A beszéd után néhány nap múlva Szolovjev ugyanis lemondott minden rangjáról s kitüntetései-ről s önkéntes szegénységbe s nyomorba ment. Egyik pétervári népszálló ötödikemeleti kis szobájában húzta meg magát. Talán épp oda, ahol előbb a sápadt s éhes orosz Übermensch-fiók: Raszkolnikov diák lakott, mikor pár garasért egy kölcsönlopott baltával agyonverte a vénkisasszony Jelizavétát... Ez a kis szállodai szoba is jelezte neki, hogy nem lesz többé állandó maradása. Aki egyszer az igazság ügyét s a szegények, üldözöttek s az élet nyomorodottjainak gondját-szomorúságát magára vállalta, annak mennie, hurcolkodnia, futnia kell. Kinek Betlehemből Egyiptomba, Jeruzsálemből Galileába, kinek meg Alexandriából Trierbe, s az egyiptomi cenobitákhoz, kinek másüvé. A földrajzi keret változhatik, de a valóság mindig keserűen ugyanaz s kínosan modern.

Hogy Finnországban, Franciaországban kellett élnie, hogy soha többé nem volt otthona, hogy holmijait s könyveit sohasem tudta egy helyen letenni, hogy csikorgó télen kiskabátban didergett, mert télikabátja valamelyik burlákot vagy bezprizornyijt melegített, hogy soha egyetlen kopejkája nem volt, mert szegényei mind elvitték, hogy szava-beszéde mégis csupa üde mosoly, csupa béke, öröm s megnyugvás volt, arról csak a bőbeszédű s kényelmes életrajzírók tudnak meghatódva írni. Üres, rideg szobákban élt, sokszor napokig nem evett, éjjel-nappal dolgozott, alig aludt pár órát és — a petyhüdt orosz életet elárasztotta kincsekkel. Ilyen életmódban tudta megtalálni *Az élet vallási mélyalapjait*, ekkor is hirdeti az emberi élet szennyezősége közepette a *Jónak jogosultságát*, ekkor dalolja legszebb misztikus *Dalait és költeményeit*. Amikor

pedig hamis történelmi miszticizmusában Merezkovszkij a gyűlöletes Julianus apostatával ijesztgeti a modern kereszténységet, amikor Kuprin Moloch-ja kezd szennyet okádni és Csehov Parasztokkal, Gorkij meg Elintézett emberekkel tömi tele az irodalom polcait, ugyanakkor a nyomorgó Szolovjev bűvös szelídséggel s imádatos krisztushíhítattal írni kezdi *Vasárnapi és húsvéti leveleit*. Tolsztoj tele kényelmes jóllakottsággal kezdi meg Feltámadását és pengeti Kreutzer-szonátáját s az egyik penészszerű szállodai padlásszobában Moszkvában kihagyó szívveréssel s a tönkredolgozott szívűek jellegzetes elfulladás lélegzésével írni kezdi Szolovjev a híres *Három Beszélgetést*, amelyben a rossznak örök kérdését bogozza feledhetetlenül meghitt szépirodalmi párbeszédekben.

E beszélgetések vége felé azonban Szolovjev már egy végtelen dimenziójú világba tárgul bele. Sikolt a vágya s a sóhaj a Végtelen után, hogy abban végleg megnyugodjék. Ebben a dimenzióban már nincs tér, nincs idő s itt már a világtörténelem távlatai s közelségei egybefolynak, a jelen politikai zsvaja is felnagyítódik. És egy rettentő sikollyal észreveszi a pánmongolizmus előretörését . . . Ni, mintha Góg és Mágóg csapatai gyülekeznének a mai keresztény kultúrvilág Ezdrelon-síkján, hogy gyökeréig eltámasszák, ami krisztusi. És a prófétai homály ködös látásán át feltűnik az Eljövendő ember s az antikrisztusi életkór minden kegyetlen cinizmusa . . .

De ekkor Szolovjev már haldoklott s haldokolva is megálmodta az *Antikrisztus legendájának* vérpárás látomását, mely grandiózus kiigazítása Dosztojevskij gyűlölködő, máglyafüstös Nagy Inkvizitorának, aki a katolicizmust jézusárulással vádolja s mintaképet nyújt egy másik nagy konvertita katolikus látnok, Robert Hugh Benson Világ urának Felsenbourghjához.

«A jószág jogosultsága» mellé meg akarta még írni az *Igaznak és a szépségnek igazolását és jogosultságát* is, de papot kellett hívnia. Meggyónt, megáldozott. Egész éjjel halkan imádkozott. Tizenkét napig imádkozott . . . óhéber zsoltárokat sutogott, hogy a zsidóság megtérjen . . . És 1900 július 30-án meghalt csöndben. Mikor még annyi mondanivalója lett volna, az izzó agy kihűlt, a nyelv nem mozgott többé s a fáradt ujjak közül kiesett a toll. Negyvenhétéves testét a moszkvai apácakolostor temetőjében Csehov sírja mellé temették.

Szíve nem bírta el Oroszországot. Az volt kora selymesen szennyes áradatában, aminek Strossmayer nevezte: Anima candida, pia ac vere sancta — Hótiszta, imádságos és igazán szentéletű lélek.

Candidissima nempe columba
cum non haberet ubi pes ejus
requiseret
in Carmeli verticem evolavit.

VLADIMIR SZERGEJEVICS SZOLOVJEV:

ANTIKRISZTUS-LEGENDA (LÁTOMÁS)

*A tesszaloniakhoz írt
második levél 2. fejezete.*

Az európai politika vezetői, — kik egytől egyig a hatalmas szabadkőműves testvérszövetség tagjai voltak — valami hibát vettek észre az általános végrehajtó hatalom gyakorlása körül. A nagy ügyel-bajjal helyrezökentett európai egység minden pillanatban felborulással fenyegetett. A Szövetségi Tanácsban, vagy az Általános Kormányban, a Comité permanent universel-ban egyáltalában nem honolt egységes szellem, hiszen még az sem sikerült, hogy minden vezető állást ízig-vérig beavatott szabadkőművesekkel töltsenek be.

A Kormány független tagjai egymásközt külön pártot alakítottak s ez bizony új háború veszélyével fenyegetett. Akkor azután a «beavatottak» elhatározták, hogy a végrehajtó hatalmat egy erre különösképen rátermett személyre ruházzák. A legfőbb jelölt a szabadkőműves rendnek egyik szavazásra nem jogosított tagja volt.

Ő volt az Eljövendő Ember. Világhírű személyiség volt ekkoriban ő.

A tűzérségi szakmában volt különösen járatos és világhírű tudós. Akkora vagyonna tett szert, hogy pénzügyi és katonai körökben mindenfelé a legszívesebben látott ember volt. Egy régebbi s alig kinyomozható időben az ő megválasztása ellen komolyan hánytorgatták azt a körülményt, hogy származását a titokzatosságnak sűrű fátyla burkolja kiismerhetetlenné.

Anyja kétes erkölceiről volt közismert a Földkerekség mindkét féltékén. És a legkülönbébb személyiségű férfiak egész serege egyenlő eséllyel versengett azon, hogy önmagukat ez Eljövendő Ember atyjának tekintsék. De ez a körülmény természetesen egyáltalában nem hatott túlságosan zavarólag egy ilyen nagyon előrehaladt korban már. Ebben a korban, amely minden jegyét magán hordta annak, hogy a legutolsó korszak legyen.

Az Eljövendő Embert egyhangúlag választották meg az Európai Egyesült Államok elnökévé, mégpedig egészen élete végéig. Amikor szinte emberfölötti szépségével s ragyogó ifjúságával megjelent a tribünön s elmondta nagyhatású beszédében a maga teljes programját, akkor a szavak nyugós szépségétől s a gondolatok szárnyaló ígététől elbűvölt hallgatóság tetszésnyilvánítása hihetetlen érzelemorkánban viharzott föl. Egyhangúlag a legmagasabb kitüntetést ruházták rá és megválasztották Római Császárrá.

A kongresszust általános újjongás közt fejezték be. A nagy Megválasztott ekkor egy manifesztumot bocsájtott ki, amely így kezdődött :

«Földkerekség népei ! Az én békémet adom nektek ! . . . » és ezekkel a szavakkal fejeződött be :

« . . Földkerekség népei ! A fogadalmat beteljesítettem ! Az örök világékét biztosítottam. Minden olyan kísérlet, amely arra irányul, hogy ezt a békét megzavarja, menten legyőzhetetlen ellenállásra lel. Mostantól fogva ugyanis a Földön csak egyetlen központi hatalom van, amely minden más hatalomnál erősebb, legyen bár az akár valamely összességé, akár az egyeseké. És ez a senkitől és semmitől le nem győzhető és mindent túlszárnyaló hatalom pedig nálam van. Nálam, aki Európának a legszelesebb hatalmi körrel felruházott Kiválasztottja vagyok. Nálam, aki mindenké fölé álló erejű Császár vagyok. A nemzetközi népjog most végre elnyerte az eddig hiányzó szen-

tesítését. Mától kezdve pedig egyetlen állam se merészeljen «háborút» mondani akkor, amikor én «békét» mondok. Földkerekség népei — békesség veletek !»

Ennek a manifesztumnak megvolt a kívánt hatása. Európán kívül mindenfelé, főleg Amerikában, erős imperialista pártok alakultak, amelyek rábírták az államokat arra, hogy bizonyos különféle föltételek mellett az Európai Egyesült Államokkal egyesüljenek a Római Császár legfőbb fönnhatósága alatt.

Csak itt-ott, Ázsiában meg Afrikában maradtak fenn még független törzsek és uralkodók. A Császár ekkor nekilátott és egy nem túlságosan nagy, de alaposan kiválógatott hadsereget állított össze, amely orosz, német, lengyel, magyar és török hadosztályokból állott. Ezzel a hadsereggel Keletáziától egészen Marokkóig vezetett hadjáratot és nem is túlságos vérontás árán meghódolásra kényszerített mind minden ellenálló törzset s uralkodót.

A két világrész minden részére odaállította a maga helytartóit. Ezek európai műveltségű és neki alázatosan engedelmes bennszülött parancsnokok voltak.

Az összes pogány országokban az ámuló és valósággal megbabonázott lakosság őt csak legfőbb istenségnek hívta. Egy esztendő leforgása alatt létrejött a szó legszorosabb és legigazibb értelmében vett világmonarchia. A háború hajtásait gyökerestül kiirtották. Az általános Békeliga utolsó ízben ülésezett még, de akkor is egy lelkendező panegrikumot szerkesztettek ott meg a nagy Békeszervezőről és végül is a Liga befejezettnak nyilvánította működését, mert immáron fölöslegessé vált.

A Római és Világcsászár az uralkodása következő évében újabb manifesztumot bocsájtott ki :

«Földkerekség népei. Békét ígértem nektek és meg is adtam nektek azt. Ám a béke csak a jólétben szép. Ha a világban a szegénység gondjai komorlanak, bizony nem örül senki a békének. Jöjjetek hát most hozzám mindnyájan, akik éheztek és szomjúhoztok és én megenyhítlek és fölűdítlek titeket ! . . .»

És azután egy nagyon egyszerű és mindent átfogó társadalmi reformot hirdetett ki, amelyre ő már a könyvében is utalt régebben és amely már akkoriban is minden tiszteletreméltó és józanul gondolkodó lelket megragadott. Most pedig mivel az ő kezében összpontosult egyrészt az egész világnak pénzügye, másrészt pedig egy roppant vagyon óriási kincse, könnyű szerrel meg tudta valósítani ezeket a reformokat a szegények szája íze szerint anélkül, hogy ugyanakkor a gazdagok ezt egyáltalában megérezték volna. Most azután kezdetét vette az, hogy mindenki a maga tevékenysége szerint kapta meg jutalmát és minden tehetséget a maga munkája és érdeme szerint értékeltek.

A Földnek ez az új Uralkodója mindenekelőtt részvétteljes emberbarát volt. Ám nemcsak emberbarát, hanem őszinte állatbarát is.

Jómaga vegetáriánus volt, megtiltotta a viviszekciót és a vágóhidakat a legszigorúbb ellenőrzés alá rendelte. Az állatvédő egyesületeket pedig mindenáron megkövetelte.

Fontosabb volt ennél azonban az egész emberiség alapvető egyenlőségének megállapítása, mégpedig a Jóllakottság Egyenlősége volt ez. Ez uralkodásának második esztendejében történt. Ezáltal a társadalomgazdasági kérdés végérvényesen megoldást nyert.

Mivel azonban a jóllakottság az éhesnek a főérdeke, azért a jóllakott még föltétlenül majd valami mást is kíván. Hiszen az állatok is, ha jóllaktak, nemcsak alusznak, hanem játszani is szoktak. Méginkább áll ez azonban az emberekre, akik a panem után mindig circenses-t kívántak. A császári Übermensch nagyon jól tudta, mire van szüksége a nagy tömegnek.

Ekkoriban jött hozzá Rómába messze Keletről egy nagy Mágus. Különös legen-

dák felhője lengett körülte. A híresztelések szerint, — melyeket az új-buddhisták terjesztettek el róla — ő isteni származású volt. Szurija napistennek s egy folyami nimfának volt állítólag a fia. A mágusnak neve Apollonius volt. Kétségkívül zseniális ember. Félig ázsiai, félig európai. Valósággal olyan volt, mint egy katolikus püspök, csak hogy igazán in partibus infidelium.

Csodás arányossággal párosult benne a legutóbbi események fölött való abszolút uralom a nyugati tudományos technika felhasználásával. Ismerte mindazt, amit Kelet hagyományos misztikuma jelentősen s finoman magába ölel. Megvolt ám a képessége is ahhoz, hogy ezt azután fel is használhassa. Ezeknek a képességeknek eredményei pedig csodálatot szoktak kelteni!

Apollonius megszerezte magának pl. azt a félig tudományos, félig mágikus ügyességet is, hogy egyetlen akaratával a légköri villamosságot magához vonzza s levezesse. A nép természetesen majd azt meséli, hogy a tüzet is le tudja hozni az égből. A népnek képzelő tehetségét ugyanis különféle hallatlan csodadolgokkal felajzotta, de ugyanakkor legalább egyelőre, semmiféle célokra nem élt vissza ezzel a hatalmával.

Ez az ember jött el tehát a nagy Császárhoz.

Tisztelti a Császárt úgy, mint az Isten igazi Fiát és megmagyarázta neki, hogy Kelet titokzatos írásaiiban közvetlen utalásokat lelt ő a Császárra vonatkozólag, mint aki a világ utolsó Megváltója s Megmentője. Ezért tehát hajlandó arra, hogy egész tudását, képességét s művészetét a Császár szolgálatába állítsa.

A Császár el volt ragadtatva Apolloniustól. Úgy is fogadta, mint valami égből szállt ajándékot. Magas méltóságra emelte s többé nem is válik meg tőle.

A Föld népei, kiket új uralkodójuk csupa jótéteményekkel áraszt el, a népek békéjén és éhségüknek csillapításán kívül még azt a lehetőséget is megkapják, hogy állandóan mulathatnak s gyönyörködhetnek a legámulatraméltóbb csodákban és csodajelekben.

Igy végződött az emberfölötti Ember uralmának harmadik esztendeje.

A politikai és a szociális kérdések ily szerencsés megoldása után a vallási kérdés jött sorra.

A Császár maga kezdeményezte. Főkép a kereszténységre vonatkozólag. Ebben az időben ugyanis a kereszténység oly helyzetben volt, hogy híveinek száma nagyon megcsappant. Az egész földön mindössze csak 45 millió keresztény volt. Ezek azonban erkölcsileg annyira meg voltak izmosodva a kvalitatíve annyit jelentettek, hogy jóval fölértek a kvantitatív veszteséggel.

Azok az emberek, akiknek a kereszténységgel nem volt meg a szellemi kapcsolatuk, nem is számítottak keresztényeknek. A különféle felekezetek híveinek száma szintén ily módon csappant meg. És így a köztük lévő régi számarány most is megvolt tehát. A köztük dúló ellenségeskedés helyébe ugyan nem lépett teljes megbékülés, de az érzelmek már megszeliődtek s annyira amennyire elcsitultak. A köztük élesen metsző ellentétek elvesztették előbbi édességüket.

A pápaságot már régen elzavarták Rómából. Sok ide-oda hurcolkodás után végül is azzal a feltétellel kapott a pápa Szentpéterváron menhelyet, hogy mindenféle propagandától teljesen tartózkodnia kell mind Szentpéterváron, mind pedig az ország többi részén. Ebből azután az következett, hogy a pápaság Oroszországban jelentéktelenné fakult.

A Bíborosi Kollégium és a Szent Officium lényeges és szükséges alkatrészeinek megváltoztatása nélkül azonban a tevékenységét kénytelen volt inkább szellemi s lelki részre áttolni. A pompás szertartásokat is a legkisebb részre kellett leszorítani. Néhány jellegzetes szokáson formailag ugyan nem változtattak, azonban magától vált mindez fölöslegessé és hasznavethetlenné.

Másutt, különösen Északamerikában akadt még számos képviselője a katolikus hierarchiának. Ezek erős kézzel és lankadatlan energiával független állásukban még sokkal erősebben tartottak ki a katolikus Egyház egységében és megőrizték annak nemzetfeletti és kozmopolita jellegét.

A protestantizmus élén még akkor is Németország állott. Különösen amikor az anglikán egyház tetemes része a katolikus Egyházzal egyesült. A protestáns egyház radikális és tagadó irányzatának követői nyíltan hirdették a vallási közönyösséget. Vagy egyszerűen hitetlenekké lettek. A lutheri felekezetben csak az igazán hívők maradtak vissza. Élükön is olyan emberek állottak, kiknek általános tudása mélyeséges vallásossággal egyesült. Ezek méginkább azon voltak, hogy az igazi őskereszténységnek élő mását újra föltámasszák.

Az orosz orthodox pravoszláv egyház is elvesztette látszólagos hívőinek millióit, amikor a politikai események megfosztották hivatalos állásától s államegyházi jellegétől. Ugyanekkor azonban az az öröm érte, hogy a sztárovjerciknek, az ú. n. óhitűeknek legjobbjaival és a pozitív vallásos irány számos szektájával egyesülhetett. Ez a megújult egyház szépen növekedett. Nem ugyan hívőinek száma szerint, hanem szellemének erejével, amely legjobban kifejezésre jutott a néppel s a társaságban egyre szaporodó alantas szektákkal vívott belső harcokban. Ezek ugyanis a démoni s ördögi elemektől egyáltalában nem voltak idegenek.

Az új uralom első két esztendejében az előző forradalmaktól s háborúktól kimerült s megijedt keresztények jóakarató várakozással néztek az új uralkodó békeséges reformjaira. Voltak egyesek, akik izzó lelkesedéssel és szimpátiával csatlakoztak hozzá.

A harmadik évben azonban, vagyis a Nagymágus megjelenése óta mind a pravoszlávoknál, mind a katolikusoknál és a lutheri protestánsoknál komoly megriadás és ellenszenv kezdett tótágast állni.

Az Evangéliumoknak s a Jelenések Könyvének azt a részét, amely ezeknek az időknek erről a Fejedelméről és az Antikrisztusról szól, ekkoriban rendkívül figyelmesen olvasták és élénken kommentálták. A Császár is észrevette, hogy bizony zivatar van keletkezőben. Elhatározta tehát, hogy a tények földértéséről gondoskodni fog, amily gyorsan csak lehet.

Uralmának negyedik esztendejében manifesztumot bocsátott ki valláskülönbség nélkül összes hú keresztényeihez. Ebben fölszólította őket, hogy válasszanak meghatalmazott követeket s küldjék el azokat az ő elnöklete alatt egybeülendő egyházi zsinatra. A császári rezidenciát ekkoriban helyezték át Rómából Jeruzsálembe.

Palesztina ebben az időben autonóm terület volt, melyet jobbadán zsidók laktak s kormányoztak. Jeruzsálem ezideig szabad város volt. Most lett csak császári székhely. A szent helyek érintetlenül maradtak. A Harám-es-Seriftől a Birket Izráinig és a mostani kaszárnnyáktól az El Aksza mecsetig meg Salamon király istállóig fekvő területen óriási épülettömböt emeltek. Ebben két mecseten kívül a császári templom és két pompás palota volt s tele volt könyvtárral és múzeumokkal. Különleges termek állottak a Mágus kísérleteinek rendelkezésére.

Ebben a félig templom, félig palotaszerű épületben szeptember 14-én, keresztfelemagasztalás egykori ünnepén nyílt meg az egyetemes egyházi zsinat.

Mivel a lutheri felekezetnek tulajdonképeni papsága nincs, ezért a katolikus és a pravoszláv papság elhatározta (amihez a Császár is azonos óhaját nyilvánította), hogy a keresztény pártok egységének megóvása végett megjelenhetnek olyan világi egyének is, akiket jámborságuk és alázatosságuk folytán az egyházakban szerte ismertek.

Laikusokat is beeresztettek. Így lehetetlen volt elkerülni, hogy az alsóbbrendű

papságot, a szerzeteseket s a világi papokat kizárják. Ez volt azután az oka, hogy a zsinaton résztvevő személyek száma meghaladta a háromezretet. Körülbelül félmillió keresztény zarándok és búcsús árasztotta el Jeruzsálemet és Palesztinát ez alkalommal.

A zsinat tagjai közül különösen három ember lépett előtérbe. Elsősorban II. Péter pápa, aki a zsinat katolikus részének feje volt. Elődje ugyanis meghalt a zsinatra való utazása közben. Így Damaszkusban ült össze a konklávé, amely Barionini Simon bíborost választotta meg egyhangúlag, aki azután Péter nevet vett föl.

Nápoly környékéről származott. Egyszerű népből. Mint a karmelita rend hit-hirdetője azáltal lett ismertté, hogy a Péterváron és környékén működő ördögimádó szektával folytatott harcával (amely szekta nemcsak a pravoszlávok, hanem a katolikusok közül is sokat elcsábított) nagy érdemeket szerzett.

Mogilevi érsek lett és nemsokára bíboros. Így már szinte előre kiszemeltnek látszott a tiarára. Közepes növésű, zömök termetű, körülbelül ötvenes ember. Piros arcán erősen hajlott satorr ült, szemei bozontos szemöldök alól villant elő. Élénk, impulzív ember volt. Lelkesedéssel és messzelendülő gesztusokkal beszélt. Hallgatóit inkább magával ragadta, mint meggyőzte.

A Világuralkodóval szemben a Pápa bizalmatlan volt. Idegenkedés feszült benne iránta. Különösen amióta császári nyomásra a császári Kancellárt és Nagymágust, Appoloniust bíborossá volt kénytelen kinevezni az útközben elhunyt pápa. Péter ezt az urat kétséges katolikusnak, de kétségtelen csalónak tartotta.

A pravoszlávoknak valóságos, ha nem is hivatalos vezetője a Legöregebb János volt, akit az egyszerű orosz nép rajongva szeretett. Igaz ugyan, hogy voltaképpen nyugalomba helyezett püspök volt, mégsem lakott egyik kolostorban sem, hanem a világ minden tája felé vándorolt állandóan.

Róla a legkülönbébb legendák terjedtek el. Némelyek azt állították, hogy ő az újraszületett Fjodor Kuzmics, vagyis ő az az I. Sándor cár, aki körülbelül háromszáz évvel ezelőtt halt meg 1825-ben és akinek visszatérésére az oroszok minduntalan vártak.

Mások még tovább mentek. Azt állították, hogy ő a valósággal is Legöregebb János, azaz János apostol és evangélista, aki sohasem halt meg és aki az utolsó időkben most nyilvánosan is mutatkozik. Ő maga sem a fiatalságáról, sem a származásáról nem beszélt soha.

Ezidőszerint nagyon öreg, de igen élénk aggastyán volt ő, akinél a haj s a szakáll fehérsége már csontszínűvé sárgult, sőt helyel-közzel már penészes zölddé is fakult. Magasnövésű, szikár ember volt. Orcáin rózsaszín árnyalat derengett. Szeme eleven s ragyogó. Egész arca meghatóan jóságos. Ezt a jóságot tükrözte vissza mindig beszéde is. Ruhája állandóan csak fehér kámza és fehér köpeny volt.

A zsinat evangélikus tagjainak vezetője Ernst Pauli tanár volt, a rendkívül képzett német hittudós. Alacsonynövésű aggastyán volt, hatalmas boltozatos homlokkal, élesen ívelt orral és simára borotvált állal. Éles szemével vadul tekintett ugyan a világba, mégis rendkívül jószívű ember volt.

Állandóan dörzsölte kezét s hajbókolt fejével. Szemöldökeit borzalmasan összehúzta s ajkát előretolta mindig. Emellett villámló szemmel, tompa és szaggatott hangon állandóan ezeket szokta mondogatni:

— Így tehát, igen, így tehát...

Ünnepélyes öltözetét a fehér nyakkendő és a hosszú lelkészkabát képezte, melyen néhány rendjel csillogott.

A zsinat megnyitása megkapó volt.

A hitfelekezetek egységének szentelt óriási templom kétharmadát a tagok részére föllállított padok foglalták el. Egyharmadát pedig az a magas emelvény, amelyen a

császári trónuson kívül még egy másik alacsonyabb trónus is állott. A Mágus, a Bíboros és a Kancellár részére, aki mind a három volt egy személyben. Ezek mögött hosszú széksorok állottak a miniszterek és a belső tanácsosok részére. Ezekhez kétoldalt még hosszabb széksorok sorakoztak, melyek rendeltetését azonban senkisé ismerte.

A kóruson a zenekarok, a közeli téren pedig két gárdaezred és tüzérvég volt felállítva, hogy az ünnepélyes üdvölvéseket leadják.

A zsinat tagjai istentiszteletüket már elvégezték a különféle templomokban. A zsinat megnyitása teljesen világi jellegű akart lenni.

Mikor a Császár a Nagymágus oldalán kíséretével együtt belépett s a zenekar az Emberi Egység-indulóját játszotta (amely egyúttal a nemzetközi császárhimnusz is volt), a zsinat összes tagjai felállottak helyükről s kalaplengetés közben háromszoros «Vivát, Hurrá, Hoch»-ot kiáltottak.

A Császár odaállott trónszéke elé s fölötte magasztos és kegyes kézmozdulat után kellemes csengésű hangján a következő beszédet mondotta :

— Mindenféle vallásfelekezet keresztényei ! Kedves alattvalóim és testvéreim ! Uralmam kezdete óta, amelyet a Legmagasabb Lény oly csodálatos művekkel áldott meg, még nem volt alkalmam arra, hogy veletek szemben elégedetlen legyek. Ti ugyanis legjobb lelkiismeretek szerint megtettétek kötelességeket. Ez azonban nekem még nem elég. Az irántatok érzett bensőséges szeretet, kedves Testvéreim, viszonzásra vágyik. Azt akarom, hogy ti engem ne kötelességből, hanem az igazi szeretet érzéséből vezetőökként ismerjete el minden munkában, amely az emberiség üdvére szolgál. Ezért azt akarom, hogy azon kívül, amit mindetekért teszek, kegyelmemnek még egy különleges bizonyítékát is adjam.

Keresztények ! Mi által tehetnék én titeket boldoggá ? Mit adjak nektek, nem mint alattvalóimnak, hanem mint hittestvéreimnek ? Keresztények, mondjátok meg, mi a kereszténységben a legdrágább nektek, hogy fáradozásaimat ebbe az irányba tereljem ? . . .

A Császár itt egy kicsit megállt és várt. A templomban tompa morajlás hallatszott. A zsinat tagjai suttogtak egymással. Péter pápa hevesen gesztikulálva magyarázott valamit környezetének. Pauli tanár ide-odaingatta fejét és dühösen csettintett ajkával. A Legöregebb János egy keleti püspökhöz s egy kapucinusához fordult s mind a kettőnek valamit halkan magyarázott.

Miután a Császár néhány pillanatig várt, ugyanolyan kedves hangon, amelyből azonban kiértelt valami finom gúny is, fordult a zsinathoz :

— Kedves Keresztényeim ! Megértem, hogy mily nehezetekre eshetek nektek, hogy nekem csak rövid választ is adjatok. Ebben azonban segítségtekre akarok lenni. Ti már — szerencsétlenségekre — beláthatatlanul hosszú idő óta különféle felekezetekre s pártokra szakadoztatok. És bizony talán már nincs is közös célja vágyaitoknak. Ha azonban egymásközt mégis megállapodásra jutnátok, akkor reményleni merem, hogy összes pártjaitokat közmegegyezésre tudom hozni. Én ugyanis ugyanazt a szeretetet biztosítom mindegyiketeknek és minden pártállásúnak ugyanazzal a készséggel állok őszinte törekvéseiben segítségére.

— Kedves Keresztények ! Jól tudom, hogy sokaknak és köztetek nem épen az utolsóknak a kereszténységben legdrágább az a lelki tekintély, amelyet törvényes képviselőjének ad. Természetesen nem azok egyéni előnyeire, hanem az összesség üdvére való tekintettel. Mégpedig azért, mert ezen a tekintélyen az igazi lelki rend s erkölcsi fegyelem is alapszik. Ez pedig mindegyikünknek szükséges is.

— Kedves katolikus Testvéreim ! Óh mennyire megértem a ti szempontotokat ! És mily szívesen alapítanám uralmamot Lelki Fejetek tekintélyére. Hogy azonban azt ne higgyétek, hogy ez csak síma hízeltetés és csak üres szavak, azért ünnepélyesen kije-

lentjük a mi korlátozhatatlan akaratumk alapján, hogy a katolikusok Legfőbb Püspöke, a Római Pápa most ismét behelyeztetik a római Székébe hivatalának és Tanítószékének összes ősi jogaival és kiváltságaival egyetemben, amelyeket valaha a mi elődeink adományoztak, kezdve Nagy Konstantin császártól. Ennek ellenében, kedves Katolikus Testvéreim, töletek csak a bensőséges szívbeli elismerését kívánom annak, hogy én vagyok a Ti egyetlen Védőtök és Oltalmazó Uratok. Aki engemet lelkiismeret és érzelem szerint ilyennek elismer, az jöjjön ide hozzám . . .

Ekkor rámutatott az emelvényen álló üres székekre. Erre majdnem az összes katolikus egyházfjedelmek, bíborosok és püspökök, a katolikus világipapságnak s a világiaknak legnagyobb része s a szerzeteseknek majdnem a fele lépett föl az emelvényre e felkiáltással :

— Gratias agimus, Domine, salvum fac magnum Imperatorem ! — Hálát adunk, Uram, üdvözítsd a Nagy Császárt !

A Császár felé mélyen meghajoltak s elfoglalták székeiket.

Lent azonban a zsinat közt egyenesen, mereven s mozdulatlan márványszoborként maradt ülve helyén Péter pápa. Mindnyájan fenn voltak az emelvényen, akik eddig körülte ültek.

A szerzetesek, világipapok és világiak megritkult sorai azonban mindközelebb húzódtak hozzá és sűrű gyűrűben vették körül.

Visszafojtott morgás hallatszott :

— Non praevallebunt, non praevallebunt portae inferi ! — Nem, nem vesznek erőt, nem vesznek erőt a pokol kapui !

A Császár csodálkozva nézett a helyén ülvemaradt Pápára és emelt hangon ismét így szólt :

— Kedves Testvéreim ! Jól tudom, hogy köztetek vannak olyanok, akiknek a kereszténységben ép annak hagyományai a legdrágábbak, a régi hitvallások, az ősi énekek és imák, a szentképek és a régi liturgia. És csakugyan, mi is lehet ezeknél drágább a földön egy hívó lélek előtt? Tudjátok meg tehát kedveseim, hogy ma írom alá az alapszabályait és adok bőséges államsegélyt a mi kedvelt császárvárosunkban, Konstantinápolyban felállított Keresztény Archeológiai Világmúzeumnak, amely az egyházi régiségeket fogja tanulmányozni, gyűjteni és megőrizni. Különösképen a keletiekét. Titeket azonban arra kérlek, hogy már holnap válasszatok magatok közül egy bizottságot. Ez azután velem együtt meg fogja tanácskozni, mily eszközöket ragadjunk meg, hogy megvalósíthassuk a lényegbeli, erkölcsbeli és szokásbeli közeledést a mai idők és az ősi szent orthodox egyház közt.

— Igazhívó Testvéreim ! Ez az én akaratom a szívemből fakad. Tehát, aki legbensőbb érzelmeivel engemet igazi Vezetőtöknek és Uratoknak elismer, az jöjjön ide . . .

A keleti és északi hierarchia legnagyobb része, a régi óhitűek fele és az orthodox papságnak, szerzeteseknek és világiaknak több mint a fele, örömteli felkiáltással az emelvényre tolongott. Sanda tekintetet vetettek azonban a már büszkén ott trónoló katolikusokra.

Az ősz János azonban ülve maradt a helyén és csak hangosan sóhajtott. Amikor a sorok erősen megritkultak, elhagyta padját, Péter pápához és annak köréhez húzódott. Őt követték a pravoszláv egyház ama hívei, akik nem tódultak föl az emelvényre.

Megint megragadta a szót a Császár.

— Kedves Keresztényeim ! Ismerek köztetek olyan lelkeket, akiknek a kereszténységben a legfontosabb az igazságról való személyes meggyőződés és az Írás szabad kutatása. Hogy mily közel állok ezekhez, arra nem kell szót sem vesztegetni, mert hisz jól tudjátok, hogy még fiatalkoromban nagy munkát írtam a bibliakutatásról, amely annakidején bizonyos föltűnést is keltett s amely hírnevem is megalapította. Erre

emlékezve, napokban a tübingai egyetem arra kért fel, hogy fogadjam el a hittudományok díszdoktori oklevelét. Azt a válaszat adtam erre, hogy örömmel és hálával elfogadom azt. Ma azonban, a Keresztény Archeológiai Világmúzeum megalakítási okmányával egyidejűleg aláírtam a Szabad Bibliakutatás Világintézetének alapító levelét is, amely ezt a kutatást mindenféle szempontból s minden irányban elvégzi majd. Azonfelül a segédtudományok stúdiumára is kiterjeszkedik majd és évi pénzbeli államszegélyként másfél millió márkát utalványoztam ki.

— Akiknek közületek ez szívbéli hajlandóságával megegyezik és aki közületek valódi érzelmei szerint engem egyedüli Vezetőjének el akar ismerni, azt arra kérem föl, hogy jöjjön hozzám a theológia Új Doktorához

A Nagyember szép ajka különös mosolyra huzódott el.

A tudós hitkutatóknak több mint a fele kissé észrevehető vonakodással az emelvényre lépett. Mindannyian Pauli tanárra néztek, aki szinte belenőtt a székébe. Lehajtottotta fejét, meggömböltette hátát és saját magába roskadtan ült. A tudós hitkutatók, akik az emelvényre léptek, kissé zavartaknak látszottak. Közülük az egyik kezével valami elutasító mozdulatot tett. Közvetlenül a lépcső mellett leugrott az emelvényről és Pauli tanár, meg a körötte maradt kis csoport felé futott.

Pauli tanár fölemelte fejét és meghatározatlan mozdulattal fölállt helyéről és a hitben szilárdan kitartott hittársaival együtt az üresen maradt padok előtt a Legöregebb Jánoshoz, Péter pápához s azok köréhez csatlakozott.

A zsinat jelentős többsége s ezzel együtt Kelet és Nyugat egész hierarchiája az emelvényen hemzsegett. Lent csak három kis embercsoport maradt vissza. Ezek összehúzódtak, az ősz János, Péter pápa és Pauli körül szorongtak.

A Császár szomorúan fordult feléjük és így szólt :

— Mit tehetek még értetek, ti különös emberek? Hogy mit akartok tőlem, azt egyáltalában nem tudom. Mondjátok meg tehát, ti keresztények, akiket testvéreitek többsége és vezetőitek amúgyis elhagytak már s akiket a népek érzelme elítél, mi hát nektek a legdrágább a kereszténységben?

Ekkor emelkedett föl az ősz János, mint valami hófehér fény és csöndesen így válaszolt :

— Nagy Császár ! A kereszténységben maga Krisztus a legdrágább nekünk. Ő maga és mindaz, ami Tőle jön. Tudjuk ugyanis, hogy Benne az Istenség teljessége lakozik. De Császár, tőled is elfogadunk minden üdvöt, mihelyt a te adakozó kezében fölismerjük Krisztus kezét. És arra a kérdésedre, hogy mit is tehetnél te értünk, egyenesen megadjuk válaszunkat. Ismerd el itt előttünk Jézus Krisztust, az Isten Fiát, a Megtestesültet, a Föltámadottat és ismét Eljövendőt ! Ismerd el és akkor mi is szeretettel fogadunk mint az Ő dicsőséges második eljövételének igazi előfutárját . . .

Elhallgatott és tekintetét a Császár arcára szögezte.

A Császár arcán valami vészthozó vonás rándult meg. Bensejében pedig kitört a pokoli hatalmak vihara. Teljesen elvesztette lelki egyensúlyát és összes gondolatai arra irányultak, hogy önuralmát megtartsa és idő előtt el ne árulja magát. Emberfölötti megerőltetésébe került, hogy vad kiáltással ne rohanjon a beszélőre s hogy ne marcangolja szét fogaival.

Ebben a pillanatban azonban egy földöntúli hangot hallott :

— Hallgass és ne félj !

Hallgatott tehát. Csak hullafakóra sötétült arca vonaglott meg. Szeme szikrát hányt.

A Legöregebb János beszéde alatt a Nagymágus egészen beburkolózott széles háromszínű köpenyébe, amely a bíborosi palástot fedte és ez alatt néhány manipulációt végzett. Szeme csillogott a várakozástól, ajka neki is megvonaglott.

A templom nyitott ablakaiból borzalmas fekete felhőt lehetett látni fölemelkedni és csakhamar minden sötétségbe borult.

János atya csodálkozó és ijedt szemmel továbbra is a hallgató Császár arcát fürkészte.

Hirtelen irtózáttal hátralépett és visszafordulva fojtott hangon így szólt :

— Fiacskáim ! Az Antikrisztus ! . . .

Ebben a pillanatban borzasztó dörgéssel rettenetes gömbvillám lebegett be a templomba és elborította az aggyastyánt. Mindenki megmerevedett egy pillanat alatt és mire az elkábult keresztények magukhoz tértek volna, János atya halottként feküdt előttük.

A Császár halványan, de nyugodtan fordult a gyülekezetéhez :

— Láttátok az istenítéletet? Nem akartam senki halálát, de a mennyei Atya megbosszulta az ő Fiát, aki szeret. Elvégeztetett ! Ki akar a Legmagasabbal vitázni? Titkárok írjátok . . . : Az összes keresztények Egyetemes Zsinata, miután az égi tűz az isteni Felség esztelen ellenfelét elpusztította, egyhangúlag elismerte a szuverén Római és az egész Föld Császáráját legfőbb Vezetőjének és Urának . . .

Ebben a pillanatban éles hang süvöltött végig a templomon és egyetlen szó dörgött :

— Contradictur ! — Tiltakozunk !

II. Péter pápa sötétvörös arccal és dühtől remegve fölemelkedett helyéről és oda-mutatott pásztorbotjával, ahol a Császár állt.

— Nekünk csak egyetlen Uralkodónk van : Jézus Krisztus, az élő Isten Fia ! Ami te vagy, azt már hallottad. El tőlünk, testvérgyilkos Káin ! Kifelé innen, Ördög-eszköze ! Krisztus nevében én, Isten szolgáinak Szolgája, kiközösítek téged, te rühes kutya, az Isten védelméből és átadlak téged atyádnak, az Ördögnek. Anathema ! Anathema — Anathema ! — Átkozott légy !

Mialatt beszélt, a Nagymágus nyugtalanul mozgolódott a köpönyege alatt és az utolsó Anathema sikongását túlharsogva megdördült az ég és a pápák legutolsója élettelenül zuhant a földre.

— Így pusztulnak el összes ellenségeim Atyám kezétől — szólt a Császár.

— Pereant ! Pereant ! — Pusztuljanak el, pusztuljanak is el ! — kiáltottak a remegő egyházfejedelmek.

A Császár lassan megfordult és az emelvény végén levő ajtón eltávozott. Távozás közben a Nagymágus vállára támaszkodott és híveinek nagy csoportja követte.

A templomban csak két hulla és a félelemtől félholt keresztények kis társasága maradt.

Egyedül Pauli tanár nem vesztette el lélekjelenlétét. Úgy látszott, hogy az általános irtózat egész lelki erejét fölajzotta. Még külsőleg is megváltozott, mert arca fénkölt s átszellemült kifejezést nyert. Biztos léptekkel az emelvényre ment és az egyik államtitkár elhagyott helyét foglalta el, egy papírlapot vett elő s elkezdett írni. Mikor az írással elkészült, fölállott s messzezsengő hangon ezt olvasta :

— Egyetlen Megváltónk, Jézus Krisztus dicsőségére ! Miután dicsőséges testvérünk, János, a keleti kereszténység feje, a nagy Hazudozóban és Isten Ellenségében a valóságos és a Szentírásban már jóelőre hirdetett Antikrisztust leleplezte és a mi dicsőséges Atyánk, Péter, a nyugati kereszténység feje az Isten Egyházának törvényes és jogos átkát rá örökre kimondotta, azért az Egyetemes Zsinat ez előtt az Igazságért megölt két Krisztus-vértanu teteme előtt a következőket határozta el :

Megszüntetnek minden közösséget a Kiátkozottal és gyalázatos követőivel és visszavonulnak a magányba, hogy ott Urunknak és Üdvözítőnknek, Jézus Krisztusnak föltartóztatlan visszatérését bevárják . . .

Új életet öntött ez a tömegbe és hangosan kiáltották :

— Adveniat ! Adveniat ! Cito ! — Jöjj, Urunk Jézus ! Jöjj el ! Jöjj, Urunk Jézus ! Gyorsan !

Pauli tanár újra írt és ezt is fölolvasta :

— Minthogy a Zsinatnak ezt az első és utolsó határozatát egyhangúlag elfogadtuk, aláírjuk . . .

Ezzel felhívó mozdulattal fordult a gyülekezet felé. Mindenki fölment az emelvényre és aláírták. Utolsónak nagy gót betűkkel Ernst Pauli írta alá így :

« . . . duorum defunctorum testium locum tenens — a két halott vértanunak helyettese. »

— És most az Utolsó Szövetség frigyládájával induljunk útnak — mondá Pauli és a két halottra mutatott.

A lélektelen két testet hordágyra fektették, latin, német és ószláv himnuszok messzeáradó éneklése mellett lassan a Harám-es-Serif kijáratához közeledett a keresztények csoportja. Itt feltartóztatta őket egy államtitkár, kinek kíséretében egy tisz és egy gárdaszakasz volt.

A katonák megszállták a kijáratot és az államtitkár az emelvényről a következőket olvasta föl :

— Az isteni Felség parancsára ! Hogy a keresztény népet fölvilágosítsuk és azt rosszakaratú emberektől megóvjuk, akik csak elégedetlenséget és zavart akarnak okozni, üdvösnek találtuk, hogy a két lázadó testét, akiket az ég tüze megölt, nyilvánosan a keresztények utcájában, a Háreth-en-Názarán, ép e felekezet templomának bejáratánál közszemlére kitegyük, amelyet máskép Szent Sír-templomnak vagy pedig Feltámadás-templomnak neveznek, hogy így mindenki meggyőződhessek csakugyan bekövetkezett halálukról. Ti nyakas embertársak azonban, akik a mi jótéteményeinket rosszindulatúlag elutasítjátok és a nyilvánvaló isteni jelektől szemeteket elfordítjátok, a mi kegyelmünk folytán és közbenjárásunkra az égi Atyának jól megérdemelt égi tűzhálálától meg lesztek kímélve és megtartjátok teljes szabadságtokat. Csak egyedül a közjó kedvéért lesz tilos nektek az, hogy városokban és lakott helyeken tartózkodjatok, ahol ártatlan és őszinte lelkeket rosszindulatú hazugságaitokkal megzavarhatnátok és félrevezethetnétek ! »

Mikor a végét elolvasta, a tisz jeladására mindegyik hordágyhoz nyolc-nyolc katona lépett.

— Beteljesedik az Írás — szólott Pauli tanár és a keresztények szó nélkül adták át a hordágyakat a katonáknak, akik ezeket az északnyugati kapun át elvitték.

A keresztények, akik az északkeleti kapun át távoztak, kisiettek a városból és az Olajfákhegye mellett a jerikói-úton menten végig. Ezt az utat előzőleg a rendőrök és két ezred lovasság megtisztította a néptömegtől.

A menekülő keresztények elhatározták, hogy egyelőre az elhagyott jerikói magaslatokon várnak egynéhány napig.

Másnap ismert keresztény zarándokok jöttek Jeruzsálemből és elmesélték, mi történt a Sionon épült császárpalotában.

A császári díszebéd után ugyanis a zsinat tagjai a nagy trónterembe mentek. Közel ahhoz a helyhez, ahol egykor állítólag Salamon király trónja állott. Itt azután a Császár a katolikus hierarchia megbízottjaihoz fordult és kijelentette nekik, hogy az Egyház üdvé szemmeláthatólag azt követeli tőlük, hogy méltó embert válasszanak Péter apostol utódként.

Az idők viszonyához mérten ez a választás csak közakaratú lehet. De a Császár jelenléte, mint aki az egész keresztény világ vezetője is, gazdagon pótolja majd az esetleges liturgiai kihagyásokat. Ő az összes keresztények nevében ugyanis a Szent

Kollégiumnak azt tanácsolja, hogy válasszák meg kedves barátját és testvérét, Apolloniust és így az által a szoros kapocs által, ami kettejüket összeköti, a közös üdv javára az Egyház és az Állam is szoros és fölbonthatatlan egyesülésbe kerülnek.

A Szent Kollégium konklávénvá alakult egy külön szobában és másfél óra múlva megjelent az új pápával, Apolloniusszal. Mialatt ez a választás történt, a Császár szelíd és okos szavakat szólt a pravoszláv és evangélikus egyházak megbízottaihoz.

Tekintettel az új és nagy történelmi korszakra, tegyék félre viszálykodásaikat — kérte őket a Császár. Szavával jótáll azért, hogy Apollonius képes lesz a pápai hatalom összes történelmi visszaéléseit mindörökre megszüntetni.

A pravoszláv és protestáns egyházak megbízottjai, akiket ez a beszéd teljesen meggyőzött, a két egyház egyesüléséről okmányt állítottak ki és amikor Apollonius a bíborosokkal a trónteremben megjelent és az egybegyűlteket diadalkiáltása fogadta, átadták neki egyúttal a pravoszláv püspökké és protestáns lelkésszé való megválasztásának okmányát is.

— Accipio et approbo et laetificatur cor meum — Elfogadom és megerősítem és örvendezik az én szívem! — mondta Apollonius az okmány aláírásakor.

Én olyan őszinte híve vagyok a pravoszláv és a protestáns egyháznak — folytatta Apollonius — mint amilyen őszinte hívő katolikus vagyok.

Ezután mind a pravoszlávval, mind a némettel összecsókolózott. Majd a Császárhoz lépett, aki őt átölelte és sokáig tartotta karjaiban.

Ekkor azután mind a palotában, mind a templomban világító pontocskák csillogtak föl, melyek minden irányban mozogtak. Megnagyobbodtak és különös lények alakjait vették föl. A földön még sohasem látott virágok hulltak le a tetőről és a levegőt ismeretlen illatok töltötték be. Felülről csodás, szívet-lelket megkapó dallamok hallatszottak eddig soha sem hallott hangszerekből. És láthatatlan énekek angyalhangokon is dicsérték az ég és föld Új Uralkodóját.

Közben a palota északnyugati sarkában borzalmas földalatti moraj hallatszott. Ezt a helyet Kubet-el-Rúahnak, vagyis a Lelkek Kupolájának hívták, ahol mohamedán hagyomány szerint az Alvilág bejárata van. Az egész gyülekezet a Császár fölszólítására ez irányban indult el. Számtalan hangot hallottak. Finomat és áthatót. Félig gyermeki s félig ördögi hangok így kiáltottak:

— Az idő elérkezett, engedj minket szabadon Megváltó! Megváltó!

Mikor Azonban Apollonius a sziklához támaszkodva valami ismeretlen nyelven háromszor lekiáltott, elhallgattak a hangok és a földalatti morajlás is megszűnt.

Közben beláthatatlan embertömeg gyűlt össze a Harám-es-Serif körül. Mikor az éjszaka leborította sötét köpenyét, a Császár az Új Pápával egy keletre néző nyitott lépcsőre ment ki és megjelenése elragadtatás viharát keltette.

Mindenfelé barátságosan köszönt. Apollonius pedig nagy kosarakból, melyeket a bíborosok papi segédletként vittek utána, csodálatos római gyertyákat, meg rakétákat emelt ki és dobott a levegőbe. Ezek mind keze érintésétől gyulladtak ki és foszforeszkáló gyöngyházfényben, meg csillogó szivárványszínekben villództak föl. De menten megváltoztak, mielőtt a földre hullottak. Itt ugyanis számtalan színes levélre bomlottak, teljes búcsút hirdetve minden elkövetett jelenlegi és jövődö bűnért.

A nép öröme határtalan volt. Egyesek ugyan azt állították, hogy saját szemükkel látták, amikor ezek a búcsúcédulák utálatos varangyokká és kígyókká változtak át. Ettől eltekintve azonban a többség örült és a nép részére rendezett ünnepségek még egy pár napig tartottak, mialatt az Új Pápa és Csodaember oly hatatlan és hihetetlen dolgokat csinált, hogy ezeket teljes lehetetlenség itt mind leírni.

Az igazi keresztények Jerikó elhagyott magaslatain pedig imádkoztak és böjtöltek.

Negyedik nap estéjén Pauli tanár kilenc társával szamarakon Jeruzsálembe lopózkodott és mellékutcákon a Harám-es-Serif mellől a Háreth-en-Názarához érkezett. A Föltámadás-templom bejáratához mentek.

Itt az utcakövezeten feküdtek Péter pápa és a Legöregebb János holtteteme. Ebben az órában az utca kihalt volt, mert az egész város a Harám-es-Serif felé tódult. Az őrség katonái pedig mélyen aludtak.

Akik a holttestekért eljöttek, úgy találták, hogy hullafoltok még nem látszóttak rajtuk. Sőt még izületeiket is lehetett hajlítani. A holtakat a magukkal hozott kocsikra rakták, takarókba burkolták és ugyanazon az úton, amelyen jöttek, visszatértek övéikhez Jerikó felé...

Alighogy levették a szentmihálylovát a szekerekről, a holttestek elkezdtek lélekezni. Mozogni kezdtek és a körjük csavart takarókat le akarták rázni magukról.

A többiek örömkialtással siettek segítségükre. Nemsokára a két Újból Éltrekelet egészségesen és sértetlenül állt előttük. Az ismét életrekelet János aggastyán így szólt:

— Fiacskáim! Úgy látszik, mégsem váltunk el egymástól! Én azonban azt mondom most nektek, hogy itt az idő Jézus végső imájának teljesítésére. Könyörögjünk, hogy imádkozzék tanítványaiért, hogy egyek legyenek, ahogy Ő is egy az Atyával. Ezért a Krisztusban való egységért, Fiacskáim, kedves testvéremnek, Péternek, tiszteletünket hozzuk, hogy utoljára legeltesse még Krisztus bárányait. Így legyen!

Ezzel átölelte Pétert. Most Pauli tanár lépett elő:

— Tu es Petrus — Te Péter vagy! — szólt a Pápához — ez most azután teljesen be van bizonyítva és minden kétségen kívül áll!

Jobbjával erősen megragadta annak kezét, míg balját János felé nyújtotta és így szólt:

— Na, így tehát Atyuskáim, egyek vagyunk Krisztusban!

És az éj sötétjében egy magányos magaslaton így ment végbe az egyházak egyesülése.

Az éji sötétséget ekkor hirtelen rendkívül fényes csillogás világította be és az égen roppant jel kezdett tündökölni. Egy asszony, akinek öltözete volt a Nap, és lába alatt a Hold és fején tizenkét csillagból álló korona...

A jelenés egy kis ideig mozdulatlanul vesztegelt. Azután lassan dél felé indult. Péter pápa ekkor fölemelte pásztorbotját és harsányan kiáltotta:

— Ez a mi zászlónk! Kövessük tehát!

És ezzel megindult a jelenés felé. A két Öreg pedig, meg a keresztények egész csapata Péter pápát engedelmesen követve megindult — az Úr Hegye, a Sináj-hegy felé...

*Szobranije Szocsinjenije VI. Szolovjeva,
(Izdánije «Proszvjescsenije») Pjeter-
burg, X. kötetéből (1899—1900) orosz-
ból fordította Bíró Bertalan.*

TÚL A BORÓKÁN

IRTA: SÍK SÁNDOR

Fönt, fönt a hegygerincen,
Túl már a lombok és a boróka övéen,
A süppedő szürke mohon,
Borzongató közel a csúcshoz,
Ahonnan már jólesik visszamerengeni
Messziről még integető melegére a völgynek,
De a szem már idegesen tapogatja a sziklaéleket :
Szakadékok alattomos fenekedését
És gleccserek néma csuszamlásait sejtve :
Itt, hol különös harsogó szelek,
Amelyek mintha lentről sodornának felfelé,
Újra meg újra feltekinteni kényszerítenek
Az anyagtalan kék magasba,
Ahol a szemnek nincsen megpihenni pont,
De visszasiklani mégse tud :
Itt, most, hadd állok egy pillanatra meg,
Fölgondolni és megköszönni
Cicomátlan énekem áhítatával
Teneked, aki hívtál,
Hogy elhívtál idáig.

A hegyi szabadságot köszönöm :
Hogy lendületteddel nekisegítettél
Átszökkenni a téren és időn.
Hogy nem vagyok kénytelen szörös hernyó módjára megtapadni
A szem-fül tények ragacsos porában.
Hogy el nem tömte fülem királyi szomját
Emberszabású gépek kattogása
És gépvelejű emberkéek csácsogása.
Hogy el nem kábít a szivárványos fényreklám villitánca
Felhőkarcolók tornyai felett
És eszme-fellekvárok ormain.
Hogy kikapaszkodhattam az Isten levegőjére,
Tudós és tudatlan babonák kazamatái közül,
Osztályok, pártok, iskolák ablaktalan pánccéltermeiből,
Átbujhattam a filozófia világborító hálójának

Gordiusi bogszerkei közt,
S itt nyújtózhatnak lelkem zsibbadt izmai
Áttetsző kékje alatt az értelmes csodának !

Ó, milyen édes így :
Értelmet és értetlenséget érteni !
A tudományt tisztelni áhitattal,
De többnek lenni tudónál :
Élőnek lenni,
Élő résznek az eleven Egészben :
Tündökleni a belső villanást !

Ó Látomás !
Boldog szabadsága a nyughatatlan hatolásnak,
Boldog teljessége az akadálytalan ölelésnek !
Ó, végtelenen szabadult énem !
Milyen alázattal érzem idefönn
Testvérvoltodat a szuverén nappal,
Amely a látszatokon túli magasságból
Jónak és rossznak pókháló-szöttesén át
Az ember-egyet látja.
Harmat vagy, gyöngyöző, eső vagy, öntöző, lágyhideg hópaplan,
melengető ;
Szépnek és rútnek, kicsinek és nagynak, fehérnek feketének :
Érlelő, éltető, nöttető.
Mit neked, áradó életnek, kicsi és nagy, fekete, fehér !
Egyet akarsz és egyet munkálsz :
Érjen és nőjjön minden, ami mag,
Érjen, túl a borókán.

És szél vagy, könnyű és komoly.
Ritmusod a vonuló nehéz hegyvonalak ritmusait bújja,
És törtető csúcsok dallamától csattogó.
Komoly is vagy, terhes felhők fekete közelétől,
És a havason csillanó napfény mosolyától könnyű.
Ez az életed : lengeni, zengeni,
Havasi szél, alulról fölfelé,
Völgyeken át, hegyeken át, mindenén át,
Annak, aki a minden,
És aki — mint felnőtt ember a visszhang üregéből —
Gyerme mosollyal figyel belőled
A szót, amit beléd kiáltott.

A MAGYAR HELYTÖRTÉNETÍRÁS PROBLÉMÁI

IRTA: BELITZKY JÁNOS

A magyar megyék, városok, falvak élete a magyarság tulajdonképpeni élete, amelynek markáns vonásokkal megrajzolt képe a nagypolitika eseményeinek színdús háttéréül szolgál. Az élet történeti produktuma nem más, mint az összetevődő erők vetülete. Ezek az erők pedig egy-egy vidék talajában gyökereznek és ott kezdik el pályafutásukat, amelynek irányára és nagyságára nem kis mértékben hatnak a szülőföld helyzeti energiái. Mindenki jól tudja ezt és ezért annál csodálatosabb, hogy a magyar helytörténeti irodalom néhány kiváló oklevéltáron és kisebb tanulmányon kívül csak dilettáns munkák tudománytalan tömegét hozta létre.

Az európai népek helytörténeti irodalmában kétségtelenül a németek alkották a legtöbbet és sokszor a legtudományosabbat. Mintegy tízezer német helytörténeti monografia hirdeti azt a munkakedvet és kitartást, amellyel a német történésznemzedékek áldoztak egy-egy vidék vagy szülőföld multjának. A franciák már kissé egyoldalúbbak. Őket elsősorban a város érdekelte és ők az «urbanisme» hivatott művelői. Az angolokat a gazdasági fejlődés és az ipari szempontok ragadták meg. Megszülettek a gyárak, az uradalmak és a kereskedő, gyarmatosító városok történetei. Az olaszokat a képzőművészetek kötötték le és ők a várostörténetet is ilyen szempontból nézték. Sok dilettáns munka jött létre, ez igaz, de ezek nélkül talán nem lenne olyan lenyűgöző egy Pompeo Molmenti vagy egy Davidsohn műve.¹

Nálunk a kiegyezés utáni belpolitikai élet és a gentry anyagi romlása mint visszasírt, mentő álomképet állította a köztudatba a régi nemesi vármegyét. Azt vártuk volna ettől a kortól, hogy megírja az igazi megyetörténetet. Ezt azonban nem tette. Pesty Frigyes volt talán az egyetlen, aki a kérdést az anyaggyűjtés szempontjából helyesen értelmezte és kiterjesztette figyelmét a ma is olyan sokat hangoztatott dűlőnévgyűjtésre.² A megvalósítás terén azonban ő is tévutakon járt. A liberális kor minden iránti érdeklődését akarta kielégíteni és azt kívánta egy-egy megyetörténettől, hogy a tárgyalandó területnek minden tekintetben lexikonja legyen. Az akkor fiatal Magyar Történelmi Társulat 1872-ben Pesty tervezetét tette a magáévá és ezzel hosszú időre kijelölte a magyar helytörténetírás sikertelenségének útjait.³ A Pesty-féle tervezet eredménytelenségét látva, a Történelmi Társulat új

¹ Az egyik Velence, a másik Firenze történetével foglalkozott.

² A Nemzeti Múzeum kéziratárában őrzik csaknem minden vármegyére kiterjedő értékes kézirat gyűjteményét.

³ Századok, 1872. 412. skl.

irányelvek kidolgozását tartotta szükségesnek. Az új tervezetet Tagányi Károly készítette és 1894-ben hozták nyilvánosságra. Tagányi tervezetének első és nagyobbik része a régi tervezet szigorú bírálata, tévedéseinek kiemelése és annak a kidomborítása, hogy «a megye monografiája nem lehet más, mint *annak a területnek a története* e két szónak a legszorosabb értelmében». Az új monografiatervezet a megyetörténetet két részre osztja: egy *általános* és egy *részletes* történetre. «Minthogy azonban a megye egyes részeire vonatkozó adatok egymással egységes történetet nem képezhetnek, nincs más mód, mint-hogy ezen adatok az egyes községek szerint legyenek csoportosítva.» Egy más pontja szerint a megye «... általános történetét körülírni alig lehetséges».¹

Pesty és Tagányi fenti két tervezete azután alapjául és mentésül szolgált mindazoknak a millennium idején és után megjelent megyetörténeteknek és egyéb monográfiáknak, amelyek a megye hadi és politikai életének és országgyűlési beszédjeinek rövid ismertetése után a betűrendben felsorakoztatott községek történeti adathalmazában veszett el. Az írók szigorúan betartották Tagányi utasításait, hogy «a megye egyes részeire vonatkozó adatok egymással egységes történetet nem képezhetnek». Arról szegény monografusoknak persze sejtelmük sem volt, hogy egy folyóvölgy vagy hegyvidék községeinek település és gazdaságtörténete egységet alkothat. Ha netalán eszükbe is ötlött ilyen gondolat, azt mint bohókás lepkét vagy mint bántóan viselkedő darazsat szépen elhessegették és a világ minden kincseért le nem írták volna, mert tudománytalan lett volna a Századokkal szemben állástfoglalni. A falutörténetek, helyesebben a falutörténeti adathalmazok színes mozaikjainak ilyen mesterséges, lexikális rendszer szerint való összerakása azután mindent eredményezett, csak éppen megyetörténetet nem. Ezek a buzgó, sokat dolgozó, sokat fáradó monografusok összegyűjtötték az adatok nagy halmazát, de a történetet, az elmúlt életet, ha ismerték is sok színes vonásában, műveikben igazában nem adták. A történeti-földrajzi adathalmaznak megyénként azonban mégis csak megvan a maga értéke épúgy, mint ahogy örök értéket és kincset jelent a középkori falutörténeti adatok összegyűjtésének légkörében megfogamzott országos jelentőségű, páratlan munka: Csánki Dezső történeti földrajza.² A *megyetörténetek* azonban, *mint ilyenek*, Mocsáry³ XIX. századeleji munkájának megjelenésétől kezdve fejlődést *lényegileg* alig mutatnak és ez alól még Szolnok-Doboka vármegye általában a legjobbak közé sorozott története sem képez kivételt, pedig ennek szerkesztői és írói sorában maga Tagányi Károly is szerepelt.⁴

Szükségtelennek tartjuk, hogy a magyar helytörténetírással szemben

¹ Századok, 1894. 364—3. 71. II.

² Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.

³ Mocsáry Antal: Nemes Nógrád Vármegyének Históriai, Geográfiai és Statisztikai Esmertetése. Négy kötetben. Pest. 1826.

⁴ Tagányi Károly, Réthy László, Pokoly József: Szolnok-Doboka vármegye monografiája. Deés 1901.

a történelemmel kritikai alapokon foglalkozók lesújtó megjegyzéseit most felsorakoztassuk, de megjegyezzük, hogy az elégedetlenséget csak itt-ott váltotta fel egy-egy elismerő hang. Harminc esztendő telt el Tagányi tervezetének megjelenése után, hogy a fiatal magyar történésznemzedék egyik sokat olvasott, nagytehetségű tagja, Mályusz Elemér a Századokban «A helytörténeti kutatás feladatai» címen egy kisebb tanulmányt írt.¹ A tudományos útmutatás hiányának és a meddő kritikai oktatásnak hosszú évtizedei után méltán várta mindenki ettől a cikktől, hogy rámutatva a hiányokra, kitűzve a célokat, vezérfonal lesz azoknak a szemében, akik egy-egy vidék történetének megírására éreznek majd erőt.

Ezzel szemben Mályusz cikke nem más, mint a magyar helytörténetírás köztudatban élő hiányainak német helytörténeti monografiák olvasása nyomán támadt összefoglaló kifejezése. Az egész cikket átlengi a hatalmas német történeti irodalmat tudományos tárházában fölhalmozó, szakképzett történész mentalitása. Természetesnek veszi, hogy a magyar közönség — ne felejtjük el, itt a Századokat olvasó, sokszor történeti irodalmilag is működő, művelt magyar közönségről van szó — ismeri a német Territorialgeschichte és Ortsgeschichte közti különbségeket, a két terminus technikus meghatározására vonatkozó egész irodalommal együtt. Természetesnek tartja a hivatkozást Neubauernak Erfurtról, Dyrenfurthnak egy sziléziai faluról és uradalomról, Scherlennek Hattstatttról és még számosaknak más és más tárgyakról írt műveire. Ezzel a cikk kétségtelenül és határozottan tudományossá vált és a sok kiváló német munka, amelyekre hivatkozott, megkímélték a szerzőt, hogy a magyar helytörténetírás metodikáját most már tudományos alapon, — hacsak vázlatosan is — kidolgozza. Sok okos és igazán megszívlelendő gondolatot, feldolgozásra váró témát és megoldási lehetőséget találunk Mályusz cikkében, csak egyet felejtett el, a legfontosabbat: a helytörténeti feldolgozás mikéntjének útját megmutatni. Pedig erre ő, mint Turóc vármegye kialakulásának megírója, igazán hivatva lett volna. Ez a mulasztás azért történhetett, mert Mályusz természetesnek vette, hogy — amint az cikkéből kiérezhető — a helytörténetírással a jövőben főleg történetileg iskolázott történészek fognak foglalkozni.

A valóság azonban az, hogy a helytörténetírással elsősorban nem a történeti iskolázottságú írók szoktak foglalkozni. Ez természetesen nem a helytörténetírás alárendeltebb voltát jelenti, hanem annak a körülménynek a természetes következményét, hogy nálunk az egyetemen történeti tanulmányokat folytató és tovább is állandóan történelemmel foglalkozó intellektuelek rendszerint a fővárosban és a nagyobb vidéki városokban, az egyetemek és nagyobb tudományos intézmények körül helyezkednek el. Márpedig Budapesten kevés embernek jutna eszébe — hacsak éppen egyéni kapcsolatok nem fűzik

¹ Századok, 1923—24. 538—566. ll. Az alább idézett helyek innen valók.

oda — Kaposvár vagy Szentestörténetével foglalkozni, ami ott élő vidéki történettanár, levéltáros, plébános, orvos stb. kollegájánál természetes és magától értetődő célkitűzés. Ez a témaválasztásbeli különbség a vidéki és az egyetemi városi történetírók között magában véve még nem lenne veszedelmes, ha nem járna együtt mentalitásbeli különbségekkel. Már maga az a tény is, hogy az egyetemi városban élő történetművelő könnyebben jut a modern történeti irodalom műveéhez, azokból szélesítheti látószögét és könnyebben kérheti ki szakemberek tanácsát, bizonyos előnyt és fölényt jelent a kisvárosban vagy falun élő történetíróval szemben, aki mindezt csak hosszú és költséges utánjárás után szerezheti meg. A látókör tágulása tehát már magában véve is tudományos fölényeskedésre ad alkalmat a vidéki írókkal szemben, amit azután azok művei fölött gyakorolt kritika még csak jobban ki-domborít.

Könnyen rájöhet erre az, akit a sors számos vidéki történetíróval és történetkedvelővel hozott össze. Papokkal, tanárokkal, orvosokkal, jegyzőkkel és más intellektuellekkel, akik tényleg olvasnak és rendszerint a történelmi, a földrajzi, a természettudományi társulatoknak a tagjai, értesülnek tehát a magyar tudományos élet minden fontosabb eseményéről. Beszélgetéseink során a legtöbb be fogja vallani, hogy szerette volna szülőföldje, faluja, plébániája történetét részletesen megismerni, feldolgozni. Itt egy szép barokk-kori téma, ott egy mult századeleji uradalom élete vagy egy falu lelki fejlődésének rajza ragadta meg a vidéki történész figyelmét. Szeretettel gondolt készülő kis munkájára, évekig dolgozott rajta, adatokat gyűjtött, járt faluról-falura és végül mindazt, amit írt, eltűzelte vagy íróasztala fiókjába temette. És az ok, amiért nem egy magyar helytörténeti tanulmánynak a csendes elmúlás lett a sorsa, nem volt mindig pénzügyi, hanem az esetek túlnyomó részében a szakfériaktól kért útmutatások meg nem adása és az esetleges könyörtelen kritikától való félelem. A vidéki ember élete ugyanis más, mint a nagyvárosié. Egy papot, jegyzőt, tanárt, orvost városszerte, járásszerte, sőt néha megyeszerte ismernek. Ha egy ilyen embernek sok jóakarattal, minden támasz nélkül megírt munkáját a tudományos kritika ledorongolja, egy egész vidék gúnyos mosolyát érzi magán a sokat dolgozott és sok pénzt költött író. Attól pedig igazán az Isten mentse meg, hogy véletlenül egy kisvárosi középiskola tanára legyen. Érthető tehát, hogy egy-egy riasztó példa, a magyar helytörténeti irodalom legnagyobb kárára, elkedvetleníti ezeket az értékes elemeket a nyilvános szerepléstől. Viszont az is igaz, hogy ezek az emberek sokszor nem tudják levetni a vidéki élet egyoldalúságát és így — útmutatás hiányában — tudománytalan, dilettáns munkákat írnak.

A vidéki történész panasza az egyetemi városok történészeivel szemben végeredményben kettős: a tudományos útmutatás megadásának hiánya és az éles vagy vállveregető módon «elismerő» kritika.

A fenti panaszokból kitűnik tehát, hogy Mályusz cikke, amely pedig,

amint látni fogjuk, a tudományos helytörténeti kritika terén egész iskolát alapított, nélküli a kétséget eloszlató, autodidakták számára is értékesíthető, tudományos útmutatást. Számos metodikai felvilágosításért esdő vidéki historikus — nem egytől hallhatjuk — a fenti cikket betűről-betűre átrágtatta és éppen olyan rossz cikkeket és tanulmányokat írt, mint elolvasása előtt és ez — sajnos — nem mindenben a vidéki történészek hibája.

Mályusz célkitűzései ott tértek le a helyes útról, amikor Tagányi monografiatervezetét végeredményben a magáévá tette. «A... tervezet... az egyes községek történetének megírását tűzte ki a monografia legfontosabb feladatául. Helyesen, hajszálfinom pontossággal határolja el a monografia író munkakörét és a megbízható, pontos részletadatok összegyűjtését teszi főfeladatává... Ma, három évtized múltán is, egyedüli kifogás gyanánt csak azt említhetjük meg, hogy a monografust túlságosan széttagolt részletek minden egyes község történetének megírására utalja, kevés alkalmat nyújt a részleteknek lehetőleg egy képbe való összefoglalására és nem akarván a tehetség szabadságát korlátozni, elmellőzi minden olyan szempont kiemelését, amely a monografus figyelmét, érdeklődését felkeltheti és őt munkájában útbaigazíthatja.» Ezek után sejthető, hogy Mályusz Elemér miket tart a magyar helytörténeti kutatás fontos feladatainak. Mivel pedig «az olvasóközönség vagy intelligencia részéről teljes közömbösség, tudományos szempontból pedig alacsony nívó jellemzi helytörténeti irodalmunkat», ezért «a tudomány és közönség közötti kapcsolatot olymódon kell megtalálnunk, hogy a jövőben megjelenő művek megfeleljenek a tudományosság fokozott követelményeinek, másrészt alkalmasak legyenek a közönség érdeklődését felhívni, azt olvasásra bírni, neki olyan ismeretanyagot nyújtani, amely új, hasonló könyvek olvasására ösztönzi s ezzel egyáltalán olvasásra szoktatja». Ennek a kettős célnak elérésére a Tagányiétól egyes pontokban eltérő tervezetet állapított meg a szerző, amelyből «csak az általános szempontokra óhajtjuk a figyelmet felhívni».

Tagányi tervezete Mályusz szerint elsősorban a középkori anyag feldolgozására illik, «ellenben a XVIII. századi anyag feldolgozásánál egy megye valamennyi községére vonatkozó adat összegyűjtése sem fog az írónak módot nyújtani a megye életének összefoglalására». Ezért — írja — a megye középkori történetét egy ember is megírhatja, az újkori rész megírásához azonban több kutató erejére van szükség. Ebből következik Mályusz azon elgondolása, hogy a helytörténeti kutatások *céljává* a részlettanulmányokat tette. Ez magában véve óriási tévedés, mert a helytörténetírásnak *nem célja*, hanem *csak eszköze*, építőteglája a részlettanulmány.

A részlettanulmányok fontosságát senki sem vonhatja kétségbe, hiszen ezek szolgáltatják az alapot a szintetikus helytörténeti feldolgozásokhoz, de azokat úgy tekinteni, mint a magyar helytörténetírás célját, nem más mint lemondás a falu, a város, a megye történetének egységes szempontok szerint

való, szintetikus megírásáról. Így lesz az eredmény Mályusz szerint is végül: «az integer Magyarország történeti földrajzának közös munka keretében való elkészítése». Erre az eredményre — mint végső célra — három ok készítette az író. Az első Tagányi — általa is kifogásolt — elvének, «a megye egyes részeire vonatkozó adatok egymással egységes történetet nem képezhetnek», akaratlan átvétele. A második, hogy «Csonka-Magyarországnak, eltekintve a legnyugatibb járásoktól, alig van saját területére vonatkozó középkori forrásanyaga, szinte nincs is «középkori története», hanem az anyag, amelyből a történetíró építhet, elsősorban «újkori». Az újkori anyag pedig a gazdasági és társadalomtörténeti problémák olyan roppant tömegét tartalmazza, amelynek feldolgozására egy megye vagy város történetének keretén belül is, egy ember munkaképességét és munkabírását messze felülmúlja. Ezek a problémák «tipikusan helyi jellegűek, csak az illető területen végzett kutatások révén oldhatók meg, ... nem adalékszerűek, hanem, noha az egész fejlődés kis részét képezik, kerek, egységbe foglalható önálló részletek». A harmadik ok, úgy sejtjük, nem volt más, minthogy Mályusz nem talált a magyar fejlődésben a német territoriumok fogalmát teljesen felölelő területi és politikai egységet. «A mi történetünkben alig két-három ilyen territoriumot különböztethetünk meg, úgymint a tulajdonképpeni Magyarországot, Erdélyt, Horvátországot, Szlavóniát s a középkorban még a bizonytalan közjogi helyzetű délvidéki bánóságokat. Megyéink határai politikailag nem szabdalták fel független, külön részekre az országot s így a némethez hasonlóan virágzó helytörténetírás sem fejlődhetett ki.» Marad tehát a magyar formákra is ráhuzható Ortsgeschichte, vagyis végeredményben a lexikális történeti földrajz.

Ezek tehát azok a kikövetkeztethető irányelvek, amelyeknek a helytörténeti kutatás feladatait a közelmúltban irányítaniok kellett volna és amelyek alapjaivá váltak a szakképzett történészek helytörténeti műveket megítélő kritikai belátásának. A helytörténetírás újszerű kritikájának gyakorlására az útmutatást ismét Mályusz Elemér végezte el három, Vác városára vonatkozó tanulmány ismertetése során,¹ amikoris szemébe akart nézni a kérdésnek, «hogyan lehet gyümölcsözetlen a szorgalmas munka és eredménytelen a legjobb igyekezet». Találón mutatott rá a liberális történetírás ferde irányú fejlődésének érdeklődéstelenséget kiváltó hatására és arra, hogy maga a Történeti Társulat és az Akadémia szintén csak a téma érdekességével akartak hatni. Vidéki történeti társulataink természetesen szintén csak a nagyok példáját követték. De a fiatalabb nemzedék már csak «fölnnyel tud apáink tiszteletreméltó olvasmányaira tekinteni, már nem elégíthetik ki szellemi szükségleteit azok a cikkek, amelyek a múltból pillanatsfelvételeket és mozaikdarabokat állítanak csak eléje s amelyek a tárgy kiválasztása, a módszertani elvek alkalmazása, a feldolgozás módja tekintetében nem jelen-

¹ Mályusz bírálata. Századok. 1923—24. 777—786. II.

tenek semmiféle haladást». A multak hibáinak kiküszöbölése végett «helytörténetíróinktól azt kell, mégpedig joggal megkövetelnünk, hogy tárgyválasztás és feldolgozás tekintetében egyaránt európai színvonalra törekedjenek feljutni». «Már Inama-Sternegg is észrevette — folytatja — hogy nem sok jelentősége van valamely terület lakosságának bizonyos időpontból mintegy a keresztmetszetét nyújtani . . . Szerzőnk is sokkal több eredményre jut, ha vizsgálataiban nem szorítkozik csak a XVIII. század elejére.» Nem tartja kielégítőnek a forrásanyagot sem, sem azt, hogy a középkori és XVIII. századi népesedéstörténettel foglalkozó, általa felsorolt német műveket nem ismerte a váci szerző, akinek feldolgozásmódjával sem lévén megelégedve, elismerését azonban mégsem akarja tőle megvonni. *«Végeredmény gyanánt csak azt hangoztatjuk, hogy helytörténetírásunkban gazdaság- és társadalomtörténeti problémák feldolgozásának kell előtérbe nyomulnia,* mert ez kényszeríti rá az író, hogy mindig fejlődésláncolatokat vizsgáljon, ez teszi képessé, hogy szeme megnyiljék és fogékony legyen más (közigazgatási, szellemi) fejlődésfolyamatok felismerésére s legfőbbképpen, mivel az olvasóközönség is ezzel nyerhető meg a történelem kedvelésének.» Mályusz Elemér bírálatát, amely különben a tudományos szempontokat tekintve mindenben helytálló, azért ismertettük, mert — mint jeleztük — kaptafájává vált az egymást követő és a szidvabuzdítás elvén alapuló kritikai cikkeknek.

Ez utóbbiak közül számos könyvismertetés elégedetlen hangja a kifogásolt mű elolvasása után igazán túl szelídnek tűnik fel és meg kell állapítanunk, hogy a helytörténetírás terén a dilettantizmus tombolása és tudomány rombolása sok esetben igazán aggasztó mérveket öltött. Dékány Istvának a történettudomány módszertanáról írt szép kis munkája¹ ezen a téren semmi eredményt nem hozott, mint ahogy Mályusz és a kritikusok igazán jóindulatú útmutatásai és tudományos színvonalunkat féltő és emelni óhajtó bírálatai is teljesen hiábavalóknak bizonyultak. Ezek után természetesen kell levonnunk azt a következtetést, hogy vannak a magyar helytörténetírás művelői sorában olyanok, akiktől haladhat a tudomány előre vagy hátra, nekik az nem fontos, mert ha ők számításait megtalálták, akkor minden rendben van. Egyedüli szomorú vigaszunk csak az lehet, hogy hiszen nemcsak nálunk, hanem külföldön is vannak ilyenek.

A történeti dilettantizmus aratása azonban a szakképzett kritikusokat is megzavarta és a külföldi, főleg német mértékkel mért helytörténeti munkák sorából nem tudták kiválogatni az igazán dilettáns és a sok jót hozó, dilettantizmust is tartalmazó munkákat. Így történt meg azután, hogy minden munkát egyoldalúan, egy ideig a különös fontosságának hangoztatott társadalom és gazdaságtörténet szemüvegén át néztek és más, a szintetikus összefoglalás érdekében álló részletproblémák iránt nem érdeklődtek.

Az egyik hegyljai uradalom történetét két doktorandus írta meg.

¹ Dékány István: A történettudomány módszertana.

A magyar irodalomban uradalomtörténetet eladdig páratlan alapossággal tárgyaló művel kapcsolatban dicséretreméltó jelenségnek tartja az ismertető,¹ hogy a szerzők nem zárkóztak el az idegen országokban mutatkozó jelenségek vizsgálatától, «bár e tekintetben mellőztek több olyan feldolgozást, amelyek átlendítették volna őket a nehézségeken következtetéseik levonása alkalmával». Kifogás tehát ezzel, a történeti iskolázottságú szerzők által megírt művel szemben is van, ami természetes is, hiszen még a legalaposabb feldolgozás is csak *emberileg* lehet tökéletes. Mennyivel inkább találhatók tehát ilyen hibák egyetemet nem végzettek műveiben. Kevés ismertető tudta azonban megérteni, hogy egy-egy helytörténeti tanulmány tárgyának megválasztása azért szokott bizonyos térre korlátozott lenni, mert a feldolgozás «nyilván csak a kéznél levő levéltári anyaghoz idomul» és hogy a felhasznált irodalom csekélyisége a tanulmány tényleges értékéből nem mindig von le tetemes részt, hanem csak az összefoglalóbb szempontok hiányának válik okozójává. Az egyes dilettánsabb keretben megjelenő, részben levéltári adatokon felépülő munkákban mindig vannak és mindig lehetnek helyes és általános történeti szempontokból is értékesíthető «fölismerések», amelyek magukba véve is enyhébb elbírálást vonhatnak maguk után az egész művel szemben. Az ilyen művek érzékenyebb lelkű íróinak munkakedvét rendszerint nem a tárgyalt terület gazdasági vagy társadalmi életében történetileg érzékelt hanyatlás veszi el — mint ahogy az ismertető hiszi — hogy továbbdolgozva helytörténetileg teljesebb képet adjon, hanem az ilyen megjegyzések: «pedig kívánatos lenne, hogy továbbdolgozzék a mondott irányban, mert műve így, minden szorgalmas anyaggyűjtés ellenére — a könyv végén még néhány fontosabb aktát is publikál — hiányos».²

Egyik vidéki városunk elhatározta történetének megíratását. A munkát több feldolgozóra bízta és ezek sorában egy igen komoly vidéki történész is szóhoz jutott. Találó megfigyelésein kívül kis munkájának az is érdeme, hogy régebbi adatgyűjtései alapján több olyan levéltári adatot is feldolgozott, amelyek a mű megjelenése idején már nem voltak meg, mert a háborús rendetlenség és megszállások viharaiiban az iratok elvesztek. A munka különben is igen használható, mert, eltekintve az illető szerző előző dolgozataitól, az első rendes modern feldolgozás, amely az illető város történetének jelentős részére vonatkozik. A tudományos kritika³ a mű értékelésében mindenesetre túllőtt a célon, amikor az alábbiakat jegyezte meg. «Érdeme a szétszórt levéltári forrásanyag szorgalmas összegyűjtése és megszólaltatása volt, viszont hibája, hogy túlságosan elmerülve témája szűk körében (nota bene: az, archeológiai résszel együtt 1730-ig dolgozta fel az illető város történetét), figyelmenkívül hagyja az újabb szakmunkák eredményeit. Pedig vannak

¹ Komoróczy György ismertetése, Századok. 1931. 73. l.

² Császár Edit ismertetése, Századok. 1931. 192—194. ll.

³ M. Császár Edit ismertetése, Századok. 1932. 476—477. ll.

könnyen áttekinthető összefoglalások mind a német, mind a francia szakirodalomról. (Pl. W. Uhlemann: Heimatgeschichte und Siedlungskunde, Archiv für Kulturg. XIX. k. 1929. G. Espinas: Histoire urbaine, Annales d'histoire économique et sociale. I. k. 1929.) Az ezekben ismertetett művek között lesznek olyanok, amelyek rokontárgyuknál és mintaszerű feldolgozásuknál fogva új szempontok és az átlagosnál jobb módszerek megismerésében segíthetik hozzá a magyar helytörténetírókat.»

Schünemann Konrádnak a keleteurópai városok keletkezéséről írt műve, amely a magyar viszonyokat meglehetősen fölényes hangnemben tárgyalta, alkalmat adott az ismertetőknek a városalaprajzok fontosságának tárgyalására. «Helytörténeti kutatásunk néhány példát kivéve, még nem becsüli meg a városalaprajzokat, mint forrásokat olyan mértékben, ahogyan azt megérdemelnék az elérhető eredményeknél fogva. A kellő értékelés hiányának egyik oka az, hogy talán még nincsenek mintaszerű feldolgozásaink. Olyan tanulmányok, amelyekből mindenki láthatná, hogyan lehet az alaprajzokat úgy felhasználni, hogy vizsgálatukból ne csak szűkkörű topografiai megállapítások következzenek, hanem az egész városi fejlődést megvilágító hipotézisek.» Ennek megvilágítására a francia Lavedan és a német Uhlemann munkásságát ismerteti, közben elkerülte az ismertető figyelmét, hogy Prinz Gyula a város-alaprajzok európai és magyar problémáit már szépen tárgyalta, úgyhogy vezérfonal helytörténetkutatóink kezében, hacsak egy kicsit is keresnék, magyar nyelven is akadna.¹ Nem áll tehát, hogy «az előkészítő munkálatok terén sem történtek lépések s így nem is csoda, hogy a külföld szép sikereket felmutató módszereit úgyszólván meg sem kísérelhetjük magyar anyagon alkalmazni». Hogy ezt meg lehet «kísérelni» és hogy alaposabb eredményeket tudunk elérni, mint az idézett «precíz» német kutatók, legutóbb éppen Pleidell Ambrus igazolta be.²

Mályusz Elemér 1924-ben a német tudományos kutatások akkori legújabb eredményeinek és módszereinek alapulvételével kísérelte meg a magyar helytörténetírás feladatainak célkitűzését. A német helytörténeti kutatások azonban továbbhaladtak a maguk útjain és a békeszerződések következtében idegen államokba került németiség fájó problémái önkénytelenül is éreztették ezen a téren is hatásukat. Az «Auslanddeutschtum» és a vele kapcsolatos «völkisch»-probléma egyre inkább a helytörténeti kutatások főcéljaivá váltak és feladataik sorában legújában a hitlerizmus uralomra jutása óta a «Rassenkunde» is nagy szerepet játszik. Mi sem volt természetesebb, hogy a magyar történettudomány szeizmografjai is jelezték a német változásokat és hogy ennek következménye a magyar népiségkutatások erős kihangsúlyozása lett. A kérdés tudományos kutatásának hangoztatása annál

¹ Századok, 1932. 428—433. ll. — Prinz Gyula: Európa városai, 1923. — Magyarország településformái, 1922.

² Pleidell Ambrus: A magyar várostörténet első fejezete. Századok, 1934.

is inkább kétségtelenül fontos volt, mert a csehek ezeket a kutatásokat a maguk szempontjai szerint az egykori magyar területeken már jóval előbb elvégeztették.¹ A politikumtól eltekintve, történeti szempontból is a helytörténetírásnak legfontosabb kérdései közé tartozik a népiségkutatás. Ennek a fontosságának a felismerése következtében írta meg azután 1931-ben Mályusz Elemér a «Magyar történetírás új útjai» című műben a népiségkutatásokról szóló cikkét.²

A cikk lényege, hogy szakít a helytörténetírás terén eddig általa is elsőrendű fontosságúnak tartott gazdaság- és társadalomtörténeti kérdésekkel és az első helyre egy-egy vidék történetének megírásánál a népesség történeti fejlődésének kidolgozását tartja. Közben azok az ellentétek, amelyek a magyar és német területi történeti képződmények, a megyék és az egyes önálló fejedelmi hatalommal bíró tartományok között fennállanak és amiket már 1924-ben jelzett, megérlelték elképzelésében a magyar «Landesgeschichte» fogalmát. Egy-egy országrész történetének megírására bizonyos részletproblémák szempontjából feltétlenül szükség van, mert hiszen akár a hangsúlyozott népiségi, akár a gazdasági, egyházi és társadalmi viszonyok történetét nézzük, egyes nagyobb területek életének fejlődésmenetében határozott kapcsolatokat fogunk fölismerni. De amíg Németországban a Rajnavidék, Bajor-, Porosz-, Szászország és a többi «Land»-ok, mint önálló egységek bizonyos egyöntetű színezetet kölcsönöztek ezeknek a kapcsolatoknak, addig nálunk ilyen önálló, fejedelemsel bíró területi egységek, az egy újkori Erdélyt kivéve, nem voltak.

Elhibázott dolognak tartjuk a magyar helytörténetírás számára olyan programot adni, amely egy gondolati körből kiindulva, mesterségesen, képzőlet útján alkotott határokon belül létező territoriumok történetének megírását hangsúlyozza. A Felvidék története semmiben, Erdély története pedig csak részben fedi a «Landesgeschichte» fogalmát. Mályusz részben a jelen állapotokat vetítette vissza a múltba, részben a nemzetiségek földrajzi elhelyezkedéséből következtethette ki «Land»-okat alkotó elképzelését. Az az elméleti megalapozottság, amelyre hivatkozik, ismét csak az idegenből áttüztetett gondolatok magyar megfogalmazása. Ezen a téren pedig, a Felvidéket tekintve, a csehek — mint jeleztük — már megelőzték bennünket és önálló, történetileg fejlődött egységet akarván csinálni Szlovenszkból és Ruszinszkból, a népiségkutatások alapjaira helyezkedtek. Ezen az úton ugyanis igen sikeresen lehet elmellőzni a történeti alakulatok történetcsinálást gátló határait: a magyar megyék ezeréves múltban gyökerező társadalmi és önkormányzati egységét. Azzal tehát, ha a jelen adottságait a múltba vetítjük vissza és megalkotjuk a történelmileg önállóan fejlődött Felvidék és Erdély fogal-

¹ Petrov, A.: *Prispevky k historické demografii slov. v. XVIII—XIX. stol.* 1928.

² Mályusz Elemér: *A népiség története* i. m. 237—268. ll.

mát, amely fogalom különben sem fedi a történeti fejlődést, csak ellenségeink kezébe adunk fegyvert.

Ezek szerint tehát le kell mondanunk magyar «Landesgeschichte»-k megírásáról és fogalmáról? Bizonyos tekintetekben igen, mert ősi adottságokkal bíró magyar «országok» nem voltak. Beszélhetünk azonban egyes korokban önálló egységekként szereplő *országrészekről*. Beszélhetünk egy-egy korszakban az önálló Erdély és a habsburgi nagyfejedelemség, a királyi Magyarország, a török hódoltság és távolabbról Horvátország és Szlavónia, Dalmácia és a magyar fennhatóság alatt álló hódolt tartományok történetéről. A királyi Magyarország és az önálló Erdély önkormányzati területe azonban sem a Felvidék, sem a tulajdonképpeni Erdély földrajzi fogalmát nem fogja fedni, hanem hol kisebb, hol nagyobb lesz annál. Kinyomozhatjuk továbbá a középkori határőrmezők, a markíák és a megyévé alakuló királyi uradalmak történetét és a rajtuk folyó élet egységét és kapcsolatait alapul véve, önálló műben dolgozhatjuk fel ezek territoriumára vonatkozó adatainkat. Beszélhetünk azonban nemzetiség történetéről is, de ennek színtere sem fogja fedni a Felvidék vagy Erdély, vagy az Alföld területét úgy, hogy ki-meríthetné a «Landesgeschichte» fogalmát. Ezt még a legnagyobb mértékben Erdélynél találjuk meg, de ott sem nemzetiségi alapon, mert ennek az országrésznek a története is csak politikai önkormányzat és az független fejedelmi hatalom szempontjából fedi azt. A kérdés tisztázása természetesen sokkal bonyolultabb, semhogy pár sorban mindenre kielégítő választ lehetne adni, de a magyar múlt eseményeit tekintve kimondhatjuk, hogy nálunk a helytörténetírás csúcspontját a megyetörténet megírása képezi. Igaz ugyan, hogy egyes megyék között időnként a gazdasági, társadalmi, politikai és népességi megmozdulások egységet hoztak létre, de ez az egység csak időleges részlet-probléma, amely «Landesgeschichte» alapjául nem szolgálhat.

A népiség történet kutatásának szempontjából igen fontos a dűlőnevek gyűjtése. Mályusz ezt úgy gondolja tökéletesen megoldhatónak, ha a gyűjtést egy központi szerv vezetné, «amely a beszolgáltatott anyag megőrzéséről is gondoskodna, azt megyék szerint rendezve kezelné, hogy komoly kutatóknak feldolgozás céljából rendelkezésükre bocsáthassa.» Ez a központi szerv tudományos és egyéb okokból az Országos Levéltár mellett működne. A dűlőnevek mérhetetlen tömegét az egyes földrajzi és egyéb elnevezések talán még hatalmasabb tömege egészítené ki és gyűjtésük országosan folya. A laikusok és a szakemberek tömegét foglalkoztatná ez a gyűjtés és a feldolgozás, amely munkák elvégzésének különböző fokaira különböző képzettségű embereket állítanának. Iskolás gyerekektől és tanítóktól kezdve az irányítással és a «revízióval megbízott szakemberek»-ig mindenkinek meglenne a maga elfoglaltsága. «Minthogy a fentiek nemcsak néhány év munkáját, hanem egy egész generáció feladatait körvonalazzák,» ezért «egyelőre a legfontosabb a helytörténet kutatóinak kiképzése.» Az egyetemeken erre nálunk nem vállalkoz-

hatnak, «a büszke német egyetemi kutatóintézetek helyett nálunk ezt a munkát oly szervezetnek kellene elvégeznie, amely az e célra legalkalmasabb tudományos intézet, az Országos Levéltár mellett vagy még inkább azzal szoros kapcsolatban állíttatna fel.» Ennek az intézetnek «főfeladata az egyetemet végzett történettanárok és kutatók továbbképzése és jó helytörténetírók nevelése volna . . . A történetírást ma az idő oly feladatok elé állította, amelyek a szó szoros értelmében megkövetelik, hogy az eddig dívott egyéni munka helyébe a laboratóriumi, közös munkarendszer lépjen, azaz, hogy több azonos képzettségű és tudású munkatárs válllvetve dolgozzék valamely probléma megoldásán . . . egymás mellé rendelve.» Ez a tervezet oly nagyszabású és oly egyszerűen mehanizált munkaprogrammot ad, hogy bármelyik német, vagy angol, vagy északamerikai tudományos intézmény megirígyelhetné és mint megvalósítandó példát maga elé tűzhetné.

A fénypontok mellett azonban igen sötét árnyékok is jelentkeznek. A tervezet legalább egy generáció feladatának tűzi ki a dűlőnév gyűjtést és ezzel kapcsolatban a népiségi viszonyok tanulmányozásához szükséges adatok gyűjtését, ami az utóbbi esetben — úgysejtjük — csak a lakosság vezetéknévének gyűjtése és analízálása lehet. Ennek a munkának központi feldolgozására a helytörténeti kutatóintézetben módszertanilag kiképzett középiskolai tanárokat akarja alkalmazni, tehát a helytörténetírás szempontjából a legértékesebb elemet. A cikk elolvasása után azonban az az érzésünk, hogy ez a dűlőnévgyűjtő generáció voltaképpen egyéniségét, a történettudomány egyes ágaiban való önkéntes elmerülésre való képességét és idejét és szellemi frissességét fogja föláldozni «a laboratóriumi, közös munkarendszer» érdekében. Madách Phalansterének képe elevenedik meg lelki szemeink előtt. Ott széklábfaragás, itt dűlő- és jobbágynévgyűjtés. Az egyéniség és a tudományos hajlam kifejlesztésének szemszögéből nézve, a kettő — ugyanaz.

Az ebben a kutatóintézetben folyó munka «legsürgősebb és legfontosabb» feladata «Magyarország utolsó négy évszázadi népesedés- és nemzetiség-története lehetne. Ez a seregszemle ugyanitt adatszerűen feltárná, hogy e nagy időszakban hol pusztult el a magyarság, hová és mikor telepedett be idegen eredetű lakosság s ugyanez felvilágosítást nyujtana, hogy a középkor végétől kezdve hogyan változtak a nyelvhatások s hol és időnként milyen számú magyar eredetű népesség élt. Azonkívül választ adna az első és talán legfontosabb kérdésre, amely a népiség történetének kutatása során felmerülhet, hogy t. i. az elérhető pontossággal megállapítva, melyik az a népi alapréteg, amelyre a felsőbb, az intelligencia által kifejlesztett műveltség hatott». Ez a szép célkitűzés tényleg a helytörténetírás igen fontos *részlet*-kérdésére fog választ adni és egyes megyék népiség hullámozása között eddig ismeretlen kapcsolatokra fog rámutatni. Igen problematikus azonban az, hogy a jobbágynévek alapján nyert kép — hiszen főleg csak ezek révén lehetne a nemzetiség hovatartozást megállapítani — nem lesz-e hamis? Tény-

leg alapul lehet-e venni az erősen keveredett középeurópai területen a név-elemzést a nemzetiség megállapítására? Reméljük azonban, hogy ezt a kérdést főbb vonásaiban úgy lehet majd áthidalni, hogy elsősorban a magyar lakosságú vármegyék népiségeivel fognak — természetesen a középkori adatok felhasználásával — a kutatók foglalkozni és az itt leszűrt tanulságok alapján már könnyebben lesznek megmagyarázhatók a nyelvi határterületeken mutató jelenségek.

A helytörténetírás módszertani kérdéseire és fontos feladataira sokkal sikerültebben és sokoldalúbban mutatott rá Dékány Istvánnak ugyancsak az Új Utakban megjelent «Gazdaság- és társadalomtörténet» című tanulmánya.¹ A nemesi és polgári életfelfogás mesteri rajza és ennek a két osztálynak kialakulását összefogó képben vázoló eszmefuttatás után világosan áll minden helytörténész előtt Dékány értekezésének szempontunkból való jelentősége. Az természetes, hogy a helytörténetírással kapcsolatos, egyes esetekben követendő módszert a szerző, már csak a tárgyalás célkitűzésénél fogva is, nem ad, de ez a sorok között könnyen kiolvasható. Ő is nagy fontosságot tulajdonít a jobbágyság és a városok nemzetiségi vagy — mondjuk — népiségi tanulmányozásának, de higgadtsága és a valóság tárgyilagos szemlélete megóvta a túlzásoktól. «Szükség volna — írja — városaink elhanyagolt problémakörében türelmesen tanulmányozni a városok nemzetiségi összetevődését. Elnagyoltan, legtöbbször idegennek vagy idegeneredetűnek szoktuk mondani a városokat s ez a legtöbb városunkra nézve bizonyára áll. Mindamellet vannak többé-kevésbé magyar jellegű városok is, amelyek igazi városok... Mihelyt városi monografiáink megsokasodnak, bizonyára módunkban lesz látni, mennyire más egy erdélyi, felvidéki, dunántúli várostípus képe s belső élete, sőt e téren új típusok kialakítása lesz lehetővé a felmerülő történeti anyag kapcsán.»

Amit Dékány cikke a gazdaság- és társadalomtörténet szempontjából jelent a helytörténetírónak, Németh Gyula cikke² az ősi alapok szempontjából jelenti ugyanazt. Mind a két tanulmány problémákat támaszt, de gondolatokat is ad egy-egy megye, vidék, város, falu, uradalom vagy család történetének megírásához, anélkül azonban, hogy egy kérdés szemszögéből nézve, torzított képet nyújtának. Lehetővé teszik és ösztönzik a szintetikus összefoglalás érdekében az adatok erdejében való szükséges szelekció elvét.

Mályusz előbbieken említett újabb tanulmányának megjelenése óta az egyedüli kimondottan történelemmel foglalkozó tudományos folyóiratunk, a Századok, ismertetési és szemle rovatában a népiségkutatások szemszögéből kezdték megítélni a beküldött helytörténeti tanulmányokat. 1931 óta különben öröndetes gyarapodás történt az ismertetett művek számbeli ará-

¹ Dékány István: Gazdaság- és társadalomtörténet. i. m. 183—236. ll.

² Németh Gyula: Nyelvtudományunk és a történetírás. i. m. 365—396. ll.

nyában a helytörténeti művek javára, amit nemcsak azok szaporodásának, hanem a szerkesztőségbe akkor bevonult Mályusz Elemér helytörténeti tanulmányok iránti fokozottabb érdeklődésének is kell tulajdonítanunk. A Századok útmutatása márcsak azért is fontos, mert a két, helytörténeti tanulmányokkal foglalkozó folyóiratunk, a Székesfehérvári Szemle és a Vasi Szemle, sajnos, nem örvend, sem pedig a megszűnt História nem örvendett országos elterjedtségnek. Annak módszertani kérdésekkel foglalkozó falutörténeti vonatkozásokat is tartalmazó tanulmány sorozatnak érkekezései pedig, amelyet a Magyar Társaság Falukutató Intézete ad ki, többnyire szintén csak történetileg iskolázatlan írók kezéből kerülnek ki és inkább a jelen problémáit kutató közgazdasági irány követelményeihez igazodnak.¹

Az ilyen új népiségkutatások légkörében fogamzott meg egy úttörő tanulmány, amely «Egy palóc falu életrajza»-t² akarta adni. Ez — írja az ismertető — a szerző által «szerencsésen elgondolt és kitűnő településkutatói érzékkel megkonstruált munka» hivatva lett volna, «hogy helytörténeti kutatásunknak újabb lendületet adjon». A cél elérése azonban mégsem sikerült, mert «az összetartozó elemek, pl. a nép és a település szétválasztása akaratlanul is ismétlésekre vezet, megnehezíti a kölcsönhatások kidomborítását s azt a látszatot kelti, mintha a közönség «történeti mult»-jában a község *népesedés*-, település- és gazdaságtörténete nem foglalhatna helyet». Eddig az ismertetés. Szerintünk ez a mű kitűnő példa a demografiai kutatások névazonosságon és névelemzésen alapuló kísérleteinek bizonytalan és tudományos szempontból kifogásolható módszere sikertelenségének igazolására. Igaz, hogy ebben a szerzőnek is nagy része van, mert a levéltári adatokat pontatlanul dolgozta fel és így érthető, hogy «a névazonosságra alapított felismerései végleges megállapítások formulázására nem eléggé érettek». Levonva a következtetéseket, arra a Mályusz által hangoztatott nézetre jut az ismertető, hogy «a helytörténeti kutatás módszerek megszerzésének szükségére mutat ez alkalommal is az a körülmény, hogy a munkánál számos forráslehetőség kiaknázatlanul maradt».

A tudományos helytörténeti kutatásoknak ilyen népiségkutatási irányban való eltolódása természetesen kellett, hogy érintse, a telepítésekkel kapcsolatban, a felekezeti kérdést. Ezen a téren igen sajnálatos kiéleződést idézett elő éppen az a lelkes tudósunk, aki a helytörténetírás részletproblémáinak modern szempontjait vitte be történeti irodalmunkba.

¹ Gesztelyi Nagy László: A magyar tanya. — Bodor Antal: A falu megismerése. — A falukutatás vezérfonala. — Némethy Béla: Hol van az ország telepítési területe? — Szendrey Zsigmond: Néphagyományok gyűjtésének módszere. — Várady József: Szécheny és a honismeret. — Továbbá: A honismeret és a falukutatás repertoriuma. — Itt említjük meg a Fodor Ferenc által írt és Borsod-Gömör-Kishont vármegyék által kiadott Szülőföld és honismeret könyve c. művet, amely ezen a téren eddig a legsikerültebb.

² Fodor Ferenc: Egy palócfalu életrajza. Ismertette Szabó István. Századok. 1932. 75—79. ll.

Isbert Ottónak a dunántúli magyar középhegység német telepedéséről írt műve¹ képviseli azt az irányt és módszert, amely az «Auslanddeutsch-tum» népiség kutatásainak Magyarország területével foglalkozó tudományos műveiben a jövőben, úgy látszik, képviselve lesz. Ennek a műnek tudományos tévedéseit és ferde beállításait Mályusz Elemér igen helyesen igazította ki és hívta fel rájuk a figyelmet. Ez annál is inkább fontos, mert a mű világnyelven jelent meg és így, eltekintve attól, hogy térképvázatai a «Drang nach Osten» szolgálatában állóknak látszanak, a magyarság képességeiről és multjáról kedvezőtlen és a német nemzetiségi törekvéseket alátámasztó nézeteket vallott. Mályusz Elemér azonban abból kiindulva, hogy a veszprémi püspökség birtokaira a XVIII. század folyamán a jómódú *protestáns magyarok* helyére szegény, mosonmegyei *katolikus németeket* telepítettek, úgy állítja be a helyzetet — magáévá téve az általa is kifogásolt liberális történetírás protestáns-katolikus ellentét elvét — hogy a katolikus barokkszemlélet gyakorlati megvalósítása tette tönkre ezen a területen a magyarság kifejlődését és gazdasági erősödését. «A változásnak előidézői közé — írja — helyesebb az eddigi sablonos «német szorgalom» és «magyar individualizmus» helyébe a XVIII. századi barokk világnézetet állítani.» Isbert Mályusz bírálatára írt válaszában² hangsúlyozta, hogy a reformátusok pusztulását már Békefi Remig, a kiváló zirci apát és történetíró is vázolta. Különben is a vallási motívumok, bár több ízben említést nyertek, nem jellemzőek az egész településre és «nem változtatják meg azt a tényt, hogy a lassan pusztuló régi magyar református kisnemességgel szemben ott áll azoknak a németeknek magyar részről is elismert gazdasági ereje, akik gyakran szegény napszámosokból küzdöttek fel magukat. Ez szociológiai jelenség . . .» Azt hisszük, hogy a vallási és a gazdasági vonatkozású társadalmi kérdések összekapcsolása nem éppen a legsikerültebb vállalkozások egyike. A katolikus barokk szemléletet éppen ezért túlzott és elhibázott dolog úgy beállítani, mintha az a magyarság romlását célozta volna. Éppen egyik protestáns bírálónk mutatott rá arra, — a szerintünk helytelen elgondolásra —, hogy «a barokk sem nem katolikus, sem nem protestáns, hanem van katolikus és van protestáns barokk, mert egyetemes európai szellemi áramlat volt. Ismeretes ugyanis, hogy nem egy szerző le tudja vezetni a protestantizmusból a barokkot.»³ Méltán kérdezhették tehát sokan, hogy mit szólna Mályusz Elemér ahhoz, ha valaki az általa kifogásolt magyar pusztítónak kimutatott «XVIII. századi barokk világnézetet» a protestáns szellemiségből vezetné le, amely szellemiségnek egyike, a lelki szabadságot és az individualizmust oly nagy mértékben alátámasztó kreációja, a cuius regio illius religio elve volt?

¹ Isbert, Otto Albert: Das südwestliche ungarische Mittelgebirge. Ismertette Mályusz Elemér, Századok, 1932. 329—333. ll.

² Isbert Otto: Egy-két helyesbítés. Századok, 1933. 112—115. ll.

³ Joó Tibor sorai Mihályi Ernő: Egy kis polémia Croceval a barokról c. tanulmánya ismertetése során. Századok, 1933. 233. l.

A «XVIII. századi barokk világnézet» hangoztatásának következtében támadt visszhang készíthette Mályuszt arra, hogy felszisszenjen minden kimondottan katolikus felfogású mű elolvasása során. Legalább is erre kell következtetnünk abból, hogy amikor egy katolikus szerzőnek dilettáns módon megírt könyveit, amelyek tulajdonképpen egyes vidéki lapok tárcarovataiban megjelent cikkeinek összefoglalásai voltak, mint tudományt veszélyeztető és a felekezeti békét megbolygató veszedelmes pamfletteket kipelengérezte. A művek értéktelensége a tudomány előbbrevitele szempontjából kétségtelen. Ezt Kampis Antalnak azzal a megjegyzésével illusztrálhatjuk, amelyet az egyik kifogásolt műről írt,¹ hogy «tudományos szempontból való megbírálására nem is tarthat számot». Ezek után csodálkozunk Mályusz Eleméren, hogy ezeket a műveket érdemeseknek tartotta egyik, egész kis tanulmányt kitevő ismeretése tárgyává tenni.² Minden sértő szándék nélkül, szinte a szélmalomok ellen harcoló Don Quijote jut az eszünkbe, ha látjuk, hogy egy tudósunk, akinek működésében a modern történeti módszerek egész tárházának gazdag anyagát és ismeretét fel tudjuk találni, egy tanulmányában, «Szellemtörténet a helyi monográfiákban» összefoglaló cím alatt, csak *egy* szerzőnek rosszul sikerült művecskéivel foglalkozik. Lehet, hogy ebben a tudós részéről finom ironia rejlik, de sokan ezt nem értették meg és messzemenő következtetéseket vontak le az e művekben általa megállapított két vezérlőmotívum, — «a szellemtörténeti szintézis és a mesterségesen feltámasztott és szított protestáns-katolikus ellentét», — erős kihangsúlyozásából. Ezzel kapcsolatban azután súlyos támadások érték Mályusz személyét, amelyekre egyáltalában nem szolgált rá, de amelyek mégis felhívták a figyelmet arra, hogy nálunk a helytörténetírás terén, pro és contra, komoly vallási színeződések érzékelhetők. Ezek a kiszíneződések azonban — egy-két riasztó példától eltekintve — főleg protestáns részről nyilvánulnak meg és — sajnos — antikatolikus tendenciájuk kétségtelen.

Tudjuk, hogy a komoly, vallásos alapokon álló protestáns és katolikus történetiszemlélettől a felekezetieskedés távol áll. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a magyar léleknek évszázadok során kialakult protestáns és katolikus színezete ezekben a munkákban eltompulna, sőt igazán tárgyilagosan csak ezekben a levéltári és irodalmi kutatásokon alapuló, lélektanilag, etikailag és teológiaiilag megokolt művekben nyilvánult meg. Mindig a tudományos alapokon álló katolikus történészek voltak és lesznek a legelsők, akik saját körükben felemelik a szavukat az olyan törekvésekkel szemben, amelyek a protestáns léleknek alkotásait akarnák kitörölni a magyarság multjából, de ugyanígy szintén nekünk kell elsőknek lennünk saját értékeink és történeti produktumaink helyes szemléletének megvédésében.

Dilettánsírók helytörténeti munkáiban mindig lehetnek bántó elcsúszások

¹ Kampis Antal ismertetése. Századok. 1934. 475—476. ll.

² Mályusz Elemér: Szellemtörténet a helyi monográfiákban. Protestáns Szemle. 1933.

éppen úgy, mint a régi vagy új módszertani iskola híveinek tanulmányaiban. Éppen ezért kell, hogy az egyháztörténetírás helyi vonatkozásait lehetőleg szakképzett vagy helyesen irányított történészek dolgozzák fel, mert katolikus szempontból a helyzet javulását, — ahogy arra Tóth László rámutatott¹ — csak akkor remélhetjük, ha az általános felfogásban gyökerező hibák ki lesznek küszöbölve és a magyar katolikus egyház újkori történetének eseménytörténeti kerete már nagyjában fel lesz tárva. Éppen ezért túl korainak tartjuk, hogy a barokk-kor eszmevilágát a vallási kérdések alapján tegyük felelőssé a telepítések történetében megnyilvánuló, a magyarság kárára történő nemzetiségi előnyomulásokért. Az Isbert által tárgyalt területen ezek az indítékok is kétségtelen, közrejátszottak, de véleményünk szerint elhamarkodott dolog volt Padányi Biró Márton veszprémi püspököt, a XVIII. század fanatikusán *magyarosító* főpapját bűnbaknak beállítani.

Elhamarkodott lépés volt pedig azért, mert az a Beck Sándor püspöki fiskális, akinek a kancellárhoz intézett bizalmas, Biró Márton püspöknek uradalma körüli eljárását kifogásoló levelét Mályusz döntő bizonyítékként idézi, a püspök ügyének árulója volt. Beck Sándort hűségében püspöki urának ellenségei akkor már teljesen megingatták és így a kancellárhoz írt panaszzkodó levelének tárgyilagosságához sok szó fér, a tények pedig annak lényegesen ellentmondanak.²

Éppen így felesleges volt megtámadni és nagy kérdéssé felfűjni tudományos szempontból jelentéktelen munkákat, mert ebből sokan célzatosságra következtettek és félő, hogy kritikusaink és íróink egyrésze ezen a téren is követni óhajtja majd a példaadást. Az ilyen veszedelmes félreecsúszásokat a tudományos egyháztörténetírás fogja eleve is lehetlenné tenni és szeretnénk azt hinni, hogy a modern alapokon álló egyháztörténeti kutatás a helytörténet-írók műveiben is kifejezésre fog jutni, mert helyesen írta Mályusz Elemér, hogy «a felekezetieskedéstől mentes történetírássra e tekintetben magasztos feladat vár.»³

A fentiekben megkíséreltük röviden vázolni a magyar helytörténetírás kritikai és módszertani problémáit. Azokat az utakat, amelyek irányát Tagányi Károly elveinek alapulvételével és a német monográfiaírás újabb metodikai eredményeinek felhasználásával sok jóakarattal és igazi tudományos törekvéssel Mályusz Elemér tűzött ki és amelynek irányítását egyre nagyobb mértékben ragadta kezébe. A metodikai fejlődésnek ezek az útjai ma már persze másfelé kanyarodtak, mint amerre futásukat 1924-ben kijelölték. Ez az elkanyarodás a helytörténeti irodalomnak népiségkutatások irányában való elhajlását eredményezte, amit kritikai téren sok esetben még az antikatolikus tendenciák kidomborítása tett színesebbé.

¹ Századok, 1931. 419—421. ll.

² Pehm József: Padányi Biró Márton veszprémi püspök élete és kora. Zalaegerszeg, 1934. Magyarosítására 273—303. ll., Beckre 258. és 312. ll.

³ Protestáns Szemle. i. c.

Az új, idegen lelkiségből fakadt tudományos divatok fölkarolásának szükségességén kívül a magyar helytörténeti munkák bírálóinak közös meggyőződése, hogy nálunk tudományos alapossággal egy helytörténetkutatónk sem dolgozik. Mérlegeléseik során állandóan német és francia példák után indulnak és ezek metodikáját kívánnák átültetni a magyar talajba. Magyar nyelvű módszertani munkát nem dolgoztak ki és ha összevetjük bírálataikat, csak színes mozaikdarabok halmazát kapjuk, de arra nézve, hogy tulajdonképpen mik is lennének a magyar helytörténetírás útjai, összefüggő és kielégítő választ nem kapunk. Pedig addig, amíg a szakkörök a helytörténetírás technikájának mikéntje felől a kutatókat kétségben hagyják, az elbírálásnál sem szabad külföldi mértéket alkalmaznunk. Meg kell értenünk a vidéki történész mentalitását és minden lehetőt meg kell tennünk, hogy az autodidakták készülő munkái ne nélkülözzék a tudományos alapokat.

Arra nézve, hogy egy-egy dilettáns történetírónak a szülőföld iránti kegyelettel sugallt, népszerű, de tudományos alapokra épített munkája, — bár a kutatás terjedelme és az összegyűjtött anyag feldolgozásának módja a szakképzett történészt nem elégítheti ki — mégis tartalmaz jelentős dolgokat, Döry Ferenc szavait kell idéznünk. Szerinte egy ilyen kis könyvnek «tudományos szempontból is meg van az értéke».¹ Sokszor azonban még egy olyan munka is, amelynek tudományos fegyverzete a múlt század hatvanas éveinek mértékét is alig éri el, értékes lehet. Haiczl Kálmán, Érsekújvár törökkori multjával foglalkozó kis művének ismertetése során Pleidell Ambrus mutatott rá erre.² «Haiczl *nem a magyar történettudományt akarta előbbre vinni, hanem a felvidéki magyarság történeti érdeklődését kívánta valamelyest kielégíteni*. Ha így nézzük ezt a könyvet, akkor azt kell mondanunk, hogy nem végzett hiábavaló munkát és elérte a célját. *Ez esetben az «Érsekújvár multjából» a magyar kultúra számára többet jelent, mintha szerzője mintaszerű értekezést írt volna a törökkori magyar végvárakról.*»

Szűrjük le tehát a tanulságot és ne csak rámutassunk a magyar helytörténeti kutatás módszeres megszervezésének szükségességére, hanem szervezzük is meg azt. Ezért a magyar katolikus történészek munkaszervezete, *a realitásoknak megfelelően*, a magyar tudomány érdekében egyik legfontosabb kötelességének tartja, hogy a helytörténetírás módszertani és kritikai kérdéseit rendszeresen megvitassa.

¹ Döry Ferenc ismertetése, Századok, 1933. 347—348. II.

² Pleidell Ambrus ismertetése. Századok, 1935. 123—24. II.

A MAGYAR FALU-KUTATÁS ÚJ ÚTJAI

IRTA: ORTUTAY GYULA

Ha valaki bátorságot vesz, hogy kissé körültekintsen abban a nagy forgatagban, amelyet a falu-kutatás és főként annak egyik ágazata : a szociográfiai munka tetszetős jelszava olyannyira felkavart, és igyekszik a tévedések, hangoskodó állítások útvesztőin átvergődve rátalálni az igazi útra, vagy akaratlan csüggedés fogja el, vagy erkölcsi meggondolásokkal kell kezdenie elmélkedéseit. Mindkettőre elegendő oka lehet. Elcsüggesztő látvány az a fogalmi anarchia, amely eluralkodott a kérdéssel foglalkozó népszerű írásokon, elcsüggesztő a sekélyesség és könnyen megelégedés gyors terjedése, a tudatos cselekvőerő és elmélyedni kész tudományosság hiánya. Végre is — s most tekintsünk el a valóban oly kevés komoly részletmunkától, kutatószándéktól — a szociográfia műfaja lassanként kellemes altatója lesz szociális lelkiismeretünknek, mintha bizony pár ujságcikk, amely írójának kevéske élményt, szabadjegyet és pár pengőt hozott, megoldotta volna a falu-kérdés tudományos, szociális és politikai problémáit. A komoly és etikailag is igaz írások, kérdésfeltevések a falu-kutatásnak csak egy-egy szegmentumát vizsgálták, eredményeiket nem is kívánták legtöbbször szerves összefüggésbe hozni annak a bonyolult függvényrendszernek az egészével, amelyet a falu jelentett, és jelent még ma is. A kérdés általános elvi és módszertani tisztázására sem történtek még eddig Magyarországon megnyugtató eredményekkel járó kísérletek. Ezért azután mindenki, aki a szociográfia varázsígjét kimondja, vagy a telepítés, az egyke, az extenzív és intenzív gazdálkodás kifejezéseket sűrűbben használja a kelleténél, úgy gondolja, hogy szakértő és az igazságoknak ismeretlen területére jutott. Ezért lelkesült és magabizó. Ez az attitűd, — mely oly élénken emlékeztet a Széchenyi által ostromozott magyar bűnök egy-némelyikére, — valóban elcsüggesztő.

De ezeken a belső okokon kívül növelheti még csüggedésünket és erkölcsi meggondolásokra készíthet egyéb is. Amíg látnunk kell, hogy a magyarság benső tudatosulása, önmaga problémáinak tisztult látása még mindig nem jutott el a megkívánt fokig, addig körülöttünk komoly és gyors munka indult a falu-kutatás terén is, s ez a munka nemcsak látszateredményekhez, jelszavakhoz vezet, hanem konkrét — gyakorlati és általános — tudományos problémákat is tisztáz. Megszégyenítő lehet, hogy a szegedi egyetem volt német lektora úgy érzi : neki kell vállalkoznia a falu-monográfiához kapcsolódó alapvető és módszertani fogalmaknak tisztázására,¹ sőt

¹ Dr. H. Klocke : Grundsätzliches und Methodisches zum Aufbau von Dorfmonographien, Deutsch-Ungarische Heimatblätter VI. 1—2, 77.

az egyik hevesmegyei magyar falunak feldolgozásával mintegy példáját is adja a falu-kutatásnak.¹ Ha nem is hisszük, hogy H. Klocke kissé egyoldalúan szociológiai felfogásmódja mindenben követhető példája lenne a magyar falu-kutatóknak, maga a tett és a feldolgozás komolysága arról győz meg, hogy saját sorsunk és társadalmunk lényeges kérdéseivel végre nekünk is foglalkoznunk kell a hevült szándékok és szenzációt kergető riportok után. Sürgeti ezt — hiszen a külföldi példák tán mindig is ösztönzőbbek, mint maga az itthoni szükséglet, — az a tény is, hogy például Romániában már ezen a területen is számottevő eredményeket ért el a bukaresti szociológus professzornak, D. Gustinak vezetése alatt álló falu-kutató csoport, amely testes kötetekben számol be gyűjtő munkájáról.² Ez a gyűjtőmunka még nem egyben híven követi a szemünkben módszertanilag elhibázott amerikai rural-sociology-t, annak leíró módszereit és alkalmazott szempontjait (gazdaság-, szociálpolitika, közigazgatáspolitikai, stb.), de a kutatók elszántsága és tudományos fanatizmusa a legmegbecsülőbb elismerésre és saját sorsunk iránti aggodalomra serkent. A romániai kutatók, ahogy Traian Herseni megírja az *Archiva* 1932-es évfolyamában, (573 l.) közösen dolgoztak s nem kis áldozatokkal alávetve magukat a cél feltételeinek, hogy a falu-élet minden megnyilvánulását, jelenségét megvizsgálhassák, kezdve az éghajlati, földtani viszonyoktól, a parasztság biológiai, pszichológiai készségeinek vizsgálatán át a történeti, települési, jogi, szociológiai, néprajzi sajátosságokig. Ilymódon akarják megrajzolni a falu statikus és dinamikus képét, gondosan válogatva a különböző munteniai és besszarábiai faluk között, hogy a különböző típuscsoportok vonásaira is rátaláljanak. Munkájuk másik részét az ismeretterjesztés tette: történeti, földrajzi, irodalmi, egészségügyi, stb. előadásokat tartottak, zeneszámokat adtak elő és — kissé racionalista felfogással — saját népi művészetüket propagálták faluikban.³ Ez a kutató munka, amelynek gyűjteményes anyaga pl. a barcelónai világkiállítás Grand-Prix-jét nyerte el, a maga áldozatos komolyságával, tudományos átgondoltságával és szerénységével kell, hogy végre felébressze bennünk a hajlandóságot és elszántságot saját sorsunk végig gondolására, lehetőségeinknek, állapotunknak megvizsgálására. Ennek az erkölcsileg is jelentős megújulásnak egyik halaszthatatlan követelménye a magyar parasztság történeti és mai állapotának szociológiai, etnikai átkutatása a tekintetnélküli igazság eszközeivel. Ez a vállalkozás sem tűri, a «forrófejűséget», a hevült lendületet és kicsiny tetteket.

Ha őszinték akarunk lenni, az a veszély is fenyegethet, hogy túlságosan

¹ U. ö.: *Der gesellschaftliche Aufbau eines magyarischen Dorfes*. Ung. Jb. XIV. 4. 353—384.

² *Arhiva pentru știință și reforma socială*, București, 1932, 1933.

³ E kettős kutatómunkát végezte sokkal szerényebb anyagi keretek között és társadalmi háttér nélkül a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumát kialakító agrár-settlement mozgalom, amely 1929—30-ban kezdte meg munkáját.

szigorúan vesszük feladatunkat, és az eddigi magyar törekvéseket meddőknek ítélnénk. Ha elkiserít is a világháború után s főképp a legutóbbi pár esztendőben elburjánzott laikus-szellemiség, amely vétkes vakmerőséggel oly kérdések megoldására vállalkozott, melyre sem elegendő európai perspektívája, tudományos felkészültsége, sem gyakorlati tudása nem volt, mégsem állíthatjuk nyugodt lelkiismerettel, hogy a magyar falu-kutatás terén nem történtek volt jószándékú és lelkiismeretes kísérletek. Bár azt is meg kell vallanunk, hogy ezek a kísérletek, munkaeredmények nagyjából vagy elavultak már, vagy pusztán részletfeladatokat tűztek maguk elé, úgyhogy áttekintésüket akár mellőzhetnék is. Hiszen, ha a falu-kutatás kérdésének egészét akarjuk röviden tárgyalni, a helyzet az, hogy a problémákat magunknak kell újra átgondolnunk, vissza kell térnünk a kezdeti pontokhoz: a falu-kutatás eddigi története inkább negatív tanulságokkal szolgál, vagy egyoldalú eredményekkel. Meg kell kísérelnünk, az egészre, a teljes összefüggés-rendszerre is figyelemmel lenni.

Hiszen — s talán éppen ez a baj, — állandóan felvetődtek hazánkban is a hasonló európai áramlatoktól nem is nagyon megkésve bizonyos buzgó kísérletek,¹ amelyek a magyar falu, a magyar jobbágyság, parasztság sorsát, helyzetét vélték javítani írásaikkal, buzdító összehasonlításaikkal. Ilyen erkölcsi célzatú írás a derék Bél Mátyásnak 200 esztendő *Notitia Hungariae*-je, amelyben a német államismereti iskola hatása alatt, pietista és magyar érzéssel hasonlítgatja össze az alföldi magyar, a tót és a német, oláh falutelepülésformákat, földrajzi, népi és gazdasági viszonyokat. Kiadatlan kézirata a *De servitute Hungarica* a magyar jobbágyság szabadságjogi kérdéseivel foglalkozik.

Ugyanilyen erkölcsi és javító tendenciák vezették Theschedik Sámuel: «A magyar földműves milyen s minő lehetne» című munkájában, ez ösztökéli Takáts Évát: «Barátságos beszélgetés a' földművelő nép állapotjáról» (Tud. Gyűjt. 1824. VI. 2.) c. írására, Berzeviczy Gergelyt, hogy «a parasztok állapotáról» elmélkedjék. Mindezek az írások, tervezetek (valamint a korabeli néprajzi jellegű leírások pl. a Tud. Gyűjt. évfolyamaiban) ma már természetesen távolról sem alkalmasak módszertani meggondolások irányítására, inkább kortörténeti, dokumentációs jelentőségűek. Ugyanezt mondhatjuk a későbbi évek — itt nem részletezendő, nagyobbára ismeretes, — ezirányú agitációjáról, akár Széchenyi István korszakos műveiről, a szatmári adózó népről szóló Kölcsey beszédéről, vagy a Fiatal Magyarország irodalmias törekvéseiről. Az elkövetkezendő esztendők sem jelentenek fordulót a magyar falu-kutatás történetében, az anyag azonban tagadhatatlanul növekszik, ha még amorfi halmazokban megyei és községi monográfiákban, statisztikai és

¹ A magyar szociográfia történetének áttekinthető, rövid vázlatát adja Bodor Antal: *A falu megismerése*, Bp. Szemle, 1933 aug. Szempontjai egyébként nem jelennek meg a kérdés történetében.

gazdaságtörténeti közleményekben. (V. ö. H. Dietz, Keleti Károly munkásságát; a vármegyei és községi monográfiák mind a mai napig inkább a használhatatlanságra és díszességre törekedtek, elvértve találhatjuk meg egy-egy régészeti, földrajzi, népi szokás-leíró tanulmányban a hasznosítható anyagot, mondhatatlan kárára a kutatónak, aki az első tájékozódást mégis csak innen remélhetné.) Azonban a bőrkötéses monográfiák egyhangúságát már ezekben az időkben is nem egyszer nyugtalanabb jelenségek és nyugtalanabb hangok szakítják meg. Az egész magyar történeten végigvonuló elnyomottságát a magyar parasztnak Acsády Ignác igyekszik feltárni, azonban ideológiai merevsége, liberális, történetietlen történetiszemlélete alkalmatlanná tették súlyos feladatára. (L.: Acsády I.: Közgazdasági állapotaink a XVI—XVII. sz.-ban, Budapest, 1889,¹ u. ö.: a Magyar jobbágyság története Budapest, 1908.) A nyolcvanas, kilencvenes évek falusi társadalmában már felütik a fejüket azok a jelenségek, amelyeket ma teljes kifejlődésükben szemlélhetünk. A telepítés, az egyke, az agrárszociális szempontok problematikája egyre nagyobb hullámokat ver, ha nem is a számunkra kötelező objektív kutatómunka formájában, hanem különböző politikai indulatoktól, pártállásoktól fűtött cikkekben, javaslatokban, jóindulatúan segíteni kész, de nagyon is naív «jámbor szándék»-okban, tanácsolgatásokban. Csak elvértve halljuk a komoly kutatásra sürgető figyelmeztetést, néha találunk részletesebb és megbízhatóbb munkavégzésre.²

A kérdések még kiélezettebben, még hangosabban: a problémák egyre inkább ébredező élességével vetődnek fel a századfordulónak a magyar szellemi életre oly jelentős éveiben. A parasztság rohamosan súlyosbodó anyagi és társadalmi helyzete, a riasztó agrárszociális mozgalmak mind gyakoribb feltűnédezése, a kivándorló parasztcsoportok sűrűsége, a munkanélküliség, az egyke terjeszkedése kikerülhetetlenné teszik a kérdések teljesebb, szorgosabb vizsgálatát. Ez a szükséglet s a megjelenő írások nagyobb szakszerűsége még mindig nem érlelték ki — s a világháború közbejöttével nem is érlelhetnék ki — a megkívánt falu-kutató metódust, a kérdések javaslatok ismét

¹ V. ö.: Szekfű Gyula eligazító megjegyzéseivel: Magyar Történet V. 407. Acsádyéhoz hasonló jellegű szemlélet irányította Kálmán Miksa munkáját: A magyar jobbágy viszonya a földesúrhoz és az államhoz, 1514—1600. A magyar parasztság történeti problematikájának egy részét sokkal elmélyültebben és történetibben vizsgálja Tagányi Károly: A földközösség története Magyarországon, 1894 c. munkájában.

² Csak egynéhányát említjük fel e kor vonatkozó irodalmának, a fenti jellemzés egy-egy része mindegyikre ráillik: Návay Lajos: Az alföldi munkáskérdés, 1895, Rubinek Gyula: Parasztszocializmus 1895, u. ö. Telepítés és földbirtokpolitika, Ecseri Lajos: Az alföldi munkáskérdés és a mezőgazdasági válság, 1898, Tisza István: Magyar agrárpolitika, 1897, Asbóth János: A föld mint társadalompolitikai és nemzeti kérdés 1900, Vadnay Andor: A Tiszamellékről, 1900, Bartha Miklós: Kazár földön, Majláth József gróf: A szociális kérdés és a falusi jólét emelése, stb., stb. A falu-kutatás egy másik részére, melyet a néprajzi kutatók végeztek, szükségtelennek tartjuk a kitérést. A néprajz megfelelően a kor tudományos szemléletének a maga leíró és filológiai módszereivel nem is szándékozott a falukérdés egyetemesebb problémáival foglalkozni. Adatait és eredményeit természetesen a mai falu-kutatás nem mellőzheti.

inkább a kor politikai és ideológiai harcait tükrözik.¹ (Ezek a munkák s az imitt-amott feltűnedező társadalmi szervezkedések, amelyek falu-kutató célokat tűztek maguk elé (így a kolozsvári egyetemisták falu-tanulmányozó egylete, melyből 1901-ben alakult a Népegyetem) még mindig a megszervezetlenség, az egysíkú politikai és ideológiai kereteken túl nem jutást mutatják, bár komolyságukhoz, meggyőződésükhöz sokkal kevesebb szó férhet, mint a mai utódokéhoz. E rövid történeti áttekintést nem kívánjuk ismétlésekkel lezárni. Jellemeztük a világháború után s különösen napjainkban kialakult szociográfiai «munka-módszer» stílusát és «eredményeit». Nem jelentheti természetesen ez a kritika azt, hogy nem találkozunk felelősségteljes és átgondolt írásokkal, jelentős szakmunkálatokkal, amelyek részint perspektívatágítóak, részint a szemlélet egészségesebb, objektívebb alakulását s egyben a magyar parasztsors emberibb átélését is tanúsítják.² Úgy hisszük azonban, hogy a becsületes részletmunkák és egyéb célkitűzésű, de rokonjellegű vizsgálódások határainak sérelme nélkül, sőt azok módszerességének érdekében érdemes lesz a magyar falukutatás problémáit, szerteágazó részletkérdéseit egységes nézőpontból áttekinteni, és megrajzolni azokat az irányvonalakat, amelyek irányítóak kutatásainkban s amelyek nélkül a falu-kutató munka sohasem éri el a megkívánt módszerességet és teljességet. Ez a tanulmány igyekszik felvázolni egy olyan rendszert, amely ezeknek a nézőpontoknak

¹ Ismét csak pár munkát emelünk ki, hogy pl. a konzervatív irányok és a Huszadik Század c. folyóirat körül milyen probléma-komplexumok és viták alakultak ki s milyen kérdések jellemzik ekkor a falu-kutatás irányát: Szántó Menyhért: Mezőgazdasági munkástörvényhozásunk kezdetei, Husz. Sz. I. 39, Wiener Moszkó: A magyar parasztsztyálya emelése, Husz. Sz. II. 95, 207, 271, 354, 428, Bosnyák Béla: Oros község gazdasági és társadalmi rajza, Galilei Kör Könyvtára, 6. sz. 1911. Ez a munka is, bár jó és megbízható apparátussal dolgozik, tipikusan dogmatikus értékszempon-tjaival nem volt alkalmas tárgyilagos falu-kutató munka kialakítására. Ilyen jellegű falumonográfia több is jelent meg a Huszadik Sz.-ban hasonló szemlélettel és módszerrel pl. Braun Róbert írásai, aki az amerikai Thomas kérdőíves módszere nyomán ír módszertani tanulmányt és két falumonográfiát. Dániel Arnold: Paraszttbirtok és konzervatív törekvések Husz. Sz. VIII. 41. Szeberényi L. Zsigmond: A parasztlak helyzete Magyarországon 1907, u. ö. A parasztlak kérdés külföldön és hazánkban 1908, Bernát István: Agrárius törekvések, 1912, Balás Károly: Nemzeti földbirtokpolitika, Közgazd. Sz. XXXIV. 149, Kenéz Béla: Földbirtokpolitika külföldön és itthon 1913, Cséser Lajos kisebb-nagyobb cikkei az erdélyi székely gazdasági munkák szociológiájáról, Farkas Geiza: A kisgazda, 1912, : e korban komoly kísérlet, Czettler Jenő: A magyar mezőgazdasági szociálpolitika 1914, hasznos anyag, Gróf Széchenyi Imre: Az egyke 1906, Buday Dezső: Az egyke Baranyában, 1909, Matlekovits Sándor: A kívándorlás, Közgazd. Sz. XXXI. 577, Naményi Bertalan: A magyar nép állapota és a kívándorlás, 1911, Bolgár Elek: Das Auswanderungsproblem und die Arbeitslosigkeit in Ungarn, Weltwirtsch. Arch. II. 1913, 377, Balkányi Béla: A munkanélküliség és munkatorlódás a magyar mezőgazdaságban, 1915, Szende Pál: A nagybirtok és Magyarország jövője, Galilei Könyvtár. 1911, Czettler Jenő: Adatok a tanyai település reformjához, M. Gazd. Szem. 1913, 167, 239, stb., stb.

² Így pl.: Weis István, Matolcsy Mátyás, Kerék Mihály, Sebess Dénes, Bodrogközy Zoltán, Gesztelyi Nagy László s mások írásai, Illyés Gyula indította viták az egyke kérdéséről; s elsősorban Székfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik, 1934, c. munkája, mely megrendítő és igaz távlatokba állítja parasztságunk mai, történeti és egzisztenciális helyzetét. Egyéb érdemes szociográfiai és néprajzi, egészségügyi munkákra, forrásjellegű tanulmányokra a későbbiek során utalás történik.

egységes kialakulását lehetéssé teszi. Ennek a rendszernek a szükségességét talán igazolta a vonatkozó magyar irodalom rövid történeti áttekintése is. A magyar falu-kutató, szociográfiai irodalom bővelkedik ugyan nekilendülő kísérletekben, újrakezdésekben, de még mindig nem alakított ki organikus, a falu valóságegészét objektíven megragadó metódust. Reméljük, hogy vakmerő kísérletünk — melynek nehézségeit nagyon is ismerjük, — járhat némi eredménnyel.

Célunk minden bizonnyal az, — használjuk H. Freyer kifejezését, aki az úgynevezett objektív szociológia hirdetője, — hogy a falu-kutatás *valóság-tudomány* lehessen.¹ Annak, aki a falu valóság-egészét akarja megragadni akár történeti, társadalmi, akár néprajzi, lélektani síkon, eleve le kell mondania minden prekoncepiált elvrendszerről. Ennek az aszkétikus fegyelmezettségnek, belső objektivitásnak (lélektani határaitól nem feledkezünk meg) hiánya az egyik főoka az eddigi szociográfiai falu-vizsgáló irodalom alig használhatóságának. Amíg a falu gazdasági, társadalmi helyzete, műveltségi színvonala politikai törekvéseket, ellenkező ideológiákat volt kénytelen egyszerre igazolni, addig magáról a faluról, az *egész faluról* vajmi keveset tudhattunk meg. A mai falu-kutatónak ezt a szándéktalan, vagy szándékos torzítást ki kell küszöbölnie, a faluhoz való helyes közeledés első feltétele a tendenciátlan ábrázolásra való törekvés, a falu lényegének, összefüggés-rendszerét meghatározó lényegének megértése.

Az első lépés ebben az irányban rögtön nehézségekbe ütközik. A falu-kutatók hogyan ragadják meg ezt a lényegességet? Hogyan alakíthatja ki vizsgálódásai nyomán ezt a bonyodalmas függvényrendszert? Mielőtt a kérdésre közvetlenül felelnénk, közelítsük meg ismét negatív: kritikai oldaláról. Pár olyan munkát vegyünk kezünkbe, amelyek a legjobb tudományos szándékkal és legtisztább emberi igénnyel készültek, rövid analízisük megvilágítja, hogy mire gondolunk. Nem régiben jelent meg dr. Kerbolt László tanulságos könyve a beteg, elhanyagolt egészségügyi helyzetben vergődő magyar faluról. (A beteg falu, A M. Kir. Orsz. Közegészségügyi Int. Közl. 1934.) Megrendült hangja, lesújtó adatai bizonyítják, hogy a magyar falu egészségügye szociálpolitikánk legelhanyagoltabb területei közé tartozik. Azonban könyve mégsem keltette azt a benyomást, hogy ez a munka a falu egészségügyéről szól, hanem úgy tetszett, hogy pontos számszerű kimutatást

¹ Ez alkalommal nem kívánunk belefogni annak a kérdésnek vizsgálatába, hogy a szociográfia, etnográfia, tipikusan leíró módszereivel milyen tudományelméleti helyre jogosult, hiszen ez a kérdés még az eldöntetlen tudományelméleti viták közé tartozik, pl. a szociográfia egyesek szerint csupán szemléleti mód, a társadalom jelenségeinek funkcionális, «dinamikus» szemlélete, v. ö.: F. Tönnies: Einführung in die Soziologie, Max Weber: Wirtschaft und Gesellschaft, H. Freyer: Soziologie als Wirklichkeitwissenschaft, Sorokin and Zimmermann: Principles of Rural-Urban Sociology, New-York, 1931. Hogy a szociográfiának mint szemléletnek és módszernek külön elvei és kategóriái vannak, helyesebben lehetnek arra tömören mutatott rá Reitzer Béla: A szociográfia módszertani problémája, Fiatal Magyarság, 1934 nov.

kapunk terjedő betegségekről, magukra hagyott családokról és orvosokról. Az író nagyon is *a csak orvos* szemével nézte a tényeket, így érthető, hogy figyelmen kívül hagyott olyan szellemi, vallásos mozzanatok (vallásos itt: mágikus, a hiedelemvilág szférájára gondolunk), amelyek pedig sok egészségügyi szándékos hanyagság okát derítették volna fel. Ugyancsak a társadalmi viszonylatok szerepének bírálatában nem veszi észre, hogy az egészség és betegség jelentése egészen más tartalmakat hordoz magában, mint pl. a szegény városi munkásság felfogásában. (Bár a fejlődés ebben az irányban a leggyorsabbak közé tartozik.) Kerbolt könyve ilyen orvosi egyszempontúság miatt nem a beteg falunak, hanem egyes beteg falusi embereknek helyzetét mutatja meg. Hasonló példa akad elég. A Magyarország Néprajza — hungarológiánk szép feladatvállalásainak egyike — pl. szintén nem egyszer beleesik az egysíkúság, egyszempontúság bűnébe. Így az első kötetben Bátky Zsigmond ír a magyar parasztság táplálkozásáról. Természetes, hogy néprajzi szempontból elsődlegesen az ősi ételféléknek, főzőedényeknek, ősi tűzkészítésnek, tűzhelykészítés-formáknak a szerepe a fontos. De nem hisszük, hogy a magyar parasztság táplálkozásának problémáit *néprajzilag* jól értelmezhetjük, ha nem vesszük figyelembe e leíró, tárgymorfológiai szemponton kívül még a szociológiai szempontokat is, amelyek ez esetben szinte lényegesebbek az előbbieknél. Enélkül az egész probléma mozdulatlan, élettelen leírássá változik, a maga sokrétű, mozgalmas történeti, társadalmi, földrajzi szerepe helyett. Ilyen néprajzi egyszempontúság sajnálatosan befolyásolhatja a parasztságunkról kialakítandó képünket. Mit szóljon azonban a falukutató ahhoz a tényhez, hogy a magyar néprajzi irodalom eddig parasztságunk szerelmi, szűkebben: szekszuális életét kiaknázhadni vélte az eljegyzés és lakodalmi szokásleírásokban.¹ Az egyoldalúságnak és a kevéssel beérésének szomorú példája ez. (Azt talán mondanunk sem kell, hogy a falu-kép organikus vizsgálatában milyen társadalmi, lélektani, biológiai s néprajzi jelentősége van a szerelmi és szekszuális kérdéseknek.) Rámutathatunk még szomorúbb egyoldalúságra is. Az eddigi magyar néprajzi irodalom pár elszórt és jelentéktelen adatközlésen, cikken s Kálmány Lajos érdemes gyűjtésein kívül alig is gondolt a magyar parasztság vallásos életének vizsgálatára. Ha gondolt is — analógia a lakodalmas szokásokkal! — bőven megelégedett a különféle babonák, hiedelmek közlésével. A magyar parasztság vallásosságának vallás-, struktúra-lélektani, szociológiai vizsgálata mindezideig elmaradt. Az előző évtizedek racionalista tudományos felfogása nevetségesnek is tartotta volna az efféle vizsgálódásokat. Ezért is alakult ki köztudatunkban (katolikusban, protestánsban egyaránt), hogy parasztságunk józan, földhözragadt realista, semmi érzéke sincs a vallásos megrendülések iránt. Ez az egyoldalúság, amely az egyik valósággal létező tulajdonságot uralkodónak és

¹ E kérdés kritikai vizsgálatára és földolgozására l. Ortutay Gyula: A magyar parasztság szerelmi élete, A Szegedi Alföldkutató Bizottság Könyvtára, IV. 24, 1935.

általános érvényűnek tekinti, természetesen megfelelkezik ilyenkor például a legutóbbi időkhöz oly szervesen és makacsul élő meséről, annak megtámadhatatlan érvényjellegéről, normatív világképéről, megfelelkezik a paraszti mágikus tevékenységek sűrű, a falut át meg átjáró szövevényéről s végül is a katolikus parasztság életében oly jelentős vallási életrendről, a protestáns parasztjaink egészen sajátos élet- és társadalomstílusáról. Mind e tények pedig a paraszti vallásosság talajából sarjadzanak és táplálkoznak. Ez a megfelelkezés pedig parasztságunk egyik leglényegesebb vonását hagyta figyelmen kívül — jóvá alig is tehető mulasztás, minthogy a mai rohamos pusztulás, féltés, itt ártott a legtöbbet. Pedig a falu-kutató sohasem kap igaz képet a falu egyéniségéről, ha ezt a területet és összefüggéseit figyelmen kívül hagyja. Persze nemcsak a néprajztudományt kell elmarasztalnunk ilyen bűnökben. Az úgynevezett szociográfiai, gazdaság-, társadalomkutató munkálatok még sokkal inkább szeretnek megfelelkezni a maguk *rész*problémájának vélt érdekében az *egészről*. Oly sovány és elégtelen magyarázatokat nyújtanak kutatóink, kik pl. az egyke terjedését vizsgálják, nem találva a megfelelő szociológiai magyarázó elvre. A kérdés magyarázata itt is mélyebben fekszik, sem hogy biológiai megokolások, vagy a szegény-gazdag szimplex ellentéte segítenének: a háttérbe ismét egy egzisztenciális probléma húzódik meg. A parasztság elfordul saját életétől, minden módon levetkezni igyekszik társadalmi helyzetét, eddigi sorsát, életformáját. A statisztikából, adatmegrögzítések-ből mindez magától értetődően nem derülhet ki.

Ezek a vázlatos és kiragadott példák — még garmadával hozhatnánk fel hasonlókat, — bizonyítják, hogy a falu-kutatás nem vállalkozhatik csak részleteknek megoldására: az egésznek kell igényelnie a maga életes valóságában, szerkezet-részeinek, funkcióinak összefüggésében. (Hogy részletkérdések megoldását mikor és milyen módszertani megközelítéssel vállalhatjuk, arról később még szó esik.) Ha mindenképp folytatni akarjuk hasonlatunkat: a falu-kutató úgy végez helyes és igaz munkát, ha a falu bonyolult függvényrendszerének összes független változóit és valamennyi kikutatható függő változóit megismeri és egymással való viszonylataikban ábrázolja. Ezeknek az egymástól függő, egymást normáló erőtenyezőknak, társadalmi lelki, etnikai, földrajzi, stb. viszonylatoknak egységes szemlélete, egységes megragadása teszi lehetővé a falu valóságos képének kialakítását.

Mielőtt annak részletezésére áttérnénk, hogy a falu-kutató milyen eszközökkel ábrázolhatja a leghívebben a kutatandó területet, számolnunk kell egy nehézséggel, ami a leírás, megrögzítés problémáját nehezebbé és egyúttal tanulságosabbá is teszi. Nem lenne a valóság tényeihez ragaszkodó az az ábrázolás, mely épen ma megelégednék a falu történeti vagy pusztán statikus leírásával, állapotrajzával. A mai falu forrongó, átalakuló, önmaga régi formáiból kilépő társadalmi egység, amelyben már nem találhatjuk meg az előző századok mozdulatlan nyugalomát. (Ugyan az is kétséges, hogy az a «nyuga-

lom» mozdulatlan volt-e, hiszen a falu képe, ahogy azt akár a képzőművészeti stílusrétegek, a népköltés stílusrétegei, akár a társadalmi expanziók mutatják, mindig is mozgó, alakuló : «fejlődő» valóság volt, amely a történet és társadalom hatásaira erősen reagált.) Azonban bizonyos, hogy körülbelül a nyolcvanas évektől kezdődően a falu életében megakadályozhatatlan, gyors társadalmi, etnikai, lelki változás megy végbe, s ez a változás egyre gyorsulóbb ütemben tart ma is. A falu-kutatónak a feladata ezen a ponton súlyosbodik. Nemcsak a falu, nagyközség, mezőváros szerkezeti és funkcionális képét kell megrajzolnia lehető teljességgel az adott pillanatban, hanem ábrázolásának érzékeltetni kell a kép egyes elemeinek állandó változásait. A történeti ábrázolásnak nehéz, de nem hálátlan feladata az. Egyetlen példát hozunk fel csupán. A népdalkutató a népköltés, zenefolklore szempontjából minden bizonnyal helyesen jár el, ha megelégszik a népi szövegek, dallamok lejegyzésével, mondván, hogy a kimondottan városi dalok nem érdekelhetik őt, mint ahogy a magyar paraszti ruhaviseletek kutatója is csak megvetéssel emlékezhetik meg a gyári, piaci ruhákról. Nem teljes igazsággal. A falu-kutató nem vállalhatja az egyszempontúság ódiumát. Hogyan rögzítheti hát meg a változás tényét a népköltés területén? E tanulmány írója olyan füzeteknek a birtokában van, amelyek lehető teljességgel tartalmazzák egy paraszt embernek egész nótakincsét. Mindent amit csak tud : városi kuplét, régi operett-dallamot, parlandó-rubató stílusú régi parasztdalt, katonanótát, az új parasztdal-stílushoz tartozó énekeket, mindent lejegyeztünk. Egy faluból összeállított minél több ilyen nótagyűjtemény világosan megmutatja a parasztdal mai helyzetét és további sorsát. Efajta vizsgálatra majdnem minden területen nyílik alkalom. Az ilyen módszer valóban dinamikussá teheti falu-szemléletünket, alkalmas arra, hogy a falu képét necsak horizontálisan szemléljük, hanem vertikálisan is, s egyben a továbbfejlődés valószínű útjait is megállapíthassuk. Természetesen a legelhibázottabb szemlélet lenne a rohamos változás ábrázolásához a siránkozó, az elmultakon hasztalan kesergő szemlélet. Való igaz, hogy fájdalmas és az egyetemes magyarság szempontjából sem közömbös népi kultúránknak mai fordulója, legbelsőbb lényegének odahagyása. Mindezen azonban nem segíthetünk a sajnálkozás gesztusával (amelynek lényege tájékozatlan közvéleményünkben mégis csak a hamisított matyó, kalotaszegi hímezések, a cigányzene eltűnése fölötti meddő szánalom), inkább a való helyzet tudományos megrögzítésére kell törekedni. Ez a tudományos állapotrajz mindenképpen egészséges és útmutató tanulsággal szolgálhat. Hogy viszont szociálpolitikánknak mi lenne a feladata a parasztság gazdag és értékes benső erőinek irányításában, a magyar és európai kultúra felé vezetésében, erről a falu-kutató egyenlőre nem gondolkozhatik.

Ezekután rátérhetünk arra, hogy milyen alapproblémái vannak a falu ábrázolásnak a szerkezeti és funkcionális kép világos és tiszta megrajzolhatására. Két úton kell haladnunk, a függvényrendszert kétféleképpen is ábrá-

zolnunk kell. Mielőtt a falu funkcionális képét felrajzolnánk, a szerkezeti kép, a struktúra megragadása a döntő.¹ Mit értsünk ezalatt? Láttuk ugyan, hogy egy adott pillanatban is a falu rajzában a legállandóbbnak tetsző vonásokat is a változás tényében kell megragadnunk. (Ez a dinamikus szemlélet nem a falu-élet funkcióinak vizsgálatát jelenti még!) A kikötésünk csak annyit jelent, hogy a falu szerkezeti és funkcionális képét az állandó tovamozgás állapotaiban igyekezzünk megrögzíteni, hogy a valóság-egész minél sértetlenebbül maradjon meg, a leírás, ábrázolás ne merevítsen, ne statikus képet adjon. Első kötelessége a kutatónak, hogy a falu struktúráltságát, szerkezeti tulajdonságait vegye vizsgálóra. Vizsgálnia kell a mai² paraszttársadalom egységeit, egymáshoz való kapcsolódásaikat, viszonyukat; ezek a társadalmi egységek milyen rétegződésekben s milyen erőviszonylatokkal élnek egymás mellett, egymással szemben. A szerkezeti kép társadalmi vizsgálata mutatja meg a parasztság proletarializálódásának formáit, a paraszt, zsellér osztályöntudat különböző fokú megnyilatkozásait és — okait. E szerkezeti kép állítja elénk az átszivárgás, társadalmi előbbrejutás tényeit, ezeknek a tényeknek hatásait. A társadalmi és néprajzi érdeklődés határterületein fekszik a paraszttársadalom szerkezeti problémáinak egynéhány más jelentős kérdése is. (Ez is igazolja, hogy mennyire nem alkalmazkodhatik a falu-kutatás egyetlen részletszemponthoz, egyetlen metódushoz.) A szerkezeti képhez tartozik e részben: a foglalkozások szerinti társadalmi és népi, nem egyszer hitfelekezeti struktúráltságának problémája is. A falu képének sokszor döntően egyéni jellemvonását adja meg ez a szerkezeti helyzet. (L. pl. békési tót-magyar községek; vegyes település fajták pl. Szőreg, Röske; a hódmezővásárhelyi gölöncsérek helyzete; nyíri szlovák telepések stb., stb.) Ugyancsak a falu szerkezetének etnikai és társadalmi problémáit — s egyben a változás legjellemzőbb tényeit — leplezik le az egyéniség és közösség és a különböző generációk mai egymáshoz való viszonya. A régi paraszt-, falu-közösségek a közösségi életrendnek szigorú, szinte hieratikus stílusát alakították ki. A tetteknek, szokásoknak, társadalmi formáknak és viszonylatoknak, a népi művészkedéseknek egy-egy falu keretén belül szigorúan megszabott közösségi rendje volt, amelyet az egyéniség át nem hághatott, hanem «javaslataival» (ahogyan C. J. Sharp nevezi az egyén ilyen jellegű törekvéseit) színezhetett, a történet folyamán szinte észrevétlen alakíthatott.³ A mai faluban a közösség és egyéb viszonya szinte teljesen megváltozott, a régi rend, a közösségi életstílus, közösségi szellemiség hatása már csak szokásformákban, a népi mű-

¹ Ezeknek az elméleti megfontolásoknak rendszeres gyakorlati megvalósítása — ha nem is minden pontban hézagtalanul — Erdei Ferenc: A makói parasztság társadalomrajza, Csanádvármegyei Könyvtár, 26, 1934.

² A történeti pl. településtörténeti kérdésekre későbbben térünk ki.

³ Ennek a sokágú kérdéscsoportnak egyik szegmentumát vizsgálja érdemesen b. Luby Margit: A parasztlelet rendje, stb., Bp. 1935. c. munkájában — sajnos, hogy csak leíró néprajzi érdeklődéssel.

vészkezdések területein fedezhető fel, etnikai és szociális valóságérvénye fogatkozó. A szerkezeti kép éppen a másik irányba billen át. Ugyanez a helyzet a generációs viszonylatokban is. A régi patriarchális tekintélyvelvek uralma a végét járja, a fiatalabb generációk nemcsak más szokásformák, új városi hatások következtében, de szellemiségük individuális tudatosulása, a paraszti sors szégyenlése, magasabbra törekvő osztályöntudatuk miatt is elvetették a régibb, sokszor kegyetlen tekintélyi elveket. A falu szerkezeti képének teljességéhez tartozik természetesen a különböző hitfelekezetek rétegződése, egymással való érintkezése a falunak a hivatalnok-, birtokos-osztállyal, katonai, csendőri hatalommal szemben elfoglalt álláspontja, velük való viszonya, a különféle egyesülések, politikai, gazdasági, kulturális csoportok, érdekképviseletek. Mindezeknek, — és az előre nem látható speciális — vonásoknak feltüntetése, a domináns szerkezeti viszonylatoknak megfelelő kiemelése¹ teszi a falu-kutatás szerkezetvizsgáló feladatait. A szerkezeti kép azonban — ezt minden kutató-területen hangsúlyoznunk kell, — csak úgy bír valóságjelleggel, ha ezeknek a szerkezetelemeknek egymással való benső, kauzális kapcsolatait, a szociális és etnikai összefüggések kauzális vonásait tünteti fel. Egymástól elszigetelten a különböző szerkezeti egységek részint nem adhatnak a falu struktúrájáról igaz meghatározást, részint nem segítik elő a falu funkcionális képének megismerését.

Ugyanis a szerkezeti kép megalkotásával még nem merítettük ki a falu-ábrázolás problematikáját. Csak ennek a szerkezeti képnek ismeretében kezdhet a falu-kutató a munka másik, hasonlóan lényeges részéhez, — amelynek ábrázolásakor ugyancsak érvényesíteni kell az állandó változás jelenségének már tárgyalt szempontjait, — a falu funkcionális képének megvizsgálásához. Valójában ez a funkció-rendszer értelmezi, mintegy mozgási állapotában jellemzi a falu szerkezeti képét, a szerkezeti elemeknek egymással való dinamikus kapcsolatait. Amíg a szerkezeti kép megmutatta a különböző társadalmi, etnikai, közösségi-egyéni, foglalkozási, hitfelekezeti hatalmi erők mennyiségi és milyenségi erőviszonyát, addig a funkcionális kép ezeknek az erőviszonylatoknak a falu életében való működését, funkcióját ábrázolja. A falu szerkezeti képének történeti vizsgálata, a mai változások, átalakulások lerögzítése, már mintegy előrevetett jelölése a funkciórendszer sajátosságainak, tipikus vonásainak is. Ebben a funkcionális képben kapnak helyet azok az irányító elvek, normatív eszmék, amelyek a különböző rétegeket egymással összekötik, vagy egymástól elválasztják. Így pl. a falu erkölcsi, szociális, politikai, jogi, vallási stb. felfogása milyen módon, milyen tempóban irányítja a falu életét, hogyan alakítja ki a különböző csoportokat, szemlélet-

¹ Igen jelentős, hogy a szociográfus, néprajzos meglássa: mi az a viszonylat, amely tipikus és döntő a falu szerkezeti képében. Ez a tipikus szerkezeti vonás adja az egyéniség jellegét a falunak és faluként más és más lehet. Ez a kérdés is külön tárgyalást érdemelne. V. ö. a karakterológia egyes ilyen irányú problémafelvetései: Paul Plaut: Soziologie als Typologie, Jb. der Charakterologie, II. 1925, II. Bd.

formákat? Ez a funkcionális rész hivatott a népi kultúra munka-értékeinek vizsgálatára, azoknak szociológiai, etnikai értelmezésére: mit jelent ma *vitálisan* a nép számára a népköltés, a népi művészkedéseknek különböző fajtái? Ez a szemlélet szabadít meg a népi kultúra alkotásainak merőben elhibázott, csak esztétikai jellegű értelmezésétől, megérteti velünk, hogy például a népballada, népmese, népi cserepesmunkák, a tánc, miért veszít régi nagy szerepéből, miért engedi át funkcióit városi műdaloknak, cserépedényeknek, városon tanult táncoknak. A funkcióknak vizsgálata hasonló tanulságokkal szolgál, ha a családi élet, az erkölcsi rendtartás, a vallásos igények, vágyakozások szerepét, dinamikáját a gazdasági, termelési formák kérdéseit, a tanya-települések, kertvárosok kialakulásának indítóokait kutatjuk. A falu-élet számtalan formában, váltakozó tartalmú jelenségcsoportokban megnyilatkozó mozzanatai így kaphatnak csak életszerű, valóságértékű leírást, magyarázatot. Felesleges lenne most, ebből az általános keretből egyes példákat kiszakítani. Egyet azonban meg kell jegyeznünk. A funkcióknak ez a vizsgálata, nem jelentheti pusztán a szociológiai szempontoknak szolgálai alkalmazását, vagy a csak gazdasági, csak települési vagy csak osztály-rétegződési szempontok alkalmazását. A falu funkció-rendszerének vizsgálásakor sem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezt a bonyolult hálózatot egyetlen szempont sohasem magyarázhatja meg kielégítően és végérvényesen, hiszen sokszor sajátlagosan társadalmi, gazdasági jelenségeknek magyarázó elvét irracionális, vallási tényezők szerepében találhatjuk meg, vagy fordítva, a népi kultúra nem egy szellemi megnyilatkozásának egészen «közönséges» gazdasági, materiális okai lehetnek. Mind a szerkezeti kép, mind a funkcionális kép kutatásakor a domináns, állandó erőtényezők kikutatása azok kauzális összefüggéseinek és hatásainak felderítése az elsődleges feladat. Egyébként életelen, schematikus vázlatot kapunk csak, és eredményeinkkel ép a kitűzött célt: a falu organikus valóság-egészének megismerését, ábrázolását nem érhetjük el.

Az eddigi általános érvényű, módszertani fejtegetések és kikötések után talán röviden még felvázolhatjuk azokat a területeket, amelyeknek átvizsgálása a falu-kutató kikerülhetetlen feladatai közé tartozik. Nem szükségtelen ismétlés lesz ez. A szerkezet és a funkciórend jelentőségének, az összefüggések tényének, a domináns erőviszonylatoknak hangsúlyozása után talán veszélytelen lesz megjelölni a néprajz, történet, társadalomrajz, stb. csoportjait, és nem esünk statisztikákat, kérdőíveket gyártó szociografus gyanújába. Ezek a kérdőívek — különösen az amerikai farm-gazdaság kutatók állítanak össze szenvedélyesen ilyen kérdőív-tömböket, — mindenesetre arra jók, hogy adatokat rögzítsenek meg termelési viszonyokról, egészségügyről, a prosperitás problémáiról, esetleg tanulságos grafikonokat is szerkeszthetünk ezen az alapon különböző színű tintákkal és ceruzákkal. Mindezek azonban magának a falunak életére, szerkezetének sajátosságaira és funkcióinak összemu-

ködésére vonatkozóan túlon túl keveset jelentenek. Az adatok mögöl — bármennyire összefüggő problémacsoportra vonatkozzanak is, — épen az összekötő, az élettelijséget meghatározó, sokszor statisztikailag, számszerűleg meg sem közelíthető «adatok», tények hiányzanak. Ismerhetjük a falu termelésének fogyasztásának adatait, ha nincs tudomásunk a falu «magatartásáról», társadalmi, etnikai reagálásairól, sokszor irracionális szférákban mozgó értékszempontjairól: adatainkkal mit sem kezdetünk. Tehát a következőkben nem valami adatrögzítő, heterogén kérdéscsoportokat egymás mellé állító szándék vezet bennünket, pusztán a gyakorlati, praktikus meg gondolások javallják a kérdés ilyen irányú, lehető rövid tárgyalását. (Ez a vázaltszerű felsorolás csak érinti a csoportokat, nem törekszik teljességre, inkább itt is az összefüggések szempontjaira szeretnénk felhívni a figyelmet, s egyben rámutatni kívánunk teljesen elhanyagolt munkaterületekre is, amelyek nélkül sohasem beszélhetünk objektív és tudományosan igazolható eredményekről a falu-kutatás terén.)

Ha például elsőnek a falu-történeti kérdéseket vesszük szemügyre, be kell ismernünk, hogy a legnagyobb bizonytalanságban mozgunk. (A történeti szempont jogosultságát és fontosságát talán mégsem kell hangsúlyozni; nem egyszer a történeti és összehasonlító tájékozottság és tényismeret hiánya fedeztet fel «ujdonságokat», «tipikusan» magyar, alföldi vagy erdélyi tulajdonságokat.) Aki az alföldi vagy dunántúli parasztság történeti néprajzáról akar ma beszélni, az előmunkálatoknak szinte teljes hiánya miatt kevésre becsülhető általánosságoknál, megszüretlen történeti eredményeknél, megyei monográfiák lapos, sablonos naívságainál alig mondhat egyebet, — hacsak nem költői lélek. Hiszen hiányoznak, hogy egyebet ne is említsünk, a magyar falu település-történetének legalább pár évszázadra visszamenő feldolgozásai, hiányzanak a gazdaságtörténeti feldolgozások, a paraszti sors, életmód történeti feldolgozásai.¹ A falu-kutatónak, a falu-kutatók egy részének ezt a feladatot is vállalnia kell a fent vázolt szerkezeti és funkcionális kép módszertani igényeinek szemmeltartásával. Magától értetődő, hogy az alant követ-

¹ Csak elvétve számolhatunk be egy-egy érdemes munkáról: Sz. Gyórfy István: Az alföldi kertes városok, 1926, U. ö.: Hajduböszörmény települése 1927, U. ö.: A feketekőrösvölgyi magyarság települése, 1914, Erdei Ferenc: A makói tanyarendszer, Népünk és Nyelvünk 1933, Fodor Ferenc: Egy palóc falu élettrajza; Gyárfás István: A paraszt vármegye 1882; a paraszti sors és élet történeti vizsgálatára a következő példát Szekfő Gyula mutatta meg a Magyar Történet kötetében, gondosan ügyelve a szellemi, gazdasági, társadalmi összefüggésekre, fejlődésekre; újabban Domanovszky Sándor intézetének gazdaságtörténeti tárgyú értekezései iparkodnak pótolni ezirányú mulasztásainkat; a falu-történettel kapcsolatban tanulságosak Mályusz Elemér írásai is. Arra most ki sem térhetünk, hogy pl. a helytörténeti kutatásoknak milyen nagy horderejű feladatai lennének falu-kutatás szempontjából is. A falu-történet egyik területén mindenesetre a leggazdagabb eredményeket néprajztudományunk érte el, ha nem is az itt feltüntetett módszer szerint, de mindenesetre a falu-kutatás szempontjából figyelmen kívül nem hagyható gazdagsággal. A vonatkozó munkálatok felsorolása felesleges lenne, l. A Magyarság Néprajza köteteknek bibliográfiái összeállításait.

kező csoportok mindegyike megkívánja a történeti feldolgozást is, — aminthogy a különböző részletek szempontjai csak egymással összehangoltan, egymást állandóan ellenőrizve, segítve alakíthatják ki a falu valószínű képét.

A másik lényeges kutatandó területe a falu életének az úgynevezett szociográfiai vizsgálat, társadalmi viszonylatoknak, rétegződéseknek, társadalmi expanzióknak, a munka-, keresetproblémáknak, gazdasági, termelési kérdéseknek, a várossal való kapcsolatnak kérdései. S még sorolhatnánk fel ilyen társadalomrajzi, gazdasági feladatokat tömegével. Azonban nem akarhatunk itt részletes felsorolást adni, hiába való igyekezet is lenne: hiszen például a szekszuális kérdést, az egyke kérdését vizsgálunk lehet és kell történeti, társadalmi, néprajzi, lélektani, biológiai szempontokból is. Állandó felsorolásuk tautológia lenne: minden jelenséget minden szempontból le kell mérni, hogy valószínűs értéket megismerhessük a falu szerkezetének és funkciórendszerének összefüggéseiben.

A falu-kutató a falunak egzisztenciális kérdéseit, a lényeges magatartásformákat, az alkat törvényszerűségeit a szociográfia és etnográfia érintkező területein találhatja meg. Tehát nem az a fontos a *falu-kutatás* feladatait tekintve, hogy regisztráljuk a «tárgyi» és «szellemi» néprajz önkényes, indokolatlan szétválasztásának megfelelően: ennyi és ilyen tűzhely-formák, ilyen mesék, dallamok élnek a faluban, a szokások csökevényesen még így és így maradtak meg és a menyasszonyág feltornyoztása ilyen műveleteket kíván. Mindez szükséges és lejegyzendő adat, de a falumonográfiában ezeknek az elemeknek szervesen kell kapcsolódniuk: jellemezniök kell a struktúra és a funkciók törvényszerűségeit, le kell leplezniök a falu *népi* magatartásösszegeinek lényegét és értelmét, meg kell határozniök a szociális és etnikai ténycsoportok kauzális összetartozását. A falu-kutató munkában ez a szerep vár a néprajzi gyűjtőre, adataiból, megfigyeléseiből elsősorban ezeket a vonásokat akarjuk kiolvasni.

Szorosan kapcsolódik ehhez a kérdésanyaghoz egy másik ugyancsak figyelmen kívül hagyott terület: a falu lélektani sajátosságainak vizsgálata. Valósággal a sötétben tapogatózunk itt, minthogy egy sereg lélektani prioritással bíró tényt nem ismerünk, nem egyszer kell folyamodnunk kényelmességhez szoktató általánosításhoz, analógiához, ez az út pedig könnyen tévutakra vezet. Egyén-lélektani, közösség-lélektani vizsgálódások például élénken dokumentálnák éppen a mai gyors változás *lélektani* okait, ezeknek az okoknak társadalmi jelentőségét nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Néprajzi és szociológiai szempontból is végtelenül tanulságos lenne a népi kultúra alkotásainak lélektani vizsgálata. Fontos lenne a népi vallásosság lélektanát, a paraszti extázis lélektanát vizsgálni: ezek a kutatások teljesen más megvilágításba helyezhetnék a csupán józannak, reálisnak hirdetett parasztságunkat, és egyben jobb megértését nyújtanák a hiedelemvilág, mágikus, val-

lások aktusok kérdéseinek is. Ugyaníde tartoznak a karakterológiai s még oly sok, nem részletezhető lélektani problémacsoportok.

Egyik szintén kevésbé ismert ágazata a falu-kutatásnak a magyar falu biológiai tulajdonságainak feldolgozása részint antropológiai, részint rasszkutató feladatokra gondoljunk, ezek is segítenének település-történeti, karakterológiai kérdések realisabb kidomborításában. (Természetesen nem a régi, elavult módszerekre gondolunk itt, pl. a nagyérdemű Herman Ottó ilyen irányú, jószándékú, de felületes munkájára, naívvul materialista szemléletére, a magyar parasztság arcvonásaiból annak jellemére, lelki vonásaira igyekezett következtetéseket levonni, l.: A magyar nép arca és jelleme, 1903.) Sokkal fontosabb azonban ennél a falu egészségügyének, mai biológiai helyzetrajzának minél pontosabb és sokszempontúbb feldolgozása, a társadalmi és etnikai kapcsolatainak megkeresése. Ennek a területnek kellene kutatnia a paraszti munka és egészség összefüggéseit; a parasztság egészségügyi szemléletének gyors átalakulását: immár egyre kevésbé elégszenek meg a mágikus rontó, elhárító eszközökkel, mindinkább orvosi segítséget igényelnek. E pár felvetett szempont is mutatja, hogy ez a terület is bőven nyújt alkalmakat az egészen távolinak látszó területek összekapcsolására.

Nem utolsó sorban érdemli meg a tüzetesebb vizsgálódást a falu tájegységének és a falu népének, társadalmának egymáshoz való viszonya. (Meg kell említenünk azonban, hogy éppen ennek az összefüggésnek a vizsgálata szolgáltatja a legtöbb alkalmat könnyű és felületes szellemeskedésekre, különbségekben való lényeglátásra, vagy pedig mereven csak a materialista erőtevézők figyelembevételére.) Való igaz, hogy az éghajlati, földtani viszonyok, a táj domborzati, vízrajzi sajátosságai, közlekedés-, közigazgatás-földrajzi helyzete, stb. nem egyszer döntően befolyásolhatják a falu-kép kialakulását, a termelési, kereseti viszonyokra meghatározóan rányomják a maguk bélyegét. Azonban nem szabad felednünk, hogy a táj és falu viszonyának vizsgálásakor a főprobléma számunkra mégis csak a falusi társadalom szerkezeti és funkcionális képe, tehát ez a földrajzi, éghajlati, geológiai stb. vizsgálat nem hajtható túlzásba, semmitmondó adatok összebogarászásába. A tájék jelentése a falu-kutató számára nem külön földtani, növényzeti, éghajlati ténycsoport, hanem a falu szerkezeti és funkcionális képét befolyásoló, azzal szervesen összefüggő valóság. A falu-kutatót a tájék más szempontból, — s ez éppen elég kérdést nyújthat —, nem is kell, hogy érdekelje.

Még két jelentősebb részletkérdésről kell pár szót mondanunk, bár a feleletet ezekre is megadtuk már impliciten az eddigiekben is. Az egyik kérdés: vajjon kötelezhető-e a falu-kutató, ki nem egyszer csak rövid időn át, szűkösebb anyagi keretek között kénytelen munkáját végezni, hogy ennek a számlálhatatlan kérdés-összegnek hiánytalan földerítésére vállalkozzék? Nem lehet-e elegendő, ha egyetlen részletét veszi minél tüzetesebb, exaktabb vizsgálat alá, semhogy valami fölszínes vázlatot üssön össze az egészről? Ez nem

jelentí még az egyoldalúságot? Nem jelentí szükségképen. De annak a falu-kutatónak, aki csak történeti, vagy néprajzi, vagy orvosi szempontból kíván a falu életével foglalkozni, tudnia kell, hogy adatait milyen összefüggés-rendbe illessze bele, meg kell találania a szerves kapcsolatokat a falu szerkezeti és funkcionális képeének domináns tényezőivel, és vizsgált anyagát az azt megillető hangsúllyal kell kiemelnie. Erre a munkamódszerre is hoztunk már fel példákat. (A falu-élet változásait tükröző népdalgyűjtés.) A részletkérdések kutatójának egy pillanatra sem szabad megfélekednie az egész tulajdonságairól, a részletnek ne csak önérvényű vonásait, hanem a falu egészével kapcsolatos, mondhatjuk, élettani szerepét vizsgálja. Az ilyen részlet-kutatások harmónikusan illeszkedhetnek bele a falu-kutatás munkájába.

Végül fölvetődhetik az a kérdés is, hogy a falu-kutató milyen módon, milyen lelki attitűddel próbálja megközelíteni a falu valóság-egészét? hogyan gyűjtse adatait? mikép értelmezze őket? Azt hisszük, erre a kérdésre is megféleltünk az eddigiekben. Láttuk jól, hogy az eddigi magyar falu-kutató munkának alig is voltak igényei önelvű módszerekre, s mindig is inkább tételeket, politikai pártállásokat szándékoztak igazolni, vagy pedig, — s ez még számunkra a jobbik eset, — egyetlen részletproblémának öncélú vizsgálásai voltak. A mai falu-kutató a tények, a valóság iránti alázattal és hűséggel végezheti munkáját. Ez a valóság iránti hűség teszi bonyolultá feladatát, ez nem engedi, hogy önkényesen fölveit kategóriák, a priori tételek igazolására törekedjék. A falu organikus összefüggés-rendszerét, immanens szellemiségét, önérvényű struktúráját kell kutatnunk. Ez a kíváncsalom megóv az egyoldalúság, a dogmatizmus veszélyeitől. Adataink gyűjtésében, azoknak értelmezésében is ennek a valósághú szemléletnek kell vezetnie, politikai, félelmi szempontok, erkölcstelen erkölcsi aggályoskodások nem béníthatnak meg a valóság földérítésére törekvő szándékunkban. A falu-kutatónak vállálnia kell tudományát, amely ilyen elszánások megvalósításával nem egyhamar lesz kedvelt stúdium, — a néprajzi érdeklődés mai földületes divatja mellett sem, — hiszen a falu állapota ma a legszomorúbb, legmegrendítőbb magyar szociális, művelődési, egészségügyi tanulságokat kínálja. A falu-kutatónak ma azonban épen ezt a megrendítő valóságot kell ábrázolnia — tekintet nélkül a világ kíváncsáigaira. Munkánk egyébként újra csak meddő lesz, a falu képét torz és valótlan formában rögzítjük meg, a megismerés lehetőségét ismét elszalasszuk. Mulasztásunk pedig immár bocsájthatatlan bűn és jóvátéhetetlen hanyagság lenne.

Fejtegetéseinknek végére jutottunk. (Sokszor talán fárasztónak, ismétlésekkel teliknek tetszettek ezek a fejtegetések : pedig a problémáknak új meg új oldalát világították meg, ha ugyanegy alapszempontból is.) Amit munkája kezdetén oly bizton remél a kutató, nem mindig hiszi a befejezés pillanatában is. Nem tudjuk, remélhetjük-e, hogy ez a rövidre szabott, csak az alapproblémák természetét feszegető elmélkedés magában rejti-e a hatá-

soknak termékenyítő erőit? Nem tudjuk, vajjon a magyar falu-kutatás mai zűr-zavaros és etikus tulajdonokban nem mindig bővelkedő helyzete alkalmas-e a felelőséggel teljes, tárgyilagosságot, munkát és nem jelszavakat, tetszőleges csoportosulásokat kívánó feladatainak megvalósítására? Fejtegetéseinkkel, melyeknek hangja nem hisszük, hogy elkeseredettebb az elkeserítő látványnál, mindenesetre ezt a bizonytalan eredményű, de annyira kíváncsi célt iparkodtunk tőlünk telhetően szolgálni — ezért a kemény kritika hálátlan feladatát is magunkra vállaltuk. Ha kutatásaink során sokat tanultunk és okultunk is a német szociológia, szociográfia formalizmusától, kategóriáitól, az amerikai leíró módszerek túlbuzgó naivitásaitól, a román falu-kutatók fanatizmusától, nacionális hevítettségétől, a valóságban legtöbbet mégsem nekik köszönhetünk, hanem annak a falu-élménynek, amelyet kutatásaink közben legtárgyilagossabb pillanatainkban sem kerülhattunk ki. Távolról sem gondolunk itt holmi tétova városi romantikára, külső szépségekben tetszelgő néprajziasságra: a falu-élmény, a közvetlen és huzamos falu-kutató munka ráébresztett a falu bonyolult valóságrendjére, a társadalmi, népi erők szétválaszthatatlan kapcsolataira. Ez a látvány, ez a megismerés kötelez. A változó, bomladozó, régi összefüggéseit fölcserélő falu a lelkiismeretes és tiszta munka gyors elvégzésére sürget. A gyors idő nem könnyőre, ha sokáig habozunk, majd azt sem tudjuk, hogy a magyar történet, a magyar kultúra egyik értékes erőforrása mit is jelentett, és mit jelenthet még számunkra! Hanyagságunk, felületességünk, lanyhaságunk a magyar történet jövő esztendeit árulná el. Ki elég bátor e bűnök vállalására?

A GYERMEKSÉG SZENT ÚTJA

IRTA: P. BRUNO DE JESUS MARIE O. CARM. D.

A gyermek és a szenvedés

Aszkétikus élet, javító élet : nem túlhajtott-e egy tízéven aluli gyermek képességeihez ezen képletek tartalma?

A szentek egyességének tétele, kétségkívül, egyike a katekizmus legszárazabbjainak. Egy pillanatra hagyjuk az írást és tekintsünk a kisgyermek ártatlan, őszinte szemeibe. Nem sokat tudnak még azok, nyílt tekintettel néznek a világba és nem várnak mást, mint örömet. Semmiféle okoskodás sem készítette elő a gyermeket sem a szenvedésre, sem az áldozatra. Mégis tudjuk, hogy bármilyen kicsi legyen is, képes önkéntesen is megvonni magától valamit a jó Jézus iránt való szeretetből, aminek élvezetére pedig joga és képessége lenne. Tudjuk, hogy sok fizikai és erkölcsi bajra reagál. Szembeállítjuk a gyermeket a szenvedéssel és ekkor, úgy érzem, fel kell kiáltanom : «Nem értem meg mindig a gyermeket és mindig érzem, hogy felém magaslik. Túlhalad engem». (Dr. Gilbert Robin : L'enfant sans défauts.)

Mint egy pszichológus írta, a gyermek énje kötött, melyet kiáradó gazdag ritmus ural — nem (mint a felnőttét) önző érdekek alakulása. Így önző fájdalmai is (mikor valamit elvonnak tőle) felületesek, egyszersmind lármásak, míg a szenvedések, melyek lelkének mélyéig nyulnak, olyan bőségesen buzognak benne, hogy a felnőtteknek fogalmuk sincs róla. A gyermek lelke szűz, tehát nem tompult, túlérzékeny ; sőt mi több, minden múltó percből valami örökkévalót szív magába — innen származik a fájdalom óráján az egyénnek valamilyen tökéletes izoláltsága, «elemi» agóniája, mely ismeretlen a kész ember előtt. Ez viszonylagossá teszi szenvedését ; szétbontja multa és jövőre, emléket és reménységet hív segítségül, míg a gyermek egészen zsákmányául esik a kínzó jelennek . . .

Igen, a szenvedésben a gyermek túltesz rajtunk. Először is semmi kétség sincsen, hogy a fizikai szenvedést illetőleg érzi a fájdalom nyilat zsenge húsán áttörni. Ami az erkölcsi szenvedést illeti, a felnőtt nem szereti, hogy ezen gyöngéjénél fogva legyőzöttek látszódjék maga előtt s azért így beszél : «Nem érti azt a gyermek».

Valóban, bizonyos fokig érvényes lenne ez a magyarázat, ha nem láthatnánk legnagyobb csodálatunkra, mennyire csügg a gyermek a szenvedés misztériumán, ha ez feltárult előtte.

A kis Anne-Marie ötéves volt, mikor gyengéden szeretett öccse meghalt. A drága kis lényre vonatkozó emlékeit gyöngéden feljegyezte és lerajzolta. Egy napon a kerti

bokor mögött találták, amint titokban sírt. Azt hitték, hogy könnyeinek közvetlen magyarázatot adhatnak, becérték hát és faggatták :

Kiderült, hogy Anne-Marie azért sírt, mert a kis Jean az égbe ment . . . Tehát a kisleány szenvedett ettől . . . és elbújt, hogy egyedül szenvedhessen.

Könnyű a gyermek értelmetlenségéről beszélni. «Ha tisztán utánczó lény lenne, arra következtethetnénk, hogy miközben másolja a felnőtteket, csak halványabban adhatja vissza azoknak érzelmeit. Pedig úgy kell tekintenünk a gyermeket, mint mindent asszimiláló önálló szervezetet, mely a dolgokat kiválasztja és a saját alkata szerint emészti meg.» (J. Plaget : *Lés représentations du monde chez l'enfant.*)

A gyermek talán kevesebbet szenved olyan dolgok miatt, melyek a felnőtteket súlyosabban érintik. De meg vannak az ő saját szenvedései és a felnőtt, ha észreveszi, gyakran tud oly kegyetlen lenni, hogy kineveti érte. Úgy áll a dolog, hogy a gyermeket illetőleg magunkat különös módon túlbecsüljük. Vannak anyák, akik gyermekeik egyikének életét egyetlen mosollyal meghamisították, mert mosolyuk a gyermek előtt kegyetlenné vált. Mindenki tudja, milyen különös gondozást követel a kisgyermek finom szervezete ; de nagyon is kevésbé ismerik azt az őrző gondosságot, melyet lelki szervezete követel.

— Papa, — mondja a kis három és fél éves Louis, — Mamát nem szeretem többé. Bájos kis arcocskája nem haragos . . . túlkomoly.

— Miért? — kérdezi apja.

— Mert . . . soha többé nem mondok el neki semmit . . . soha.

— De miért, édesem?

— És a kicsiny hang ismétli :

— Nem szeretem többé Mamát.

Szeszély?

Nem, a kis Louisnál nem.

Apja könnyes szemmel mondja nekem : «Kis szíve már bezáródott».

Ez az eset szerencsére ritkán fordul elő ilyen korban. De olyan nagyon kivételes?

Tudnunk kell, hogy a kicsinyek szóbeli kifejezésének eszközei végtelenül tökéletlenebbek észlelőképességeiknél és másrészt összeütközéseik nem a mieink. Hangos sírás követi egy cukorka megtagadását, kiabál, ha öccse elveszi játékját. De vannak kevésbbé feltűnő, csendes fájdalmaik is. A gyermek, aki természetszerűleg könnyeivel protestál szeszélyeiben, néha ösztönös szeméremmel visszatartja igazi bánatában a könnyeit. Minél mélyebbek érzelmei, annál nehezebben tudja azokat éreztetni ; ha nem bontakozik ki, még jobban hallgat. Apjának és anyjának gyermeke örömét, bánatát minden árnyalatában jól meg kell figyelnie

— Atyám, hiszen mi vakok vagyunk — mondja Pierre Lhande egyik regényének hősnője, — mi anyák vakok vagyunk férjünkkel és gyermekeinkkel szemben.

— Gyerekeitekkel szemben igen. (Pierre Lhande : *Luis*.)

Borzasztó megfigyelni, mennyire ápolják a gyengéd anyák a fizikai bajokat, míg a lelki bajokat, a fiatal lelkeken keletkező szövődményt, még meg sem sejtik. Ebből kétféle veszély származhat : egyrészt a baj magában fejlődik tovább, másrészt a gyötrődő gyermek más, inkompetens, sőt veszélyes kezekre bízhatja azt rá. Vannak gyermekek, kik korai romlottságba esnek : «Nincsen számunkra más remény, minthogy ugyanazok, akiknek hanyagsága folytán a baj keletkezett, ismét meghódítsák lelkét». (P. Lhande : *Luis*.) Így mondatja ezt Pierre Lhande egyik nevelési regényében, a Dos Hermanosi gazdasági iskola egy kapucinus testvérével, aki egy fiatal szerzetessel beszél : «Nem túloztak azok, akik azt állították, hogy a gyermek nevelése hatéves korában befejeződik. Mi itten, éppenúgy mint Önök kollégiumaikban, nem alkotjuk újra a jellemet, csak újra *begipszeljük*, bármily keveset ér is ez az eljárás».

Eme sok nyomorúság alapját gyakran valami kis meggyógyíthatatlan szenvedés alkotja. A gyermek drámákat él át, sajnálatos öngyilkosságok bizonyították ezt be. A regényírók semmit sem találtak ki : a gyermek szenvedése elkülönült dráma a családban lévő rejtett rendetlenség miatt (P. Bourget ; *André Cornellis*.) a nyilvános becstelenség miatt (A. Lafon : *L'élève Gilles*.) a kétértelmű környezet miatt (Gilbert de Voisins : *L'enfant qui prit peur*.) az erkölcsi elhagyatottság folytán (Edmond Jaloux : *Le reste est silence*.) vagy a túlzott gyengédség folytán (Jacqueline Vincent : *Maman du ciel*.) Ezek az írások nem hazudnak : egész sorozata ez a helyes rezgéseknek melyek néha szívettépőek és érzékeny, szüzi talajból fakadnak fel. A szenvedés vonója megérintette az újonnan feszített húrokat. Ez a vonóhúzás lehet mesteri : ha természetfölötti régiókba indul, összehasonlíthatatlan lesz a hordereje, lendülete és harmóniája.

Mi szükséges ahhoz, hogy a gyermeknek első találkozása a szenvedéssel magas szellemi értékű legyen ?

Kellő miliő és befolyás — és semmi más. Ezáltal a gyermek hőssé lehet. Hasonlítsuk össze a gyermeket a kora teljében levő férfival. Először is a felnőtt számára a szenvedés igazolva van. A felnőtt tudja, hogy a gondviselés tényleges rendjében, a szenvedés kiindulási pontja az eredeti bűn volt. De tudja vagy tudhatja, hogy az eredeti bűn nem adja meg a testi szenvedés teoretikus problémájának magyarázatát, mert az már a tisztán természetes állapotban is létezhetett. A testből és lélekből összetett ember csakis természetfölötti adományokkal lehetne tőle tehermentesíteni.

A szegény felnőtt ember tudja, hogy jelenlegi hibáiért melyek mérlegét megterhelik és adósságát növelik Isten előtt, csakis ő felelős. Mégis a szenvedés felindítja sokszor szívét, amelyből feltör néha a kiáltás : Igazságtalanság. A szenvedélyek áradata zaklatja s ha a kegyelem segítségével megnyugszik, lelke talán sebzett marad.

A szenvedés fájdalommal telten súlyosodik reája. A szentek egyességének dogmája nem vonja ragyogó ösvényére anélkül, hogy ne vetne irigységgel telt pillantást szerencsésebb testvérei felé.

Vagy pedig a szenvedés valóban szárnyaló, tökéletes adomány számára. Visszafordulás nélkül akarjuk hősnek érezni magunkat. Élvezzük nagylelkűségünket.

A fordulónál majd jelentkezik egy cyrénei Simon, akit «Gög»-nek neveznek. Azután vannak valóban nagylelkűek, akikből mindez hiányzik. Miért? Mert közel állnak a gyermekhez.

Hogyan fogadja a gyermek a szenvedést

A gyermek egyszerű.

Hősies minden lélekzetével anélkül, hogy tudatában volna hősiességének.

Claire négyéves : «Tudja Anyukám, — mondja egy este, — a legjobb, amit a jó Istennek mondhatunk : szívem a tied, szívem csakis érted van». — «Ki tanított erre?» — «Senki.»

A kicsi előtt vagy *van* valami, vagy *nincsen*. Nem ismeri azt az ezernyi árnyalatot, mely minőségében emel, kisebbít, növel, feltételez egy «igent», mely tisztán cseng fülébe. Az ellentétes érzelmek nem bocsátkoznak nála komplikált, homályos kompromisszumokba, kizárják egymást : «*Van*, van, *nincs*, nincs». Ez evangéliumi álláspont is egyúttal. Ezért követi nála a sírás a nevetést egyforma őszinteséggel.

A gyermek keveset törődik az eredeti bűnnel ; rövid életében semmi sem homályosította el tiszta lelkét. S az igazságtalanság gondolata nem foglalkoztatja szenvedése idején, pontosabban : az emberek okozta szenvedések idején. Néha szeretné megérteni az erkölcsi «miért»-et, de ez a «miért» lázadás nélkül való. Testvérei szaladgálnak és ugrálnak, míg ő mozdulatlanul fekszik a gipszkötésben. Boldognak tartja őket, mert játszhatnak, de mosolyog rájuk, míg teste a szoros tokba van zárva. Hányszor láttunk már ilyen ragyogó mosolyú fekvő beteget és milyen elszorult szívvel közeledtünk hozzájuk !

Ne higyjük azonban, hogy törékeny, *kevésbé tudatos* lényről van szó. Kicsi ágyában fekvé sokszor már «jótevője a többieknek». A szóban forgó gyermek tudatos, sajátmaga elfogadja és felajánlja baját és fájdalmát. Dr. R. Duval-Arnould írja, hogy az anyának gyermeke betegsége folyamán az lesz a szerepe, hogy erre rávezesse és ebben segítse kicsinyét.

Mert az anya rendkívül gyöngéd lehet. Ha azonban könnyelmű, ha nem akar maga is áldozattá válni, a gyermek minden tette dacára is megérzi, hogy nem illik az ő körébe és a lelki elhagyatottság fogja szorongatni párnái közt. Idegenül fogja magát érezni a simogatások alatt. Amire tudtán kívül vár, az egy titok, mely tiszta természetét valahogyan a természetfelettihez alakítja. Értsük meg . . . nem tudja hogyan . . . igen kicsi még, nem ismeri a módo-

zatokat és eszközöket. De bűnnélküli kis lelkét magasabbra sarkallni, hogy rohammal foglalja el a szenvedés értelmét, azt a régiót, ahol a szenvedés termékenyvé lehet, vajjon olyan nehéz feladat-e egy nevelő számára ?

A gyermek és a fizikai szenvedés közötti összeütközés csakis a felnőttek műve. A tiszta és egyszerű részvétel, a hízélgések, a mindenfajta kényeztetések csak megejtik fiatal lelkét. Mélyében valami mindig sóhajtozni fog, vagy lesznek, amelyek nem csillapulhatnak el. A gyermek hamarosan felfedezi a «nyögések politikáját».

«Kis Terézke» mondja nekünk tapasztalatai alapján : Néném gyakorta becézte és a leggyengédebb szavakkal szólított anélkül, hogy valami mást, mint könnyeket és a változatlan panaszt ért volna el. «Fáj a fejem» hallatszott rendületlenül. Én, akinek majd mindennap úgy fájt a fejem és nem panaszkodtam, egy szép este Máriát akartam utánózni. Elkezdtem sírni, egy karosszéken ülve, a szalon sarkában. Nem-sokára bejött egy unokatestvérem, akit nagyon szerettem, fáradozott körülöttem, a nagynéném is jött és kérdezte, mi az oka könnyeimnek. Én is azt feleltem, amit Mária : «Fáj a fejem».

Úgy látszik, hozzám nem illett a panaszkodás : sohasem hitték el nekem, a fejfájás okozta sírásomat . . . » (Hist. d'une âme).

Az igazság az, hogy a túlérzékeny gyermek akaratát átíttatja a szenvedés. Az akarat minden bizonnal az, ami a legszemélyesebb bennünk, — értelmünk, érzékenységünk a mienk, míg akaratunk mi magunk vagyunk, mondja Descartes.

Ez az akarat az, amit a nevelő és az anya, nagyon természetesen hozzá-
idomíthat a szenvedéshez, ha küldetése tetőpontján áll.

A gyermek, aki természettől fogva oly központként akar szerepelni, mely körül minden másnak forognia kell, a kegyelem hatása alatt ezt a tendenciát csodálatraméltóan helyre tudja hozni. Nemcsak, hogy elfogadja akaratunk ezirányú átvitelét, de sokszor fölül is mulja azt !

— Ajánld fel Jézusnak édesem. Őt tövisekkel koronázták, mert téged szeretett.

— Ó igen, ez igaz és őneki a fejében maradtak a tüskék, míg nekem gyorsan kihúzzák a tűt a combomból.

Guy nem dramatizálja szenvedését.

— Ha szívem nagyon fáj, vagy hevesen dobog és azt hiszem, hogy kiszakad, azt mondom a kis Jézusnak : «Nyugtasd meg Te, aki benne vagy».

A szenvedés eme megtisztító munkáját a személyzet mondásaiból ért-
hetjük meg igazán :

— Guy olyan kedves lett, olyan csendes . . . és olyan szép ! Valódi kis szent, mondták a betegápolók. (Une âme d'enfant : Guy de Fontgalland.)

Egy hatéves kislánynál ugyanez történt :

— Hat hosszú héten keresztül formálta Isten ezen gyermek lelkét, amennyiben minden olyan megrázkódtatáson keresztül vezette, amelyek különben csak húsz-harminc év folytán szentelnek meg egy lelket.

Megismeri a haldoklás kínjait, úgyhogy ez a vidám kisleány így szól: «Nem örülök többé». De aztán összeszedi magát, hogy elfogadja a nehéz utat, melyen keresztül a kis Jézus magához vezet. (V. Marmoiton, S. J.: *Lucette.*)

A gyermek ismeri a szenvedés értékét. Egyszerűsége könnyen alkalmazkodik az érdemek átruházásának tanához.

Lucette mikor már haldokolni kezdett, a nagyhét vasárnapján lourdesi vizet ivott és így szólt: «Szent Szűz gyógyíts meg engem». Az anyja kérdi tőle: «Akarsz segíteni a bűnben élő lelkeken, hogy gyónjanak meg és a mennyországba jussanak?» A fájdalmas kis fej lehanyatlik és szemének pillantásával válaszol: «Igen».

És Odette a kórházi ágyon. Egy este borzalmas fulladási rohama közepette a nővér injekciót akar neki adni. De ő nyugodtan suttogja: «Nem, most hagyjon engem szenvedni, mert egy kegyelmet kérek».

És a kis nyolcéves Denise, aki egy robbanásnál súlyosan megsérült, így szól anyjához: «Ne sírj anyám, a jó Jézus ennél többet szenvedett értem. Jézusom Te vedd el az életemet, ha neked úgy tetszik, Te, aki annyit szenvedtél».

A hétéves kis Michel: «Anyám, ha Jézus már az égbe vitt engem és ha neki ismét a földre kellene jönni keresztyével, én megkérném, hogy engem is hozzon le magával, hogy ne szenvedjen egyedül».

Azon a télen, mikor Anne de Guigné megbetegedett, az anyja minden gyerek számára egy levéltelen fát jelölt ki. A kopasz ágakat a gyermekeknek kellett feldíszíteniök: minden virág, minden levél, minden gyümölcs egy-egy áldozatot jelentett ezen a fán.

Az áldozatok fája szimbólum. Fel is lehet rajzolni alakját, de elég láthatatlanul a szív mélyébe zárni.

Az utolsó októberben, melyet ezen a földön töltött, Nénette a jó Isten minden növénye közül egy rózsafát választott, hogy abból az ő áldozatainak szimbolumát teremtsen meg. A rózsafüzér minden Üdvözlégye ez alatt a hónap alatt a Szent Szűz egy-egy rózsájává lett.

«És minden áldozat is egy-egy rózsává válik, gondolta Nénette, az életem rózsafáján.»

De a rózsafáknak rendszerint tövisük is van, ez az egyedüli hibájuk. Az áldozatok, melyeket az élet folyamán hozunk, szintén tövissek néha; ingerültek vagyunk, mintha azt mondanánk: ezt az áldozatot felajánlom, mert nem tehetek másképp.

«A jó Isten nem fogja magát megszúrni az én rózsafámon», gondolta Nénette. És csakis tökéletes, vidám, szeretetteljes áldozatokat hozott neki. Úgy nevezte őket: *tövis nélküli rózsák*. (Marie Fargues: *La petite Anne de Guigné.*)

Felidézhetném a ti édes arcocskákat, Nellie, Ágnes, Marie-Clotilde, Marguerite, Auguste... a tiéteket és még annyi másét! Egész serege van e kis győzedelmeseknek, kiknek fehéren izzó energiája minket pirulásra készítet. Hány gyermek mondta ki az «Igent», akik naivúl, egyszerűen ölelték magukhoz a szenvedést. Az ő megnyugvásuk erkölcsi hőstett volt, amelyet gyakran megbolygattak anélkül, hogy megértették volna. De az égben tündökölni fognak.

Igen, a gyermek emberfelettivé válhatik, még mielőtt emberé fejlődne.

De jó szó e az emberfeletti?

Nevezzük méltóbban:

A szenvedés szentté teheti a gyermeket.

Az áldozat szellemének felébredése

Miután a gyermek ily nagylelkűen tudja elfogadni a hozzáérő szenvedéseket, tanítsuk meg, hogy saját jószántából menjen az áldozatosság elébe. Majd meglátjuk, hogyan születik meg lelkében az áldozat szelleme.

Nyilvánvaló, hogy ez a szó: áldozat, az értékek egész hierarchiáját jelenti. Áldozat lemondani egy cukorka élvezetéről. Áldozat elhagyni a hön szeretett szülőket, hogy végül is valamilyen leprás telepre temetkezzünk el. A két szélsőség között csak közvetítő fokok vannak és a kis gyermek sokat megmászik e fokozatok közül anélkül, hogy megszádulna. Ez esetben is erélyesen követelem azonban a természetfölötti miliőt és a vezetőt, aki nem más, mint a nevelő.

Azon akarathoz képest, mely «a harmadik életévtől kezdve hevesen nyilatkozik meg, amelyet azonban egészen az érzékelhető ízlesek uralnak, nem lesz túlkorai áldozatról beszélni. (Eugen Devand: *L'âge mutin.*)

A gyermekre túl sokszor ránehezül szerencsétlen kényeztetéseink hatása, mely hiúságunk, gondatlanságunk és érzelgőségünk eredménye.

Sem nevelés, sem szellemi élet nem lehet el áldozat nélkül. A kis gyermek normális állapotban törvényszerűen reagál. (E. Dupré, *Pathologie de l'imagination et de l'émotivité.* (Számára a jó eleinte csak olyasminak tűnik föl, ami érzelmi életében a kielégülés valamely mozzanatát hozza létre. A jó az, ami örömet okoz és a kellemesnek megfelelő valamit kritikátlanul fogadja, anélkül, hogy figyelembe venné, hogy ez a kellemes dolog milyen módozatokat ölthet, milyen okokból ered, milyen hatásokat vált ki. A gyermek nem válogatja, hogy a jó fogalma meg felel-e, vagy sem a dolgoknak. Mihelyt meg tudja különböztetni a látszólagos jót a valódi jótól, a kis gyermek plaszticitását a nevelő csodálatosan felhasználhatja és önakaratóból mondathatja le még a megengedett kielégülésről is. A gyermeki lélek majdnem egészen tiszta lap, amely formálódik, átítatódik, hajlik és tovább alakul az akarat és az igyekezet erejével. Kétségtől erkölcsei tisztaság az alapja, de a fő itt is a lelki idomítás.

— Még nagyon kicsinyek vagytok, — mondta egy anya három kis leánykájának, akiknek egyike három, másika két éves, a harmadik pedig húsz hónapos volt: — Ma nagypéntek van, a Jézuska keresztthalálának napja. A délutáni vajás kenyér mellől nem veszem el a csokoládékat. De a kis leánykák, akik igazán szeretik a Jézuskát, saját maguk fel tudják a csokoládéjukat áldozni.

Erről a dologról nem esett több szó. Egyik gyermek sem válaszolt. De este az anya megtalálta a három tábla csokoládét a Feszület lábánál. A mi Urunk bizonyára mosolygott az ártatlan ajándékon: az egyiken a bébi fogainak nyomai is meg-látszottak, aki bizonyára ingadozott és rágcsálni kezdte a saját részét.

A nevelés egész művészete ebben rejlik. A kicsiny, mindennapi körülmények alkalmas és éber kihasználása fontos az akarat gyakorlására, ami egyedül a vágyak elnyomásával történhetik. A kicsinyek számára bizonyára

nem szükséges semmi erős és kemény próbatétel. Adjátok oda nekik «Kis Terézke» rózsáit, de az Istenért ne szedjétek le róluk minden tüskét azon ürügy alatt, hogy megvérezhetik magukat. Megkereszteltetésük kegyelme méltóvá tette őket, hogy beláthassák az áldozat értelmét. Ha a buzgalom friss keletű és még ügyetlen arra, hogy a gyermek jól használja fel, a nevelő feladata rendet vinni beléje és a kis lábakat a szentek nyomaiba illeszteni. Ha azon csodálatos dolgokról olvasunk, amelyeket az «Eucharisztikus Keresztshadjárat» visz véghez a gyermekeknél, mindegyre elhanyagolt lehetőségekkel találkozunk és a legvirágosabb mező egész biztosan az önmegtagadás és az áldozat esőzése nyomán virul fel. Ezen Keresztshadjárat egyik célja, hogy a családi nevelést tökéletesítse. De «mily sok a helytelen úton, vagy rosszul vezetett gyermek, akik nem találtak mást szüleiknél, mint gondterhelt arcokat, csoba követeléseket, tilalmat és vak szigort. Az kellett volna, hogy a szülők is kicsívé tegyék magukat, hogy gyermekük magasságából nézzék a hegyeket, melyeket meg akartak vele mászatni»... (Isabelle Rivière, *Comme soi même*. Vie Spirit. mars 1932.)

Újra és újra vissza kell térnünk alapelvünkhöz : a gyermeknek természetfeletti miliő és vezető kell.

Vezető, vagyis tekintély, aki biztos lépéssel kormányoz utunkon előre és nem szorítkozik egyedül hibáink megállapítására. «A gyermek ösztöneit nem szabad tudatosítani. Ahelyett, hogy valami tényleg létező hibáját süténénk rá, mint pl. : «Jaj, de lusta vagy !» — vagy pedig : «Istenem milyen falánk ez a gyermek !» «Senki sem tudja, mennyire falánk !», mennyivel határozottabb a gyermeki formálhatóságát vágyainak elnyomására fölhasználni ! A gyermek a keresztséggel járó kegyelemnél fogva megérti — amint láttuk — hogy mi az áldozat, az önmegtagadás, a szenvedés. Mire vártok még keresztény szülők, hogy őket alakíthassátok, hogy a «tiszulás útjára» vigyétek ?

Mit akartok ? Hogy gyermeketek lelke megrögzött «hamis ráncokat» mutasson fel, melyek ellen később küzdeni kell?

Mire vártok? Arra, hogy a szenvedélyek, melyeket mindig élő erőkként érzünk magunkban, még jobban elbokrosodjanak és különösen, hogy a gyermek megismerje és megszeresse ezeket a bilincseket, hogy ezeket Szent Ágoston szavai módjára «kívánatos barátnőinek» tekintse, akikről bevallja : «Kértem Istent, hogy szabadítson meg tőlük, de csak úgy, hogy ez ne történjék meg nagyon hamar?» (Szent Ágoston : Vallomások.)

Ha nevelői hivatástok magaslatán álltok, nyerjétek meg gyermekeitek bizalmát és ez a bizalom adjon tekintélyeteknek kellő szelídséget és kellő erélyt.

Gondoljátok meg, hogy a rátokbízott kis teremtes alakíthatósága folytán olyan helyzetben vagytok, amely *soha többé* nem tér vissza. Ne korlátozzátok tekintélyeteket egyedül a büntetésre, hanem kormányozzatok vele bölcsességgel.

Az ilyenfajta tekintély különösen a nő adottságaival illik össze, aki természetétől fogva az áthatás, a finomság, az intuición ajándékának birtokosa és ami erkölcsi szempontból megmérhetetlenül nagy segítő erő.

Ha a természetet a természetfölöttivel párosítjuk, vagyis ha tekintetbe vesszük a megszentelő kegyelmet és a jó nevelőt megvilágosító adományok fényét, rájövünk arra, hogy a csendes, példaadó lelki indítások mily rengeteg erővel bírnak. «Légy tiszta és jó tétetik általad mintegy véletlenül».

Madame Acarie-ban, a francia Karmel alapítójában, a későbbi «Megtestesülésről nevezett Mária nővér»-ben a legmagasabb fokig megvolt az anyaságnak ezen természetfeletti felfogása. Istennek akarja hat gyermekét nevelni, mondván, hogy ugyanolyan mértékben akarja szeretni őket, mint amennyire ők szeretik Istent. Világosan megmagyarázza nekik: «Nem esik majd nehezemre bármely idegen gyermeket jobban szeretni, ha annak Isten iránt való szeretete nagyobb, mint a tiétek». Mily különösen világítja meg ez a mondása az érzelemnek az igazság és az igazságosság általi uralmát.

Ez a csodálatraméltó anya jól rá tudja vezetni a rábizottakat az önmeztartásra és az áldozatra. «Ha a személyzet közül valaki nem tetszett nekik, éppen annak kellett ellátnia őket. Szó sem lehetett róla, hogy asztalnál az ízlésük érvényre jusson. Hogy a falánkság ellen felfegyverezze őket, életmódjukat, étkezésüket a legegyszerűbbre fogta. Egyik tízéves kisleánya két héten át folyton ugyanazt az ételt kapta, amit nem igen szeretett. «Minthogy a második a gyümölcsöt szerette legjobban, anyja néha visszakérte tőle, amit előzőleg már odaadott neki . . .» (Duval: «La Bienheureuse Marie de l'Incarnation».)

Ennek a tökéletes nevelőnek egész módszerét érdemes elolvasni és megfontolni. Az idősebb nővérek valóságos szellemi és erkölcsi anyaságot gyakorolhatnak öccseik és hugaik fölött. Ki ne ismerné Pauline befolyását a gyermek «Kis Terézkére»? A «Histoire d'une âme»-ban gyakran találjuk nyomát ennek. Gondoljunk csak arra a részre, amely az idősebb testvér küldetését foglalja magában.

«Kérdezem magamban, hogyan nevelhetett engem Kis Anyám annyi szeretettel anélkül, hogy elrontott volna, mert semmiféle tökéletlenséget sem hagyott rám; sohasem tett nekem ok nélkül szemrehányást, de viszont — és én ezt nagyon jól tudtam — sohasem tért vissza az egyszer már elintézett dolgokra». (Hist. d'une âme.)

Vagy hogy közelebbi példát hozzunk fel, gondoljunk csak Marie Antoinette de Geuser-re, Consummatára, aki szintén a legidősebb volt egy nagyszámú családban. Tökéletes és nagyon kiegyensúlyozott természet lévén, ez a bensőséges lélek rendkívül figyelemreméltó Istennek teljesen átadott élete szintézisében. Mindegyik öccsére és hugára megkülömböztetett gondnal tekint s állandóan természetfeletti gyengeség van velükszembeni magatartásában:

«René lelkiismeretes és okos . . . A minap azonban bevallotta nekem, hogy ezúttal nem «szórakoztatta» annyira az áldozás, mint a multkor. Beszélgettünk erről a dologról, minek utána hamar megértette, hogy anélkül is lehet jól áldozni, hogy az ember valami «szórakozást» érezne . . . Marie mindig a példásan viselkedik . . . Fred jó és aranyos gyermek, aki kínaiak megtérítéséről álmodozik. Buzgalmában azonban nem jár mindig a helyes úton; megtörténik, hogy inkább egy tizedet is elimádkozik

rózsafüzérén, hogy megtalálja iskolakönyvét, mintsem, hogy megkeresné... (1913 március 9.)

Ez mint látjuk a kicsikre vonatkozik. Gondoskodása másféle ugyan, de nem csekélyebb a nagyok iránt sem.

«Georges jól tölti szünidejét és boldog, hogy újra velünk lehet. Nem tudom miért, de nagyon szeret engem és ha itt van, cseppnyi szabad időm sincs, mert jobbnak látom, hogy semmi mást se csináljak, ha felkeres engem, mint ami neki kellemes. (1913 aug. 31. : Marie de la Trinité (Consummata) Lettres á une Carmélite.)

A jól vezető nevelő nem hárítja el, mert nem szabad elhárítania a gyermekajkokról felfakadó bizalmas közléseket. «Bizalmas közlések?» Igen. Nem túlzás ez a kifejezés a gyermeki megnyilatkozásokkal szemben sem, melyek kicsinyek ugyan látszólagos jelentőségükben, néha azonban igen sokat jelentenek tartalmukban. Egy fiatal lény ösztönös megnyilatkozását a maga idején, a maga órájában meghallgatni anélkül, hogy türelmetlenség, gúny, vagy felületesség mutatkoznék rajtunk, valóságos művészet. Aki vezető akar lenni, annak értenie kell a *meghallgatni tudás művészetéhez*. A gyermek csak akkor fogadja el bizalommal a feléje nyújtott kezét, ha érzi, hogy megértik. De ha tudja, hogy valóban meghallgatják, akkor *követni fog* ahová akarjuk.

Keresztes Szent János és a gyermekek aszkézise

Ezek után nem lesz nehéz szorosabbra fűzni azt az összekötő fonalat, mely kicsinyeink lelkiségét az *«önmegtagadás és a szenvedés»* szemszögéből nézve a nagy misztikusok tanáához köti.

A fiatal gyermek aszkézisének nem kell megerőltetőnek lennie, hogy termékeny lehessen. Tudjuk mindegyik gyermekről, hogy vannak vágyaik, mert azok hamarosan érvényre jutnak viselkedésükben. Erről nem mi tehetünk.

Mégis hiányzik belőlük az, ami őket felavatja, mely részben az erejük. Ezekből a vágyakból mégis hiányzik valami, ami szentesítené őket és igazi lököerejüket megadná és ez a *szokás*.

Keresztes Szent János tanítja *«A Kármelhegy útján»*-ban, hogy a tökéletesség elérésére el kell nyomni kicsiny és nagy vágyainkat. Azonban megjegyzi, hogy nem minden vágyunk egyformán hátrányos és hogy ezek nem egyforma mértékben ártalmasak. *A természetes vágyak csak kis mértékben akadályozzák az Istennel való egyesülést, vagy egyáltalán meg sem akadályozzák, ha nem adjuk hozzájuk beleegyezésünket és ha első megmozdulások...*, de ami az önkényes vágyakat illeti, ezek között vannak igen csekély jelentőségű dolgok is, melyek az isteni egyesülést megakadályozni képesek. Azokról a *szokásokról beszélek, melyeket nem nyomtunk el idejében és nem bizonyos tettekről, melyek nem meghatározott szokásokból eredtek és így kevesebb kellemetlenséget okoznak*. A léleknek mindenesetre igyekeznie kell ezeknek eltüntetésére is, mert ezek is valami tökéletlen szokásból származnak. Hogyha bizonyos önkényes tökéletlenség-

günkről van szó, melyeket sohasem tudunk legyűrni, ezzel nemcsak hogy az isteni egyesülést akadályozzuk meg, hanem a tökéletesedésben való haladást is. És a szent Doktor még tovább is megy: «Ezen tökéletlenségeknek legkisebbje is, ha a lélek erősen tapad hozzája és megszokássá válik, annyi kárt okoz az erényben való haladásban, mintha naponta egész csomó tökéletlenségbe és bocsánatos bűnbe esnénk, melyek nem származnak bűnös szenvedély megszokásából». (Montée du Carmel, II. 11.)

Lisieuxi Szent Teréz nem ajánlja nekünk ezt a túlheves aszkézist: «Távol álltam attól, hogy hasonlítottam volna azon szép lelkekhez, akik gyermekkoruk óta önkínzást gyakorolnak. Az enyéim csakis abból álltak, hogy megtörtem akaratomat, magamba fojtottam valami felelettel, hogy apró kis szolgálatokat teljesítettem környezetemben anélkül, hogy értékeltem volna őket és ezer hasonló kis dolgot».

És mint Keresztes Szent János leánya, így folytatja tanítását:

«Ezen apró semmiségek gyakorlása révén előkészültem arra, hogy Jézus menyasszonya legyek és ki sem mondhatom, hogy ez a várakozás mennyire megörvendeztette bennem az odaadást, az alázatosságot és más erényeket.» (Hist. d'une âme.)

Mert Martin Teréz sohasem elégszik meg féleredményekkel. Gyermekkorában, ha csekélységekről: selyemszalagokról, csipkedarabokról volt szó, amiből testvéreivel választania kellett, így kiáltott fel: «Én az egészet választottam». Ezt későbbi életében szimbolummá tette. A szentségben is az egészet, *«mindent választja»*, «nagy szent» akar lenni:

«Hogyha megtörtént, hogy valakinek akaratlanul is fájdalmat okoztam, ahelyett, hogy túltettem volna magam rajta, a végletekig kétségbeestem, ami hibámat még jobban növelte, ahelyett, hogy helyrehoztam volna és mikor hibám felett vigasztalódni kezdtem volna, azon sírtam, hogy sírtam».

Nem, szentnek lenni nem olyan könnyű dolog! Ismételjük az előbb mondottakat: Lisieuxi Szent Teréz győzelme abban rejlik, hogy hároméves korában indult el szellemi szárnyalására. «Nem voltam jótermészetű gyermek, telve voltam önszeretettel», mondja a szent; de:

«Megszoktam, hogy sohasem panaszkodjak, ha valamit, ami az enyém, elvettek tőlem, ha pedig igazságtalanul vádoltak, inkább hallgattam, minthogy magyarázkodjam.»

Ettől fogva a természetes védelmi reflex helyébe valami módon a csend természetfölötti reflexe lép és az erőfeszítés mindinkább valami szelíd mosoly mögé rejtőzik. A mi karmelita szentünk fiatal korában gyakorolt önmegtagadása korán napfényre hozza a rózsák töviseit, leküzdi pajkosságát, de arca vidám marad, mert azoknak a lelkeknek szabadsága ragyog rajta, akik le tudták győzni a természetüket.

Kis Szent Teréz elég szilárd és elég gyöngéd ahhoz, hogy kitárja karjait a gyermek felé és magával vonzza az ő «kicsiny útjára». Gyermekkorának gondtalanságával halad a jó Isten felé: «vers Papa le Bon Dieu».

Dr. Jankovich Nelly fordítása.

A KATOLIKUS TEMPLOMÉPÍTÉSZET ÖRÖK IRÁNYAI

IRTA: FIALA FERENC

Áttekintés.

*Modern templomépítésze*ről beszélni: új formák keresése azokon a régi mesgyéken, melyeken immár kétezer esztendő óta tallóznak a nagy korok igaz művészei. *Modern templomépítésze*ről írni: megismétlése azoknak a koroknak, melyekben a katolicizmus örök dogmáinak nagy védőpalástja alatt új stílusok próbálkoztak, hogy változatosabb hajlékot adjanak Krisztusnak. A keresés lényege mindig ugyanaz volt és csak a formák, vonalak és a falak által határolt terek (Raum) változtak, melyek kialakításáért — a liturgiai szabályok betartása mellett — mindég szabadkezekkel küzdhettek a különböző korok igaz mesterei. Modern templomépítészeről beszélni nem új dolog, hiszen a maihoz hasonló forrongások voltak már akkor is, mikor az ókeresztény bazilikák után nehézkes, román stílusban kezdték építeni Európa nagy istenházait és valószínűleg voltak öreg barátok, akik megdöbbenve fogadták az utolsó európai történelmi stílusnak — a gótikának a megszületését. Talán paradoxonnak tűnik fel ha azt mondjuk, hogy a XV. század eleje óta uralkodó renaissance és barokk már nem hozott új formákat és talán az egyetlen *kupola* kivételével csak variációját adta annak a klasszikus művészetnek, amely úgyszólván napjainkig, kimeríthetetlenül is kimerült témája maradt az utolsó öt évszázad építőművészeinek. Bramante, Michelangelo és az utánuk következő művészek minden gigászi nagyságuk ellenére is régi hűrokon játszottak és lélekben sohasem tudtak felemelkedni az aszketizmus spiritualizmusában vergődő középkor művészetéhez. A gótikus művészet hanyatlása után Európa templomépítői már csak *neostílusokban* dolgoztak és végnélkül variálták először a klasszikus, majd a román és a többi középkori művészeteket.

Az igazi hanyatlás azonban az eklekticizmussal következett be, mikor a teljesen elfáradt és lélektől mentes XIX. és XX. század templomépítői szolgai utánzóivá váltak az elmúlt koroknak. *Az így épített templomok és épületek teljesen nélkülözték alkotójuknak művészi és vallási meggyőződéséből származó munkásságát.* Milyen nehéz volna például elképzelni, hogy egy XIII. századbeli templomépítő román vonalakkal dolgozott volna, vagy hogy a XVI. század mestere gót formavilágba öltöztette volna alkotását. Az előbb említett eklektikus művészek teljesen szakítottak a *korszerűség* művészi követelményeivel és a vajdó új stílust kereső új formák helyett már megelégedtek azzal, hogy elmúlt stílusok részformáit alkalmazzák alkotásaikon. És így fölmerül a kérdés, hogy vajjon művészetnek nevezhető-e egy már kiforrott és régen elmúlt korszaklelem köbe-faragott megnyilvánulásának az utánzata? Különösen vonatkozik ez a megállapítás korunkra, mivel igen sokak véleménye szerint új *saint Denise* előtt állunk, mikor a huszadik század Sugér apátjának kell majd formát adni a rendelkezésünkre álló új szerkezeti lehetőségeknek. Mert jól tudjuk, hogy a gót stílus sem elzárt építészeti műhelyek mindenképpen újat akaró kívánásának volt az eredménye, hanem a spirituális fejlődésen túl közrejátszottak a párisi apát úrnak tulajdonított szerkezeti megoldások is. És ma vajjon nem követeli-e a szerkezet belső magjára rátapadó forma- és tömeghatás, hogy új dolgok szülessenek meg, ha már adva van a *vasbeton* még mindég gyermekcipőben járó nagyszerű lehetősége. Mindannyian érezzük és tudjuk, hogy ezt az adottságot éppen annak a művészetnek a jegyében kell kihasználnunk, amely

művészet csak akkor tud nagyot és maradandót alkotni, ha művészei őszinte elmélyüléssel keresik a kor eszmevilágának igazi szellemét és kapcsolatba hozzák azt a *technikai variánsokkal*. Vajjon nem álszemérmet takargatunk-e akkor, midőn a modern szerkezetekre századok előtti formákat ruházunk és letagadjuk ezáltal az épület szerkezetét? Hiszen az építészet nemcsak költészet, mert a köveknek és az építőanyagoknak statikai követelményük is van, mely tulajdonságokat sohasem szabad letagadni. A történelmi stílusok váltó pontjai mindég szoros összefüggésbe voltak a szerkezettel, amint azt a gótikus ív megszületésénél Franciaországban és a Santa Maria del Fiore firenzei kupolájánál is láthatjuk. Azonban ezek a művészek elég bátrak voltak ahhoz, hogy kertelés nélkül, sőt ha kellett, még lenézés árán is hirdették és vallották az új idők új szellemével járó új művészetet. Különösen fontos ezeknek a tényeknek a megállapítása nálunk Magyarországon, ahol csodálatosképpen még mindég nem akarják megérteni, hogy az idők méhében már forr és vajdik és talán *lassan már jegecesedik is* az az új művészet, mely nem a régi stílusok szolgai utánzásában, hanem valóban a huszadik század *lelkiségében* gyökeredzik. Mégcsak nem is olyan régen eklektikus stílusban építettük templomainkat, de ezeket az épületeket ma már nem öt vagy tíz esztendő, hanem egy elmúlt világ soha nem visszatérő távlata takarja. Amíg a magyar társadalom és hivatalos köreink igen nagy része kígyót-békát kiáltozva fogadta az új törekvések első nagy megnyilvánulásait, szinte magától értetődő volt, hogy ezt a valóban lelkek mélyén született új stílust először az az egyház pártfogolta, amely egyházat tűnőfélben levő agg liberálisok sötét és maradi társaságnak szokták nevezni. Nem nevezhetjük a véletlen befolyásának azt a tényt, hogy középületeink közül csak a katolikus templomok azok, amelyek merészen hirdetik a dogmákhoz hű új formák létjogosultságát. Igaz, hogy a forrongás éveiben egyes — magukat katolikusoknak valló mesterek és közéleti nagyságok éppen a katolikus egyház nevében tiltakoztak az új művészetnek a templomépítésben is bevonuló új felfogása ellen, de a kerékkötők akadékoskodásaira éppen *Róma adta meg a kellő feleletet* akkor, mikor 1934 telén a római *Valle Giulia*-ban a legnagyobb egyházi ellenőrzés alatt megrendezte az *Arte Sacra*-kiállítást. A kiállítás célja az volt, hogy határozott utat mutasson az utolsó húsz esztendőben keletkezett különböző izmusok között és a *vox Romana* szavával döntsön a haladók és a kerékkötők vitája felett. Amint tudjuk, Róma szava súlyos és döntő szokott lenni, mivel ritkán szól bele olyan kérdésekbe, melyek nem a legszigorúbb értelemben vett valláspolitikai dolgokat tárgyalják. De figyelő szeme rajta van minden kérdésen és csak akkor lép fel döntően, midőn elérkezett az ideje, hogy jobbra vagy balra mutasson a vitákat lezáró pápai joggal. A hivatalos Róma húsz éven keresztül nem foglalt állást a művészet e nagy vajudásakor fel-felbukkanó apró izmusokkal szemben, mert ki kellett várni a formák és szenvedélyek kitombolását, hogy hangját el ne nyeljük a kis kultúrgócok körül megindult apró veszekedések. A római egyházművészeti kiállítás szinte tételesen megállapította azokat az utakat, amelyeken az új templomépítészetnek haladnia kell.

Talán nem véletlen, hogy a kiállításon szereplő művészek közül a *magyar művészek érték el a legnagyobb sikert* azokkal az alkotásaikkal, amelyeket idehaza igen hosszú ideig a lenézés és a megvetés gúnyos moraja kísért. De a siker nem maradhatott el, mert a *művek alkotói fiatalok voltak* és művészi lényük legkisebb porcikája sem tekintett vissza arra, hogy századfordulóra, melynek materialista alapon nyugvó ál-vallásossága meg sem tudta közelíteni azt az eszmei magaslatot, amit *hitből fakadó művészetnek* neveznek. Hiába féltették idehaza a fórumon ülő aggok az új generáció által képviselt új művészetet — mivel a fiatal magyar képzőművészet még a ránehezedő súlyos hótakaró alatt is megtalálta azt az utat, amely Rómához és az *igaz* értelemben vett művészethez vezetett. Nehéz volt ez az út, mert szinte egyedül és magárahagyatva kellett megtennie, amíg eljuthatott Gyula pápa villája mellé az *Arte Sacra*-hoz. De egyedül

való útnak is nevezhetjük, mert egy-két őszinte pártfogón kívül csak támadói és ellenségei voltak és túl kevés volt az, amit útravalóul kapott apái generációjától a lesajnáló vállveregetéseken kívül.

Magyarország

Az új egyházművészet és általában a XX. század építészetének Magyarországra vetődött hulláma tehát külföldi viharoktól üzve verdeste a magyar kapukat. Elvitathatatlan érdeme azonban az újjászületés előtt álló fiatal magyar művészgárdának, hogy harcosabb elemei inkább vándorbotot vettek a kezükbe és a meginduló új áramlatokkal iparkodtak visszalopni magukat abba a hazai életbe, amely a maga vakondhorizontja mögé húzódva nézte az egész világon meginduló nagy átalakulásokat. *Előadásokon, ankétokon és kiállításokon* küzdöttek ezekért az új eszmékért, melyeknek elmaradhatatlan következményei lettek utolsó negyedszázadunk művészi termésének legszebb gyümölcsei. Mert valljuk be őszintén, hogy bölcsesség nélkül való öregjeink is kemény harcosoknak bizonyultak és avulthangú csatakürtjeikkel olykor-olykor sikerült tompává halkítani az idők viharát. «Balladát akar, balladát, balladát», mondhatjuk Ady Endrével. Öreg és díszes kőtoronyokat, eszmenélküli épületeket — *országot*. És mégis! A háború utánra átmentett századvégi generációnak olyan szomorú volt a bukása, amilyenre még nem volt példa az ország történetében. Öreg művészeinek alkotásai magukra hagyatva és örök árvaságra kárhóztatva merednek az ég felé és még csak sajtót sem találtak, melyek foglalkoztak volna ezekkel a «műemlékekkel». A határokon kívül — ha ugyan egyáltalán eljutottak oda — pedig *inkább ártottak*, mint használtak a magyar művészet jó hírnevének, bár sok vizet ott sem zavartak, csak elkönyvelték őket a magát csökönnyösen tartó magyar feudalizmus szomorú könyvében.

A fiatal generáció azonban a magyarságnál szokatlan kitartással vágta a sziklát és már szinte politikai agitációnak is beillő lelkesedéssel iparkodott felvilágosítani azt a magyar társadalmat — amely a zsidóság minden újra reagáló rétegeitől eltekintve — eleinte hermetice elzárkózott az új próbálkozások elől.

«De öt-hat év alatti munkájának eredményeivel így is megelégedhetik. Az új-típusú, símafelületű, szokatlan ablakelosztású épületeket a közönség szeme rövid idő alatt is megszokta. Az elégedetlenkedők javarésze azért haragos, *mert érdekelt*: többnyire régivágású építész, akiben a viszonyok változtatásával benneszorult egy-két historizáló építmény terve, az nyugtalanítja szüntelenül. A historizmus levitézlésének jele, hogy ezek a békétlenkedők nem emlegetik már a neorenaissance és neobarokk szépségeit, hanem a *magyaros irányt* féltik az új stílustól, azt a magyaros irányt, melyet Lechner meg nem értő utánzásával éppen *ők járattak le tökéletesen*, mint sok példa közül az egyik, a társadalombiztosító tornyának grandiózus ízléstelensége bizonyítja. *A magyaros irány nem azonosítható a jó erkölcsökkel*, sem az igaz hazaszeretettel, épügy nem, mint az új stílus a bolsevizmussal, hiszen ismeretes tény, hogy egyik legnagyobb felkarolója a fasiszta Olaszország s a Harmadik Birodalom, mint Hindenburg emlékművének megragadó új terveiből látszik, szintén nem nyul vissza a történelmi stílusokhoz, ha nagyot akar alkotni. De talán nem is kár, hogy gáncsoskodók akadnak s unostalanul vitát provokálnak, így tisztulnak az eszmék, az opposíció így válik erősebbé s a diadal amúgyis csak akkor ér valamit, *ha meg kell érte verekedni*.» Így ír Genthon István, de írásához hozzá kell fűzni, hogy bár nem volt kár a harcért, nem volt kár a küzdésért, de igenis kár volt azért a majd száz és egynéhány egyházi épületért, melyek teljesen elsikkadtak a magyar művészet számára. Milyen felesleges pénz és erőpocséklásba került például a budapesti Lehel-téren majd egymilliós költséggel felépített templom, amely a magyar átmeneti stílust akarta újjávarázsolni a Váci-út és a Nyugati-

pályaudvar vasútsínei között elterülő térségen. Idegen vándorként áll a mindennapi élet nagyvárosi zürzavarában a zsámbéki templomnak ez a vérszegény mása — és ami a legszomorúbb, még a templomoknál annyira szükséges *áhitattal* sem rendelkezik.

Az új magyar templomépítéset első úttörője az az *Árkay* Aladár volt, aki a győri munkástelepen először merete alkalmazni az új vonalakat.

Az 1929-ben épült győri istenháza időrendi sorrendben első volt a tágabb értelemben vett Dunamedence modern templomai között. Az ezeröttszáz hívet befogadó háromhajós térséget színes, gerendás famennyezet zárja le, melyet magasbaszókó, karcsú, négyszögletes pillérek tartanak. A szerkezet maga — híven a nagy építésetek szerkezeti tudásához — vasbetonkeretből készült és a betonvázak közötti hézagokat téglával töltötte ki építője. A belső falak nyersszínű cementburkolatát Vilt Tibor szobrai díszítik, míg az üvegablakok — melyekről az alábbiakban még szó lesz — *Stehlo* Lili műhelyéből kerültek ki.

A kronológikus sorrendben vett második új magyar templom megszületése a fiatal *Árkay* Bertalan — *Árkay* Aladár fia — nevéhez fűződik, aki fiatal érkeivel jobban benneélve a XX. század eszmevilágában, apja alkotásánál is ragyogóbb tervvel ajándékozta meg a városmajori plébániát. Amíg az idősebb *Árkay* a győri templomban csak *megértője volt korának*, addig a fiú szellemi és művészi függvényévé vált a XX. század arhitekturális művészetének. A városmajori templom bátran megfogott tömegével szinte pregnáns kifejezője korunk művészetének és *Európa legnagyobb templomtermései közé tartozik*. Bár belső térhatása sok *hasonlóságot* mutat a bajorországi Rosenheimben épült templommal (különösen a szentélyt lezáró nagy üveggal révén), mégis fontos határkövet jelent a magyar templomépítéset terén. Exteriőrjének bátor tömeghatása már határozott utakon halad és félköríves bejárata szinte előlegezi a belépőnek a katolicizmus örök misztériumát. A belső kiképzés ismertetésénél elsősorban kell megemlékezni a művész felesége — *Stehlo* Lili — által készített üvegablakokról, melyek földöntúli hatása már-már vetekedik a nagy francia dómok ablakaiéval. Súlyos hiba volna azt állítani, hogy a templomok üvegablakai csupán dekorációs célokat szolgálnak, mert vajjon van-e nemesebb célja a festészetnek, mint *lezárt térrel határolni*, illetőleg keretezni azt a két dimenzióban mozgó művészi megnyilvánulást, amit festészetnek neveznek. Hiszen a második évezred festészete a gótikus templomok mélyéből indult el, hogy először üvegablakokról, majd később festőileg feloldott templomi és zárdafalakról, még később pedig a triptichon szerű oltárképekről a *van Eyk* fivérek zsenijén keresztül eljusson ahhoz a Mához, ahol néha már úgy látjuk, hogy nem is a kép, hanem a keret a fontos. Ne haragudjanak a festők és szobrászok, ha azt mondom, hogy csak egyfajta képzőművészet van: *építéset*. Ez az a műfaj, amely dacára az utolsó századok minden dekadenciájának és invenciónélküliségének, az egyetlen művészet volt, amely meg tudta tartani azt a valamit, *amit kozmikus művészetnek neveznek*. Az építéset visszaesése maga után vonta a festéset és szobrászat hervadását és ahogyan elszáradnak annak a fának az ágai, amelynek beteg a törzse, épúgy hanyatlás volt a sorsa az építéset hanyatló koraiban a festészetnek és a szobrászatnak is. Mert hiába minden erőlködés és próbálkozás, ha nem térünk vissza az építéset e két ágművészetében a *keretnélküli* művészetéhez, akkor nehezen tudunk felemelkedni többé a régi magaslatokra. *A szobrászat és festéset különválva az építészettől, csakis lefelé irányuló úton haladhat*. Hiszen a festéset önállósága a *keretnélküli képektől, a képeknélküli keret-hez vezette a világot*. Minden nagyolás nélkül mondhatjuk, az új templomépítésetnek hivatása nemcsak az, hogy új formákkal és új térképzéssel gazdagítsa az architektura világát, hanem az is, hogy ismét visszahelyezze a festésetet arra a magaslatra, amiről a városmajori templom hatalmas üvegablakai is meggyőzhetik a kétkedő festőket és a kétkedő szobrászokat.

A városmajori templommal egyidőben épült *Kotsis* Iván balatonboglári temploma, amely a győri templomon kívül egyedüli képviselője a magyar vidék azon templomainak, amelyek, szakítva a fáradt történelmi stílusokkal, bátran hirdetik a század stílusának új irányait.

A tervező, számolva a helyi viszonyokkal, a tornyot üvegvégződéssel látta el, mely éjjel kivilágítva *szimbolikus* jelentőséget ad a Balaton partján álló templomnak. Az épület külsején nem rejtette el a keretszerkezetet, melyek vertikális bordái finom tagolást adnak az egyszerű exteriőrnek. A vörös klinkertéglával burkolt padló nemes színhatásban olvad össze a templom hajójának hófehér falaival és modern egyszerűséggel hirdeti a vidéki templomépítészeti *őszinte* célkitűzéseit. *Ohmann* Béla feszülete és Szent Antal szobra a legmélyebb művészi hatást váltják ki a szemlélőből. A templom művészlelkű plébános — *Varga* Béla — mintaképpül állhat a templomépítő plébánosok előtt, mivel féltő gonddal örködik a templom művészi összhatása felett és még akkor is kikéri a templomépítő véleményét, amikor az építkezés már régen befejeződött és amikor más templomokban már szabadjára engedett ajándékozók rontják el giccszerű ajándékaikkal a templomok belsejét.

1934-ben a budai Németvölgyi-út melletti réten sok harc után végre lerakták alapjait a már annyira szükséges felsőkeresztinavárosi plébániatemplomnak. A templomot *Fiala* Ferenc és *Lehoczky* György építésszek tervei szerint kezdték építeni — olyan küzdelmek után, mely küzdelmek frappáns betekintést nyújtanak az annyszor hangoztatott *tervezők és megbízók* közötti harcban. Az egyik oldalon két fiatal építész állott — és tekintve a *mélypontra* redukált tervezési költségeket, csak az idealizmus és a szépért való küzdelem volt a fegyverük, melyek azonban igen sokszor *gyengének* bizonyultak a megbízók — a községtanács századvég mentalitású tagjai ellen. A tanács tagjai — kávépótlékgyár-igazgató, optikus műszerüzlettulajdonos, nyugalmazott tábornok és vasúti felügyelő stb. — a nagy lázban *művészi bírálóknak* léptek elő és hosszú ideig oly görccsösen ragaszkodtak elképzelésükhöz, hogy még a magyar egyházművészet két európai híru tudósával, *Gerevich* Tiborral és *Szőnyi* Ottóval is harcba szálltak, ha úgy kívánta a *nyárspolgári góg* büszke öntudata. A «csakazértis» elve alapján hol a torony arányait, hol a bejárat feletti sgraffittodíszeket, hol a famennyezet színét vagy, ha úgy tetszett, az épület harmónikus tömegarányait akarták megváltoztatni, ami, sajna, olykor-olykor sikerült is a *laikusok* eme nagy gyülekezetének. Az épület külsejét ugyan sikerült megmenteni a tervezőknek, de a belső berendezésen — az egyetlen szószéket kivéve — már teljes diadalt ült a kispolgári ízlés csökönyös akarata. Az oltárt a templomtervezők teljes mellőzésével építették és ugyanilyen módon került a vérszegény vonalú oltár fölé az a hatalmas kőszobor is, amely aránytalan méreteivel teljesen *elrontotta* a templom hajójának ókeresztény stílusban gyökeredző hatását. A tél beálltával a hajó négy sarkában négy vaskályhát helyeztek el és a kéményvégzódésekre füstcsővégzódéseket építettek. A homlokzat azonban még így is bátran és egyszerűen hasít bele a kék égboltozatba és *nem a tervezők hibája*, hogy a négy orgonaszerű ablak három közpilléréről elmaradtak a torony husához szervesen hozzátartozó sgraffittodíszítések.

Kisméretű templomaink egy másik érdekes termését figyelhetjük meg Szegeden, ahol a Móra-városban *Fennesz* László és *Barcsay* János tervei alapján épült meg a nyílások csúcsíves lezárása miatt kissé zavaró hatású épület. A tervezők, hasonlóan a többi templomépítőkhöz, itt is keretszerkezetet használtak, mivel így tudták leg-gazdaságosabban kihasználni a rendelkezésre álló szerény összeget.

Katolikus templomépítészeti utolsó alkotását, a Pasaréti-úti ferencesek plébániáját *Rimanóczy* Gyula építette és 1934 őszén adták át hivatásának. Exteriőre pompásan illeszkedik a budai hegyvidék csodálatos panorámájába és a hajótól külön-álló, de árkádsorral összekötött kivilágítható torony régi templomideálokat megvaló-

sítva uralkodik a környéken. A zöld környezetből szinte kicsattanó fehér épület alkotójának nagy művészi képességeiről tanuskodik, amit, sajna, a belső részokről nem mondhatunk el. Nyugtalan gerendázata és vértelen színei a szecesszió útjait járják, de *ismerve* a fiatal magyar templomépítők kálváriaútját, nem törhetünk pálcát a tervező felett.

A történelmi mesgyéken járó akadémikus templomépítésznek egyik igen szép templomát építette *Wälder* Gyula, aki borsodnádasi művével a magyar neo-barokk egyik legfinomabb templomát hozta létre az idillikus vidéken. A leegyszerűsített homlokzat finom arányai olyan mester kezére vallanak, aki művészi elmélyüléssel tudja kutatni a régi korok időt álló szépségeit. Az igazi művész *nem keresi az újat*, nem keresi a különleges elképzeléseket, hiszen nem is akarhat többet annál — amit *művészetnek* hívnak. Hogy valaki nem tagadja meg önmagát csak azért, mert nem érzi szükségét művészi megnyilvánulásaiban új utak járását, mindenesetre több tiszteletet és több megbecsülést érdemel, mint amikor megértés és a dolgok lényegének az átérzése nélkül erőszakos módon akarja beleélni magát az új próbálkozásokba. *Wälder* Gyula borsodnádasi kis temploma *nem akart új utakat* járni, de barokkos külsejével és igaz magyaros belső dekorációs megoldásával a mindjobban halványuló történelmi stílusok utolsó visszfénye marad.

A külföld

Amíg Magyarországon az új katolikus templomépítészet csak az utolsó öt esztendőben találta meg a kibontakozás útját az előbb említett öt-hat fiatal építész úttörő alkotásain keresztül, addig a külföldön, különösen Németországban és Hollandiában a csodálatosabbnál csodálatosabb alkotások egész seregét hozták tető alá. Amíg minálunk idehaza a templomtervező építésznek még ma is súlyos harcokat kell vívni a megbízók maradi felfogásával, addig a nyugati országokban már legtermészetesebb dolog, hogy az új templomokat csak az új stílus nyomdokain haladó formákban építhetik. Középosztályunk és a magát műveltnek nevező felsőbb társadalmunk maradisága igen sokszor kerékkötői voltak a korban bennéló építészet kibontakozásának és talán ez a *műveletlenség* volt az, ami meggátolta, hogy erőteljesebb és dúsabb kivirágzásba mutakozzon be az új magyar templomépítészet.

A modern templomépítészet első mérföldkövét — mint az annak idején a gót stílus megindulásánál is láttuk — ezúttal is *Franciaországban* találjuk meg, ahol a zseniális *Perret*-fivérek már 1921-ben betonnal cserélték fel a sok évezredes építőanyagot — a követ és téglát. *Raincy*-i templomuk betonból épített csipkés mintájú gót katedrálisnak készült, de a technikai újítás mellett *elsikkadt* a művészi elmélyülés. Bár az utak ezúttal is a Szajna partjáról indultak el, a szorosabb értelembbe vett művészi kifejlődést mégis a *délnémet* katolicizmus valósította meg. *Muesmann rosenheimi* Krisztus Király-temploma és a *fresingi* palatinusok kisméretű istenháza jelentik azt az irányt, amely felé az új katolikus templomépítészetnek haladni kell. A *memmingeni Szent József*-templom (N. *Kurz* és T. *Wechs* alkotása), a *müncheni Szent Sebestyén*-plébánia (O. *Kurz* és F. *Herbert* műve) és C. *Holzmeister bregenzvorklosteri* építményei mind azon kupolanélküli hosszahajós, bazilikáris elrendezésű templomok közé tartoznak, mely templomok a maguk ókereszténységükbe visszanyúló utánérzéseikkel a modern templomépítésznek legértékesebb emlékei maradnak.

Hollandiában, Svájcban és Ausztriában ugyancsak leszámoltak már a történelmi stílusokkal, sőt a sarajevói pályázat eredménye (az első díjat O. *Schottenberger* és A. *Kautzky* nyerték) azt bizonyítja, hogy az európai kultúrától oly távoleső Balkán is behódolt már annak az új építészetnek, amelynek igazi értelmét nem elzárt kis művészi körök talán tehetséges akarnokai, hanem a huszadik század új és igaz világát kereső nagy társadalmi és szellemi átalakulásai hozták létre.

Házam az országút mellett áll. Ez az út is egyike a titokzatos szallagoknak, a kívül és belül forrongó glóbuszon. Rendeltetésük szerint fajok, kultúrák, a humánus gócinak összekötői. Nyugodtan mondhatom, hogy a házam előtti út Rómát és Varsót köti össze. Sőt ott sem állapodik meg, hanem Északon elvész a tundrákba, Délen az appiai út elviszi a tengerbe — a bizonytalanságba.

Nyugtalan emberi utak kőbe ivódott lenyomata ez az évezredes magyar hadiút. Itt zúdult le a Kárpátokból Batu nyilazó rengetege; ahol az út a Sajóhoz szögel, onnan nézte a kán a muhi szekértábor, a «szűk akolba szorult nyáját». Itt tört elő Rákóczi első farkasaival. Az út mellett állanak a körömi főveges dombok, ahol a Vezérlő a tavaszi árvizek miatt az ónodi országgyűlést tartotta. A poéta Petőfi ezen az úton köhécselt télvíz idején vékony kabátjában egy kéziratcsomóval, amit Vörösmarty nemzeti úrnak akart bemutatni. Itt haladt a jurátus Kossuth Újhelyből a pozsonyi diétára tartva a reformtervek nyugtalan tömegével. Az út mentén a gesztelyi fővényesen harapott vissza először az üldöző orosz medvébe a menekülő Görgey.

Misztikus dolog az országút élete éjszaka. Hallom a szekerek erősödő majd gyöngülő zörgését, amint a tiszai átkelő felé vágtatnak. A szobámban a magányos csend millió parányai zsonganak fülemben a mikroszkopikus szunyogok züm-zümjével. Belezug a vágtató szekér zakatolása — az a különös zörgés — a szekér sírása a patkócsattogás ütemei közt. Mert a szekér minden alkatrésze külön nyög egymáshoz kocódva a tehetetlen anyag sírásával, amit egy rejtelmes erő rángat a térben.

Igy zörgött P. Possevino szekere háromszázötven évvel ezelőtt ezen az úton, amikor a kis erdélyi gyermekfejedelemtől a nagy lengyel királyhoz, Báthory Istvánhoz vitte a pápa üdvözlétével együtt a megoldandó magyar problémák tömegét. Ezt az útleírást olvasom az éjszakában.

A szekérszörgésre kutyavonítás figyelmezteti a házak gazdáit, hogy idegen megy a falun keresztül. Tovább olvasom a XVI. század emberének különös utazását.

Dél embere jön Északra, hogy svéd-lengyel-orosz-magyar-német fajták kavargó ügyeit bogozgassa. A déli ember melegével, az olasz kristályos áttekintésével, a szerzetes magasabb hőfokú életérzésével, a diplomata tapintatával jár-keel Észak kódében komor emberek és sötét problémák közt. A század tragikus boltjai alatt, ahol minden határ és út szélén a gyűlölet otthagyt máglyatüzei füstölögnek. Kevés században (talán a mostani leg-

hasonlóbb hozzá) gyűlöltek úgy a szívük mélyéig az emberek egymást, mint a szétomlott Középkor akkori romjai közt. Vajudó állami és társadalmi berendezkedéseik, hitelveik, a nemzetközi kérdések a humánium fölnyílt sebei lettek. A már régen foszladozó nagy kollektív gondolatok és érzések szakadékai nyomán csak a várárkok, szűk lesőlyukak, sűrű lörések maradtak meg.

Ekkor termelt ki a hihetetlenül lefojtott keresztény életérzés reakciója egy Társaságot, amiben egy új embertípus alakult ki: az egységrehozóké bizonyos diktatorikus vonásokkal, egy új nemzetközi érzés első propagálói. Innen van, hogy e szerzet tagjai, a jezsuiták az akkori viszonyokhoz képest lélekzetelállítóan sokat utaztak. Ha térképre fektetjük a fiatal rend tagjainak útjait, szinte kivétel nélkül túlhaladják az akkori földkörüljárók és fölfedezők út-mennyiségét. A nagy Xavier pár év alatt 50.000 km utat tesz meg, jóval többet az egyenlítő mértékénél. Canisiust a németek apostolának mondják, de szicíliai Messinától Kölnig és tovább tartanak működése átmeneti állomásai. Amikor a Rendalapító első társa, Ferenc a japán daimiókkal tárgyal, Ignác a nagy átjárót tervezi a szarmata síkságon Ázsia felé, ugyanakkor készülődnek Délamerikába a későbbi redukciók színhelyére. Föltűnő ez, ha a középkor-vég megmerevedett egyházi életének zajlásaként tekintjük. Ugyanekkor az északi német városokban bérelt szobákban húzódik meg egy-két páter, képzeletbeli jövő nagy kollégiumok helyén, dühöngő magisztratus, fenyegető csöcselék közt, a makacsság megszállottságával tapadva a pár katolikus páriához, míg ki nem dobják őket a város kapuin. Természetesen visszatérnek a legkülönbözőbb ürügyekkel, vagy álruhákban, különös kedvvel keresve a veszedelmet és a vitatkozást. Mert akkor a vitatkozás volt a szellemi élet arénája. Fölkavarták a lelkekben a salakot, iszapot és port, ami a reneszánsz századokban és egyáltalán leülepedett Európára. Csináltak is hatalmas kavarodást Európa közéletében, amíg végre a barokk-szellembe sűrűsödött lázas tevékenységük.

Possevino útjai még a heroikus terjeszkedés, terepkészítés nagy korszakának függvényei. A naptárjavító Gergely pápa kormányozta az Egyház hajóját. Abból a tradicionális magasságból minden szakadás ellenére gyermekének tekintette az összes népeket és vezetőit. Az idejét multa középkori érintkezési módok helyett újabbakat keresett és talált a mantuai jezsuitában. Gyanakvó udvarokhoz, fölborzolt népekhez nem lehetett egyházfőket küldeni nagy kísérettel, megkötött programmal, akiket más udvarok leskelődő kémuszályai követnek. Most nem a tiarás pápa akar beszélni politikumokba merült királyokkal, hanem a közös atya szétzilált gyermekeivel. Ezt a célt jobban elérhette egyszerű magán-küldött bizalmas tolmácsolása által, aki emellett igénytelen útjai közben közvetlenebbül belelát fajok és országok lelkébe.

Először is a svéd udvarba küldte Possevinot, ahol a királyné egy protestáns tenger közepén őrzött egy ingatag trónt. A jezsuita nagyon is rendje céljához tartozónak látta ezt a tisztán emberi diplomációt, ahol nincs intrika és

politikai sakkhuzások. El is érte ez a magányos ember ott Északon, hogy a svéd király visszatért a katolikus hitre. Ugyancsak megszervezte a kevés katolikust.

Útjai hónapokon keresztül tartottak nemcsak az akkori kényszerű kerü-
lők miatt, de főleg mert útközben számtalan más missziót végzett városokban
és kis európai udvarokban. Rómában meghallgatták jelentéseit és azonnal
küldték vissza Svédországba. Most Keletnek tartott. Betért Vilnában a lengyel
királyhoz, Báthory Istvánhoz. Báthory, az összes akkori uralkodók közt a
legnagyobb szellem, rögtön megérezte Possevinóban a mély lelki embert,
a nagytávlatú európai, a hátsó gondolatok nélküli pap-diplomatát, akikben
akkor még igen szűkölködött Európa. Őszinte barátok lettek. Báthory nyíltan
fölfedezte előtte összes nagy terveit, amikhez segítségét kérte. És ezentul
Possevino a pápai megbízások mellett párhuzamosan dolgozott a lengyel
király érdekében. Stockholmban svéd hercegnőt igyekezett számára feleségül
megnyerni egy grandiózus északeurópai terv bevezetőjeként. Visszatérve,
a király megbízta őt, hogy a lengyelek és oroszok közti békétárgyalásokat
megkezdje. Sikerült is Possevino közvetítésével tíz évi békét kötni Novgorod-
ban. Onnan egyenesen Moszkvába ment, hogy a cárt közelebb hozza Rómához
és a nagy európai közösséghez főleg a törökkel szemben.

Majd Augsburgban találjuk, ahol a németrómai császárral és a birodalmi
gyűléssel tárgyal a nagy törökellenes koalíció megalakításáról. Innen Miksa
király udvarába megy, hogy Báthory és a bécsi kormányzat közti állandó
feszültséget megoldja követek és diplomaták állandó áskálódásai közt. Tár-
gyalásainak mélyen keresztény és átlátszóan tiszta ember vonásai miatt tud
olyan eredményeket elérni, amiket évtizedes követjárások nem tudtak meg-
közelíteni. A nemzetközi szálakat tovább szövi Velencében, ahol a Signoriával
tárgyal a nagy államszövetségről.

A pápa újra Lengyelországba küldi a fáradhatatlanul bolygó jezsuitát.
Magyarországon ment keresztül, ahol egyik helyen ünnepélyesen fogadták
(Kassa), másutt be sem engedték a városba, úgyhogy kocsija mellett fák alatt
mutatta be a szentmisét. Krakóból Erdélybe indult, hogy az erdélyi fejedelem-
nek átadja a pápai üdvözlő brevét és a pápa nevében megalapítsa a kolozsvári
kollégiumot. A pápa ezerkétszáz aranyat küldött e célra, a lengyel király
Possevino kérésére évi ezer arany fizetésére kötelezi magát. Közben Possevino
Bécsben és Pozsonyban is megfordul. A királyi részeken papokért könyörög
az elhagyott erdélyiek számára, de eredménytelenül. Hogy üres kézzel ne
menjen, magyar katekizmusokat, imakönyveket visz Erdélybe. Nagyon meg-
szerette Európa legtragikusabb sorsú népét. Az utasítások ellenére hosszabban
időzik a magyarok közt. Végigjárja az erdélyi részeket, főbb állomásai: Szat-
már, Somlyó, Gyulafehérvár, Nagyszeben, Kolozsvár és Nagyvárad. Nagy-
szebenben a protestáns lakosság ünnepélyesen, mozsárlövésekkel fogadja.
A protestáns lelkészek tisztelegnek előtte és szónokuk így köszönti: — Te,

ki a fejedelmek közt a békeség helyreállítására vagy hivatva, bár közöttünk is megszűntetnéd a vallási viszályokat!

Szent László városa, Nagyvárad előtt Ghiczy, a protestáns főkapitány megy elébe háromszáz lovassal. A négyezer nagyvárad katolikus papot kér tőle, mert így szétszóródnak. Possevino buzdítja őket, küldjenek a megalakult kolozsvári kollégiumba négy ifjút, akikből papot nevelnek. Nagyváradon megismerkedik a bihari alispánnal, a kálvinista Pázmány Miklóssal. Igen megkedveli annak «jólelkű fiát», Pétert, akinek édes mostohája az ősi Toldi család katolikus sarja. Az alispán kiveszi fiát a nagyvárad iskolából és elküldi kolozsvári kollegiumba, ahonnan megindul Magyarország legnagyobb primásának életpályája.

Possevino pedig járja tovább európai útjait fonogatva a békét nyugtalan fejedelmi udvarok közt. Vagdossa — sokszor eredménytelenül — a titkos diplomácia sok hidra-fejét. Északi útjában éri el Róma rendelete: — Hagyja el működése terét! Vonuljon be a braunsbergi rendházba! — A jezsuita szó nélkül engedelmeskedik. Annyi bolyongás után egy havas reggelen kopog a német kolostor kapuján és eltűnik a névtelenek között.

SZENT DOMONKOS

(1170—1221)

IRTA: GEORGES BERNANOS

Duval Genovéva Gizella,
a ligugéi zárda világi bencés
oblatája emlékének, ki húsz
éves korában halt el.

Mikor legelőször vizsgáljuk a szentek, különösen a rendalapítók életét, annyi és annyiféle választ kapunk kérdéseinkre, hogy szinte megzavarodunk. Zavarunk csak növekszik, mikor lépésről-lépésre követjük az eseményeket, mert az egymásutánból semmit, vagy csak nagyon keveset tanulhatunk. Ezeknek a nagy embereknek az életét sokkal nehezebben lehet osztályozni, mint a többiekét, mert páratlan szabadsággal ragyognak és tündökölnek.

Az első vizsgálódás mintha azt mutatná, hogy a lángész maga elégséges ahhoz, hogy ezeknek a kiváltságos lényeknek megadja a függetlenséget és szuverén eredetiséget. Azonban ép az ellenkezője igaz ennek. Sőt az is bizonyítható — és mily fényes példákkal — hogy a lángészben mindig van valami ellenséges önfejűség, ami valóságos principiuma a terméketlenségnek. Ha megvalósítja a sugalmazás és egyensúly azon csodáját, ami tökéletes művészi alkotás, leginkább, különösen ha az isteni szeretet közreműködése nélkül történik, csak szörnyűséges specializálás által történik, mely kimeríti a lélek összes erőit és azt embertelen önzésében a büszkeség martalékaul dobja. A zseniális ember annyira művén kívül áll, hogy az majd mindenkor legkegyetlenebb vádlójává lesz. Míg ellenben a szent egy az életével, teljesen benn áll életében.

Ezzel azonban a nehézség még nincs megoldva ; ha így gondolkozunk felette, ép ellenkezőleg, még megoldhatatlanabbnak látszik. Az emberi tapasztalat tanít meg arra, mikép hatolhatunk szándékaik mélyére annak az összehasonlítása által, — ami magában véve is már kegyetlen dolog — ami nyilvános és ami magán. Nincs állásfoglalás, bármily gonddal leplezzék is, mely ne hordozná magában saját ellentmondását, nincs az az összefüggő hazugság, melynek ne lennének rései, vagy amit legalább is ne lehetne más szempontból vizsgálni. Amint a chirurgus a halálból tanulja az életet, amint a biológus a szerves veszteségek elemzéséből igyekszik megismerni a változások és tevékenységek titkát, azonképen a moralista is tudja, hogy hamis és álnok egyéniség áll előtte, az a füstölgő hulla, mely minket ép oly sokszor rászéd, mint másokat, amíg a halál után a bíró első pillantására szét nem oszlik. A szent azonban előttünk is az, mint ami a bíró előtt lesz. Elbűvölt tekintetünk nem kibővített életet lát náluk (mint azt egyesek el akarnák velünk hitetni), melyet az öldöklés állandóan szűkebb keretek közé szorít, hanem a túlradó életet, mintegy születése pillanatában, magát az életet, mint valami újra megtalált forrást. Újramegtaláltat, mert elveszítettük. És amint ismét megtaláltuk azt,

újra elveszítjük. A nagy homoksivatagok mélyén a szegény nomád, kinek erőszakkal kell elragadnia a talajtól egy kis mocsaras vízeret maga és állatai számára, nehezen tudja elhinni, hogy a pusztaság állandó forrásokkal megáldott vidék, ahol ismét lesz ajkai és kezei számára hideg forrás, tájékozó és azúrral teli csobogás.

Az ember azt hiszi, hogy a Benedek, Domonkos, Ignácok közelebb állanak hozzánk, mint a Keresztes Szent Jánosok, Sienai Szent Katalinok, mert egyúttal törvényhozók és hódítók is. Mily téves ez a felfogás! A törekvő ember, ki módszert és eredeti recepteket vél itt találni, elveszíti idejét. Az élet-szentségnek nincsenek formulái, vagy mindenféle formulája van. Összegyűjti és felmagasztalja az összes tehetségeket, megvalósítja az ember legkiválóbb tehetségeinek horizontális központosítását. Ennek megismeréséhez csak azt kívánja tőlünk, hogy bizonyos mértékben résztvegyünk ritmusában és óriási lendületében. Kétségtelen, hogy sokkal könnyebben lehet leírni a közönséges szótár szavaival a prédikáló rend alapítását, mint Folignoi Szent Angela megvilágosításait. És mégis, ha módunkban lenne Isten alkotásaira egyetlen tiszta pillantást vetni, a prédikáló testvérek úgy tűnnek fel előttünk, mint Szent Domonkosnak a térben és időben megvalósított szeretete, mint látható imádsága.

Ez az oka annak, hogy a modern történelmi kritika módszerei nem tudtak minket megcsalni.

Azok az életek, melyeken a nagy emberi szenvedélyek uralkodnak, látszólagos rendetlenségünk ellenére is, bizonyos kezdetleges egységet mutatnak, minek következtében a legkiválóbbakat is a közönséges élet szintjére lehet helyezni. És ha lehet ezt a kifejezést használni, közös nevezőre lehet őket hozni. Semmi sem egyhangúbb, mint a szenvedély, amely oly nyomorúságosan ismétlődik. Caesar megismertet minket a főváros egy nagyravágó emberével, a gyarmati tisztviselő megnyitja előttünk Nero lelkét. A szenvedély mindent elvesz, amit neki átengednek és semmit sem ad vissza. Míg ellenben a szeretet mindent ad, de még többet kap vissza. Micsoda emberfeletti számadás tudná ezt a nagyszerű cserét helyesen elkönyvelni? Ha a történetíró ragaszkodik a szigorú pontossághoz, a szentek életéből nagyon kevés dologgal ismertethet meg minket. A régi legendák sokkal hosszabban beszélnek azokról, mert jelképekbe írják át a mélységes valóságokat. Annyira őszinték, hogy szinte szándékosan akarják tévútra vezetni logikánkat és tapasztalatunkat. Hogyan is lehetnének mások? Minden egyes szent élete olyan, mint valami csodás, paradicsomi őszintétség új virágzása és kiömlése abba a világba, melyet fáradttá tett az öröklött bűn és amelyik rabszolgája halottainak.

E szempontból különböz számunkra, hogy Szent Domonkos a Guzman-ok kiváló családjából származott és rokonságban volt Spanyolország régi királyaival. Elég, hogy tudjuk róla, hogy katonai vér csörgedezett ereiben és úgy képzeljük el, mint szőkefürtű, majdnem fakó kis gyermeket, ki nyugati gót őseinek, Ruodrichnak, Vilmosnak vagy Froilának kék szemét örökölte

és a szerény caernegai torony tetején, azon egyetlen derékszögű tornyon, melyet előde épített, a mór határ közelében, a Duero tengerbe siető halvány vizét szemléli. A láthatár szélén, messze a szürke rónán túl, melyet vörös mészkősziklák tarkítanak és amelyen rózsaszínű növények, rekettye- és levendulabokrok, izsóp és rozmaring tenyésznek és ahol apró fekete malacok legelésznek, emelkednek az égnek a Sierra Guadarrama árnyékos csúcsai. A csúcsok a rengetege mögött pedig ott fekszik Toledo, ahol a kasztíliai vezérek küzdenek a mórok ellen. A nyílt résen át egy-kettőre a folyó partjához érnének a fáradhatatlan kis lovak és a part hosszában ismét látni lehetne a fehér köpenyeket és aranyozott páncélingeket . . . Még nem olyan nagyon régen, az arab vásárokon egy dirhemért asszonyt lehetett venni és féldirhemért keresztény gyermeket ! Nincs oly szalmakunykó a vártorony tövében, melyben ne mesélnek azokat a véresen rémes és csodás történeteket, melyek ennek a szerencsétlenségben és szegénységben kialakult fajnak a jelleméhez tartoznak. A tetőtől talpig báránybőrbe öltözött pásztor, ki hatalmas állatként maga is emelkedik ki állatai közül, ezekkel táplálja álmait, amíg megvasalt pásztorbotját szorongatja kezében. Halkan beszélnek rokonaikról is, — atyjukról, fiukról, testvéreikről — kiket elraboltak a bátor pogány rablók és eladtak, mint az állatot és akiket lassankint halálra emészt a rabszolgaság rémes szenvedése a gyönyörű szép vidékek csodálatosan gazdag városaiban. Néha az asszonyok könnyezve hallgatják a híreket, melyeket onnan messziről hozott valami gyanus katalán, aki valószínűleg renegát, vagy valami zsidó. Reménytelen a visszaemlékezés mindarra, amit sohasem láthat többé viszont. A nyomorult félénken kiejti váltságának árát — mesébe illő szám, kétségbeejtő délibáb ! «A mór fogság volt Spanyolország egyik legnagyobb csapása, sokkal rémesebb volt, mint az éhség», írja P. Petitot. Ám, míg a durva parasztok és hozzájuk hasonló nemesaik bosszúról, legyőzött hadseregekről, levágott fejekről álmodoztak, valószínű, hogy a kis Domingónak a szívét, ki mindhaláláig megőrizte gyengéd természetét, ezen elbeszélések hatása alatt a szájalom érzése fogta el. Thierry d'Apolda mondja el húsz évvel később, hogy az osmai kanonok el akarta magát adni, hogy egy szegény asszony fiát kiváltsa. Talán gyermekkorának lelki mozgatójával találkozunk itten, amiről krónikásai alig emlékeznek meg. Ezen kedves ábrándjából azonban kegyetlenül ébresztették fel. Sok kasztíliai ifjú esett át abban az időben ezen a megpróbáltatáson, de ez őket csak érzéketlenné tette. Ő azonban ösztönszerűleg teljesen megnyitja szívét az isteni együttérzésnek — és ezzel kezdődik, minden valószínűség szerint, szeretetének hőskölteménye.

Domonkos anyja, boldog Johanna, régi nemesi családból származott és Aza urának a leánya volt. Utolsó és talán a legkedvesebb gyermeke volt a későbbi szent. Ha hitelt adhatunk a hagyománynak, álom adta tudtára fiának későbbi dicsőségét. Hétéves koráig magánál tartotta, majd nagybátyjához, a gumiel-d'izani espereshez vitte. (Gumiel d'Izan azonban csak négy mér-

földnyire volt Caleuregától.) Ismeretlenül élt itt és tanult szorgalmasan egész tizenöt éves koráig. Ekkor Palenciába küldték az iskolába, mely később a híres salamancai egyetemmé fejlődött ki. Ez az iskola attól kezdve híressé lett egész Spanyolországban, sőt az egész keresztény világban és szintén magával ragadta a tizenharmadik század hallatlan fejlődése.

A tiszteletreméltó karoling-programm alapján hat évet fordítottak a grammatika, poétika, logika, majd az algebra, csillagászat és zene tanulására. Ennek a tanulmánynak az elvégzésével Domonkos huszonegy éves volt, azonban tovább tanulta, illetve tanította a teológiát Palenciában, egész harmincéves koráig. Ekkor történt, hogy az osmai káptalan perjele, Diego, magához hívta. Ekkor a káptalan tagja lett és alperjelnek nevezték ki, mert Diego az osmai püspöki székre került. Domonkos ekkor harmincnégy éves volt.

Hányak haltak meg mint osmai perjelek, kik nem kevésbé voltak előkelő származásúak, tudósok és ékesszólók? Azonban anélkül, hogy valaki csak sejtette volna, sőt hogy maga is felismerte volna, a nagy mű már megfogamzott és ujjongott szívében. Ez a fiatal, szőkehajú, szépkezü, erős és kedves hangú kanonok az Ucero partjára jár olvasni és azzal a gyengéd udvariassággal viszonzza a köszöntéseket, amiért annyira szerették fiai, már mint a hitszónokok rendje, amelyet azonban nem elvont számítás, hanem az élet kiáradó telje alakított ki. Minden friss, minden tiszta, minden új, minden fölfelé törekszik itt, akár csak hajnalhasadáskor. Ez a hitszónokok rendje, ez a tudomány mohósága, ez továbbá a Krisztusban való megújulás vágya. Ez a prédikátorok rendje, ez az a szent türelmetlenség, mely arra kényszeríti Domonkost, hogy kis cellájában, a feszület lábainál, ordítson, mint az oroszán — *a gemitu cordis sui rugitus solebat emittere*. Ez a hitszónokrend, az apostol kiáltása, ki az éhség idején eladja, mi legkedvesebb neki, könyveit : «Hogyan tudtok tanulni a holt bőrökről, mikor testvéreitek éhen halnak !» Ez végül a prédikátorok rendje, az ismeretlen alperjel nagy nyugatalansága, ki a szerzetesi élet legnagyobb virágzása idején sehol sem talált megfelelő szabályt. Annyira hasonlít a többi emberhez — Isten és az angyalok előtt azonban új, külön teremtet, egyedüli !

Szegény, egyedül van, az ideje kimért : tizenhat év, kétszáz négy hónap. Sőt, mintha nem is lenne terve, útját sohasem ismeri. Azonban amiye van, jobb mint a terv : a teljes elszakadás a világtól, a belső szabadság, mely magához vonzza a Lelket a magasból, mint valami elbűvölt madarat. Ekkor nyeri az első jelet, igaz, hogy ez még homályos. Kasztília királya Diego de Azevedot és Domonkost Dániába küldi, hogy fiának házasságát egy ottani hercegnővel előkészítsék.

Hogy ezen utazás végén a két követ a kis hercegnő haláláról értesült, nem nagy fontosságú a mi számunkra. A kissé különös kalandnak azonban már más értelme van. Domonkos még osmai alperjel és mégis már minden

összekötő kapcsolata megszűnt otthonával. Sok országon ment keresztül, látta az Egyháznak nagy nyomorúságát, látott zárdájukba zárkózott szerzeteseket, gyenge és gyanus püspököket, kiket a pörösködések és zaklatások tönkre tettek, a legszégyenletesebb tudatlanságban élő papságot oly nép között, melyet az anyagi haladás és az életviszonyok javulása kifinomított, elhagyott plébániákat, melyeket törvényes pásztoraik fizetett káplánokra bízta. Látta, hogy az Isten igéjének hirdetése semmivé lett és a *Hiszekegy* és *Miatyánk* elmondására szorítkozott, vagy pedig tudás nélküli világiak sajátították ki maguk számára. Vagy vásári szónokok. A pápaság tehetetlen volt, lesüllyedt, elárulták, arra kényszerült, hogy utolsó csapatát, a ciszterciták végső tartalékát vesse a harcba és ebben a rettenetes zavarban mint a farkasok a kifosztott városban, idegen tanok apostolai jöttek Keletről, kik az ördögöt Isten egyenlő vetélytársává tették . . . Az öreg püspök távol székes-egyházától, a hosszú egyhangú úton nem tudja elhinni, hogy a világ ennyire gonosz.

A híres érchang azonban, melyet még nem ismernek, már belekiáltja haragját és reményét a pusztába. Majd a fiatal és az öreg, a szomorúság hatása alatt, hirtelen arra a szép, megható elhatározásra jutnak, mely annyira hasonlít gyermekkoruk álmaihoz! Megállás nélkül Rómába mennek, Szent Péter lábaihoz borulnak és alázattal kérnek engedélyt arra, hogy a kunoknak az evangéliumot hirdethessék. Kik ezek a kunok? A legtávolibb kis tenger, a Fekete tenger mellékének pogány nomádjai ezek, kikről Dániában hallottak. Oly vérengzők és gonoszak, hogy hamarosan meggyilkolták volna őket, kik Isten szegény szolgálói voltak.

III. Ince, írja P. Petitot, kis ember volt, csúcsos sapkát hordott, néha határozottan és röviden beszélt. Diegót visszaküldte egyházmegyéjébe.

Minden kiválasztott ember életében, legalább egyszer, azt hiszi, hogy lecsúszott a magasból és a mélységbe zuhant. Az az illúzió, hogy semmink sincs, a teljes nincstelenségnek az érzete, annak az isteni jele, hogy ép ellenkezőleg, minden most kezdődik. Valószínű, hogy az öreg püspök, ki egyébként nemsokára meghalt és fiatal társa hazatértükben szintén érezték ezt a keserűséget. A Loire, majd pedig a Rhône völgyében haladtak, keresztül mentek Lyonon, Avignonon és Nimesen. Mindenütt árulás töltötte be a levegőt. Nagy és kis urak az egyházi javak megszerzése után vágyakoztak, hitszegő püspökök, váraikba bezárt szerzetesek. A köznép ma még csak gúnyos, holnap már kegyetlen. Gyanus tekintetek, tolvaj kezek, a városok terein olyan a nyüzsgés, mint a méhkasban, s mikor valaki elmegy mellettük, hirtelen elhallgatnak . . . A kis karaván lassan vonult a kitörőfélben levő viharon keresztül. Mily hangosan nevetettek a leányok, mikor ezek átvonultak! Nappal — mert az éjjel nagyon sötét és lármás volt — néha egy-egy állig felfegyverzett gazdag pap titkos kíséretével találkoztak, akárcsak az ellenség földjén. Az utakon pedig gyakran lehetett látni egy-egy tökéletes

kathart,¹ mezítláb, födetlen fővel, melyen még ott voltak az utolsó zápor nyomai, amint pizskosan és szigorú tekintettel haladt durva ruhájában. Az anyák pedig térdénállva vitték hozzá kis gyermekeiket... Így jutottak el a Montpellier melletti Castelnauba.

A városnál nagy néptömeggel, sok öszvérrel és lóval találkoztak: a hatalmas cisztercita apátnak, Arnauld Amalricnak és a két pápai követnek, Chateaufortnak és Raoul de Fontfroide-nak a kísérete volt ez; tisztelettel fogadták őket. A követek keserűen sírángoztak a papság romlottsága és a simonia felett, a főpapok nagyravágása, a narbonnei püspök méltatlansága, a toulousei grófnak és nemességének a hitehagyottakkal és lázítókkal szemben tanúsított hallatlan részrehajlása miatt. Amalric-kal azon a véleményen voltak, hogy a lázadás hamarosan általános lesz és hogy vérbe kell azt fojtani... Majd udvariasan kikérték a két idegen véleményét. Mekkora dobbanhatott a két barát szíve erre a felszólításra. Egyöntetűleg kijelentették, hogy rögtön el kell bocsátani a lovászokat, lovakat és öszvéreket, le kell vetni a gazdag ruhákat, gyalog kell járniuk az utakon és Isten kegyelmére hagyatkozva, koldulással kell megszerezni a mindennapi kenyerüket.

Diego de Azavedo, Domonkos és a pápai követek úgy határoztak, hogy ilyen módon mennek tovább Béziersbe. A középkornak sok botrányos bűne volt, de sohasem volt közönséges.

Ebben a merész javaslatban nemcsak azt kell megbámulnunk, hogy nagylelkű, hanem hogy egyúttal teljesen helyénvaló is volt. Mikor a világ megmenekszik a középszerű eszmék zsarnoksága alól, a merész gondolatok zsákmánya lesz, melyek örültekké lesznek, mert semmi sem ritkább, mint az igazán gyakorlati elme, amiben Szent Tamás a spekulatív elme terjeszkedését látja. Szent Domonkos azonban tudtán kívül azon nagy pápák gondolatához szegődik, kik e század első felében hitszónokokat és koldusokat küldtek a zavargó tömegekhez. A zárdák azok maradtak, amik már a hűbéri anarchia idején is voltak: menedékhelyek és erődök. Azokhoz a nehéz fegyvezetű katonákhoz lehet őket hasonlítani, kiket a könnyű angol gyalogság a távolból elpusztított, anélkül, hogy magához közel engedte volna őket. Hogy ez a forradalom keresztülvihető lehessen, azaz, hogy elnyerje Róma hozzájárulását, előbb Szent Ferencnek és Szent Domonkosnak kellett magát feláldoznia. Csak így bizonyíthatták be ennek lehetőségét. Mert ily feladatot szánt Isten szentjeinek.

Ezután talán már mégis feltehetjük, hogy Szent Domonkos valamely tervet valósít meg. Az igazságot azonban még nem közelíti meg ez a kényelmes feltevés! Ha a történelmet az életszentség irányítja, a történelem ismétlés nélküli egymásutánokból fog állani, ahol minden egyes momentum eredeti. A mű még nem kész, de a szeretetben már megvan a hajlandóság. A Szent-

¹ Eretnék szekta.

Lélek által éltetett lény ettől fogva igazi tökéletességéhez közeledik. Semmi sem tartja többé vissza és az akadály, mely már előre megdőlt előtte, ezután csak vezető jel marad. A nagy emberek akarátában mindig van valami merevség. A szenteké ellenkezőleg szabad, tanulékony és tiszta! Mit lehet annak komolyan ellene vetni, micsoda csapdát lehet készíteni annak, ki minden pillanatban kész mindent oda adni?

Valóban mindent oda ad. Első mozdulatával előre veti magát. Ezek a fenséges reménykedők mindig úgy harcolnak, mint a kétségbeesettek. István hűbérúr erős vára, Lervianban, a hitehagyott katharok barlangja volt, akik között ott volt Thierry, a nevers-i székesegyház káptalanjának egykori dékánja. A kis csapat feléje tart. Ne gondoljuk azonban, hogy ezek a neomani-cheusok buták voltak: egyeseknek közülök hallatlan jártassága volt a szent könyvekben és kitűnően fel tudták azt használni, furfangosan összekötve ügyüket egyrészt az erkölcstelen és lezüllött papok ellen támadt lelkiismereti felzúdulással, másrészt pedig azzal a demokratikus mozgalommal, mely oly erős volt abban a korszakban, mint történelmünk egyetlen más pillanatá-ban sem.

Eretnekségek kitörése egyébként mindig nagyon is titokzatos jelenség. Mikor valami bűn eléggé megéri az egyházban, az eretnecség magától sar-jadzik és csakhamar kihajtanak torz ágai. Gyökere a misztikus testben van, magának az életnek az eltévedése, elfajulása. A katharok eretnecsége a pap-ság romlottságából és tudatlanságából nőtt ki, míg a valdeseké fősvénységük-ből és erkölcstelenségükéből. *«A püspökök, jelenti ki ünnepélyesen a lateráni zsinat, gyengeségük következtében, nem is említve tudatlanságukat, amely a leg-határozottabban elítélendő és tűrhetetlen, nem elégségesek Isten ígéjének a hirde-tésére.»* Ha Szent Domonkossal nem érezte volna meg ezt előre szeretete, a tapasztalás tanította meg rá azon nehéz viták közben, melyeket hónapokon keresztül folytatott Lervianban, Béziersben, Carcassoneban, Toulouseban, Verfeuilben, Montréalban.

A dialektika törvényei egyúttal a cselekvéséi is. Az igazi dialektikus megveti az apró kis tévedéseket és mindjárt az ellenfél okoskodásának a köz-pontját támadja meg. Ezt látjuk Domonkosnál is, ki mint hadvezér, az érintkezést keresi, de nem azért, hogy kipróbálja az ellenséget, hanem hogy legyőzze. Mindenesetre találkozott a katharok között képmutatókkal is, akiket le kellett lepleznie, nagyravágókkal, kiket meg kellett aláznia, tudatlanok-kal, kiket meg kellett szégyenítenie. Szinte látom, mennyire megvetette a könnyű győzelmeket, amelyekre bizonyára nem is gondolt. De mivel a töké-letesek közül a legjobbak Fanjeauxban laktak, fanatikus hívők a nép köze-pette, oda sietett és zárkózott el közéjük, ami által életét nagy veszedelem-nek tette ki. De alig vezetett vissza Istenhez hét köznemes asszonyt, már is házat alapít velük Prouilleban. Ez volt az első és szerény kis hódítása.

Majdnem ugyanabban az időben történt, hogy III. Ince pápa a francia

királyt, Burgund herceget és Champagne grófját a kereszténység segítségére hívta az eretnekek ellen. Tizennyolc hónappal később elesett Béziers, majd Carcassone. Tíz éven keresztül ide-oda hömpölyög az ár ezen a szerencsétlen vidéken. Mikor a háború megszűnt, Prouille még mindig állt és Domonkos Foulques püspökkel egyetértésben nyugodtan berendezkedhetett Toulouseban. Mindazonáltal tíz évi szakadatlan prédikálás után a szentnek csak hat társa akadt. Nem egy ember veszítette volna el erre a sovány eredményre bizodalmát, vagy legalább is sietett volna pótolni az elveszett időt. Domonkos azonban kis csapatát egész nyugodtan elküldte Stavensby mesterhez, ki magában Toulouseban tanította az apologetikát és teológiát. Ekkora hidegvér gondolkodóba ejti az embert.

A «toulousei apostoli hithirdetők» intézménye 1215-ben keletkezett. Domonkos ekkor negyvenöt éves volt és hat évvel később meghalt.

A nagy emberek sorsát is a rendes törvény irányítja: mintha szerencsájuknak is meglenne az ifjúsága, férfi-, öreg- és aggkora. Marengónál minden rendben megy; Waterlónál mindennek vége van. A szentek életének azonban más ritmusa van. Kezdeté lassú és sokszor unalmas; ellenmondások jönnek kívülről és talán belülről is. Majd, mikor a mű megtalálta csodás egyensúlyát, mintha elszakadna a földtől és repül.

Szent Domonkos összes életrajzírói ezen utolsó hat évnek szentelik munkájuknak több mint a felét. Ez a túlzás azt a veszélyt rejtí magában, hogy az olvasó érzéketlen lesz az ily nagy lendülettel szemben. III. Ince pápának a levele, melyben közvetlen védelme alá veszi a prouillei zárdát, 1215 október 8-án kelt. Domonkos és Foulques püspök ekkor Rómában voltak. 1216 januárjában ismét Narbonneban, majd Prouilleban találjuk a szentet. Toulouseban társaiból rendház alakult. A regula első terve elkészült, melyen már érezhető a legmerészebb újítás: a kézimunkát megszünteti, minek következménye a földbirtokról való lemondás. Ugyanazon év augusztus 28-án a hitszónokrend feje birtokába veszi a szent-románi priorátust, amely a rendnek első rendes zárdája. Decemberben ismét Rómába megy, ahol Ince utódától, III. Honoriustól elnyeri az ünnepélyes jóváhagyást. 1217 januárjától kezdve ismét Languedocban van és minden tanács ellenére hallatlan merészséggel, mikor az egész tartományban a lázadás moraja tombol, szétküldi testvéreit — hetet Párizsba, négyet Madridba, ő pedig visszatér Rómába egyetlenegy társával. Mindezt azért, hogy ott hamarosan megalapíthassa Szent Sixtus zárdáját. Már harminc társat gyűjtött maga köré, de hű maradván meglepő alapelvéhez, hogy *«a gabona elrothad, ha összehalmozza, de gyümölcsöt terem, ha elvetik»*, csapatának egy részét Bolognába küldi, melynek egyeteme vetélkedett a párizsival. Majd Franciaországba siet, hol hírül veszi Simon de Montfort szerencsétlen halálát és a keresztes hadjárat pusztulását. A prouillei és toulousei alapítások veszélyben vannak: nagyon jó alkalom ez tehát, hogy a megcsökkent állományból elvegyen két testvért, mivel pedig Lyon

volt a valdesek eretnekségének központja, Lyonba küldi őket. Neki azonban nincs ideje arra, hogy kövesse társait, mert már Spanyolországban van, ahol Segoviában a Santa-Cruz zárdát alapítja, majd ismét átkel a Pyrenaeusokon, megállapodik Prouilleban, de csak annyi időre, hogy átadhassa kedves nővérei mindegyikének azt az ébenfa evőeszközt, amit tarisznijában hozott magával számukra. Innét Párizsba siet, útközben magához vevén Bertrand de Garrigue testvért. Harminc szerzetest talál ottan. Ez elég volt ahhoz, hogy egymásután megalapítsa a reimsi, metzi, orleansi, poitiersi, limogesi házakat. Öt hét múlva ismét vissza megy Itáliába, ahova hamarosan meg is érkezik. Természetesen mindig gyalog jár. De sietve el akarja végezni dolgát. Azonban így is lassúsággal vádolja magát, mert ime már szakált növesztett és előkészületeket tesz, hogy végre, annyi késedelmeskedés után, felkereshesse a kunok legendás országát. Kétségtelenül azért, hogy jóvátegye lustaságát és elnyerje bűneinek a bocsánatát.

1219 szeptemberében Bolognában van, ahol Reginald fiának prédikálása, amint a krónikás mondja, úgy hatott, mint a villám. A Szent Miklós zárda teljes virágzásban van: csodákat várnak a mester legkedveltebb tanítványától. Elég ok volt ez arra, hogy Párizsba küldje: *«Igazán csodálatra méltó, írja boldog szászországi Jordán, hogy Isten szolgája ekkora bizalommal szórta szét tanítványait!»* A gyújtó apostol majdnem mindenütt ellenfeleket talált a dékánokban, kancellárokbán, főesperesekben és püspökökben, de mellette volt a pápa. Megreformálja a római szerzetesnőket, néhány leányával, kiket sietve hívott oda. Prouilleból megalapítja a Szent Sixtus zárdát. A pápai levelek és bullák egymást érik, megtörnek előtte minden ellenállást Párizsban, Prouilleban, Toulouseban, Madridban és magában Rómában is. 1220 februárjában a krakói püspök négy papját magával vitte Rómába. Domonkos négy hitszónokot farag belőlük és két hónappal később Lengyelország meghódítására küldi őket. Messze keletre mennek, a Kárpátokon túl, közel a kunoklakta vidék határaihoz. A boldog atya arra számít, hogy nemsokára találkozik velük! Előbb azonban meg akarja tartani a rend első általános káptalanját... Már csak tizenegy hónap van hátra életéből.

Lelki szemeivel áttekintheti szétszórt zárdáit, melyek már hatalmasok és maholnap vetélytársai lesznek a legrégibb és leggazdagabb apátságoknak. Ezeknek perjelei közül többen a legelőkelőbb családokból származtak, a világ legkiválóbb egyetemein nyerték kiképzésüket. Kiváló szónokok, oly biztos teológusok voltak ezek, hogy a kényszerítő körülmények és alapítójuk példája következtében nemcsak mindenütt beszéltek az eretnekség ellen, hanem felkeresték annak az előmozdítóit, meggyőzték őket és átadták a világi hatalomnak, (olyannyira, hogy a terrorista sansculotok kedves gyermekei ugyanazon megtisztelő gyűléssel emlékeztek meg a hitszónokrendüekről, mint az inkvizícióról.) Százszám kapták a kegyes hagyományokat és adományokat. Mekkora lesz ezentúl az új rendnek a hatalma? ... Ez volt az a pillanat, melyet Domonkos

arra választott ki, hogy elhagyja az eddig szerzett javakat, birtokokat és tizedeket, hogy elfogadtassa első általános káptalanjával a második ünnepélyes szövetséget, de most már egyszer s mindenkorra, a szent Szegénységgel. Ünnepélyesen és jelképesen széttepi a káptalanra összegyűlt atyák előtt az adományozó leveleket. Mivel pedig ezek a szegény emberek, kik nagyon messziről jöttek sok fáradság és nélkülözés között, az emberi gyengeség következtében engedhetnének a kísértésnek hazatértükben, megköveteli, hogy világos szavakkal vegyék bele a szabályokba, hogy nem szabad lovon járniok és pénzt elfogadniok. Majd árverésen eladatja a lovakat és öszvéreket.

1221 májusában örökre elhagyja Rómát. Két alkalommal döntötte ágyba váratlanul a láz, anélkül, hogy el tudta volna ragadni tőle utolsó titkát, az alázatos halált, melyet Isten készített elő benne. Az alázatosság oly kedvesen ragyog lelkében, akárcsak a kis lámpácska a szentélyben a reggel beköszöntése előtt. Miután Hugolinus bíborossal, barátjával, Velencében nagyon fontos ügyet tanácskozott meg, fáradhatatlan szárnyainak utolsó rebbenésével visszamegy a bolognai zárdába. Haldokolva érkezik oda.

A mi haldoklásunk a lelkiismeretfurdalás jelét viseli magán: vádol a multért, széttepi kapcsait és megelőzvéen a csálhatatlan ítéletet, nyíltan hirdeti szégyenünket. Bár fedné be csak egy pillanatra is a takaró a megalázott, kifosztott testet, melyen egyedül csak a kenetek ragyognak! A szent teste azonban mintegy a fény és a kedvesség áradatába veti magát haldoklásában.

Nagy zsákot terítenek a földre és arra fekszik.

Ezt az embert akarják egyes erőszakos ellenségei hóhérnak, fanatikus barátai pedig olyan lelki rendőrtisztfélének megtenni. Ha látja őket ebben az órában azzal a szemével, mely már a jövőbe néz, bizonyára felemeli finom kezeit és szétoszlatja őket, mint a füstöt! Ő, ki előtt minden megnyílik, nem érti egyáltalán gyűlöletüket, mert gyűlöletük valóban semmi. A tudományra hivatkoznak vele szemben, pedig jobban szerette azt, mint bármelyikük. A világosságra, pedig ő érzi, hogy az belőle árad ki. Egyetlen kételye, ha ugyan van kétely számára hely az ily világos lélekben, inkább az lenne, hogy talán túlságosan szerette és túl sokat szolgált az első szellemi renaissanceot. És pedig oly annyira, hogy látszólag feláldozta a tanulásnak még azt a karimát is, melyet szerzetesei örvendetes gyorsassággal mondanak el, ami annyira különbözik a bencés hagyományoktól. Kora megrémült az elveszett fényforrástól, mely hirtelen előkerült a régi világ romjai alól, és egyetértésben két csodálatraméltó pápával, felemelte a századot és remegve tartotta fenn abban a fénycsóvában, melyet nagy fia, Szent Tamás végleg a kereszt felé irányított. A haldokló körül, ki keserű könnyhullatások között válik meg misztikus vérétől és egészen isteni szeretetétől, mint a méhkas zümmög a rendi barátok sokszázfőnyi kara, kik holnap már ezren lesznek, öt rendtartománnyal: Franciaországban, Spanyolországban, Lombardiában, Rómában, a Provenceban és ötven zárdával. A nyugati kereszténység megmenekült nemcsak azon

sötét fanatikusoktól, kik barbár buzgóságukkal a házassággal együtt magát az életet is kárhoztatták, hanem az izlamtól, a görög egyházszakadástól és II. Frigyes őrzöngésétől is. Igen, ez a zsákon fekvő ember egyike a történelem legnagyobb alakjainak és mégis meghal, amint meggyőzte az életet és ugyanazon lendületes visszapillantás nélküli, gyermeki tekintettel néz a halál szemébe, mint egykor nagy céljai elé. Nagy, szabályos léptekkel, koldustarisznyájával a hátán, üres zsebekkel járt sok-sok birodalmat és most, amikor a földön fekszik, elhagyta tarisznóját, de megtartotta nagy cipőit. Ha Isten feltámasztja, ismét rendelkezésére áll. Semmit sem hagy hátra. Testvérei elégetik, vagy szétszórják leveleit, jegyzetekkel ellátott könyveit, vándorbotját, habitusát, azt a vasláncot, mellyel minden éjjel ostorozta magát, aminek a csörgése elhallatszott a legtávolabbi celláig is, ahol megrémítette a hallgató testvéreket. Ezután azon véresen köpenyébe takarózott és valamely padra, vagy asztalra feküdt . . . Ez alkalommal örökre elterült. Sem roppant munkája vagy mortifikációinak emléke, sem a prédikálás, sem a csodák nem terelik egy pillanatra sem más irányba a szívét. Csak attól fél, hogy halála után fiai kényelmesebb életet fognak élni és amikor arról értesül, hogy szerzetesei megnagyobbítják a zárdákat és kibővítik a cellákat, könnyeket hullat, majd rettenetes átkokat szór, Isten büntetését hívja mindazokra, kik a földi javak birtoklását behozzák rendjébe.

Felviszik egy dombra, ahol a levegő tiszta, de attól fél, hogy testét máshova viszik. *«Ne adja Isten, hogy máshol legyek eltemetve, mint lábaitok alatt!»* Gyékényen hurcolják vissza egész a Szent Miklós zárdáig. A földre fektetik, közben egészen elborítja az izzadtság. Hispániai István törli le róla a verítéket egy darab ronggyal. Cremonai Ventura meghallgatja általános gyónását. A gyenge kihagyó lehellet, amit a gyóntató testvér az arcán érez, ugyanabból a kebelből fakad, mint az a hatalmas hang, mely egykor felverte Rómát, mely az éj csendjében annyiszor hívta Istent, felhőrdülő kiáltással ordítván a hitetlenekért, az eretnekekért, a zsidókért és amely az általános szeretet csodálatraméltó deliriumában még Istent is kényszeríteni akarta, imádkozván az elkárhozottakért: *ad in inferno damnatos extendat caritatem suam.*

Fordította: Michel Károly.

VÁRNAK, HOGY SEGITS!

IRTA: KOCSIS LÁSZLÓ

Ne korhold őket, nem ők a rosszak, te vagy
A rossz, a megcsömörlött telt edény, megfagy,
Ki rád néz, borzong s mint a tüskés borz, tüskét
Szur feléd, mutatva lelke sebét, üszkét.
Neked volt, nekik nem volt malasztjuk. Malaszt,
Égi szárny őket nem hivogatta. Haraszt
S halál ijesztő lábnyomán döngött, zörgött
Mulandóságok szekere s rajt az ördög
Mint kellemes víg kocsis vagy sofőr nyargalt
S az ördög-kórus énekelt hozzá kardalt.
Szegények ők, urak, nagy dámák, prolik,
Életük malmán lyukas vékába folyik
Gyenge gabnájuk. Lásd be, ők a szegények,
Hallok fényében, kunyhóban, szennyben égnek,
Ők a száműzött kedvesek, kik az Isten
Kezét keresik, kezük fekete vízben
Csapkod part felé, talán ép te vagy a part,
Te vagy mentőöv. Meneküljenek : akard !
Csak ne így, gyáván, szenvtelen szívvel nézzed,
Hogy vonulnak a pusztulás felé vésznek,
Örök kudarcnak csuf sivatagján. Ne ints
Feléjük büntetést. Reád várnak. Segíts !

A MAI NÉMET KATOLIKUS IRODALOM

Minden kisebbség fokozott munkára szorít. Egyedül vannak, kevesen és idegenek között: keresik tehát önmagukkal a kapcsolatot. Minden kisebbség élete — szellemi élete első-sorban — élet-halálharc a többség akaratlan vagy akart elnyomása ellen. Egyéni értékeit félti ebek harmincadjára kerülni, fél a többség egységesítő vágyától: összébbszorul, igyekszik tartani azt, ami az övé. Hatalmas erő van tehát benne és minél erősebb az ellenhatás, annál bővebb, gazdagabb a munka. Nem engedheti meg egy öncélú művészet, öncélú szellemi élet fényűzését: fölszabadítja cselekvő erőit és kiharcolja azt, amihez joga van és amit kiharcolni kötelessége is.

A katolicizmus szellemi élete a legérdekesebb példa erre. Erőit, lehetőségeit első-sorban ott fejleszti ki, ahol kisebbségben van. Ott veszi észre leghamarabb igazi feladatait, ott lát először alkotó munkának, ott kényszerül cselekvő katolikusnak lenni. Katolikusnak lenni, maga is nagy feladat, de ezen belül dolgozni, világfelfogásából értékeket hozni elő, megszólaltatni: kötelesség. Sehol sem olyan öntudatos a katolicizmus, mint ott, ahol kisebbségben van. Katolikusnak lenni mindig ellenzéki magatartás. Ellenzéke a világ földibb törekvéseinek, ellenzéke a sekélyes, homokfutó közvéleménynek. Elsősorban pedig azért, mert teljességet és egész megoldásokat követel s a nagy egységet, döntő, lényeg-erők összjátékát kívánja. Katolikus kisebbségnek lenni pedig még fokozottabb ellenzék. Itt nem babra megy a játék, létkérdésekről van szó. Elkerülhetetlen és elodázhatatlan a cselekvés. Belátják annak szükségét, hogy a katolicizmus minden téren teremtsen meg a maga fogható, fölmutatható értékeit. Hogy a többség hátrább van, mint a kisebbség, az magyarázható a kisebbségi élénkebb életösztönrel, de nem menthető a többségi öntudattal: «természetesen katolikus» a megnyilvánulásunk. Harcos katolicizmus lehet az egyedüli katolikus program itt is, ott is, középút nincs. A kisebbségben élő katolicizmus hamarabb kezdte meg a cselekvő katolikus és modern katolikus munkát. Visszahajtott ág: kivirágzott, kisarjadt, nekilombosodott leszorítva, megszegve is.

Németország katolikusai a nagy germán protestáns többségben állandó, veszélyes kisebbséget jelentenek. Életük, lehetőségeik sohasem volt biztató és könnyű. «Elnyomás» alatt éltek Bismarck ideje óta. Hitéletük nem volt korlátozva, katolikusok lehettek ha akartak, de kisebbségüket állandóan érezhették. A porosz imperializmusnak útjában volt a katolikus demokrácia, mely olyan jellemzően alakította ki Délnémetország egész képét és olyan éles két részre választotta a német földgömböt. Délnémetország és a csatlakozó Nyugatnémetország szemben állt az óriás számbeli fölényű protestáns nemzettel. Önálló szellemi életet nem élhetett, de nem tudott igazán beilleszkedni a porosz és északi fegyelmi kormányzatba sem. Észak és dél ellentéte éleledett a táji torzszalkodások köszörűkövén. Katolicizmusuk állítólagos idegen némentségét éreztetik velük és éppen azokkal, akik ott álltak a nemzeti föléledés bajor bölcsőjénél, bajor Münchenben és katolikus Münchenben. De akik az első percekben félreálltak, ellenzékbe vonultak, amikor a hitlerizmus azok felé az árnyak felé közeledett, amiket akkoriban csak egy aggasztó sejtés vetett mozgalmuk mögé.

* * *

A mai német irodalom tehát nem valami biztató külső körülmények közt indult meg. Profétákra és szervezőkre volt szüksége, hogy folytassa újra azt az útját, mely a romantika idején nyílt meg előtte. A századvégi fellendülésben kétségkívül megint egy irodalmi irány sietett a segítségére: az új-romantika, mely a szigorú materialista-szocialista korlátozottságot fölvaltotta. Új-romantika, — lenyomott szenvedélyek szabadulnak föl benne, újra nagy indulataiban látják az életet, kiemelkednek az «egyszerűség» riasztó világnézeti sivárságából. A kézzelfogható helyett észreveszik ismét a megfoghatatlant, megmagyarázhatatlant. Gerhart *Hauptmann*, fiatal éveiben a szocialista és materialista tételesség drámaírója, hirtelen beveti magát a fölszabadult érzésekbe. A «Napfelkelte előtt»-ből ugrik az «És Pippa táncol» jelképes világába. A «szürke hétköznap» és az eszmények jelképes mesevilága nemcsak nála, hanem a kor java német íróinál is ilyen hirtelen váltja föl egymást. Ez az irodalmi légkör, ez a más izlésre átvezetett közönség volt nagy segítségére a katolikus irodalom megújulásának. A katolicizmus a korlátlan, láthatártágító szabadság világa, mondhatjuk Chestertonnal, és éppen ebben sietett segítségére az új-romantika. Fölszabadultak a mélyebb lelki élet kérdései, melyen a realizmus világa sárkányként örködött. Újra «irodalombeli» lett a metafizika, a vallásos kérdések feszegetése. Éppen a nem-katolikusok kerültek át elsőnek erre az oldalra és végzetesen nem-keresztények is új krisztusokat lopnak be a sziléziai hegyek közé. Mindez azonban már a katolikus irodalom témaköre és nem lehet csodálni, ha lökést kap a katolikus irodalmi élet is.

Az első fecske Karl *Muth* röpirata, akinek nyomában ott jönnek már a többiek. «Steht die katholische Belletristik auf der Höhe der Zeit?» — kérdezi már röpirata címében s végig azt kutatja, hogy időszerű-e a katolikus irodalom. Munkája még elkeseredett vita-irat, toborzó-irat, sirató-ének. Katolikus irodalom, melyet nyugodtan állíthatna a misztika, jezsuita-barokk és a régi romantika katolikus teljesítménye mögé: nincs. Kevés hitbuzgalmi tevékenykedés, írók valóban katolikus mondanivalók nélkül, akiket éppen csak a hiányokat pótló jóakarát kiálthat ki azoknak (Ganghofer, Rosegger, Freytag): ez minden. És ők is elsősorban osztrákok. *Muth* nem elégszik meg ezzel az irattal, továbbmegy: az írók szervezéséhez lát és a közönséget toborozza. «Die literarische Aufgabe der deutschen Katholiken» — írja új könyve címéül. A német katolicizmus tetteit kéri számon és feladatait jelöli ki. Időszerű egyéniség ő, időszerű igényei vannak: elég időtlen a katolicizmus ahhoz, hogy az idő, az időszerűség szolgáltatába is állhasson. Egyszerű megoldás ez: akkor érhet el valóban valamit, ha igényeivel a kor igényeihez töri magát. Nem jelent megalkuvást ez, távolról sem: mindössze a változó időben a katolicizmus örök igényeit tartja számon. Ekkoriban már nagy közönség — írókból, papokból, hívőkből — tömörült *Muth* és a «Hochland» körül. Ez a folyóirat életre hívta és papírra rögzítette mindazt, amit kiadója és lelke hirdetett, követelt.

Állandó kapcsolatban állt ettől kezdve a külföld eszmeáramlataival, műveltségi mozgalmaival s amikor közvetítette őket, a világ-katolicizmus szoros övét vonta meg a német katolikusok körül. A kezdeti harc a Hochland céljai körül lecsendesedett. Megvalósult, amit *Muth* akart: — a vallásos élményből újra született a költészet. Bekerült az irodalom vérkeringésébe és hatott ott is, ahol nem is várhatták.

Muth az irodalmat készítette elő a katolikus megújulás számára, Carl *Sonnenschein* pedig a közönséget. Az Egyház szociális programját valósította meg és kitűnő szervező tehetségével mintegy a német Akció-Catholika alapjait rakta le. *Sonnenschein* inkább a német katolikus hitéletben állt kétlábbal, mint az irodalomban, de íróként is ösztönzött, alkotott. Berlin apostola írókat gyűjtött maga köré, irodalmi összejöveteleket tartott, amelyeken sokan feltűntek már a későbbiek közül is, így a proletár költő, kalapácsok és kazánok énekese, Heinrich *Lersch*, majd Jakob *Kneip*. De nemcsak pél-

dájával, szociális programjával, gyakorlati hitével hatott körére, hanem expresz-
zionista stílusával, áradó szónokias dinamikájával is.

Két szervező áll a mai német katolikus irodalom élén. Körülöttük és utánuk a hit-
életi megújulás, a kisebbségi szellemi erőfeszítés nagy csapata.

* * *

A Harmadik Birodalom némely körének legsúlyosabb vádja az, hogy a német katolicizmus nemzetközisége elárulja a nemzetet és a nemzeti erőket. Erről egyáltalában nincsen szó. A német katolikus irodalom általában nemzeti szellemű és újjáéledésekor a kor íróinak nemzeti csoportjába lépett. Éppen azok közé, akikből a nemzeti szocializmus nemzeti irodalma kikerült.

Heimatsdichtung» a neve a német irodalom kifelé ismeretlen erős ágának. A liberális-intellektuális irányú nemzetközi csoport, melynek világhírű vezetője a Mann—Hauptmann—Wassermann hármas és amely jóformán szemünk előtt fejlődött az európai szellem egyik legfontosabb összetevőjévé, — ellensúlya. Bent ők jelentik a német irodalmat, a tisztára nemzeti szellemet. Nem hajolnak át országhatárokat, egyetlen programjuk : németnek lenni, hazai és táji értékeket szólatatni meg. Erősen népi indítékokból táplálkoznak sokan már szinte folklorisztikus érdeklődéssel. Elröpült fölöttük az idő : a nagy német erdőben élnek, vadászkalandok, paraszti szerelmek és népies misztikomú hangulatok közt. Megannyi könyvük mese ebből a német erdőből. Csak Hermann Lönsre kell gondolni, aki egyedül jutott át a határokon, mutatóba. Németországban, a közönség többsége előtt ők jelentik az irodalmat, övék a népszerűség, a nagy példányszám és — Hitler után nekik lett igazuk, mert szinte automatikusan lett hivatalos író minden Heimatsdichter és hivatalos irodalom a Heimatsdichtung.

Ebbe az erősen népies társaságba tartozik a katolikus írók előhada. Helyi jelentőségűek, sokszor helyi történelemről írnak és vallásos életüket is jóformán csak odahaza, falun és hegyek között tudják elképzelni. Ott van a veterán nőíró, Enrica von *Handel-Mazzetti* délnémet, osztrák tárgyú történelmi regényeivel, a történelmi katolikus élet jellegzetesen német külsőségeivel. Ott van Hermann *Stehr*, ez a világjelentőségű író az ellenkező országrészből : Sziléziából. Egyike a német regényírás legnagyobb értékeinek és kifelé «a nagy hármas» egyetlen méltó kiegészítője. Falusi, parasztregegyeket ír java-részt és a paraszti misztikus érzéseket emeli regényei középpontjában. Legnagyobb könyvére, a «Heiligenhof»-ra, elég csak emlékeztetni : paraszti Buddenbrooks, páratlan gazdaságú emberrajz. Ott van Peter *Dörfler*, a tiroli hegyek regényírója, Jakob *Kneip* és Friedrich *Sdnack* és egy csomó jobb-rosszabb név a német föld költői közül.

Nagy örökséget jelentenek ezek s a német regény klasszikus hagyományait folytatják. Katolicizmusuk nem külsőségekben, hanem átélésben, tettere váltott hitben éli ki magát. Néha talán a helyi érdekességnek zsákmányul esik a metafizikai mondani-
való. A vallásos élet ragyogó külső szépsége bizonyos mesézt ad könyveiknek s a hangulatot állandó irreális lebegésben tartja. Hermann *Stehr* hatása ez, különösen a fiatal-loknál, akikre azonban már Hamsun is erős befolyással volt. Különösen Paula *Grogger* mesehangulatú, realitás és irreális közti vékony mesgyén játszódo regényei népszerűek és elterjedtek. Ha költészetének rokonát keressük, akkor a Karl Heinrich *Waggerl* költészetére kell mutatnunk. A német föld — ezúttal a bajor hegyek — másik költője és varázslója. Ritka erejű tehetség, aki a holdkóros vagy inkább a megszállott művész hatodik érzékével kerüli ki azokat a veszélyes vidékeket ahová elbeszélő modora — a katolikus Heimatsdichterek jellemző stílusa ez — vihetné. Mi ez a modor? Szabad líra, meg-megálló bölcsködés, nyugodt elidőzés a részletekben : mesemondás. De mégis mennyire összetartja a mesét, mennyire kihozza különös, hegyvidéki embereiből az önkénytelen, a mindig kész drámát. Hogyan tud embert látni és láttatni!

Vannak lapjai, vannak metafizikus mélységei, ahová előtte még senki sem vitte az embert. Vannak hangulatai, melyek jobban felráznak, mint másnak egész életműve. Nála nem probléma a hit, másodrendű tehetségek kicsinyeskedő vallásossága teljesen hiányzik belőle. És éppen ezzel a lényegbeli katolikus beállítottságával emelkedik a német irodalom egyetemes értékű nagyságai közé.

A német irodalom legnémetebb tehetségei ezek. Lelki és katolikus mondanivalójuk csak a német talajból szökhet elő és létjogosultságuk is elsősorban ott van. Valamennyien szinte ellentmondanak a katolicizmus nemzetköziségének, — annyira fajiak. És éppen ezt a németiséget hirdeti az új nemzeti irodalmi felfogás is: méltó elismerést akar adni a német föld varázslóinak. Mert a Heimatsdichterekben van meg egyedül egy új német irodalomnak és egy nemzeti német irodalomnak, — mely nyugodtan betöltheti az elnémult baloldali intellektuális szellem elárvult helyét, — lehetősége. És egy minden ízében német katolikus irodalom egyéni ízű fejlődéséhez is csak ők vezethetnek. Az irodalmi közhangulat nem kedvez a magányos csúcsoknak.

* * *

Sonnenschein a nagyváros apostola, az ipari munkásság térítője, híres «Zusammenkunftjain» egész csoport proletár költőt gyűjtött össze. Köztük a legerősebb tehetség egy Rajna vidéki vasmunkás, Heinrich *Lersch* volt. *Lersch* a munka és a bajtársi közösség költője, verseiben a munka élete és a közösség hangja szólal meg. Korszerű, időhöz tapadt költő. Háború idején bajtársi érzések és az emberszeretet hangjai szólalnak meg benne. A háború utáni évek ipari és gyárhangulatában pedig ez az apró kazánmunkás a munka dalait énekli és egy látomásba fogja össze föld és gyár, város és falu dolgozóit. Olthatatlan szeretet köti az emberekhez és alig van költő, akiben ilyen hitelességgel testesülne meg minden ember osztályonfölötti közössége:

Mi dolgozók vagyunk a munka teste, a munka alapja igazán,
A mi vállainkon gépek nőnek és a mi testünkön ég a kazán,
Lelkünk feszül a tengelyekben, erőnk az emelőket tölti el,
Ezért nem tudunk sudár faként Isten égig nőni fel.

Mi munkások őrizzük Isten földjét, minden hektárja szolgál nekünk,
S ezért lesz kegyes hozzánk az Isten, ha halálunkban hozzámegyünk,
— Mert ha a föld fel fog szakadni egyszer, s ezernyi láng csap belőle ki,
Vaspántokkal, erős sinekkel mi kovácsoljuk újjá neki.

(*Mi, dolgozók.*)

Jakob *Kneip*ben és a fiatal, kiváló tehetségű Richard *Billinger*ben ismét a föld németje szólal meg. *Kneip*ben több és felületibb a hit áradása, de nagyarányú költői ihlettel a természet isteni erőit is megérzi és közvetíti. Richard *Billinger* egyszerű, dalszerű versekben a természet emberének közvetlenségével számol be környezetének táji élményeiről a bonyodalmak nélküli istenhit könnyed, csodálatos imahangján.

Homlokom meghajtom, — látod,
legyen, Uram, amint te kívánod.

Neked ajánlom testemet,
amit akarsz, csak jó lehet.

Egy jászolból ragyog a törpe
fény, mely a napot összetörte.

Tartsd meg, Uram, szent kötésünk,
ne ártson sose ellen nekünk.

Vígy haza mézként dús csalitból,
őrizz meg minket szentül, titkon.

A szent Lángot, melyről tudunk,
Tőled várjuk, nagy, jó Urunk.

Szánkat imánk szentté teszi,
— csak add a Lélekzetet neki.

(Pünkösdi dal.)

A hit egyszerű élménye, szinte népdalközvetlensége Ruth *Schaumann*ban finom, jelképes játékká magasodik. Az istenszeretet édes érzése tölti el verseit. Nincsenek küzködései, nagyszabású érzései, nincsenek hatalmas sorai. Verse sohasem lesz barokk-vers, — ami olyan jellemző a katolikus lírikusokra, különös Gertrud *Le Fort*ra — s megmarad az egyszerű, szívből szakadt katekzohén lírának :

Anyád mandulafaág,
s te mandulamag.
Anyád liliomvirág,
s te harmatja vagy.
Csillag vagy s anyád magára
felhőképet ölt.
És anyád a méhek háza,
mely mézként kiönt.

(Kis litánia.)¹

Végül teljes barokk-vértetben, nehéz veretű, himnikus áradású istenversekben jelentkezik Reinhard Johannes *Sorge*. Nagyarányú élményei tartalmilag a barokk vallásosságban gyökereznek — egy Angelus Silesius modern gyermeke — formailag pedig az expresszionizmus bonyolult, áradó, izgatott sodrású stílusának katolikus értékesítői közé tartozik.

* * *

A *katolicizmus európai érdekességű* — és európai értékű — regényírói is az expresszionizmusból indultak ki. Ott vannak Friedrich *Schreyvogel* példái és teljesen expresszionista stílusukból táplálkozik Gertrud von *Le Fort*. Nála a forma igénye lép első-sorban előtérbe : dekoratív művészet az övé. Egyszer hatalmas tömbökből faragja ki meséit, máskor ezer apró kockából állítja össze. De ezen az élesen észrevehető tagoláson kívül tartalmilag is egyénibben fogja meg mondanivalóit. Neofita, a vallás izgalmas újdonság számára és a vallásos élményeket is forrongásukban érzi. Ezért ér el hamar a misztikához s ezért hatnak mondanivalói állandóan a friss, elsőrendű élmény forróságával. Természetesen nincs mindig előnyére ez : munkássága kialakulatlan, forrongó inkább, mint hatalmas, megkapó és fölséges értékekkel teli töredékként hat inkább, mint teljes műként,

Georg *Rendl* regényíró a lírikus hajlamú és konzervatív olvasóközönség szereti. Egyszerű, majdnem népies elbeszélő, állandóan a lélek mélyén dolgozik, megtartja a fejlődés-regény vázát, de elhagyja a realista regény szerkesztési, jellemzési módszerét. Stefan Georgeval a «Vér katolicizmusát» hirdeti Hans *Carossa*. Passzív, visszahuzódó egyéniség és terméketlen író. Programm nélkül katolikus, de elszakíthatatlanul és olt-hatatlanul. Nem tartozik irodalmi irányhoz, külön áll fajtestvérei közt és néhány könyve életének, legszemélyibb élményeinek lírai, egészen magasrendű kivételése. Nincs benne semmi fogható, semmi reális. A lélek előkelősége, komolysága lep meg benne. «Minden sora tiszta bölcsesség, igazi jószág, nemes emberiesség. Szenvedély és vágy,

¹ Várkonyi Zoltán fordításai.

lélek tisztasága és határozott tetterő, férfias hősiesség, nőies bennsőség és gyermeki gyengédség : minden viszonylat, a nyelv minden hangja rendelkezésére áll ennek a költőnek» — írja róla Werner Mahrholz. A német szellem legnagyobbjai közé tartozik, de ugyanakkor a katolicizmus nemzetköziségének is majdnem egyetlen német képviselője. Korokon, nemzeteken felüli költészet az övé : a legtisztább, legvégtelenebb sugaraktól kapja fényét.

Az «anima naturaliter christiana» már régen a katolikus egyéniségek közé sorozta a neofita Franz Werfelt. Zsidó és szocialista kezdetek. Versei az expresszionizmus kezdeti lázai után mélyülnek, regényei mindjobban a katolikus regényelképzelés felé tartanak. Talán a külső jegyek hiányoznak egyelőre, a beállítás egyenes vonalú katolikussága. Utolsó könyve — Musa Dagh negyven napja — pedig már kimondottan katolikus alkotás. Alapgondolata, egész nagyvonalú terve misztikus gondolat : szenvedni Krisztus szenvedését. Nála egy egész nép szenvedti ezt a gigantikus, megváltó szenvedést, vezetője pedig föláldozza magát a megváltás művében. Könyvének tanulságát azóta levonta : megtért.

* * *

Körülbelül ez a ma német katolikus irodalmának helyzete. Ezek irányai, ezek örömei és szenvedései, ezek főbb nevei. Körülöttük egész raj dolgozik egy igazán nagyszabású irodalmi program megvalósításán. És ez a program az egyedüli, amit nem tud megakadályozni külső hatalom és külső erőszak : belül van és megtámadhatatlan.

Thurzó Gábor.

JAROSLAV DURYCH ÉS A CSEH KATOLIKUS IRODALOM

IRTA: BERGOU IMRE O. P. (OLMÜTZ)

A cseh katolikus spirituális ébredést a szépirodalomban *Brezina* Ottokár nyitotta meg. Ő még nem vallott teljesen színt s az irodalmi kritikusok legtöbbje még ma is csak a nagy emberbarátot látja benne. De írásai másról tanuskodnak. *Brezina* bár világosan nem is fejezte ki magát, tovább jutott a humanizmusnál. Azt mondják *Brezina* cikkeire, hogy azok Szent Tamás egy-egy artikulusainak költői nyelvű átirásai. *Brezina* írásai legyenek költemények vagy prózaiak, mindenképpen egy magasabb lelki-ségtől vannak átítatva. Jaroslav *Durych* Olmützben él a legnagyobb csendben és a dominikánusok által kiadott *Na Hlubinu* című folyóirat egyik vezető tagja. *Durych* volt az első reprezentánsa annak a nyílt vallásos iránynak, amely a cseh szépirodalomban a legújabb időben jelentkezik. Nyíltan kilépett az ateista és nihilizmussal kacérkodó hivatalos irodalmi klikkek köréből. Olyan nagy sikere lett, hogy valóban kivívta Csehországban a katolikus világnézetnek a szépirodalomban is azt a helyet, amely azt megilleti. Magányán keresztül, a szeretet szárnyain, a vallási élményeken át jut Istenhez. A szegénység, a szépség, a tisztaság útjait rajzolgatja legélénkebb színekkel. Művei az olvasóban is magasabb lelkiállapotot tételeznek fel, mert nagyobb munkái tele vannak azon kettős törvény véres, verejtékes vívódásaival, amelyekre Szent Pál is panaszkodott. De *Durychnak* még egy másik érdeme is van. *Brezina* a Wallenstein-trilógiával megindította a harcot a hivatalos történelmi tradíciók ellen. Az ő inspirálására jelent meg több történelmi mű, amelyekben lassan tisztázódik a cseh történelmi múlt, a huszitizmus ügye. Egymás után hullnak porba a tradíciók. *Durych* nyomán nemcsak katolikus, de színtelen, sőt katolikusellenes oldalakról is olyan művek jelennek meg, amelyek tisztázzák a tévedéseket. Nemrég jelent meg a «Wallenstein összeküvés» címen egy munka, amely leleplezte a nemzeti hőrozt s valódi képében mutatta meg. *Durych* követője a szépirodalomban *Čep* János, ugyancsak az élet és halál prózai költője. Írásaiban, mint a cseh hivatalos kritika megállapította, állandóan belevillan a trance-nak egy-egy sugara. *Čepnél* az élet csak a halálban nyeri el tökéletességét és tiszta értelmét, mert a halál olyan kézzelfoghatóan utal a halhatatlanságra. Nagyon sokat fordított franciából is. *Durychot*, a költőt sokan követik a fiatalok sorában. Így Renč, a tiszta isteni kegyelemmel itatott szerelem énekese és *Lazecký*, akinek versei azt mutatják, hogy költőjük a misztikum felé hajlik. Most *Durych* egy versét mutatjuk be olvasóinknak.

A MONTSERRAT HEGYÉN

IRTA: JAROSLAV DURYCH

Csillag vagy, az álmok szépsége, és arcod
a magas égből úgy fordítottad felém,
hogy rejtekükből kicsalt vágyaim, mint vak
szemekkel az oltárra meredő bűnös
zúgnak feléd. Engedd, hogy lelkem malasztod
könnyeivel itatódjon. Hallgatásom
mélyebb legyen hajnalcsillag sóhajánál,
mikor a nap messzeségből megkívánja őt.

Útszéli szegény virág vagyok s a fényed
mely dicsőségedből és csillagaidból
ragyogást koszorúz köréd, szép Rózsaszál,
megrészegett s mégis félek nézni Rád.
Te oltottad belém a paradicsomi
vágyat, a tüzet, a villámot, álmokat,
meztelen csillagok félénk üzenetét,
nekem, koldusnak, ki hozzád fel nem érek.

Ember vagyok csak, s a csillagok oly messze,
s a föld közel s a vágyak sürgetőek. Seb
seb után érte lelkem s a föld porába
öntöttem mégis gyógyító olajadat,
mécsesem üresen maradt, s az alkonyat
napjaim végén sötétben talál. Segíts,
nehogy halálom óráján emlékezzem
csak bőséggel folyó királyi kegyedre.

Legédesebb és legtisztább szépség Te vagy,
az Isten árnyékában ülsz és díszelepsz
és irgalmad csillapítja rettegésem,
mert mélységekbe látsz, hol bujdosom. Fogoly
lehetnék, a kétségbeesés házában,
hol iszonyat s az ördög őrzi sóhajom — :
sátán szeméből is tükröződne fénye
mindenütt jelenlévő szent oltalmadnak.

Legtökéletesebb szépség, szent rózsaszál,
a Lélek rejtett el, hogy csillagtrónuson
a mennyek királynője légy, kiben Isten
dicsőségét pillantja meg, ha rádnéz. Im,
mi marad nekem, rettegőnek, ki Hozzád
a hegyek közé menekültem, oltárod
elé, mint a vak. És így is érzem vonzassz,
tekintetednek már egy sugara elég.

Ó, szent Anya, Te nem akartad, hogy házad
fetrengésem s nyomorom tanyája legyen,
s a paradicsomi sugárral illetél,
könnyeimet békévé változtattad át ;
emlékezzél meg, hogy Hozzád menekültem,
A Te képedhez, ki angyalok között állsz.
Vajjon őrző angyalom hozta parancsod?
Halálomban eljössz-e hozzám ugyanígy?

Térdreborulva kérlek, nézhetek-e Rád?
Tekinteted elvágta félelmem. Fátylad
kezem közt tartom s lelkem gyötrelmét
őszintén elsírom belé. Kétségeim
elmúlnak s köszönöm, hogy nézhetlek én is
s boldogan dicsérik könnyeim szépséged.
Bő kézzel jutalmazod zarándoklatom.
Ó, legtisztább szépség, könyörülj mirajtunk.

Cseh eredetiből fordította : *Bergou Imre O. P.*

„A LEGSZERETETTEBB ANGOL”: MORUS TAMÁS

IRTA: BOLDIZSÁR IVÁN

Tudomány

«Négy dolgot öltek meg, mikor Morus Tamást megölték: a tudományt, az igazságot, a derűt és a szentséget» — írja Christopher Hollis most megjelent ragyogó könyvében,¹ amelyet legtalálóbban Morus Tamás belső életrajzának nevezhetnénk. «Először megölték a tudományt, mert Morus Tamás Anglia legtudósabb embere volt. Megölésével VIII. Henrik hadat üzent a tudománynak és sikerült is olyan erős csapást mérnie rá, hogy nem is egészen egy évszázaddal később az angol tudósokat már össze sem lehetett hasonlítani a kontinens tudósaival. Erzsébet királynő alatt virágzott ugyan a költészet, de a tudomány és az angol próza hagyománya halott volt».

Morus Tamás elméjében a humanizmus roppant távlatai feszültek. Magába ölelte ennek a kornak minden újjászülető világi tudását, de míg kortársaiban ma már leginkább csak a humanizmus fonákabb oldalát, a fanyar és kissé hányaveti világiaságot érezzük, a mindent tudni vélők cinizmusát, Morus tudása az igazi humanizmus: emberi, mert alázatos. Pedig ha valakinek, neki igazán lett volna oka és joga az elkaptottságra. Alig huszonegyéves, mikor Rotterdami Erasmus — az Angliában elevenen élő anekdota szerint — először találkozott vele. Morus ekkor már előadásokat tartott Londonban, a St. Lawrence Churchben Szent Ágoston *De civitate Dei*-éről. Ez abban az időben többet jelentett a puszta prédikálásnál — hiszen Morus laikus is volt —, Szent Lőrinc templomának szószéke pedig egyetemi katedraszámába ment. Londonban a Lord Mayor asztalánál összekerült Erasmus és Morus. Arcról egyik sem ismerte a másikat. Vitába keveredtek, egyre hevesebben, egyre tüzesebben, éles érvre még élesebb vágott vissza, végül Erasmus csodálkozva kiáltott fel: «*Aut tu es Morus aut nullus!*». Mire Morus: «*Aut tu es Erasmus aut diabolus!*».

Ettől a perctől kezdődik a két ember bensőséges, ritka barátsága, amely Erasmus bő és pletykálkodó levelei révén Morust megismertette és összehozta a szellemi világ legjavával. Erasmus boldogan írja «*my sweetest More*»-ról Ulrich von Huttennek, hogy «*ad amicitiam natus factusque videtur*». Morus pedig nemcsak a megszólításban, hanem máskor, másnak írt leveleiben is csak mint «*Erasmus my darling*»-ról emlékezik meg róla.

Erasmusszal való barátsága mégis inkább csak tágitotta ismereteit, semmint mélyítette. Elkötelezően a nagy oxfordi humanisták: Grocyn, Colet, Linacre és Lily hatottak rá. Colet gyóntatója volt, Linacre legfogékonyabb korában oxfordi «tutor»-a, Grocyn meghívására adott elő St. Lawrence Churchben, William Lily pedig a görögség élményét hozta olyan közel, ahogyan csak az teheti, aki Rhodos szigetén élő görög nyelvet tanult meg és akit elevenen járt át a görögség örök árama Homerostól Bizánc elestéig.

Talán sohasem formálódott volna ki a világtörténelemnek ez a legellentetesebb, legbámulatosabb egyénisége, aki egyszemélyben volt tudós és szent, humanista és aszkéta, tréfamester és vértanú, államférfi és hitvitázó, ha nem éli át a görögség élményét és ha nem éli át különül és egyetemesebben humanistatársainál. Számára a görög-

¹ Christopher Hollis: Sir Thomas More, Sheed and Ward, London 1935.

ség nemcsak irodalmi nyencfalat volt, nemcsak a föllelt filozófia és a nyomában tánguló látóköri szenzációja, hanem a keresztény egységnek része, amely lehasadt a schizmában és elmerült a török áradatban. Morus Tamás kevés külön és fontosabb feladatot látott, mint az egység visszaállítását. Számára nem volt elég, hogy Krisztus előtt az ötödik században sok szépet mondtak és tettek Görögországban, ezért tehát a szép kedvelőinek meg kell tanulniok görögül. Számára — ha merészen is hangzik — a görög-ség nemcsak térbeli, hanem időbeli része is a keresztény egységnek. Ezért állt a görög nyelv tanítása mellé, mikor századának nagy küzdelmeiben az akkori konzervatívok a keresztény hitet féltették a klasszikusoktól.

Morus Tamás sajátos nagyságának éppen legizgalmasabb része vész el, ha nem követjük végig ezt a gondolatmenetet. Nem az volt számára a kérdés, hogy szabad-e pogányokat a kereszténység rovására előtérbe helyezni, vagy nem? A dolgot másként fogta meg. A történelem minden mozzanatának bele kell valahogyan illenie Isten mindent átfogó tervébe és összhangban kell lennie valamiképpen a történelem végső értelmével. Ez volt Morusnak nemcsak hitbeli, hanem racionális meggyőződése is. Ezt a tételt alkalmazta a görögségre. Ha kortársai közül egy Lorenzo Valla például megelégedhetett azzal, hogy a klasszikus görögséget úgyszólván a «sport» korának fogta fel, nem törődve azzal, mi volt előtte és mi lesz utána, Morus Tamást ez nem elégíthette ki. Szent Ágostonnak a rómaiakra vonatkozó okfejtését a görögökre is alkalmazza: a görögök végiggondoltak mindent, amit a kinyilatkoztatást nem ismerő ember végiggondolhat. S ha ez nagyszerű is volt, még őket magukat sem elégítette ki. Morus ugyanoda jutott el, ahova Pico della Mirandola, akiről különben 1510-ben könyvet is írt: «*Life of John Picus, Erle of Myrandula, a great Lorde of Italy, an excellent connyng man in all sciences and vertuous of living*». Mind a ketten ott találták meg lelkük egyensúlyát, a humanizmus és a kereszténység egyensúlyát, hogy — ha nem is Pater Walter kissé szerencsétlen kifejezésével «kiengesztelték» a kereszténységet a platonizmussal —, hanem inkább bebizonyítottak vélték azt, hogy Plato kikerülhetetlenül a kereszténységhez vezet és ez a Plátóból levezetett kereszténység kikerülhetetlenül mélyebb kereszténység, mint az, amelyik semmibe sem veszi.

Hogy mennyire mély volt Morus Tamás kereszténysége, arra életével tett pecsétet. Mikor pedig azt írja Martin Dorpiusnak: «*Infinitum, mi Dorpi, fuerit explicare quam multa desunt ei cui Graeca desunt*», akkor tudjuk, hogy ezt a humanizmuson nevelkedett szentet csakugyan nagyrészt a görögség vezette az «infinitum»-hoz, a végtelenhez.

Mintahogy a mi századunk a szociológia kora, úgy Morus Tamásé — 1477-től 1535-ig élt — a teológia kora volt. Ma mindenki konyít valamit a szociológiához, de túl az érzelmi szempontokon, tudományos megalapozottsággal kevesen értenek hozzá. Morus idejében a teológiával volt így. Morus azok közé a kevesek közé tartozott, akiknek teológiai művei nem a Luther-féle «Kraftausdruckok» vegyítéséből és újradagolásából állottak. Irtózott is attól, hogy Lutherrel személyes vitába keveredjék. Egyszer mégis kénytelen volt vele. VIII. Henrik, aki műkedvelő teológusnak elsőrangú volt, az Egyháztól való elszakadása előtt megírta Luther tézisei ellen az *Assertio Septem Sacramentorum*-ot, amiért a pápától a *Fidei Defensor* címet kapta. Hogy Morusnak nem csekély része volt e mű elkészítésében, az kétségtelen. És a történelem legkeserűbb iróniái közé tartozik, hogy a később a pápától elszakadó Henrik és az emiatt vértanuhalált szenvedő Morus között az *Assertio* írásakor csak egyetlenegy pontban volt eltérés és vita: a pápai fennhatóság kérdésében. Morus — talán nagyon is ismerve királyi barátja természetét — azt kívánta, hogy Henrik ne kösse le magát túlságosan erős szavakkal e mellett, mert az európai politikai helyzet könnyen diplomáciai ellen-tétbe hozhatja a pápával és akkor a király saját szavait fogják keményen a fejére

olvasni. Morus azt kívánta, hogy a lényeg szigorú megőrzésével szelídebb szavakat használjanak. A heves Henrik azonban ragaszkodott eredeti szövegéhez.

Luther hallatlanul goromba támadással felelt. A királyt elnevezte «disznónak, számárnak, szemétdombnak, viperafajzatnak, kígyónak, királyi ruhában heverő tuloknak, habzósájú és szajhaképű örültnek». Erre kellett Morusnak felelnie. Csoda-e, ha ez a tiszta, szép szellem álnév mögé bujt? De mikor nem veszekedésszerű vitázgatósról, hanem komoly helytállásról volt szó, természetesen nem húzódozott. Megírta a *Quoth He and Quoth I*-nek nevezett párbeszédese katekizmust, amely nevét is a minden bekezdésben visszatérő «mondotta ő» vagy «mondottam én» közbeszúrásoktól kapta. Ebben egy lutheránus eszméktől beoltott, kételkedő fiatalembernek vonultatja fel az Egyház teljes igazságát. Később megírta a *Supplication of Souls*-t és a kancellárságról való lemondása után az *Apologia*-t. Ezeket is, mint valamennyi írását finom és érzékeny stílus, széles felkészültségű tudás és az életszentség derűje jellemzi. More írását egyformán értette és élvezte s értheti és élvezheti ma is a finnyás írástudó és a világos konkrétumok egyszerű embere.

Igazság

«Másodszor, megölték az igazságot. Az angol jog régi felfogása szerint Anglia a kereszténység egyik országa volt. A király hatalmát *sub Deo et lege* kapta és minden törvényjavaslat vagy rendelkezés, amely ellenemondott a keresztény törvényeknek, *ipso facto* érvénytelen volt. E szerint a felfogás szerint Morus Tamás kivégzése törvénytelen cselekedet volt, de az volt az új, abszolutisztikus felfogás szerint is. Még ha VIII. Henriknek meg is volt a joga olyan rendeleteket kibocsátani, amelyeket akart, Morust még akkor is csak hamis esküre való kényszerítéssel lehetett rábírní arra, hogy Henrik rendelkezését megsértse».

Morus Tamás póre érdekes fejezete lehetne egy regényes életrajznak, de ez szorosan véve nem tartozik Morus képéhez. Külső körülményei általánosan ismertek: a «Fidei Defensor» elszakadt a pápától, hogy feleségül vegye Boleyn Annát. Mindenkinek le kellett tennie azt az esküt, hogy az elszakadás és a király házassága törvényes. Morus erre nem volt kapható, mire hosszadalmas vizsgálatok, kihallgatások és esztendőös börtön után Fisher rochesteri püspökkel és néhány karthauzi szerzetessel együtt a Towerben lefejezték.

Morus itt olyan tanujelét adta az igazságszeretnek és a hűségnek, amelyet csak azok adhatnak, akik halálukban is Urukat követik. Profán érzésünk szerint talán túlságosan is megadta a császárnak, ami a császáré. Hűséges volt királyához akkor is, amikor már nem érdemelte meg. Utolsó szavai szerint úgy halt meg, mint «királyának jó és hűséges szolgája, de először Istené». Mikor pedig közvetlenül kivégzése előtt csak azt kérte, hogy legkedvesebb leánya, Margaret, életrajzírójának, William Ropernek a felesége, jelen lehessen a temetésén és azt felelték neki, hogy ebbe Henrik már előre beleegyezett, akkor így felelt: «Ó, mennyire öfelsege kegyében állhatok még mindig, hogy ennyire gondol az én szegény temetésemre!» És épen utolsó napjaiban még ezen kívül is annyiszor erősítette, mennyire hűséges és engedelmes alattvalója királyának, hogy sokan az *Utópia* ironikus fejezeteinek írójára gondolva, ebben sem látnak mást, mint keserű gúnyt. Pedig ha valaki végsőkéig vitte a következetességet egész életében, akkor miért ne lehessen következetes ahhoz az eszméjéhez is, hogy a férfi első kötelessége a hűség? Morus Tamás lovag volt és épen Henrik ütötte lovaggá. Az igazságért halt meg, az igazság pedig azt kívánja, hogy az alattvaló maradjon hű urához.

Ez a hűség, persze, nehezen egyeztethető össze az *Utópia* nyílt és alapos hédonizmusával. Morus élete általában alig hozható összhangba legismertebb művével.

A legtöbb ember ugyanis Morusszal kizárólag az Utópiát társítja, a szocialisták pedig egyenesen előfutárjukként emlegetik. Más író szigorúbb műveket ír és élete laza, Morus talán az egyetlen a világirodalomban, akinél fordítva áll a dolog. Nehéz hort prédikál és még tiszta vizet is alig iszik. Természetesen ez csak az Utópiára vonatkozik, amely távolról sem legjobb és egyáltalán nem legjellemzőbb írása.

Nagy irodalma van a kérdésnek, hogy az Utópia nézetei azonosak-e Moruséival. Végig kellene menni az Utópián és végig kellene menni Morus életén, hogy kimutathassuk és bebizonyíthassuk: igen-e vagy nem? Annyi bizonyos, hogy mikor Morus — mai szóval — Anglia miniszterelnöke lett, jóformán semmit sem valósított meg az Utópiából, amely mű eszerint nem is volt az ő tulajdonképeni utópiája. A kérdést tisztán elméletileg is el lehet egy ponton és éppen a leglényegesebben dönteni: az Utópia minden ízében, minden elgondolásában, szerves vonásában és felépítésében evilági alkotás, Morus Tamás országa pedig nem volt e világról való...

A kérdés ezzel el van döntve az egyik oldalra, de nincs megoldva. Miért írta meg akkor az Utópiát? Lehet, hogy Erasmusnak van igaza és az ő nyomán Morus több életrajzírójának, Sir James Mackintosh-nak, Bridgett atyának és Bremond abbénak: az Utópia nem egyéb, mint *«jeu d'esprit»*, egy csapongó és vidám szellem szórakozása. Ez a megoldás túlságosan is egyszerű és felelőtlen. Ha sok is az Utópiában a mulatós és a mulattató elem, mégis, legalább ugyanakkora mértékben az lehetett a célja Morusnak, hogy az ellentétek kiélezése által, szinte ad absurdum vezetve mutassa meg, mit akar.

Katolikus szempontból öt igen vitás pont van az Utópiában: az utópai emberek filozófiája nyílt hédonizmus, amely az askétizmus minden formáját nevetségesnek tartja; a házasságok felbontása meg van engedve; az öngyilkosságot gyógyíthatatlan betegség esetében helyesnek tartják; az uralkodó vallás deisztikus, amely a legszélesebb hitbeli türelmességet követeli meg; végül az ország gazdasági rendszere kommunisztikus.

Az első pontra, a hédonizmusra Morus élete magában megadja a negatív feleletet. Erről Morus életszentségének vizsgálatakor még lesz szó.

A második pontra: megengedhető-e a válás, egészen tragikusan adódik önként a válasz, hiszen Henrik el akart válni Arragóniai Katalintól, hogy feleségül vehesse Boleyn Annát. Ha csak a külső okokat nézzük: éppen ennek ellenzése miatt halt meg Morus Tamás. De már magában az Utópiában is megadja rá a feleletet, mikor az utópai történet elbeszélőjének, Raphael Hythloday-nak szavaira ezt viszonozza: 'Igen, ez az a kompromisszum, amit az emberek a házasság kérdésében köthetnének, ha csak a társadalmi szempontokat vennék tekintetbe és nem gondolnának a Mi Urunk szavára, hogy a házasság szent és felbonthatatlan'. Sokat vitáztak már e kérdés felett, de bizonyos csak az, hogy a történelem folyamán egyetlen társadalom sem találta a monogámia elvét olyan erősnek, hogy a válást tisztán természeti okokból tiltotta volna meg, hanem minden népnél és minden korban természetfölötti parancsolatra hivatkoztak.

Ugyanez az érv alkalmazható az öngyilkosság kérdésében is.

Ami a negyedik pontot, a deisztikus vallási felfogást illeti, egy percre sem szabad szem elől téveszteni, hogy az utópaiak nem ismerték a kinyilatkoztatást. Mi maradhatott más számukra, mint a deisztikus vallás s ennek szükségzerű következménye, a hitbeli türelmesség? Morusnak a gyakorlatban, kancellárkorában, mikor sokszor kellett lutheránus eretnekek felett bíraskodnia, alkalma nyílt volna az utópiabeli túlzott toleranciára. Azonban inkább volt szigorú, mint enyhe. Ugyanekkor viszont egy, már lutheránus hiten nevelkedett fiatal németet házában látott vendégül. Megint egyike Morus látszólagos ellentmondásainak. Pedig itt nagyon egyszerű a kérdés nyitja: Morus helyénvalónak találta a toleranciát, a kereszténység előtti és a kereszténység

utáni, helyesebben a katolicizmus utáni országokban. Az elsőre példa Utópia, a másodikra ez a fiatal német, aki már gyerekkorától fogva a protestántizmusban nőtt fel.

Ha Morus Tamás vagyonközösségről — az ötödik kifogásolt pontról — írt, akkor természetesen semmiképpen sem gondolhatott a mai értelemben vett kommunizmusra. Tulajdonképpen a vagyonközösség szó sem helyes, mert Utópiában csak földközösség volt, a pénz fogalmát pedig nem ismerték. Ami ennek megírására sugallta, az egyrészt igazságérzete, másrészt az a meggyőződése volt, hogy a pénz gőgje minden bűnök kútfeje, a legnagyobb bűn. Ami pedig a kommunizmust illeti, Morust az első keresztények kommunizmusa lelkesíthette. Nagyon találó és finom Christopher Hollis megjegyzése: «A keresztény egyház történetének egész folyamán mindig felszólította azokat, akik különös hivatást éreznek magukban, hogy kapcsolják össze a szegény-ségi fogadalmat a szüzességi fogadalommal, de soha sem bátorított senkit arra, hogy megkíséreljen házasságot élni magántulajdon nélkül. A keresztény gondolkodók általában nem abban látják eszményüket, hogy elpusztítsák a tulajdont, hanem abban, hogy minél szélesebb rétegekre terjesszék azt ki. Abban azonban nincsen a keresztény tanítással ellentétes dolog, ha a családok közösségre lépnek és együttes elhatározással, közös helyen gyűjtik össze vagyonukat és tulajdonukat. A feltétel csak az, hogy ne erőszakolják őket».

Morus szociális érzékére csak egy példát: Chelseaben külön házat tartott fenn szegények és betegek részére.

Derű

«Harmadszor, megölték a derút. Morus teljesen kiegyensúlyozott lélek volt és a derű egyike azoknak a privilégiumoknak, amikkel Isten az ilyen lelkeket megajándékozza. Az ilyen lelkek számára a vidámság nem menekülés az életből a szórakozásba, hanem, minthogy magasabb dolgok felé halad, örömet tud találni ennek a világnak múltó dolgaiban is. Azok, akik Istenüket e világra helyezik, sohasem lelhetnek ilyen derűre.»

Erasmus írja Ulrich von Huttennek: «Arca összhangban van jellemével, mindig szeretetreméltó vidámságot fejez ki és állandóan kész a boldog nevetésre. Több hajlandósága van a derűre, mint a méltóságra, anélkül, hogy valaha is bolordoznék».

A karácsonyi üdvözletekből mirderki előtt ismert, lefordíthatatlanul angol szó a «merry» volt Morus Tamás legkedvesebb és leggyakrabban használt szava. De ő nem azzal vásárolta meg ezt a derút, ezt a vidám könnyű boldogságot, hogy, mint annyian mások, lehúnyta volna szemét a dolgok kikerülhetetlen folyása előtt. Morus Tamás maga volt a derű, mert már ebben az életben legyőzte a halált. Holbein festett róla és családjáról egy képet, amelyen vidáman játszik egy majommal. Ez nem véletlen. Házában mindenféle kedves, ritka állatot tartott és még kancellár korában is szívesen játszadozott velük. Szerethette ezt a majmot, mert pontosan tudta, mennyi szeretetet érdemel. Szerethette a múltó dolgokat, mert szíve a soha el nem múltó dolgok között dobogott.

Szellemes ember, mondanák ma rá a társaságban. Arcán állandóan mosoly ült, szája mindig kész volt a tréfára. De ez a tréfa mindig csak simogatott. Éles is csak akkor volt, ha az annyira gyűlölt kapzsiság ellen szólt. Az Utópiában például, hogy megutáltassák, csak a bilincset és az éjjeliedényeket készítették aranyból.

Talán éppen a derű az, amely Morus annyi különféle, sokszor ellentétes tulajdonságát összeköti, amely boldogan előmölve rajta, a hét spektrum-színből a szentség tiszta fehérét hozza ki.

Szentség

«Negyedszer — s ez a legfontosabb — megölték a szentséget. Ez előtt az óriási tény előtt minden mentegetőzés és minden magyarázat semmivé foszlik. A keresztény szent ismeret-jele, hogy olyan képzelőereje van, amely vissza tud ugrani a történelemben ezer, vagy kétezer esztendőre. Egész életét abban az izgalomban éli le, amit az első tanítványok éreztek, mikor először hallották a csodát, hogy a Szentsír üres. A szent számára ez olyan csoda, hogy nem győz eléggé bámulni és meglepődni rajta. Sohasem tudja magától értetődőnek felfogni, hogy Krisztus meghalt érte. Ilyen ember volt Morus Tamás — bár világi ember, ügyvéd és államférfi, de számára a jog, a politika és az irodalom csak annyiban volt fontos, amennyiben Krisztus céljaira tudja őket használni.»

Morus Tamás szent volt. Az életét kellene elmondani, testének minden mozdulatát, elméjének minden rezzenését, lelkének minden foháskodását, külső életének egész krónikáját, ha ezt be akarnók bizonyítani. Mert a tudomány, az igazság és a derű lehetnek részei az emberi életnek, de a szentség az egész, amely összefogja, nem mint a hordót a pánt, hanem mint a szervezetet a bőr.

Hogy mi teszi a «szervezetet» szentté, végeredményben csak az tudhatja, aki a szívekbe és a vesékbe lát. Mi sem mondhatjuk, hogy Morus Tamás ezért vagy azért volt szent, csak felsoroljuk életének két tényezőjét: aszkétaságát és gyönyörű, tiszta családi életét. Talán éppen ott kezdődik benne a szent, ahol ez a kettő megfér.

Cresacre More írja: «Testén kemény sörtékből font ciliciumot hordott egész életében». Erről csak Margaret leánya tudott s ő is csempészte ki a ciliciumot néhány nappal kivégzése előtt apja börtönéből. Morus nem akarta, hogy aszkézisének titkát mások is megtudják. «Sokat böjtölt és virrasztott, gyakran aludt a puszta földön, vagy csupasz padon és tett követ a feje alá. Nem ajándékozott magának többet, mint négy- vagy ötórai alvást éjszakánként». William Lilyvel együtt négy évig lakott a karthausiak kolostorában és mint egyik régi életrajzírója, Stapleton mondja: «*Medi-tabatur adolescens sacerdotium cum suo Lilio*». De azután mégsem lett szerzetes.

Mint férj és mint apa pedig valóságos védőszentje volt családjának. Három lánya volt és egy fia és korán meghalt első felesége után másodszor is megnősült. Gyermekai nevelésében páratlanul egyesítette a keresztény és a humanista szellemet. Fia és leányai egyaránt olvassák a görög és a latin klasszikusokat és latinul az egész család olyan folyékonyan beszélt, hogy még az elkényeztetett Erasmus is megcsodálja. Morus otthon mindig vidám, szinte játékos, gyerekeivel sokat tréfálgodik, úgyhogy Erasmus szerint «még a tevét is bakugrásra bírja». Feleségét a bájos «uxorcula» névvel illeti. Meg-nek becézett Margeret leányához írt levelei valóságos költeményei a szülői szeretetnek. Este az egész család térdelve zsoltárokat énekel és gyakran járulnak együtt szentáldozáshoz. Az egész családi kép olyan teljes és olyan harmónikus, amilyent csak Morus életszentsége és derűje alakíthatott ki.

Egy évig volt rab a Towerben. Ekkor már csak Istenben élt, megszabadulva a kancellárság kemény gondjaitól és a mindennapi élet sok kicsinyességétől. Itt írja a Balsorsban Való Vigasztalások Könyvét, a *Dialogue of Comfort against Tribulation*-t. Ennek kerete a mohácsi vész. Vince, egy fiatal magyar nemes kér tanácsot nagybátyjától, Antaltól, hogy mit tegyen, ha a törökök jönnek, hagyja-e el hitét vagy haljon-e meg. Itt írja a *Treatise on the Passion*-t és éppen amikor odáig ér, hogy «megfogják Jézust» megfogta őt is a porkoláb és vitte meghalni. De szentté nem halála tette, hanem elsősorban élete. Vértanúságának négyszázéves évfordulóján, 1935 július hatodikán a pápa szentté fogja avatni Boldog Morus Tamást. Vannak, akik azt mondják, hogy ő volt a legnagyobb angol. De Angliában még ma is, katolikusok és nem-katolikusok egyaránt úgy nevezik, hogy «*the most beloved of all Englishmen*», a legszeretettebb angol.

„CONSUMMATA”

MARIE ANTOINETTE DE GEUSER LEVELEI ÉS LELKI NAPLÓJA

(Folytatás.)

Kedves Nagybátyám !

Azon gondolkozom, hogy vasárnap örökre megújítom február 2-iki fogadalmamat, melyet csak augusztus 15-ig tettem. Mit szól hozzá? Ezekben a napokban elég nehéz pillanataim voltak. 27-én Urunk annyira fokozta képességemet a szenvedésre, hogy a keresztnél sokkal több volt a gyönyörűség, mint a szenvedés ; de ettől a pillanattól fogva azután vak és érzéketlen lettem.

Miután nem éreztem többé Isten szeretetét irántam, az én szeretetemet sem éreztem Isten iránt ; egészen hideg voltam, nem láttam többé, de már azt sem éreztem, hogy Ő lát engem ; kerestem a szenvedést, de nem láttam a kereszteket, vagy ha mégis láttam őket, azok Isten akaratával ellentétben látszottak lenni. Mindez olyan volt, mint Tantalusz kínjai. Szerettem volna valami élvezetet érezni, hogy megfosszam magamat tőle, de nem éreztem semmit, semmit, még csak egy tiszta kívánságot, vagy erős akaratot sem.

Lelkem mélyén azért béke és bizalom honolt, mert Urunk megadta azt a kegyelmet, hogy elég hamar fölismerjem a kelyhet ebben a sötétségben és szárazságban ; miután nem szenvedek a kereszttől, ha világosan a szemem előtt van, csakugyan az kell, hogy láthatatlanul morzsoljon össze.

Jobban mint valaha vonz a magány és a szenvedés. Alighogy érzem a belső hívást, úgy tetszik nekem, mintha Isten azt akarná, hogy azonnal elmerüljek Benne, és olyan világosan látom helyemet a Karmelben. Nagy *vágyódást* is érzek ebben az irányban, pedig efelől idáig teljes nyugalomban voltam.

Kívülről tekintve, mindez arra enged következtetni, hogy belépésem még nem közeli és mégis . . .

Talán éppen azért adja nekem Isten ezt a nagy vágyat, hogy letörje, vagy hogy akaratát kinyilvánítsa.

Ha várnom kell, tudva, hogy ez az Isten Akarata, akkor ez az én örömöm is, és ha menni kell, készen vagyok, mert már mindent elhagytam. M. A.

P. S. Itten egészen kényelmes volna csalánt használni, mint önsanyargatási eszközt . . . Úgy-e szabad? Ennek nincs meg sem az a hátránya, hogy nyomot hagy, sem az, hogy az egészségnek árt.

* * *

1909 szeptember 26.

Az utóbbi időben Urunk sokkal kevésbé vette hatalmába lelkemet az elmélkedés alatt, tehát úgy jártam el, ahogy Ön tanácsolta és még a szórakozásokat is elkergettem s Urunkat szerető fohászokban kerestem. Nyolc nap óta minden megint passzívabb lett bennem.

Sokszor megesk velem az, hogy a világosságot nem az áhítatgyakorlataim ideje alatt kapom, mit tegyek akkor? Multkoriban sétát proponáltak. Urunk által kissé fogva éreztem magamat, azt mondtam hát mamának, hogy «gondolatban litániára mentem», Ő azt felelte, hogy inkább menjek a többiekkel sétálni. Ellentálltam tehát a belső hívásnak és engedelmeskedtem. Hogy ez mi, azt csak az tudja, aki maga is tapasztalta. Úgy

tetszik, mintha ellentálnánk Istennek, holott Érte hozzuk ezt az áldozatot. Mit tegyek ilyen esetben?

Úgy érzem, hogy az elmélyülés, melyet Urunk rám bocsát, mindig mélyebb és mélyebb. Sokszor kénytelen vagyok küzdeni ellene, mert azt hiszem, hogyha elhagynám magamat, teljesen eltűnne; sohase engedem el magamat, anélkül, hogy fejemet kezeimbe ne temetném.

Ez olyan egy kissé, mintha felhőbe emelkednék, egyszerre semmitsem látok, de ha egyszer ezen túl vagyok, olyan mintha egy más világ volna előttem, telítve az istenivel.

Őn úgy-e tudja, hogy az én gyökereim már nem mélyednek ebbe a földbe; a júliusi világosságok óta sorvadok: ha a gyökereim a Karmelben volnának, az is csak *átmenet* lehetne, mert az sem a végső cél.

M. A.

* * *

1909 szeptember 29.

Olyan boldog vagyok amiatt a tökéletesebb följáánlkozásom fölött, melyet pár hét előtt tettem. Egyre jobban érzem, hogy ez az, amit a jó Isten tőlem kívánt.

Úgy-e említettem már Önnek, hogy 1909 februárjában Urunk olyan nagy szenvedést mutatott nekem, melytől egy kissé megijedtem, de mégis igyekeztem szívesen fogadni, számítva a kegyelemre. Amennyire elfogadtam, oly erősen reméltem, szinte önkénytelenül is, hogy ez nem lesz mindig így. Ez év februárjában, egyszer, mikor teljesen el voltam merülve, Urunk értésemre adta, hogy Ő Maga teljesen föláldoz engem az Ő dicsőségére. Úgy hiszem, mondtam is már ezt Önnek? Meg kellett volna ezt értenem, de olyan gyáva vagyok, hogy emberi természetem mindig újra felülkerekedik.

Pár nap mulva a Karmelbe¹ mentem, hogy megtudjam a végleges választ; a Főnöknő azt mondta többek között, hogy fényképeket kapott egy fiatal karmelita nővérrel, ki pár év előtt szentség hírében halt meg Dijonban; nekem is följáánlott egy képet. Engem ez a kép egyáltalában nem érdekelt és sokkal jobban szerettem volna azt tudni, hogy fölvesznek-e; azért a képet természetesen elfogadtam.

Ezután megtudtam a tisztelendő Főnöknőtől a Communitas visszautasító határozatát. Bár vártam és szinte óhajtottam ezt a határozatot, mert elég régóta nagy vonzalmat éreztem Pontoise irányában, mégis borzasztóan lesújtott. Elmenőben, amint magamban beszélve ezt mondtam: «Istenem, vajjon végleg el van-e zárva előlem a Karmel?» tekintetem arra a képre esett, melyet kaptam. Az arc megelevenedett, szemei mosolyogtak, mialatt bensőmben nagyon világosan a következő szavakat hallottam: «Hozzám hasonló áldozati ostya leszel a jó Isten dicsőségére». Ebben a szóban, áldozati ostya, a szenvedés kimeríthetetlen mélységét láttam, azzal a biztos tudattal, hogy ez lesz az én osztályrészem is. Ennek a mondatnak sokkal kiterjedtebb értelme volt, mint amit a szavak jelentettek. Megértettem, hogy Isten az áldozatra választott ki és hogy semmilyen alkalmat sem fog erre nézve elmulasztani. Ez a kegyelem nagyon megvigasztalt; nem érzem azóta a természet követelőzéseit; érzem, hogy az utam szigorú, de megköszönöm a jó Istennek, hogy azon vezet, mert mindig ezután vágytam, akkor is, mikor még nem is sejtettem ennek kietlenségét.

Ezóta mindig gyakrabban találkozom a Szentháromsággal való egyesülésben, ugyanakkor ha Szűz Máriával is egyesülök, ezzel a kis Szentháromságról nevezett Erzsébet nővérrel,² és Isten általa ad világosságot és erőt. Miután azonban ez a lélek ismeretlen előtttem, kivéve ha belső látás által látom, félek valamiféle tévedéstől. Bár

¹ A Havre-iba.

² Soeur Elisabeth de la Trinité.

láttam a dicsőségben, félek minden olyan tisztelettől, melyet az Egyház még semmiképpen sem szentesített. Mert a belső világosság az egyetlen bizonyíték, melyet én az Ő szentségéről bírok. M. A.

Egy év előtt egy vas karperecet ígért nekem, mint önsanyargatási eszközt. Megkaphatnám-e ezt?

* * *

1909 október.

Ezekben a napokban sok zavaró gondolat vett körül. Valami azt mondta belülről, hogy a mód ahogyan élek és ahogyan imádkozom, rossz. Mikor azután azzal akartam elkergetni ezeket a gondolatokat, hogy mindenben az engedelmesség szerint járok el, tehát nem lehet rossz, megint az a gondolat zavart meg, hogy bizonyára rosszul magyaráztam meg mindent, ami bennem végbement és ezért Ön sem érthette meg.

Ami aztán még súlyosbítja a dolgot, az az, hogy annyi mindent nem lehet *leírni*. Azt sem tudom sokszor, mit kell megmondanom, mit nem és kinek. Ön eddig mindig egy véleményen volt a gyóntatómmal, de ha egyszer nem úgy volna, mit tegyek akkor?

Félig homályos világosságban volt elég részem mostanában is. Ami a legkínosabb ilyenkor az az, hogy szinte a lelkemet sem érzem, sem a jó érzelmeimet. Olyasmi ez egy kissé, mintha el volnék választva sajátmagamtól. Nem tudok sem szeretetaktusokat gyakorolni, sem elhatározni valamit, sem realizálni azt, hogy mi történik.

Olyan távol érzem magam Istentől és olyan tisztátalannak. Ha nem látnám, nem hittem volna soha, hogy ilyen mélyen lent lehessek. Urunk olyan jó, hogy az Ő világosságával pótolja az én alázatosság-hiányomat. Minden bátorságomra szükségem van, hogy bizalmamat megőrizzem.

Vannak pillanatok, amikor Urunk annyi szeretetet pazarol rám, hogy nincs szenvedés, amivel ezt ki lehetne elégíteni. Összegyűjtöm tehát mind a szenvedést a táplálására, de mindig csak fokozódik. A szívem túl kicsinek bizonyul, olyan mindez mint valami belső tűz és úgy érzem, mintha minden összetörne bennem.

Úgy vágyódom az egyesülés után, hogy akaratomon kívül is kívánom a halált, vagy a zárdai életet, ahol az egyesülés könnyebb. Mégis, ha meggondolom, látom, hogy mindennél jobban egyesít Istennel a szenvedés.

Az önsanyargatások cseppet sem esnek nehezemre és csak azért élek velük mértékkel, nehogy megrövidítsem általuk az életemet, mert azt hiszem, hogy ezt lehetőleg meg kell hosszabbítanom.

Amióta megírtam Önnek, nem kínzott többé a távozás gondolata. Ha még sokáig kellene várnom és nem tehetnék szegénységi fogadalmat, talán ez is a jó Isten dicsőségére lenne, én pedig ezáltal jobban elszakadnék mindentől, mert még mindig örömet szerez, ha adhatok, pedig ha semmim sem volna, nem is adhatnék többé. M. A.

Hiszem, hogy a Karmel az én utam, hogy Urunk ezt kívánja tőlem, úgy beszéljek-e hát erről anyámnak, mint valami közeli és valószínű dologról?

Nagy megnyugvást találok az engedelmességben, ezért hát semmit sem tennék, hogy belépésemet akár megsürgessem, akár kitoljam.

Mindig jobban és jobban vonz a lelki egyszerűség és az a kívánság, hogy mindent odaadjak és *egyedül Istent* bírjam.

Ez a vonzás nagyon erős most, állandóan érzem; azelőtt csak pillanatokra éreztem.

* * *

1909 november 1.
Mindenszentek napja.

Néhány nappal ezelőtt egészen más erősségű világosságot kaptam ; olyan volt ez, mint valami keskeny fénysugár a fölöttünk úszó felhőben és ennek a fénysugárnak a mélyéből, világos és nagyon tiszta fény hatolt ki, amely csak Istentől jöhetett. Ez úgy hatott rám, mint egy Vele való egyesülés, de nagyon rövid ideig tartott, két-három másodpercig talán, de olyan kimondhatatlan boldogság volt, hogy egymaga bőven kárpótolt minden elképzelhető szenvedésért.

Ezt az egyesülési utat kell követnem, de ettől még nagyon távol vagyok. Hogy ezen az újabb felhőn áthatolhassak, nagyon sok mindentől kell még megválnom.

Ezek azok a «dolgozások», melyeket Urunk olyan világosan mutatott meg nekem s amik már azelőtt is, mikor még homályosan láttam őket, közeli elmeneteletem sejtették. És tényleg nehéznek látom a következő dolgokat a világban követni :

A teremtményektől való elválást, hogy ne törődjem többet azzal, hogy Istent adjam a lelkeknek, csak emelkedjem Feléje, anélkül, hogy visszaforduljak. Ez az egyesülés sokkal jobban le fogja vonni a kegyelmet a lelkekre, mint az én sok külső erőfeszitésem.

Még azáltal is elválni, hogy minden módon keressem a megvettetést, kivéve valami bűnös vagy megbotránkoztató módot. Erre nézve jónak tartanék egy általános gyónást.

A teljes szegénységet, mindentől való megfosztottságot. Eddig azért őriztem meg a dolgaimat, hogy odaadhassam őket és jót tehessek velük, de most, hogy már nem külsőképpen kell, hogy jót tegyek a lelkekkel, nincs többé semmire sem szükségem. Lehetséges mindenről lemondani a világban és olyan helyzetbe hozni magamat, hogy semmi felől se rendelkezsem többé? Ha nem, akkor bizonyára indokolt a zárdai élet.

Hagyjam képeimet, följegyzéseimet a helyükön, vagy égessem el azokat a képeket, melyeket különösen szerettem, mert bizonyos kapott kegyelmekkel vannak összefüggésben. Vagy hagyjam őket mindenki használatára, mint a katekizmust?

Személyes följegyzéseimet talán legjobb lesz elégetni, most, hogy az utam Karmel felé irányul. Úgy gondolom, semmiféle hasznuk sem lehet.

Az az érzésem, hogy nagyon rosszul magyaráztam meg mindezt, de hiszem, hogy Ön mégis megérti. Ezeket a kötelékeket minden áron el kell szakítanom, mert akadályoznak az emelkedésben.

Ha a szegénységi fogadalom megvalósítható a világban, akkor vele egyidejűleg talán földadhatnám a rendelkezési szabadságomat lelki javaimat illetőleg is. Urunk már egy év óta téteti ezt velem, hogy minden személyes szándékot félretéve, az Ő Dicsőségére adjam oda magamat egyedül, Rábízva, hogy kedve szerint rendelkezzen minnemenettel ami engem illet.

M. A.

* * *

1909 november 23.

Különösen egy hónap óta, szüntelenül láttam a világosságban azt, amit Önnek már említettem. Miután az imában sem mutatott Isten mást, így ez a dolog mindinkább evidenssé válik.

Megértettem, hogy Isten inkább egyedül akar lenni ebben a műben és már az értelmemet sem akarja közvetítőként fölhasználni arra, hogy Magát kinyilatkoztassa. A haszontalan szolgának, úgy látszik, vissza kell vonulnia, mert Isten nem akarja többé a segítségét . . .

Isten megmutatta nekem a szenvedés mélységét, amit azt hiszem a Karmelben tart fenn számomra ; ezen át kell mennem, hogy az egyesüléshez eljuthassak.

Azt gondolnám, hogy megújítom december 8-ra a jobb fogadalmát, a régi föltételekkel. Örökre tegyem azt, vagy csak egy meghatározott időre? M. A.

* * *

Ha *minden* elhagyott és Jézus marad egyedül, csupa béke és öröm minden . . . Micsoda csere !

De az isteni bajban *minden* elhagy és Jézus is . . . ez valóságos szakadék . . . Ez az *Ő Kelyhe*, az ígért kehely . . .

És ebben a bajban megőrizni : békét, örömet, bizalmat, szeretetet . . .

Bizalmat a végtelen irgalmasságban. Rajta kívül semmit sem kell keresni ; ha ismeretlen, elfelejtett, megvetett is vagyok, mit törődöm vele? . . . *elhagyatott* . . . elhagyatott ennek a kifejezhetetlen szenvedésnek szakadéka által . . .

Bizalom . . . elég ha a lelkekbe elvetjük a magot . . . Téged imádott Szeretet, egyedül Téged! . . . Irgalmas Jézus! . . . Tiszta Isten . . . Örök Igazság, Életteljesség. . . Egyedül Téged !

És ha Te elhagysz, *egyedül* akarok maradni az éjszakában és a viharban, hogy semmi se foglalja el azt a helyet, melyet tisztán akarok Neked fönntartani ! . . .

Egyedül a fájdalammal foglak várni és bízom abban, hogy Te betöltöd azokat a kedves lelkeket a tudtukon kívül is ! . . .

* * *

1909 december 27.

Kedves Nagybátyám !

A világosságok mindig határozottabbakká lesznek ; a hívásnak, hogy mindent elhagyjak, amit a nyáron hallottam, először nem akartam hitelt adni. Annyira belevegylt ebbe a Karmel utáni vonzódás, hogy attól tartottam, a «természetem» űz velem játékot. Azután a nagy szenvedések, melyeket magam előtt láttam, szintén kétkedővé tettek, mert hiszen annyira vágyódtam a szenvedés után.

A multkoriban azután Urunk egy cseppet adott abból a tengerből, melyet számomra tartogat és én elteltem vele. Ez valami kimodhatatlan isteni fájdalom, semmi sem hasonlítható ahhoz, amit Isten ad a teremtés közvetítésével. Olyan érzés volt ez, mint amit 7—8 éves koromban éreztem, mikor arra kértem a szenvedő Jézust, hogy egyesítsen Agóniájával. Olyan volt, mint valami, ami egyenesen Istentől jön és ugyanakkor egy Istentől való teljes elhagyattatás és nagy ellenszenv a szenvedéssel szemben. Akkor kísértésbe jöttem, hogy a teremtményekhez és tárgyakhoz ragaszkodjam és az önátadás, melyet Urunk tőlem kívánt, nagyon nagy dolognak tűnt föl előttem : úgy éreztem, hogy azt kell odaadnom, amire szükségem van és igen gyáván és hálátlanul fogadtam ezt a nagy kegyelmet ; azóta úgy látom, Isten minden eszközt fölhasznál, hogy Magához vonzzon.

Most újra csendes minden ; bár lelkem mélyén sohasem vesztettem el a békét, mert Urunk egészen rendkívüli erőt adott. Isten olyan dolgokat visz végbe bennem, melyeket nem értek, de hagyom, hogy azt tegyen velem, ami jól esik.

Júniusban, mikor Isten elkezdte Magát «képek» nélkül kinyilvánítani, olyanformán, mintha valami felhőben vagy homályos világításban jelentkeznek, nem értettem, hogyan érintkezhetik az ég a földdel. Innen volt az a benyomásom is, hogy mindez hallható.

24-én, az éjjeli officiumon, nagyon intenzív világosságba vonattam bele és teljesen elválasztattam a teremtményektől. Ez az egyesülés nagyon bensőséges volt, Jézus Istenségében, mint «Igazságának» egy sugarában úsztam, lehetetlen ezt leírni ; ugyan-

ekkor fizikai zsidbadságot is éreztem és bizonyossá vált előttem, hogy teljesen Magának akar, hogy mindent el kell hagynom és ez a többieknek is előnyére fog válni.

Azt akarja, hogy ezekben a földtől olyan távoli régiókban maradjak. Milyen kicsinek látszanak innen az emberek!... Azt hiszem az a misszióm, hogy onnan fölülről szórjam a földre a szeretet magvát, amit a végtelenségig meríthetek Istenből.

Nem vagyok már a helyemen, Jézus máshová hív, mégis erősen bizakodom abban, hogy Isten Dicsőséget fog meríteni ebből a kis semmiből. Az Ő kegyelmével azonban mindent elhagynék az első szóra. De elfogadom, ameddig szükséges, ezt a kissé ferde helyzetet is és beleegyezek abba, kerüljön bármibe is, hogy ne kövessem azt, amiben hiszek. M. A.

* * *

1910 február 19.

Sacrificabo hostiam laudis.

Ezeket a szavakat hallottam... Az «Igazságban» lettek mondva és olyan sokat fejeztek ki!... *Sacrificabo* azt jelentette, hogy *Ó Maga* akar engem fölláldozni és én hagyjak *magammal mindent tenni*, fogadjak el mindent... Ő van egyedül ebben a műben, én semmit sem számítok... A *hostiam*-ban a szenvedés mondhatlan mélységét és intenzitását láttam... kell, hogy az áldozati ostya *az utolsó izzig* fölemésztessék ez az *Áldozat!*... *Laudis*... micsoda mélység van ebben a szóban! mekkora vonzóerő a Benne elrejtett élet felé!

Laudis... Olyan szenvedés által akar engem fölláldozni, amit *egyedül* Ő ismer... *Egyedül Érte* megy végbe minden munkája ebben a kis semmiben...

Tehát ne állítsam be magamat mint áldozatot, de őrizzem meg *Egyedül Neki* fölláldoztatásomat, az én régi klauzurám «a béke és öröm» segítségével...

Mialatt az ostya a lélek alsó részében emésztődik, a felső rész maradjon *elmerülve Benne*... Hálátelten!... Ne foglalkozzam a vetéssel, se szavakban, se tettekben, de még példával sem. Ne törődjem mással, csak hogy *minél jobban elmerüljek Benne*.¹

* * *

1910 február 20.

Kedves Nagybátyám!

Múlt szerdán még mindig abban az állapotban voltam, amiről beszéltem Önnek; egyik oldalról mindig a béke hatott bennem, a másikról a nyugalanság. Este gyakorta belső fájdalom fogott el és mint már olyan sokszor, belső hangot hallottam: «Elég volt már a szenvedésből? Eljutottál-e már a szeretet végső határáig?

Istentől megerősítve azt feleltem: nem, szeretnék még nagyobb, még több és mindig új szenvedést, ha ez a jó Isten akarata.

Ahelyett, hogy mint máskor rendszeren, belső nyugalanságom fokozódott volna, minden megszűnt és Urunk szelid és érezhető módon nyilvánította ki Magát, úgy, ahogy két év óta nem láttam már. Ez a kegyelem nem volt annyira elmélyítő, mint az előbbiek.

Nagyon csodálkoztam, mert oly kevéssé voltam erre elkészülve!... Annyiszor fölláldoztam már az érezhető szeretet vigasztalásait, hogy nem reméltem még valaha is részesülni benne.

¹ Ne felejtjük el, hogy «Cosummatá»-nak egészen speciális kontemplatív hivatása volt. A hívek átlagának több aktivitást és ösztönzést kell kifejezteni. Mi, akik nem vagyunk ennyire passzív imaéletre hívva, nekünk igenis kell, «szóval, tettel és példával» vetni.

Szeretet- és irgalomteljes tekintettel mondta ezeket a szavakat : «Hogyan használhassak egy ennyire hajlíthatatlan, ellenálló eszközt?» Megértettem, hogy ez az eszköz én vagyok és a hajlékonyság hiánya az én túlzott ragaszkodásom a szenvedéshez.

Volt azután még a tekintetében sok minden, ami szavakkal nem mondható ki, de amiket mégis szavakban vagyunk kénytelenek kifejezni. Szememre vetette, hogy én azt hiszem, hogy mindig így fogok szenvedni és elfelejteni látszom azt, hogy az Ő igája édes.

Azelőtt Urunk, megmutatva végtelen fájdalmat, így szólt hozzám : «Neked adom őket mind . . .» Bár tudtam, hogy nem viselhetem őket úgy mint Ő, mégis azt hittem, hogy mindig el leszek velük árasztva. Azt is tudtam, hogy nem fogok olyan nagyszerűen szenvedni mint Ő, de gondoltam, hogy magamhoz mérten fogom őket elszenvedni. De Urunknak ebből a tekintetéből világosan megértettem, hogy meg ad ugyan minden kegyelmet hozzá, de nem fog mindig szenvedtetni ; ez oly mértéken felüli szeretet volt, amit meg sem tudtam érteni.

Itéletemet ezek fölött a dolgok fölött akkorra tartogatom, mikor majd Ön megmondja nekem, hogy mit tegyek és mit gondoljak.

Nem, a Jó Isten *nem akarja* többé, hogy összehúzzam a szívemet azért, hogy Neki ellentállhasson ; ha az Ő akarata ez a küzdelmes és szünet nélküli fájdalmas élet, úgy az én akaratom is.

* * *

1920 március.

Mióta Isten megmutatta nekem, hogy milyen jó *Ő Önmagában* véve, nem érzem többé irántam való szeretetét. Sőt szétmorzsol, de én érzem, hogy igazibb szeretettel szeretem és ha Ő nem is szeretne már és nem adta volna soha oda a Fiát értem, akkor is szeretném, mert *Ő maga* a szeretet.

Éreztem, hogy meg van elégedve azzal, hogy mindent megtettem az Ő követésére.

Végérvényesen és világosabban mint valaha, megmutatta, hogy az én hivatásom mindenekelőtt az, hogy az Ő szeretetéért föláldoztassam. Megismételte, amit már egy éve hallok, hogy adjam magamat oda erre, ragadjam ki magamat mindenből és hagyatkozzam tökéletesen Rá, hogy *annyit* és *úgy* szenvedjek, ahogy Ő akarja, mert Ő Maga, kell, hogy föláldozzon.

Érzem is már valamelyest, hogyan feleljek erre a hívásra ; úgy hiszem, hogy ennek a kibontakozásnak háromszorosnak kelle lennie :

1. A tárgyakból, a szegénység fogadalma által.
2. Az időmből, az engedelmesség fogadalma által.
3. Minden szándékomból egy különleges önátadás által, Rá bízva, hogy rendelkezék a belsőmet illetőleg mindenem fölől.

És végül önátadásomat kell tökéletesítenem, hogy mint áldozati ostya föláldoztassam. Azt hiszem, ha lehet fogadalmat tenni erre a harmadik pontra nézve, úgy ezt is kívánja tőlem az Úr. Lehetséges-e ez?

A két első dologra nézve nem hiszem, hogy teljesíthető lenne a világban.

Ő Maga fog megfeszíteni, de én a Kálváriát a Karmelben látom. Bízom az Ő Mindenhatóságában és ha egy rajtam kívül álló Akarat elzárja előlem ezt a kaput, az én Istenem találni fog valami más megoldást.

* * *

1910 március 9.

Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus...

A te életed az én művem... semmi és senki sem akadályozhatja, de még csak nem is késleltetheti az Én működésemet benned... Fömládozlok téged Én Magam az *utolsó izig*... Elvezetlek a *legbensőbb egyesülésig*...

Minden erődet feszítsd meg azután, amit neked mutatok... ne csodálkozz, ha nem éred el a mellékes célokat... feljűk törekedni is csak eszköz...

* * *

1910 március 25. Nagypéntek.

Si exaltatus fuero a terra... omnia traham ad meipsum...

Majd ha fölemeltetem a földről az egyesülés egységében, mindent Hozzá vonzok. Ez egyenértékű az 1909-iki karácsonyi kegyelemmel: *Qui manet in me... hic fert fructum multum*... Aki a Szeretben marad... És egyenértékű az 1910-iki januári kegyelemmel is. *Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei coeli commorabitur*... Az, aki Istenben marad...

Az Egek Urát bírni pártfogóként!...

* * *

1910 március 28.

Ó, Te *mindent tudsz*, Imádoztam! *Egyedűl Te* ismered a szenvedésem mélységét, szenvedek tehát *hálát adva*... Fölemészteni hagyni magamat, dicsőenket énekelve, *hostiam laudis*... *laus Amoris purissimi*... Igen, hogy a Te szegény kis semmid áldozata, mint a *nagyon* tiszta szeretet dicsőrete szálljon föl Hozzád... nagyon tiszta, mert a *Te Műved*...

A február 19-iki világosság, *laudis*, rendkívűli erőt ad nekem... *Egyedűl Ő tudja* és ez az Ő dicsősége, hogy *egyedűl Ő* ismeri az én szenvedésem *mélységét!*

Az én Szerelmesem megmutatta nekem az Ő istenségének a fényét...

Tökéletesen azonosít az Ő szenvedéseivel... Követni fogom «usque ad mortem crucis/...» A szenvedések mértékét *szinűltig* szenvedni mindig!... Sok. De mindegy; az Ő kegyelmével *követni fogom*/... *Elvált* a teremtményektől... A földtől egy egész szakadék választ el, már semmi sem lehet számomra *édes* itt lent. És ott fönt!... Felűről megsemmisít...

Fiat, ó Isten, imádott Szerelmem!...

Mennyi szenvedés van Jézus követésében!... De békében, szeretetben és bizalommal megyek föl a Kálvárián és Ő Maga áldoz föl... Föl fog áldozni, *bizonyosan tudom* a teljes azonulásig.¹

¹ A misztikusok gyakran beszélnek a lelküknek Istennel való azonulásáról. Az ilyen kifejezéseket természetesen nem szabad szószert venni. Ezek hiperbolák, a nyelv túlzásai, ami által ezek a kiválasztott lelkek kifejezni törekszenek kifejezhetetlen tapasztalataikat.

«Bizalom! Fogadj el mindent, engedj magaddal tenni mindent... Én mindent a Te fölálkozásodra fordítok és magamnak tartom fönn a dicsőséget...»

Nap-nap után megvalósul ez az ígélet... én csak egyszerűen vagyok és minden a fölálkozásom körül forog.

Misericordias Domini in aeternum cantabo... Azonosíts, Szerelmem, igen, csak azonosíts mindig!

* * *

1910 március 30.

Elégetve ettől a Szeretettől, megvilágosítva ettől a világosságtól magamat fölemésztetni, elárasztani hagyni... ez az egész... Milyen egyszerű is ez... *Őt hagyni, hogy elárasszon egészen...*

Sajátmagam töredékei dicsénekekben szállnak Isten felé és elvesznek Benne... Lényem feloszlik a belőlem kiáradó szeretet között, mely felé siet és Ő között, Aki belémárad...

Bár elárasztana «én»-emnek teljes megsemmisüléséig... míg csak egyé nem válnánk egészen.

Elragadva az egyesülés felé az Ő szeretete által, mely Magához vonzza az enyémet, hagyom lelkemet az Ő pólusa felé szállani... hadd vesszen el Benne, az Ő dicsőségére!...

A szegény kis semmi Istentől fölemésztve...

Szükséges a magány... a csend...

Láttam az *Igét* Istenben... az *Atya ragyogását*..., aki Vele és a Szentlélekkel egy... felém hajolni, hogy *egyé* legyek a Háromban...

«Ha valaki szeret, Atyám szeretni fogja és hozzájövünk és szállást veszünk benne...»

Eltemetkezem a Három Egységében... elmerülök az adorációban.

* * *

Kedves Nagybátyám!

1910 április 2.

Amit a multkor írtam Önnek a hivatásomról, már nemcsak hiszem, hanem teljes bizonyosságom van felőle. Isten magányos életre hív Magával a csendben. Nem hiszem, hogy többé ellen kellene állnom ennek a hívásnak, de úgy érzem, nem is igen tudnék többé. De hogyan feleljek erre az erős hívásra anélkül, hogy elmennék?... Mert nincs többé kétségem a Mester Akaratát illetőleg, annyi szeretettel és világossággal kísértte ezt a hívást...

Látni véltem, hogyan akar a Három Isteni Személy belémhatolni és hogy akarja ezt az egyesülést létrehozni. Megsejtettem, hogy Isten kiválasztotta ezt a szegény kis szívet, — melynek egyetlen érdeme, hogy nagyon nagy szeretettel szereti Istent, — hogy benne lakást vegyen.

Úgy éreztem, hogy egész valóm megtelt Istennel, hogy Krisztus megtestesült bennem,¹ hogy ott újra föláldoztassék a Szentháromság Dicsőségére. Soha a mai napig

¹ Magától értetődik, hogy itt nincs szó hypostatikus egyesülésről, csak nagyon benső viszonyról.

nem értettem meg ezt a mondatot oly igazán : «Már nem én élek . . .» Soha ilyen mértékben nem éreztem, hogy meg vagyok szállva és sohasem éreztem jobban a bizonyosságát annak, hogy Azt bírom, Aki Egyedül lesz a mi örök boldogságunk.

Ebben a világosságban hallottam határozott fölhívását, hogy vesztsem el magamat Benne, mert csak ha ezt az egyesülést elértem, fog az a misszióm elkezdődhetni, hogy Hozzá vonzzam a lelkeket, az Ő Szeretetét és dicséretét énekelve.

Mit tegyek? . . . Mindig engedelmeskedni fogok, de igazán nincs erőm ellentállni és azt hiszem, azért veszi el az erőmet, hogy bebizonyítsa, hogy akar engem ; efelől majdnem bizonyos vagyok.

Mindig itthon vagyok, az orvos nyugalmat kíván és megfoszt az áldozástól. Ám Az, Aki tudja, hogy az én nyugalmam az, ha lelkem Hozzá repülhet, meglátogat és elhalmoz. Kihasznlám az előírt nyugalmat, hogy Istennel egyedül legyek és ez kimondhatatlanul megpihentet.

Ez így nem fog sokáig tarthatni, mert a kicsinyek hazajöttek és a kifelé való élet újra elkezdődik.

Ha nem mehetek Istenhez, nem tudom mit fogok tenni, mert így nem bírom tovább . . .

M. A.

* * *

Kedves Nagybátyám !

1910 június.

Még ma írok Önnek, mert történt egy és más és nagyon erős biztatást nyertem arra, hogy egyszerűbben tárjam föl magamat Ön előtt. Azon ígéretem által, hogy mindig a jobbat teszem és azáltal, hogy följánlottam magamat *áldozati ostyaként*, Isten Akaratában mindig a rám nézve legkínosabbat kerestem és tettem. Az utolsó kegyelem óta erős buzdítást nyertem arra, hogy fölhagyjak ezzel az eljárással. Isten azt kívánja tőlem, hogy ne keressem se a szenvedést, se a jobbat, de hagyatkozzam teljesen a Szeretetre és egy tekintetet se vessek magamra . . . Én ellentálltam ennek az ösztönzésnek, mert féltem, hogy hűtelen leszek a fogadalmaimhoz. A multkor aztán megértettem, hogy a Szeretetnek fönttartás nélkül kiszolgáltatva, megtalálom Benne mindazt, amire szükségem van, hogy Őt dicsőítsem . . . Kérem, mondja meg nekem, nem sérti-e ez kötelezettségeimet? Egy ennyire passzív állapot egészen eltér a szokott úttól és Isten mégis olyan világosan hív erre, hogy nem tudok neki ellentállni. Úgy érzem, hogy ezt kell követnem és hogy ez nincs ellentétben az én kötelezettségemmel.

Rendesen a szenvedés volt a támaszom, ezáltal egyesültem Jézussal és innen egyesültem azután sokszor érezhetően a Szentháromsággal, azzal a bizonyosságával a hitnek, ami legutóbbi Husvét óta él bennem.

Most már nem támaszkodhattam többé a szenvedésre és olyan voltam, mintha az érzékeimen kívül lennék és előbb vissza kellett volna térnem önmagamba, hogy érezzem a szenvedést. De ebben valami mindig megakadályozott.

Éreztem a bennem rejlő nagy ürességet megtelni Szeretettel, mintha a semmit a mindennel helyettesítették volna. Éreztem magamban a Szeretet lelkének a jelenlétét és általa magává a Szentháromsággá lettem átalakítva.¹

Teljesen elvesztettem az irányt, fogalmam se volt, hogy mi megy végbe bennem... az volt minden vágyam, hogy egyesüljek Jézussal megváltói munkájában, de arra nem gondoltam, hogy a Szentlélekkel egyesüljek ; ez magyarázza meg azt is, hogy nem akartam letérni rendes utamról. Ez gyenge mentség és rajta leszek, hogy a jövőben hajlékonyabb legyek az Ő behatása alatt. Isten bizonyára azért adta ezt a kegyelmet, mert nem tiszteltem eléggé a Szentlelket.

¹ Lásd az előbbi magyarázatot.

A Szentháromsággal való egyesülésem első fázisában könnyen tudtam követni Jézust, de egyidő óta ez szinte lehetetlen, különösen mióta az egyesülés a Szeretet Lelke által jön létre.

Ebben az egyesülésben a szeretet kiárad bennem és általam a lelkekre, egészen érezhető módon, majdnem fizikailag, néha lágyan mint kis forrás, máskor mint zuhatag árad szét, de ez a legkisebb fájdalom nélkül történt és egyúttal minden ujjongó vigasz nélkül is, csupa békében és szeretetben. Mindaz, ami lelkemben történt, a zoltár eme szavaira emlékeztet: *«Convertit petram in stagna aquarum»* . . . És hideg érzéketlenségemből valóban magává a Szeretetté varázsozott.

Este mintha láz égett volna bensőmben; azt hiszem, ez az első eset, hogy a lélek tüze melegítette a testet kívülről. Ez az érezhető hatás nem tartott sokáig, de megmaradt bennem a Szentlélek ott létének az érzése, mint ahogy azelőtt Krisztus és az egész Szentháromság ottlétét éreztem. M. A.

* * *

1910 július 13.

«Minden oldalról *fenyegetnek*, de el nem nyomnak; nyomorban vagyunk, de nem kétségbeesésben». — Milyen igaz ez!

Elmerülve, de nem megfulladva, mert bennem van az én *levegőm* . . . az én *Mindenem*, és így a mélységben is tudok teli tüdővel lélegezni . . .

Szenvedésemet egyedül Isten számára őrizni és bezárni «béke és öröm» klauzurámat . . . örömet adni a lelkeknek, Istennek hálát és szeretetet, annál többet, mennél jobban le vagyok tiporva . . . Egy nagy *Sursum cordával* a felszínre jönni és megmaradni a Szeretetben.

Szeretlek! . . . Hálát adok Neked és szívesen meghalok újra meg újra, ha ez a Te dicsőségedre szolgál . . .

* * *

1910 július 18.

Ki fogom inni az *Ő Kelyhét anélkül, hogy a tartalmát vizsgálnám* . . . Irántad való Szeretetből, ó Istenem, teljesen a Te imádandó akaratra hagyatkozom, odaadom magamat áldozati ostyaként, hogy a Te nagyobb dicsőségedre teljesen felemésztődjem.

Szűz Mária közbenjárásával és Jézus áldozatával egyesülve, följajánlom Neked Szentháromság ezt a kettős fogadalmat.

* * *

1910 szeptember 8.

Szűz Mária születésnapján.

Legszentebb Szentháromság, föloszthatatlan Egység, ki teljességgel uralkodik Jézusban, ó Szeretet Istene, Uram és Mindenem, szeretlek, Te egyedül tudod mennyre! . . . Egyedül Érted szeretlek, mert Te magad vagy a Szeretet. Ha netalán Te nem szeretnél, én akkor is ugyanúgy szeretnék;

ha Te nem haltál volna meg értem, én akkor is meghalnék Érted ; ha Te nem tudnál szeretetemről, én akkor is ugyanezt tenném Érted.

Mert szeretlek Istenem és mert Te vagy egyedüli Szerelmem, nincs más vágyam, mint a szeretetemhez mértén adni Neked . . . és mérték nélkül megdicsőíteni Téged . . . Ez a vágyam oly égető, hogy teljesítésére a Te kegyelmeddel mindenre kész vagyok . . .

De belátom, hogy lehetetlen nekem a Te dicsőségedhez a legkisebb parányt is hozzáadni. Így hát végtelen bizalommal Benned, Istenem, Aki «azzal a hatalommal a mi bennünk működik, mérhetetlenül fölülmulva a mi kívánságainkat és fölfogásunkat», mindent tehetsz, Máriával teljesen Rád, a Te imádandó Akaratodra hagyatkozom. Vegyél ki Te Magad a Te szegény kis «semmid»-ből annyi dicsőséget és annyi szeretetet, amennyit csak akarsz.

Isteni Szeretet, olvassz teljesen magadba, hogy ne legyek többé csak egy kis fölemésztett ostya az Egységben.

Jézus, imádott Szerelmem, maradj bennem és én Benned, hogy már ne én éljek, de Te énbennem, a Te, a Te Atyád és a Szentháromság dicsóságára.

Szent Atyám, szentelj föl engem szeretet-áldozattá, hogy ne lásd ebben az ajándékban csak Krisztusodat és kedvedet leljed benne.

Ha szokásos gyávaságom elárulná akaratomat és alámerülnék a szenvedésben, előre is visszavonok minden olyan mozdulatot, amely ezzel az önátadással ellentétben volna : változtasd át őket Istenem és életemnek minden pillanatát a szünetnélküli hála, szeretet és dicsőítés énekévé.

(Folytatjuk.)

Fordította : *verseghi Nagy Erzsébet*.

A TURÁNI ESZME KIALAKULÁSA

IRTA: CSAPODY CSABA

A túlhajtott nacionalizmus, — mely különösen napjainkban lép fel mind agresszívebben és lassankint minden értéket csak *egy* elképzelt és trónraemelt «race» látószögéből néző fajimádattá alakul — már sok helyen kialakította saját mithologikus őstörténetét. A 19. század eleje óta mind erősebben fellépő nemzeti gondolaton kívül a demokratikus eszmék érvényrejutása játszott ebben szerepet. Ezóta ugyanis a szűk látókörű és fél-művelt átlagember egyszerre kezdte érezni, hogy az ő szava éppen annyit nyom, mint bárki másé, hogy ő választópolgár, aki saját belátása szerint intézi a nemzet sorsát, tehát feljogosítva érezte magát arra is, hogy kialakítson egy saját, kispolgári történelmi és politikai felfogást. A liberalizmus és demokrácia álmaiban ringatózva a realitások iránt való utolsó érzékét is elvesztette. A tudományok pedig mindinkább bezárkózva a könyvtárak és levéltárak falai közé, önmagukba fordult életet éltek és nem gondoskodtak a nagyközönség szellemi életének irányításáról. Még a művelt nagyközönség is befejezettnek tartotta a maga történelmi kultúráját azzal, amit hazafias szellemű középiskolai oktatásából merített, a sajtó hatása alatt mindinkább átszínezve politikai frázisokkal; ez utóbbiak alkották az alsóbb rétegek egyedüli szellemi táplálékát ezen a téren.

Nem csoda tehát, hogy az öndicsőségüket legyezgető nemzetek nemzeti géniuszokat oly magasra emelték, hogy elfelejtették önmagukat reális színben látni és nemcsak más nemzeteket sujtottak megvetéssel, hanem saját multjukat is teljesen hamis színben kezdték látni. Akár az árja faj mindenekfölött való kiválóságát hirdették, akár pánszláv vagy dákoromán álmokat álmodtak, akár pedig turanizmus a felfogás neve, a gyökér közös. A különbség csak az, hogy míg más nemzetek megtalálták a lelkesítő mesevilágot saját történelmi multjukban, addig a mi turanistáink önbizalomhiányból és a nemzet gyöngeségét érezvén, idegen ajtókhöz mentek kopogtatni, más népek multjában keresték az eszközt a magyarság feldicsőítésére, pedig a magyar történelem dicsősége erre nem szorult rá. Lealacsonyították a magyarságot sokszor egészen műveletlen, sokszor pedig, bár nagy, de tőlünk diametrálisan különböző, ránk nézve érthetetlen kultúrák szerény tagjává. Nem is említve azt, hogy a turanizmus a legirrealisabb valamennyi hasonló szemlélet közt, mikor el akarja hitetni önmagával, hogy a — szerintük megalakulandó — hatszázmilliós turáni világshövetség szellemi és politikai vezetői mi leszünk és ez erejét a mi politikai érdekeink megvalósítására fogja szentelni.

Szükséges volt ezt előrebocsátanunk, mert a köztudatba kezd befészkelődni az a tudat, hogy a turáni gondolat valami ősi hagyomány, mely az egész magyar történelmen áthúzódik, a vér szava, mely hol erősebben, hol gyöngébben, sokszor csak a hamu alatt pislákolva, de mégis döntően befolyásolta nemzetünk életét. A nyugati és keleti magyar ellentétét szeretik ebben sokszor felfedezni és visszavetíteni ezer évre. A történelem nemismerése vagy félreismerése vezet arra, hogy sokszor még egészen jóindulatú irodalmi termékek és tudományos munkák is valami tragikus kettősséget látnak a nemzet életében, mely európai történetünk kezdete óta átok módjára üldöz bennünket. E felfogás szerint a magyarság nem tudott szintézist alkotni saját értékei és az európai keresztény műveltség közt, hanem válaszut elé került: vagy a nemzeti sajátságokat áldozza fel, vagy a keresztény kultúrát. Ettől a kettősségtől nem is tud szabadulni. A keleti magyarság választotta az előbbinek megőrzését, a nyugati az utóbbit és

emiatt egymással állandó harcban élt : pogánylázadásokat, német- és törökpárti magyarságot, kuruc-labanc ellentétet ez a mozgatóerő hozott létre.

Nézzünk szemébe ennek a gondolatnak. A történelem mást mond, mint ezek a romantikus elképzelések. A valóság az, hogy a magyarság már a honfoglalás előtt érintkezett európai népekkel, kezdett megismerkedni a kereszténységgel, műveltségi foka is alkalmassá tette az új környezetbe való beilleszkedésre és az állandó letelepedésre. Különben is a magyarság finn-ugor eleme békés népből vált török keveredés által harcias nomád néppé, de ez a nyugati ogur törökség, melyhez a törökös magyar elem tartozott, távolról sem volt oly harcias társadalom, mint a húnok oguz töröksége. Mai hazájukban keresztény szláv és egyéb elemekkel keveredtek, ami még inkább növelte fogékonyágukat. Jellemző, hogy a kalandozások korából adatunk van arra, hogy a vezérek korbáccsal kezükben hajtják várostromokra harcosaikat, tehát a nép nagy tömegének már nem volt inyére az állandó hadi foglalkozás. Bizonyíték állításaink mellett az, hogy a kereszténységre való áttérés és a nyugati minták szerint való berendezkedés oly gyorsan megtörtént. A Vata-féle pogánylázadás is már elsősorban az adók elleni küzdelmet írta zászlajára, tehát nem is tisztán vallási jellegű volt. Egészen rövid ideig tartó zavarok után I. Endre, ki a pogányok segítségével foglalta el trónját, idegen segítség nélkül, a magyarságra támaszkodva állítja vissza a dolgok korábbi rendjét. A legjellemzőbb nemzetünk átalakulására Szent László kora, mikor a keresztény magyarság vívja dicsőséges harcait a ma testvérekül feltüntetni szeretett besenyőkkel és kúnokkal. Ebben a korban, alig fél századdal Szent István halála után találjuk az utolsó törvényes intézkedést a pogányság végső nyomai ellen, 1092-ből ; Szent László I. törvénykönyve 22. cikkében intézkedik, hogy «Aki a pogány szertartás szerint mutat be áldozatot kutaknál vagy fáknál, forrásoknál és kőszikláknál, bűnét egy ökrön váltsa meg». A rendelkezés igen enyhe, ha meggondoljuk, milyen szigorúan büntették ekkor az egyéb bűnöket, ez is mutatja, hogy a pogányság akkor már nem jelentett komoly veszedelemet.

A magyarság époly jó keresztény és nyugati népnek érezte ekkor már magát, mint bármely nyugati társa és erősen érezte a különbséget, mely déltől és keletől elválasztotta, állandó harcban élve a balkáni schismaticusokkal és a pogány «turáni» szomszédokkal. *Hóman* mutatott rá a Magyar történet második kötetében, hogy «[IV.] Béla 1252-ben IX. Gergelyhez intézett levelében még a tatárokkal egysorban, a magyarságot is magában foglaló nyugati kereszténység vad ellenségeként emlegette Attilát».

Azt lehetne ellenevetni mindennek, hogy lehet, hogy a vezető rétegekre áll az, amit eddig mondtunk, de a nép nagy tömege bizonyosan másként érzett és csak emlék nem maradt róla, mert a fennmaradt források mind az uralkodó osztály köréből kerültek ki. Megfelelnek azonban ezek arról, hogy a középkorban az ilyesmi teljes lehetlenség, mert a hit tisztaságán akkor annyira őrködtek, hogy minden hitellenes áramlattal szemben azonnal felléptek, példa a bogumil eretnekséggel folytatott hosszú harcok éppen a magyarság segítségével. Mennyivel valószínűtlenebb, hogy törvényeink ne intézkedtek volna a még esetleg fennmaradt pogány törekvésekkel szemben. Bizonyítja ezt az is, hogy mikor a tatárjárásokozta elvadulás és a pogány kúnok betelepítése folytán ismét gondokat okoz a pogányság, legott szigorú intézkedéseket léptetnek életbe a terjedő veszedelemmel szemben. Ekkor tagadhatatlanul jelentkeznek némi turáni gondolatok, amire ismét *Hóman* hívta fel a figyelmet az említett helyen. Ennek oka nagymértékben az volt, hogy a magyarság a tatárokkal szemben sehonnan segítséget nem kapott. Ennek azonban semmi maradandó hatása nem volt, nem túlságosan hosszú idő múlva — bár erős kulturális visszaesés után —, de az Anjouk erőskező uralma alatt minden visszajutott a régi kerékvágásba. Talán joggal tulajdoníthatunk szimbólikus jelentőséget annak, hogy az egyetlen Magyarországon fennmaradt kún

nyelvemlék a 14. vagy 15. században feljegyzett és 18. századi átiratban ránkmaradt kún-nyelvű Miatyánk.

Ennyit a pogányságról. De vajjon nem élt-e a magyarságban legalább a keleti rokonság tudata? Vajjon nem érezték-e a testvériséget, ha érdekellentét el is választotta a rokon népeket? Erre vonatkozólag ne felejtsük el, hogy a tudományos vélemények még ma is eltérőek arra nézve, hogy a magyarok egyáltalán hoztak-e magukkal hún mondákat, vagy pedig az tisztán az itt talált népek és tudós krónikaírók hagyománya. Amikor pedig a hún leszármazás gondolata Kézai krónikája óta érvényesül, az a hún-magyar *azonosságot* jelenti. Kézainak esze ágában sem volt valami alapítandó turáni birodalomról ábrándozni, egyszerűen azt hirdette, hogy a húnok magyarok lévén, a dicső magyar nemzet már korábban is itt járt, azután mikor szerencsétlen körülmények folytán kiszorult, újra visszaszerezte régi hazáját. Az ő hite tehát az azonosság, nem a rokonság, a magyarság fényét hirdeti; hogy naiv módon, arról ő nem tehet, neki még nem álltak rendelkezésére tudományos kritikai módszerek. Ha IV. Béla fejében esetleg meg is fordult volna egy pillanatig komolyan a tatárszövetség gondolata, mint végső eszköz a nemzet megmentésére, azt körülbelül úgy kell felfognunk, mint hűbér-ajánlatát, amikor segítség fejében országát a német császárnak ajánlotta fel.

Julián barát, ki az őshazában maradt magyarságot kereste fel, szintén nem kerülhetett el, hogy a turanisták a maguk képére ne formálják. Pedig ő nem turáni rokonokat keresett a messze keleten, hanem *magyarokat*. Az utazás eredményeiről a pápához írt beszámolóiból világosan kitűnik, mi volt útjuk indítéka. Azt olvassuk itt ugyanis, hogy a Gesta Ungarorum, a magyar krónika, fenntartotta annak a tudatát, hogy a magyarok egy része az őshazában visszamaradt, van tehát valahol egy másik Nagymagyarország. Az evangélium világosságát akarták megvinni ezek a dominikánus szerzetesek a távolbaszakadt magyaroknak, ami a középkor mély vallásosságából teljesen érthető. A többi «turáni» nép országán átutaztak ugyan, de ezekben seholse kerestek testvért, teljes anakronizmus tehát Juliánban mást keresni, mint amit itt elmítettünk. A *magyar magyarnak* érezte magát és *nem árszainak*, a délkelet európai magyar nagyhatalomnak nem is volt szüksége arra, hogy primitív, pogány, lóhúsevő rokonoknál kopogtasson támogatásért, hanem ifjú erejének hatalmát kiterjesztette minden szomszédos népre, tekintet nélkül arra, hogy az szláv, vagy turáni volt-e.

Köztudomású, hogy a törökökkel vívott élet-halál harcok idejében alakul ki véglegesen nemzetünk szerepe, mint a kereszténység védőpajzsa. De vajjon az erdélyi magyarság, a törökkel szövetségben küzdő kurucok nem a turáni testvért látták-e a törökben a német császárság elnyomó törekvéseivel szemben? Még a történetirodalomban is helyet kapott ez a felfogás, kiindulva abból, hogy sokszor milyen barátságos viszony fejlődött ki egyes törökök és magyarok közt.

Ne felejtsük el azonban, hogy a török-, illetve németpárti magyarság kettészakadására nem az vezetett, hogy a keleti magyar jó-magyar, turáni magyar volt, a nyugati pedig elnémetesedett rossz-magyar, hanem arról van szó, hogy nemzetünk a két nagy világbirodalom közt őrlődve, úgy próbált magán segíteni, ahogy lehetett, akkor se alakult volna sokkal másként a helyzet, ha bármely más két világhatalom ellentétes érdekei ütköztek volna össze rajtunk keresztül. Testvériségről pedig bajos beszélni, ha ismerjük azt a határtalan megvetést, amelyet a mohamedán törökség érzett a keresztény magyarsággal szemben és azt a gyűlöletet, amellyel a magyarság ezt viszonzta. A kultúra és világnézet különbsége kiegyenlíthetetlen volt. Különben pedig gondoljuk meg, hogy a nálunk szereplő törökségnek nem sok köze volt Turánhoz. Nemcsak azért, mert az ozmán törökség igen távoli rokonságban van velünk, hanem mert fajilag egészen más népekből került ki a Magyarországon szerepet vitt törökség. A janicsárok a keresztény népek gyermektizedéből kerültek ki, a magyarországi pasák pedig igen

gyakran renegát délszlávok voltak, akik hitet és kultúrát tudtak cserélni, de vért és fajt nem. Amennyiben tehát idővel bizonyos török-szimpatia alakul ki nálunk, az nem a vér szava, hanem annak következménye, hogy a bujdosó kurucoknak menedéket adtak politikai okokból. Főként a 19. század második felében nő meg a rokonszenv, mikor Törökország a szabadságharc emigránsainak, elsősorban Kossuthnak bebocsátást adott. Mindennek csak az újabb köztudat adott turáni színezetet és a közös eredet köntösét.

A turánizmus egészen más indítóokokból sarjadt ki. Még nagy lépés kellett ahhoz, hogy a magyar mondavilág színes romantikája egy merész szellemi szaltómortáléval politikai szemléletté alakuljon át és Ázsia felé fordítsa szemét. Mert bár a jezsuita iskoladramák szerzői époly szívesen fordulnak témáért a hún-magyar mondkör felé, mint a romanticizmus költői, de mindezek a költői elképzelések megmaradtak magyar-nak és megmaradtak *költői* képeknek. De már a 18. század legvégén kezdenek feltűnni azok a hatóerők, melyek megfelelő talajra találva, majdan akaratlan okozói lesznek a turánizmus kialakításának. *Dugonics* András irodalmi munkáira gondolunk itt, az akaratlan okozó pedig a tudományok, elsősorban a nyelvtudomány fejlődése. Sajnovics felfedezése ugyanis a magyar-lapp nyelvrokonságról és a magyar őstörténetkutatás kezdetei valóságos revelációként hatnak a lelkes regényíróra, az a tudat, hogy a testvértelen magyarságnak mégis csak vannak valamilyen rokonai, valami gyermeki elragadtatásba ringatja őt. Csakhogy *Dugonics* is tulajdonképpen megmarad a régi hagyományok közt, elsősorban magyarokat keres és vél találni a régi hódító nomádok közt, Nagyon jellemző e tekintetben «Etelká»-ja. Mint itt megtanuljuk, a húnok magyarok voltak, mint nevük is bizonyítja, a név ugyanis onnan származik, hogy «Atila Hazája-beli Vitézeit édes Honnyainak nevezte» (hon = haza). Nem kevésbé fejlett tudományos módszerekkel tanít meg minket arra is, hogy a törökök is magyarok voltak valamikor, csakhogy mikor arabokkal keveredtek és mohamedán hitre tért egy részük, másik részük pedig megkeresztelkedett, attól kezdve szűnt meg köztük az érintkezés, sőt «magok között veszekedtek is». Szinte úgy hat ránk olvasás közben, mintha egy mai szélsőges turanista röpiratot olvasnánk és mégis mennyire más, mennyire kezdő foka még annak.

* * *

Látjuk tehát, hogy a turánizmus nem valami ősi tradíció, történelmi előzményei nincsenek. Mi vezetett tehát akkor a kialakulására? A levegőből nem csöppenhetett le. A turánizmus a *tudomány dillettantizálásának* a következménye. A tudomány eredményeinek népszerű, de egyúttal hibás felhasználása *érzelmi* alapon. Amint Sajnovics kutatása hatott *Dugonics*-ra, úgy zavarta meg a XX. század elején a tisztárlást a nyelvészeti kutatások eredményeinek a köztudatba való bejutása, kellő kritika nélkül. A XIX. század nagy tudományos fellendülése óriási mértékben kifejlesztette az összehasonlító nyelvtudományt és ennek alapján levezette a nyelvek rokonságát. Amint ezek az eredmények irányítás és rendszer nélkül kezdtek átszivárogni a köztudatba, már csak egy lépés kellett ahhoz, hogy a tudományos feltevéseket össze-zavarrák egészen más fogalmakkal, a nyelvet a fajjal és kultúrával és átugorva a ráció szigorú korlátain, a tudományos eredményeket megokolatlanul politikai, főként pedig érzelmi térre tolják át. A gondolatmenet ez lehetett: a tudomány megállapította a nyelvrokonságot egyes népek közt — nevezzük ezeket turáni népeknek —, tehát ezek a népek közös eredetűek, tehát a lelki alkatuk is közös. (Világnézetet ez a kor nem szívesen ismert el, hiszen az csak felekezeti surlódás és maradiság.) A kulturális különbség nem baj. A műveletlen népek hiányait majd helyreépítjük, a másfajta kultúrákat pedig a magunk képére formáljuk, mi, a hatalmas, húszmillió lakosú

magyar birodalom, Európa szívében, mi leszünk az összekötő kapocs kelet és nyugat közt. Ha pedig a kínaiak és japánok nem hajlandók a mi ruháinkat magukra aggatni, se pedig a mélyebb értelemben vett európai kultúrának behódolni, az nem tesz semmit, lehetünk mi attól még nagyon jó testvérek. Később e felfogás végső elfajulása már arra vezetett, hogy nem is annyira azt kívánták, hogy mi emeljük fel magunkhoz a turáni testvért, hanem mi magunk fordítsunk hátat Európának és váljunk ázsiai néppé. A turáni rokonság gondolatát ránk nézve igen hasznosnak találták annak hirdetői, vagy legalább igen tetszetősnek. Ha tehát hasznos, miért ne lenne igaz? A reális látásról a háború előtti kor már régen elszokott. Ha pedig azok a népek rokonok, melyekről a nyelvtudomány kimutatta a kapcsolatot, miért ne lennének rokonok azok a népek, melyeknek eredetéről úgyszólván semmi bizonyosat nem tudunk (sumirok, etruszkok), de amelyek már igen korán nagyon magas kultúrát fejlesztettek ki? Miért ne lennének turániak? Tehát — turániak.

Mellesleg megjegyezve ezen kevésbé alapos, de hazafias apostolok nemzeti önérzetét egyáltalán nem bántotta az a tudat, hogy ha már 8000 évvel ezelőtt olyan magas kultúrfokon álltak egyes turáni népek (sumirok), milyen súlyos dekadencia, érthetetlen hanyatlás nemzetünkre nézve, hogy a sumir kultúrához viszonyítva bizony mégis csak barbár lovasokként érkezett évezredek mulva mai hazájába. Még ha sok tekintetben magas is volt a magyar kultúra (művészeti téren, hadi téren) a honfoglalás korában, hol van ez a sumirokétól? Vagy talán mi voltunk a legtehetségtelenebbek a rendkívül tehetséges turáni népek nagy családjában?

Ilyen szellemi háttérben alakult meg a *Turáni Társaság* 1910-ben. Innen szokták számítani a turáni gondolat érvényesülését. Természetesen távolról sem állítjuk, hogy a társaság tagjai mind a főntemlített gondolatmenet útján jutottak el a turanizmus eszméjéhez, hiszen a tagok közt európai hírű szaktudósok voltak és vannak, akik azonban a turanizmus gondolatától magától igen távol vannak és az egyesületben nem láttak mást, mint alkalmat a magyar őstörténet, a keleti népek történetének és néprajzának megismerésére. Ez természetes is, hiszen a németeknek is volt már akkor Ázsia-kutató intézetük. Kétszeresen érthető tehát, hogy a figyelem nálunk is az ázsiai népek felé fordult, tekintve, hogy a magyarság török ága kétségtelenül az ázsiai kultúrkörből szakadt ki, tehát ősi műveltségünk megismeréséhez visz közelebb a keleti népek tanulmányozása, ezen a téren különben is — hála tudós kutatóink fáradozásainak — a magyar tudomány igen előrehaladt állapotban van. Nem is juthat eszébe senkinek komolyan, hogy tagadja az egységes szarmáciai, vagy ha úgy tetszik turáni kultúrkör létezését, melynek a magyarok is valamikor tagjai voltak. Csakhogy ezt a kultúrkört reális keretek közé kell szorítanunk, tehát japánokat és kínaiakat éppen úgy nem lehet ez alá a kalap alá foglalni, mint a finneket, vagy eszteket. Nemzetünk pedig ezer éve kiszakadt belőle és fajilag, kulturális és világnézeti téren olyan homlokegyenest ellenkező néppé alakult, melyben még a nyomait is csak élénk fantáziával lehet felfedezni a régi hagyományoknak, egyszóval keresztény, európai nemzetté fejlődött.

A hiba gyökere abban van, hogy a társaság zömét nem szaktudósok alkották, vagy pedig olyanok, akik más téren lehettek igen kiváló férfiak, de a történelem és néprajz terén műkedvelők voltak. Így tehát a társaság működésében részt vett szaktudósok abban hibáztak, hogy nevükkel olyan félmjelzést adtak egy sokszor tudománytalan, sőt komolytalan elveket valló egyesületnek, amelyet az meg nem érdemelt. Még kétesebbé tette az egész társaság értékét az, hogy sokan politikai színezetet vittek bele — bár ezt a társaság eredeti célkitűzése kizárja a vallási és felekezeti kérdésekkel egyetemben, csakhogy a célkitűzés fogalmazása annyira általánosságokban mozog, hogy abba mindent bele lehet magyarázni. Elég az hozzá, hogy sokan azt gondolták,

hogy a kellően még nem is tisztázott tudományos kérdésekre, sokszor csak hipotézisekre, mint szilárd alapra lehet építeni egy nemzet jövőendő nagyságát és gazdasági felemelkedését. Pedig a politikát nem vezethetik az érzelmek, a gazdasági kapcsolatok pedig a gazdasági érdekek sajátos törvényei alapján, nem pedig elképzelt rokoni kötelékek irányában épülnek ki.

A turáni gondolat a világháborúig semmi jelentősebb szerepet nem játszott. A lappangó gondolatoknak a háború szerencsétlen befejezése és a trianoni béke égbe-kiáltó igazságtalansága adott nagy lökést. A nemzet végső elkeseredésében a hálátlan nyugat iránt elvesztette józan ítélőképességét és még az intelligens osztályokban is valami keserű és pogány turáni ábrándozás hódított tért rövid időre: mi közünk nekünk Nyugathoz, ahonnan mindig csak rosszat kapunk? (Az elkeseredett ember mindjárt általánosít). Kelet a mi igazi hazánk, forduljunk keleti testvéreink felé. Sőt sokakban valami önmarcangoló bosszú fejlődött ki: inkább pusztuljunk el mi is, ha kell, de pusztuljon el Nyugat is; vagy optimistább hangnemben: ha a Kelet napja fölkel, testvéreink segítségével bosszút állunk és megsemmisítjük a hálátlan európai nemzeteket. Különösen az ekorbeli költészet adott hangot ezeknek a romantikus érzéseknek, sőt mondjuk ki őszintén, pogány átkozódásoknak.

A sorsunk ezredévi szenvedés,
Nemes fajunk szüntelen üldözött.
— — — — —
S így vesztik el az ősi nemzetet!
— — — — —
Ha százszor végzet, én elébe vágok:
Gyujtsuk fel inkább az egész világot!
Nyergeljete!... Nyeregbe magyarok!
— — — — —
S ne kíméljétek ádáz nyugatot!...

(Kozma Andor: A táltos álma, 1920.)

A turáni eszme lassanként a gondolatok tisztulásával lecsillapodott volna és ma nem jelentene komolyabb veszedelmet, ha az új faji-nacionalizmusnak életre kelése és megerősödése Európaszerte, nálunk is nem keltette volna új életre a turáni gondolatot, persze elsősorban a félművelt kispolgári elemekben. Elsősorban a németországi nemzeti-szocialista mentalitás terjedése, az ottani Wotan-kultusz és az egész fajimádatba fuló kispolgári ideológia hatása letagadhatatlan. Helyenként szinte filológiai szövegkritikával ki lehetne mutatni az alapgondolatok egyezését, sokszor átvételeit. Mivel e ferde gondolatok európai mozgalom módjára nálunk is mind jobban kezdtek terjedni, kötelessége a történeti kultúrával rendelkező intellektuális rétegnek e gondolatokat megbélyegezni, magától távol tartani és minden erővel küzdeni érvényesülése ellen.

* * *

A következőkben fő vonásaiban végigtekintjük a turanista eszmekör széles skáláját. Tudnunk kell ugyanis azt, hogy a legtávolabbról se lehet szó valami egységes turáni ideológiáról, minden árnyalatot meg lehet benne találni a tudományos félre-lépésektől egészen a fehér-ló-áldozásig.

Az első fokozat az, mikor túlzott nemzeti büszkeségből és *elfogultságból* az ősmagyaroknak és velük együtt minden turáni népnek a valónál nagyobb jelentőséget tulajdonítanak. Itt említhetjük meg Darkó Jenő munkáját az Ősmagyar hadművészet-ről. A tudós szerző ezen munkájában nagy forrásanyag alapján foglalja össze az ősmagyarok hadi technikáját, sajnos, ugyanezen munkájában olyan kérdésekre is kitér,

melyekkel nem foglalkozott elég behatóan, így történik, hogy kellő alap nélkül a hűbériség és lovagság speciálisan nyugateurópai intézményét, egy szorosan földhöz kötött és megtelepült társadalom intézményeit a turáni népek, köztük a magyarok hatására vezeti vissza. Ha ez valóság, nem tudjuk megérteni, miért alakult ki a hűbériség és lovagság leghamarább és legkövetkezetesebben Franciaországban, mely legtávolabbról érintkezett a turáni népekkel és legutóljára és legfejletlenebb módjában éppen nálunk.

A következő fokozat az, amikor *dilettánsokat* ihlet meg a vágy, hogy a nemzet dicsőségét emeljék a tudomány eszközeivel, csak hogy ezeket az eszközöket nem tudják használni éppen a módszeres képzettség hiányában. Ide kell számítanunk Zajti Ferenc működését, aki jobb ügyhöz méltó fáradozásokkal, de Jókaihoz illő fantáziával keresi a magyarok maradványait Indiában, csak éppen a legfontosabb, a nyelvészeti fölkészültség hiányzik belőle. Szerinte «a bekapcsolódás India történelmébe és kultúrájába a magyar nép lelki megújódását jelenti. Öntudatot és bizalmat önt a jövő küzdelmeibe, amelyből Magyarországnak győzedelmes harcokként kell kikerülnie». (Kapcsolataink Indiával, 9. l.)

Horváth Istvánnak is akadt késő utóda szentmártoni Darnay Kajetán személyében, aki Ősnyomok című munkájában a nyelvek közös eredetét, különösen pedig a magyar és általában turáni nyelvek ősi voltát hangoztatja. Meggyőző bizonyításaiból kettőt közlünk. «A szekér a szék-ből képződött, vagyis ülhely. A szekér tartozéka a szekerce (kis fejsze, balta), enélkül régebben el sem indították; ősi eredetét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a latinok a fejszét szekurec [?] néven ismerik». «A magyarok testvérmemzetsége volt a Turi, ők együtt dolgoztak, ezek után neveztek el azt a műveletet, mellyel a hegyekből a vasércet kitérték, tehát a bányászatnak ősi neve túrás volt, ennek a török nyelvben is megvan a nyoma. Azt tehát külön szóvá tenni már felesleges, hogy Európa első bányászai ezen vas- és bronzkort meghonosító turáni népcsaládok voltak».

A dilettáns tudomány után a következő fokozat a turanizmus fejlődésében, mint már említettük, a *politikai légvárépítés*. Nem árt egy ilyen értekezéssel is megismerkednünk. Hajnóczy Sándor Turáni világpolitika című, múlt évben megjelent röpiratáról van szó. Először is fölveti a kérdést: lehetséges-e egyetemes ural-altáji (turáni) világpolitika. A felelettel könnyen készen van: «Kimutatható, hogy a földkerekség egyetlen faja sem áll oly határozottan körvonalazható egységes céllal szemben, mint az ural-altáji fajok egyetemessége. E cél röviden ez: egyetemes fölzsabadulási törekvés a teuton-mediterrán, tehát hosszúfejű emberfajta közvetlen hatalma, vagy a művelődési körükbe vonzódott másfajta embertömegek lelki, művelődésbeli és politikai hatalma és befolyása alól». Az ősi ellenség Oroszország, melyet öv módjára fognak körül az «ural-altáji nemzetek». «Ez öv nyugati bástyája a magyarság, a harapófogó északi és északkeleti szára a finn, észt, az elszlávósodott ugor alapvérségű lengyel, a csuvas, cseremis, osztják, vogul, zürjén néplánc, déli és délkeleti szára a bolgár, török, tatár, kirgiz, turkomán, burját, özbeg, kalmük, keleti bástyája a mongol, tunguz, japán és kínai néptömeg». «Egyetlen ősi ellenség van, az orosz, ennek jármát kell lerázni». Milyen egyszerű megoldása bonyolult külpolitikai helyzetünknek! «A Szármátalföld, Dunavölgye és a Balkán politikája egyetlen hatalmi gondolat három hadszíntere, amelynek visszahódítása csak a hun, avar és ősmagyar példa szerint és csak vértestvéreinkkel egyetemben valósulhat meg, mert dunavölgyi politikát csak úgy folytathatunk, ha egyidőben a Szármát- és Balkán-politikát is üzzük, ezt a hármat pedig csak a többi ural-altáji fajtestvérünkkel tudjuk folytatni, amire Attila 1500 évvel ezelőtt már példát adott, aki a legelső, de egyszersmind utolsó és így egyetlen egyetemes turáni fejedelem volt». [A szerzőnek figyelmébe ajánljuk Alföldi professzor

kitűnő tanulmányát Attiláról (Menschen, die Geschichte machten), melyből kitűnik, milyen fontos szerepük volt a nagy hun uralkodó birodalmában éppen a germán népeknek.] «Életünk fölött a mostmár többszáz milliónyi fajtestvér szunnyadó őseréje és a magunk életéreje őrökdi». Jellemző példája e mondat annak az optimista csodavárásnak és másokban bizakodásnak, mely általában a turáni politika híveit betölti. — «A magyarság ama híd középső pillére, amelynek egyik ága a finn és észti, a másik ága a török-tatár-kirgiz fajra támaszkodik. Röviden : minden lelki adottság megvan ahhoz, hogy megmozdítói legyünk oly hatalmas népi mozgalomnak, amely mindeddig páratlan lenne a világtörténelem eseményei közt. Mi adnók a szellemi főirányítást és a hiányzó eleven erőt a törökből, japánból merítenők». [Föltéve, hogy a 70 millió japán világhatalom egészen eredeti kultúrájával alig várja, hogy mi szellemi vezetésünk alá vegyük őt és teljes katonai erejét rendelkezésünkre bocsássa.]

Még inkább álmokképeket kerget berei Nagy Elek, mikor körvonalazza a «pánturanizmus» végső célját. Magyarország számára ugyanis a következő területeket kell visszaszerezni ily módon : «Fiúmét, Horvátországot, Boszniát, Hercegovinát és Dalmáciát, mivel itt évezredes hun, avar, magyar, török uralom feltétlenül nagymérvű vérkeveredést idézett elő. Szerbia felosztandó Magyarország, Törökország, Bulgária és Görögország között . . . Oláhország felosztandó Magyarország, újonnan létesítendő Ukrajna és Bulgária között oly módon, hogy a magyar határ újra a Fekete-tengerig terjedjen. Kimondottan rumán faj e területen nincs, mert a népnek alapeleme turáni eredetre vezethető vissza, így géták, jazigok, hunnók, avarok, bolgárok, kúnok, besenyők, magyarok, törökök és tatárok keveréke, kevés szláv elemmel. A néptörödékek közé az oláhság jóval később, mint pásztornép szivárgott be. Ezek szerint Rumániának nincs létjogosultsága önálló állami életre, hanem Magyarország kebelén belül kell visszatérjen a turáni közösségbe a magyar nyelv felvételével.» Ugyancsak meg kell szerezniük Bukovinát, Galiciát, Sziléziát ; Ausztriát pedig Olaszország és Magyarország közt fel kell osztani. Talán nem kell folytatnunk az idézeteket ezen «reálpolitika» köréből. (A magyar társadalom turanizálása 89—90. l.)

A turáni eszme egy speciális *turanai történet szemlélet*en nyugszik, nem árt tehát néhány idézetben átfutnunk, hogyan képzei el egy szélsőséges turanista a magyar történelmet. Az idézetek önmaguk kritikáját megadják : «Jóslásban figyelmeztették a táltosok a honszerzőt (Árpádot), hogy birodalma tehetetlen nyomorék lesz, közel egy évezredig, miután idegeneket engedett udvarába». Az idegenek «német gyermeket csempészték udvarába», ez t. i. Zsolt, így tehát az egész Árpádház nem is volt magyar. Zsolt leszármazója «Vaik már leteszi ősei szent magyar nevét is, Stephanus lesz . . . idegen feleséget vesz, a magyar vér tisztaságát megkeveri». [A szerző itt már úgylát-szik, megfélekezett róla, hogy az előbb Zsolt még német gyerek volt.] «A magyarság életöszönétől hajtva, Koppánynak, a tar Zerindének, kinek szent neve legyen mindörökké dicső és áldott, a vezérlete alatt fellázad István ellen». «IV. Bélához Batu tatár khán követeket küld, hogy mint testvérnépek kössenek szövetséget s ők mértetlen hatalmukkal megsegítik az Európában szorongó rokont, a magyart. Az idegen szellem fegyházába zárt IV. Béla válaszul a tatár követeket a tihanyi tóba fullasztja. Mire a tatárok a hűtlen, fajtagadó, fájáru rossz testvérek országát, mint idegenek puha fészket s a magyarok fegyházát feldúlják s a magyarokat sorsukra hagyva visszamennek Ázsiába». A török «a mi jó örök testvérünk». Stb. (Szépvízi Balás Béla : Megjósolt történelmünk.)

E pamflet minden sora a magyar történelem megtagadása. Ezer év dicsőséges és heroikus küzdelmekkel telt korszakát, a magyar történelem minden nagyságát föl-áldozza egy elgondolt ábrándkép, egy elképzelt őstörténet és egy soha meg nem való-suló jövő fejében. Minden magyar ember, akiben él nemzete történelme, csak fölhábo-

rodással utasíthatja vissza. Másik jellemzője ennek a felfogásnak, hogy vad gyűlölettel fordul a kereszténység, elsősorban a katolicizmus ellen. E kis röpirat nem érdemelné meg, hogy egyáltalán megemlékezzünk róla, csak azért voltunk kénytelenek vele, mert e mentalitás — egyelőre általában még sokkal enyhébben, de néha hasonló formában is — ma is minduntalan fölmerül és mint minden szélsőséges áramlat, egyes állításai könnyen beszivároghatnak a köztudatba, ha idejekorán nem foglalunk ellene állást.

Az előbbi idézetek után azt gondolnánk talán, hogy tovább már nem fokozódhat a turanisták szélsősége. De nem így van, ma már a *vallásalapításnál* tartanak. Ennek szükségességét így okolják meg: «Magyarországra nem a klérus keresztényi jelszavától csöpgő politika kell, mert ez az egyház és a saját érdekei előmozdítását célozza. A hazafiúi szólam csak máz s arravaló, hogy az idegenek az egyház hátán a nemzet nyakába magokat feltornázzák — s ezt ildomos formák között a nemzeti színre festett egyházi lepel alatt hajtják végre. Így kerülnek ezek az idegenek még jó hazafi hírébe is. Ennek a siralmas állapotnak egyik újabb hajtása a «actio catholica» (katolikus akció). Mit is jelent ez tulajdonképpen? Semmi mást, mint katolikus összefogást, egymásnak támogatását politikai okokból, ha «használható» katolikusokról van szó; felekezeti ellentétek kiélezését a nemzet rovására; bigottságot mimelő svábok érvényesülését a magyarság rovására». Tehát az egyház a nemzet ellensége. Különben is «a vallás összes eleme emberi alkotás, csak legfeljebb, ha elvonatkoztatva fogjuk fel, találjuk meg az isteni akaratot abban, hogy egyes embereket alkalmassá tesz arra, hogy e magasztos eszméket kifejezze . . . Krisztus sem Isten, sem félisten». «Krisztus faji származásának megfelelően zsidó elemekkel és példákkal telítette az általa létrehozott hitelveket». «A kereszténység által minden feltétel nélkül elfogadott szentírás semmi más, mint a zsidóság nemzeti vallásának frott emléke». Tehát «összhangba kell hozni a lelki életet a faji jellegünkkel, mert különben úgy a lelki, mint a faji életünk meddő ellentmondások, kételyek sötétjében való tapogatózás. Legbiztosabb bázis a lelkünk, vérünk, ami Istentől ered s így ezekből kell kiindulnunk, ha az isteni akarral, a természet törvényével összhangba akarjuk hozni gyarló cselekedeteinket». Mindebből az következik, hogy nemzeti vallást kell alapítani. (Berei Nagy Elek id. m. 38—57. l.)

Az ember szinte azt hiszi, mikor e sorokat olvassa, hogy Rosenbergnek *Der Mythos der XX. Jahrhundert*s című munkája van előtte, vagy valami más Wotan-kultuszt propagáló irat, csak magyarra fordítva, magyaros sujtásokkal beborítva. Ez a végső fázis a turanizmus dekadenciájában, itt már nem politikai ábrándozásokról, nem a magyar történelem megtagadásáról van szó, hanem a magyar *lélek* megtagadásáról.

Gyöngének érezzük magunkat arra, hogy a szélsőségek ilyen áradatában meg tudjuk mutatni a biztos és nem süppedékes utat. De fölösleges is. A modern Magyarország szellemóriása megadta már rá a feleletet utólérhetetlen szépséggel: «A magyarságnak a kereszténység éppen olyan eleme, mint a nemzetiség . . . Vér és lélek együvé való — s amint nem szabad a nemzetnek vérért lecsapolni, úgy tilos a lelkét kioltani . . . Sem a vérért, sem a lelkét! S ezt szeretném valamennyi keresztény s keresztény atyámfiaiinak fülébe harsogni. Értsék meg, hogy mit akarunk, mikor *sem a vért, sem a lelkét magunktól eldisputálni nem engedjük*». (Prohászka: Mi, magyarság és kereszténység. Összegyűjtött munkái, XXII, k. 215. l.)

TISZA KÁLMÁN RÓMAI INTERVENCIÓJA 1884-BEN

IRTA: SALACZ GÁBOR

Az 1890-es évek első felében dúló egyházpolitikai harc idején a magyar kormány megrotta még csak a látszatát is annak, hogy a katolikus papság Róma intő szavára hallgat s azt követi. Tisza Kálmán, Magyarországnak tizenöt éven át volt miniszterelnöke és a református egyház főgondnoka pedig kiadta a jelszót, hogy Rómának a készülő egyházpolitikai törvényekkel kapcsolatos legcsekélyebb kívánságát is vissza kell utasítani. Ez adta az okot 1893 márciusában az egyik konzervatív képviselőnek, Asbóth Jánosnak arra, hogy megemlítsa a képviselőházban, nem volt ez mindig így, volt idő, mikor maga a kormányelnök, Tisza Kálmán folyamodott a pápához kormányának támogatása céljából. Asbóth az 1884-es választásokra célzott, mikor szerinte Tisza Kálmán a külügyminiszter közvetítése útján óhajtott Róma, illetőleg a papság támogatását megnyerni azáltal, hogy kijelentette: a magyar kormány a részleges polgári házasságra vonatkozó törvényjavaslatát visszavonta s azt újból beterjeszteni sem szándékozik. Tisza másnap, március 10-én mint «a valósággal teljes mértékben ellenkezőt» határozottan visszautasította a vádat, hogy valaha is akár egyenesen, akár közvetve a római pápa segélyét, támogatását kérte volna, beszéde további folyamán azonban nagyon ügyetlenül védekezett, mikor azt mondotta, hogy ha történt volna is ilyen valami, Asbóth akkor sem tudhatta volna azt meg, legfeljebb csak valamely aktának eltulajdonítása által. Ezzel pedig nem akarja őt vádolni. Asbóthot az önvédelem most kényszerhelyzetbe hozta s kijelentette, hogy Szögyény László, akkori külügyminisztériumi osztályfőnök maga bízta meg őt, ki ekkor a külügyminisztérium ideiglenesen alkalmazott s tiszti eskü által nem kötött osztálytanácsosa volt, a jegyzék tervezetének elkészítésével, kijelentve, hogy e lépés Tisza óhajára történik. Tisza azonnal válaszolt Asbóth felszólalására s újból a leghatározottabban visszautasította a vádat. Mindenkinek megmondotta annak idején, hogy a részleges polgári házasságról szóló törvényjavaslatot nem fogja többé beterjeszteni. «De ha ezen szempontból, — ma sem emlékszik, nem is hiszi, hogy ez irányban kérte volna», a külügyminiszter jónak látta Rómában kijelenteni, hogy a törvényjavaslat visszavonása után nincs többé ok izgalomra, ez még nem jelenti azt, hogy ő a pápa támogatásáért folyamodott volna.

Tisza másodszori felszólalásával nem intéződött el a dolog. Ujságírók és ellenzéki képviselők táviratokkal halmozták el most Szögyény ekkori berlini követet s felvilágosítást kértek tőle. Szögyény Kálnoky külügyminiszter tanácsára csak annyit válaszolt a táviratokra, hogy nem az ő, hanem a kormány feladata világosságot deríteni az ügyre. A kormány viszont nem adott ki semmiféle dementit; könyomatosai, budapesti és bécsi félhivatalos lapjai hallgattak az esetről, illetőleg a félhivatalos cáfolatban csak annyi volt, hogy a kérdéses jegyzék nem tartalmazott egyebet, mint a szentszék értesítését a részleges polgári házasságról szóló törvényjavaslat visszavételéről. Bécsben egy az egyházi körökkel kapcsolatban álló napilap viszont megerősítette Asbóth adatait. Tisza párthívei pedig a megfontolatlanul letagadott római lépésért Szögyény vállaira igyekeztek a felelősséget tolni. Úgy akarták beállítani a tényeket, mintha Szögyény minisztere, Kálnoky tudta nélkül írt volna Paar vatikáni nagykövetnek.

A képviselőházban nem nyugodtak bele az ügy ily módon való elintézésébe

s többen követelték az arra vonatkozó iratok nyilvánosságra hozását. Kálnoky meg is küldötte az iratokat Wekerlének, a kormány elnökének, Wekerle azonban egy-két miniszter társának és elsősorban magának Tisza Kálmánnak a meghallgatása után arra az elhatározásra jutott, hogy semmi esetre sem hozza azokat nyilvánosságra. Wekerle egyszerűen azt jelentette ki a házban, hogy «elvi álláspontjánál fogva nem ért egyet azzal, mintha a mai kormánynak feladata lenne ezen dolognak utána járni». Igaz az, — mondotta — hogy egy inkább csak informatív jellegű «magánirat»-ot küldtek Paar akkori vatikáni nagykövetnek, arról azonban, hogy tudomása lett volna Tiszának erről, az irat nem ad felvilágosítást, csak Trefort neve van megemlítve benne. A magyar kormány irattárában az ügyre vonatkozólag semminemű irat nincs. Tényként szögezte le ugyan egyúttal Wekerle beszédében a közös külügyminiszternek azt az elvét is, hogy nem közös természetű ügyeket az illető állam kormányának külön felkérése nélkül nem érint, ezáltal azonban még nem védte meg Szögyént Tisza párt híveinek híresztelése ellen. Nem tisztázta Wekerle Tisza szerepét sem s beszéde után úgy tűnhetett fel a dolog, mintha az ekkor már halott Trefortnak lett volna aktív része a római intervenció létrejöttében.

Tisza Kálmán római intervenciójára mindezideig nem is derült világosság s így érthetjük meg, hogy Tisza István képviselőházi beszédeinek akadémiai kiadásában az egyik jegyzet (I. sorozat. Budapest, 1930. 251. l.) Asbóth vádját még mindig mint valótlanságot állítja be. A bécsi állami levéltárban megtaláltuk a Tisza-Asbóth afférra vonatkozó összes iratokat (Politisches Archiv, 1893. Liasse: Interna: XXV.) s így ezeknek alapján tisztázhatjuk ma már ezt az eddig homályban lévő ügyet s annak hátterét.

1883 december 11-én vetette el a főrendiház első alkalommal a részleges polgári házasságról (keresztény és zsidó közt, valamint az országon kívül kötött polgári házasságról) szóló törvényjavaslatot. A javaslat ellenzői a főpapi kar s a hozzájuk csatlakozott konzervatív főurak köréből kerültek ki. Tisza Kálmán kormánya mindent megtett, hogy javaslatát megmentse, de a törvényjavaslatot ellenző párt is felvonult összes szavazataival s bár kis többséggel (hat szavazat), de mégis elvetette, illetőleg a részletes tárgyalás alapjául sem fogadta el a törvényjavaslatot. A képviselőház december 13-án kezdte tárgyalni a főrendiház üzenetét. Irányi Dániel utasíttatni kívánta az igazságügyminisztert, hogy most már az általános kötelező polgári házasság iránt nyújtson be törvényjavaslatot, a ház azonban Tisza Kálmán felszólalása után Irányi határozati javaslatának csak második részét fogadta el s újabb és bővebb megfontolás és hozzájárulás végett visszaküldte a törvényjavaslatot a főrendiháznak.

Tisza nagyon jól tudta, hogy nem sok reménye van a főrendiház nézetének megváltoztatására, de mégis kísérletet tett rá. Hogy elfogadtassa a javaslatot, megfélemlítéssel akarta a főpapokat állásfoglalásuk megváltoztatására bírni. Meg volt győződve arról, hogy a törvényjavaslat leszavazásában benne van a bécsi nuntius, Vanutelli keze is. Épen ezért írásban bízta meg Orczy bárót, az akkori király személye körüli minisztert, kérje meg Kálnoky külügyminisztert, hogy figyelmeztesse a nuntius azokra a katolikus egyházra nézve súlyos következményekre, melyeket a törvényjavaslat második főrendiházi kudarcra feltartóztathatatlanul maga után vonna. Kikerülhetetlenül követelnék ugyanis a polgári házasságot s szóba kerülhetne az egyházi javak kérdése is. Miután a papság s különösen a püspöki kar agitált a legerősebben a törvényjavaslat ellen, tanácsos lenne Tisza szerint, ha értékre adná Kálnoky a nuntiusnak, hogy a dolgok ilyen állása mellett «veszélyes a tűzzel játszani».

Kálnoky teljesítette Tisza kérését, beszélt Vanutellivel, de lépésének, amint azt a főrendiház 1884 január 12-i második elutasító határozata bizonyítja, eredménye nem volt, amint hogy nem is lehetett. A főpapok nem szavazhattak a részleges polgári

házasság mellett, mert ellenkezett az az egyház elveivel, a konzervatív főurak pedig nagyon jól tudták, hogy ha most engednek, az csak tápot ad újabb egyházpolitikai követelményeknek. Teljesen alaptalanul vetették ekkor liberális részről a főrendiházi ellenzék szemére, hogy «pápai és osztrák befolyás alatt» szavazta le a kormányt. Amint nem irányította fellépésüket az ebben az időben nagy hullámokat vert antiszemitizmus, ugyanúgy nem állottak semmiféle külföldi befolyás alatt sem. A január 12-i főrendiházi szavazáson jelen volt indigenák közül többen szavaztak a kormánnyal, mint ellene.

Még mielőtt a főrendiház második visszautasító határozatát tárgyalták volna a képviselőházban, Tisza Kálmán január 22-én Bécsbe utazott s felajánlotta lemondását a királynak. Ferenc József a lemondást nem fogadta el. A politikai helyzet miatt nem is fogadhatta el. Kihallgatásra hívta azonban magához Tisza javaslatára Simor hercegprímást s a főrendiházi ellenzék két vezető tagját, Cziráky János gróf tárnokmestert és Károlyi Gyula grófot s informáltatta magát általuk a helyzetről.

Január 31-én tárgyalta a képviselőház a főrendiház második visszautasító határozatát. Három határozati javaslat került szavazásra: a Tiszáé, Irányi Dánielé és Szilágyi Dezsőé. Irányi fent kívánta tartatni a képviselőház 1883 november 24-i határozatát az általános kötelező polgári házasságról s a főrendiház által visszautasított törvényjavaslatnak a napirendről való levételét óhajtotta. Szilágyi Dezső kormánybuktatási céllal Tisza határozati javaslatának visszautasítását ajánlotta. A ház azonban 40 szótöbbséggel Tisza javaslatát fogadta el s a további üzenetváltástól eredményt nem várva, nem küldte a törvényjavaslatot vissza a főrendiháznak, de kimondotta határozatában, hogy mivel az ily módon függőben maradt kérdések megoldása mégis szükséges, elvárja a kormánytól, hogy arra alkalmas időben egy e célnak megfelelő törvényjavaslatot terjesszen elő.

Ezután hamarosan megindultak a készülődések a közeledő választásokra. A részleges polgári házasság behozatala ellen alakult főrendiházi ellenzék nem bízott Tisza kormányában s nem nyugtatta meg a kormánynak az a határozata sem, hogy a törvénytervezetet visszavonja, hisz köztudomásúak voltak Tisza Kálmánnak a második főrendiházi szavazás után mondott szavai: «A leányzó nem halt meg, csak alszik.» Hogy a kormány, illetőleg a szabadelvű párt uralma ellen mentől szélesebb körű országos akciót indíthassanak, érintkezést kerestek a képviselőháznak Apponyi és Szilágyi Dezső vezetése alatt álló úgynevezett mérsékelt ellenzékével s már február közepén meg is bízták Zichy Nándort, hogy vegyen részt a mérsékelt ellenzék Ernuszt Kelemen elnöke alatt álló választási bizottságának ülésein. Zichy Nándor ezután állandó érintkezést tartott fenn e bizottsággal s különösen sokat tárgyalt Apponyival. Egyes főpapok kijelentései, az alsó papság nagy részének magatartása, különösen pedig a katolikus sajtó hangja azt a látszatot keltette, hogy a főpapságnak egy része hajlik a kormány megbuktatására alakult együttes akciónak támogatására.

A helyzet a kormányra nézve kezdett veszedelmessé válni s hogy az egyházi körök támogatását megnyerjék, Trefort, nyilvánvalóan Tisza megbízásából, március 8-án Esztergomba, onnét pedig egyenesen Bécsbe ment. Bécsben Kálnoky előtt erősen kikelt Vanutelli ellen s rá akarta venni a külügyminisztert, fenyegetőzzék Rómában azzal, hogy a papság ellenzéki magatartásának a polgári házasság behozatala s az egyházi vagyon elvétele lesz a következménye. Kálnoky azonban Trefort kívánságát nem teljesítette, nem írt Rómába, hanem azt a tanácsot adta a kultuszminiszternek, hogy mint a helyzet jobb ismerője, beszéljen ő maga Vanutellivel.

Trefort fel is kereste Vanutellit s megbeszélte a helyzetet vele. A nuntius egyetértett a magyar kultuszminiszterrel abban, hogy a katolikus egyháznak olyan jogai, oly előnyös politikai és anyagi helyzete s tekintélye van Magyarországon minden

tekintetben, hogy a visszavont házassági törvényjavaslat félretétele után semmiféle komoly oka sincs a panaszra s így arra sem, hogy harcot indítson az ellen a kormány ellen, mely az egyházzal a legjobb egyetértésben kíván maradni, különösen megokolatlan lenne ez a harc az újabban már Magyarországon is felbukkanó szocialista és anarchista mozgalom láttára. Kijelentette Vanutelli Trefort előtt azt is, hogy magában Rómában sem kívánhatnák a kormány elleni harcot s nem helyeselhetnék, ha ismernék, a magyar katolikus lapok heves hangját.

A papság azonban ezután is elég erősen harcolt a kormány ellen, mire március 23-án maga Tisza ment Bécsbe s ismételten tanácskozott Kálnokyval és ifj. Szögyény-Marich Lászlóval, a külügyminisztérium első osztályfőnökével. E tanácskozások eredménye lett az a gróf Paar vatikáni nagykövetnek «magánirat»-ként küldött s Tisza által is jóváhagyott utasítás, melynek az volt a célja, hogy a magyar papságot Rómából a kormány támogatására utasítsák.

Paar a kapott utasításnak megfelelően felkereste Jacobini pápai államtitkárt s a magyar kormány nevében kijelentette, hogy a zsidó-keresztény házasságra vonatkozó törvényjavaslatot azzal a szándékkal terjesztették elő, hogy elvegyék általa annak az agitációnak az élet, mely már régen és egyre hangosabban az egész házassági kérdésnek a kizárólagos állami illetékesség értelmében való mélyreható reformját követeli és már a képviselőháznak két határozatát is kiprovokálta ebben a szellemben. Majd felhívta Paar az utasítás értelmében az államtitkár figyelmét arra, hogy a törvényjavaslat tárgyalása idején a magyar egyházfejedelmek határozottan és ismételten kijelentették s ezt a magatartásukat az összes tényezők egész természetesnek és jogosnak is tartották, hogy opposíciójuk kizárólag csak a törvénytervezet ellen s legkevésbé sem a kormány ellen irányul. Most azonban bizonyos jelek szerint a főpapságnak legalább is egy része hajlik arra, hogy a maga nagy erkölcsi és anyagi eszközeivel az ú. n. mérsékelt ellenzéknek a kormány megbuktatására törvő akcióját támogassa. A mérsékelt ellenzékben azonban néhány konzervatív mellett helyet foglalnak egy teljesen doktrínér liberalizmus legkiválóbb képviselői is, kik az egész házassági kérdést a kizárólagos állami illetékesség irányában akarják megreformálni. A főrendiház ellenzékének a mérsékelt ellenzékkel kötött szövetségétől tehát, Paar, illetőleg Tisza szerint, valami egészséges elv győzelme egyáltalában nem, hanem csak kiszámíthatatlan zavarok várhatók. A kormánynak megvan ugyan minden reménye, hogy ezzel az akcióval szemben akkor is megtartsa a többséget, ha a főpapság befolyása ellen is harcolnia kellene, de — és itt következik a fenyegetés, ez a harc nem maradhatna következmények nélkül, ha számítani is lehet arra, hogy a jelenlegi kormány, mely pártját liberálisnak nevezi ugyan, de eddig minden extrém követeléssel szemben a konzervatív érdekeket energikusan és sikeresen védelmezte, eddigi iránya mellett a jövőben is minden körülmények között lehetőleg kitart. Kénytelen ugyanis a kormány a képviselőház többségének hangulatával számolni. Azt pedig mindenki megítélheti, aki a felszabadult politikai szenvedélyek hevességét Magyarországon ismeri, hogy milyen hangulatban fognak a kormánypárt tagjai a parlamentben megjelenni, ha kevéssel előbb kemény és személyes érdekek által elkésértett harcot kellett a klérus befolyásával szemben vívniuk. Felhívta Paar az államtitkár figyelmét arra is, hogy azok az extrém liberálisok, akikkel most a konzervatívok és a klérus egyrésze szövetekezni akar, mindig készek a kormánnyal és pártjával szövetekezni, ha nekik hatalmat és befolyást juttatnak. Megemlíttette Paar Vanutelli nuntiusnak a magyar katolikus egyház előnyös helyzetéről Trefort előtt tett nyilatkozatát is, majd különösen megfontolással ajánlotta a pápai államtitkárnak azt a körülményt, hogy illúzió lenne Magyarországon egy kimondottan katolikus-konzervatív párt uralmának lehetőségében hinni. Sőt az erre való kísérletek is csak azokat a radikális törekvéseket mozdít-

hatnák elő, melyek konfliktust jelentenének a magyar klérus befolyása, politikai és anyagi helyzete tekintetében. A felelősséget pedig a jelen körülmények között ezért maga a klérus viselné.

Ezek előadása után Kálnoky, illetőleg Tisza megbízásából arra kellett felkérnie Paarnak az államtitkárt, hogy a közeledő választások alkalmával utasításokat adassanak a bécsi nuntius útján a magyar püspöki karnak, illetőleg a papságnak. Paar megfelelt e kívánságnak annyiban, hogyha nem is egyenesen a kormány támogatására felhívó, de mérsékletre intő utasításokat kért.

Jacobini államtitkár megígérte Paarnak, hogy az ügyet az előadott érvekkel támogatva XIII. Leó tudomására hozza s kifejezte egyúttal azt a reményét is, hogy a pápa nem lesz ellene a nuntius útján küldendő utasításnak. Április 19-én jelenthette is már Paar miniszterének, hogy az államtitkár legközelebb ír Vanutelli nuntiusnak s a kormány kívánságának, amennyire csak lehetséges, meg fog felelni. XIII. Leó kezdetben ugyan egyes kifogásokat emelt a terv ellen, amint azt Jacobini Paarral közölte, de végül mégis úgy döntött, hogy a kormány kérésének lehetőleg meg akar felelni, csak, amint a pápa mondotta, nagyon óvatosan kell a munkához látni, egyrészt magukra a magyar püspökökre való tekintetből, másrészt pedig azért, mert a pápa nem kíván más államok belügyeibe avatkozni.

Szögyény Paar jelentését tudatta Tiszával. Tisza Kálmán meg lehetett elégedve lépésének eredményével, mert a papság, bár még kevéssel a választások előtt a leg-erősebben támadta a kormányt és pártját, egyszerre nemcsak hogy elhallgatott, de túlnyomó részben támogatni kezdte. A taktika nagymesterének e választások alkalmával nemcsak a papságot sikerült megnyernie, a zsidó-keresztény házassági törvényjavaslat elejtése az ekkor nagyon erős antiszemitizmus támogatását is biztosította neki. A választásokból a kormány óriási győzelemmel került ki.

Hogy Tisza lépésének Rómában sikere lehetett, annak okát abban láthatjuk, hogy látszat szerint kíméllettel bánt a katolikus egyházzal szemben s uralma idején, taktikai okokból bár, de ellene szegült a liberalizmus egyházellenes irányának. A katolicizmus hatvanhét után és főképen Tisza Kálmán kormánya alatt kiszorult ugyan a közügyek teréről, de helyzete mégis tűrhető maradt. Kétséges volt, hogy Tisza esetleges bukása után javul-e az Egyház helyzete s kérdés volt, nem lesz-e rosszabb? A mérsékelt ellenzékben a liberális elem volt az erősebb, sok jót tehát nem várhatott tőle az Egyház. A katolicizmus teljes szervezetlensége tudatában egyelőre nem is gondolhatott komoly ellenállásra s kompromisszumokkal igyekezett megvédeni jogállását. A liberális államhatalom, egyháznak és államnak egyformán kárára, az állam szolgájává igyekezett tenni az Egyházat. Tisza Kálmán 1883 januárjában a katolikus sérelmi kérvények tárgyalása alkalmával egyenesen hazafiatlanságnak bélyegezte azt, hogy a katolikus Egyház fel meri említeni a maga sérelmeit. A magyar papság hazafiságát az állam szerinte az egyházi javakkal oly bőségesen jutalmazza, hogy ezért köteles egyháza rovására is áldozatokat hozni. A katolikus sérelmek emlegetése, mondotta, a tüzzel való játék, melynek az egyházi vagyon elvétele lesz a következménye. Ugyanez a fenyegetés tért vissza római intervenciójában is.

1884-es római lépése után nem nyújtott be többé Tisza polgári házasságra vonatkozó törvényjavaslatot. Leszavaztatta pártjával az ezirányú indítványokat is. Ezt azonban csak taktikai okokból tette. A zsidó-keresztény házassági törvényjavaslat tárgyalása ugyanis azt mutatta, hogy a polgári házasság kérdésének felvetése a közjogi ellenzék karjaiba kergetné a kiegyezést támogató elemeket: a papságot és a konzervatívokat is. Tisza Kálmán kormányának főfeladata pedig épen a kiegyezésnek minden bajtól való megóvása volt s ezért óvatosan kellett kerülnie mindent, ami Deák művét veszélybe sodorhatta volna.

A liberalizmusnak azonban programjában volt, hogy az állam polgárait az egyházaktól minden tekintetben, így a házasságkötés terén is teljesen függetlenítse. Komoly ellenállás az ezirányú törvényjavaslatokkal szemben katolikus részről volt várható. Tisza tehát, hogy egyengesse a később meghozandó egyházpolitikai reformok útját, meg akarta törni a főrendiház katolikus ellenállását. E célból az indigenák szereplését adva látszólagos okul, még 1884-ben benyújtotta a képviselőházban főrendiházi reformjavaslatát.

Amikor azután a kilencvenes évek elejére a közvélemény egyre inkább liberális irányban tolódott el s a képviselőházban többség és ellenzék valósággal versenyzett a liberalizmus hangoztatásában, tehát nem kellett többé félni attól, hogy a liberalizmus szellemében meghozandó egyházpolitikai, illetőleg egyházellenes reformok a hatvanhetes kiegyezést veszélyeztetni fogják, sőt ellenkezőleg, bár alaptalanul, remélni lehetett, hogy el fogják az érdeklődést a közjogi kérdésektől vonni, a kormány azonnal hozzálátott egyházpolitikai reformjainak, így a kötelező polgári házasságnak is megvalósításához.

Ugyanaz a Tisza Kálmán, ki az 1884-es sikertelen kísérlet után pártjával mint kormányelnök mindig leszavaztatta a polgári házasságra vonatkozó javaslatokat, a kilencvenes évek elején ugyanabban a pártban mint «közlegény» a legerősebben harcolt annak érdekében. Ugyanő, aki 1884-ben pártja, a kilencvenes években is uralkodó szabadelvű párt érdekében Róma támogatását kérte s nem tartotta sem e lépését hazafiatlanságnak, sem Róma adandó utasítását a magyar belügyekbe való beavatkozásnak, az egyházpolitikai harcok idején a legerősebben tiltakozott Rómának, mint idegen hatalomnak teendő minden legkisebb engedmény ellen. Emberileg egészen megérthetjük, hogy amikor Asbóth az 1884-es római intervencióról említést tett, Tisza nem akart rá visszaemlékezni s ellene volt a vonatkozó iratok nyilvánosságra hozásának. Kétségtelenül kellemetlen lett volna nemcsak Tiszának, hanem magának a kormánynak, illetőleg pártjának is, mely annyira tiltakozott minden Rómából jövő utasítás, kívánság ellen, ha most az egyházpolitikai harcok folyamán bebizonyul, hogy nem is olyan régen maga a volt miniszterelnök fordult Rómához s nemcsak informálta Rómát, amint azt Wekerle mondotta, a zsidó-keresztény házassági törvényjavaslat visszavételéről, hanem a párt érdekében választási utasítás adására, azaz saját kormánynak támogatására is kérte.

A K A T O L I K U S T Ö R T É N É S Z E K

munkaszervezete a katolikus közvélemény és a katolikus történetírás közötti kapcsolatot minél teljesebb függetlenségben akarja megteremteni. A «VIGILIA» pompás folyóiratában teljes szellemi függetlenségben harcolhatunk aktuális cikkeinkkel az élet és történetírás katolikus kapcsolatáért. Munkaszervezetünk a katolikus nyári egyetemen az ez évi előadások kapcsán bemutatkozik a katolikus nagyközönségnek. Vidéki üléseink székhelyei a közeljövőben: Veszprém, Szeged, Zalaegerszeg, Szombathely.

Kitartó munkával dolgozunk azonban a «REGNUM» előállításán is. A «REGNUM» magyar történettudományi kiadvány megjelentetésével a szaktudomány területén akarunk tiszteletet kiharcolni országos, sőt nemzetközi vonatkozásban a magyar katolikus történettudomány táborának. A «REGNUM» egyelőre évkönyv formájában jelenik meg, azonban nem a neobarokk szellemiség évkönyveinek szokásos unalmában és céltudatlanságában. A «REGNUM» szervezett munka, kollektív történetírói összefogás eredménye. Minden egyes cikkében és az egész kiadvány szellemében a katolikus eszmévilág és az ország nagy tradícióinak tisztelete kell kifejezésre jusson.

Az a körülmény, hogy katolikus és nagy magyar tradíciókat képviselünk, kötelességünkké teszi, hogy ne maradjunk meg kiadványunkkal az ország határain belül. A nagy magyar tradíciók egyre mélyülő tiszteletet vívnak ki a világ katolikus közvéleményében.

A katolikus történetírói munkaszervezet nemzeti missziót teljesít, ha katolikus összeköttetései révén megismerteti a magyar történetírás igazi problémáit. Sok mindent el akarunk mondani a «REGNUM» francia kiadványában a legutolsó évek történetírásáról s a történetíró objektív tollával akarjuk megírni korunk magyar kultúrpolitikájának küzdelmeit is.

Abbáziában

meleg tengeri gyógyfürdők

a „Residenz“

penzióban mind a négy emeleten kaphatók. Idősebb uraknak és hölgyeknek, szívbetegeknek, asztmásoknak és elmeszesedésből eredő betegségeknek nagyon fontos, hogy a Residenz nem fekszik magaslaton. Óriási előnye még, hogy az összes előírt diéták pontosan betarthatók. Kitűnő konyha. A Residenzben minden kényelem és az összes modern komfort megtalálható, folyó meleg és hideg víz a szobákban. Lift, központi vízfűtés, 22 fokos meleg, tengerre néző, napos, loggiás és erkélyes szobák kényelmes ágyakkal. A Residenz egészen a tengerparton fekszik és nem a tengerparttal szemben. Első kategória, feltűnő olcsó penzióárak. Bővebb információt nyújt Erényi Béla gyógyszerész szemé'yesen reggel fél 9-től este fél 7-ig (Diana-patika, Károly király-út 5). Minden levélre válaszolunk és prospektust küldünk. Telefon : 31-6-19.

TÓTH TIHAMÉR dr. egyetemi tanár írja
CSABA MARGIT dr.:

AMIT A FIATAL ASSZONYNAK TUDNIA KELL

című, a napokban megjelent könyvének előszavában. «Amilyen fontos ez a probléma, éppoly nehéz és kényes annak tárgyalása. A könyvet író orvosnő nem térhetett ki e kötetben oly kérdések és részletek megbeszélése elől sem, amiket valóban csak szent komolysággal és azzal a lelki megilletődöttséggel szabad olvasni, ami az életfakadás nagy misztériumának gondolatára hatalmába vesz minden komoly embert. De éppen az adja meg a könyvnek pótolhatatlan értékét és maradandó becsét, hogy írója orvosnő létere is nagy finomsággal, jóleső elővigyázattal és kötelező kegyelettel nyúl a legnehezebb témák megtárgyalásához is. Úgy, hogy a könyv minden során átlebegő pedagógiai érzék és őszinte vallásos gondolkodás végeredményben ezt a legnehezebb erkölcsi problémákkal foglalkozó kötetet a gyermek és anyaság kultuszának megdicsőítésévé, megkoronázásává avatja. «A gyermek a házasság végső célja! Szent dolog a gyermek!» — ez a kiáltás csendül ki a könyv minden sorából. Hiszem, hogy erre a könyvre óriási küldetés, áldásos hivatás vár, mert sikerül neki majd megszerettetni a legszebb képet, amit a föld csak felmutathat: a gyermekeit karján tartó édesanyának áldott képét!»

A könyv a **SENT ISTVÁN-TÁRSULAT** kiadásában jelent meg és 3.40 pengő bolti áron kapható minden könyvesboltban.

A Vigilia 1935. évi I. kötetében Avar Gyula tollából megjelent «Veszély-e a turanizmus» című cikkben több kitétel foglalkozik a Levente c. lap és annak szerkesztőjének működésével, úgy állítván be a dolgot, mintha a Levente c. lap keresztény-katolikus ellenes, «újpogány elveket» hirdetne a turanizmus leple alatt. A Vigilia szerkesztősége a Levente szerkesztője által rendelkezésre bocsátott lapszámközből, okmányokból és egyéb adatokból megállapította, hogy Avar Gyula cikkének a Leventére vonatkozó része tévedésen és felületes átnézésen alapul. A Vigilia szerkesztősége megállapítja, hogy a Levente szerkesztősége keresztény-katolikus ellenes tendenciákkal meg nem vádolható, sőt ellenkezőleg pozitív keresztény szellemben dolgozik. A Vigilia szerkesztősége Avar Gyula cikkének vonatkozó kitételeit nem osztja.

A VIGILIA

előfizetési ára

EGY ÉVRE 5 PENGŐ

A pénz beküldhető a „Vigilia“ 20.668. számú csekklapján a pénz rendeltetésének pontos megjelölésével.

Megrendeléseket elfogad a Vigilia kiadóhivatala VIII., Szentkirályi-u. 28., a Szent István-Társulat összes könyvesboltjai: Budapest, Kecskeméti-u. 2., Szeged, Kárász-utca 10., Pécs, Széchenyi-tér 18. sz., Debrecen, Szent Anna-u. 10-12., Győr, Deák Ferenc-utca 2. sz., Balassagyarmat, Rákóczi fejedelem-u. 22., Cegléd, Rákóczi-út 2. sz., valamint minden nagyobb könyvkereskedés.

VÁGJA KI ezt a megrendelőlapot, írja rá pontos címét és helyezze be a mellékelt borítékba, küldje el a **VIGILIA** kiadóhivatalának címére.

MEGRENDELŐLAP

Ezennel megrendelem a VIGILIÁT egy évre 5 P-ért (külföldre 7 P). A pénzt csekklapon beküldöttem, kérek csekkbefizetési-lapot. A lapot megkaptam, az első, a második számot kérem. (Nem kívánt törlendő.)

Név:

Cím:

.....

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
könyvesboltjaiban:

Budapest, IV., Kecskeméti-u. 2.,

Balassagyarmat, Rákóczi fejedelem-u. 22.,
Cegléd, Rákóczi-út 2., — Győr, Deák Ferenc-utca 2.,
Pécs, Széchenyi-tér 18., — Szeged, Kárász-utca 10.,
Debrecen, Szt. Anna-u. 10-12.

minden jó könyvet,

imakönyvet,

tudományos könyvet,

díszmunkát,

lelki olvasmányt,

ifjúsági, mese-

és képeskönyvet,

regényt,

naptárt,

zeneművet

megtalálhat, megrendelhet,
beszerezhet a legolcsóbb áron.

STEPHANEUM NYOMDA R. T. BUDAPEST
VIII. kerület, Szentkirályi - utca 28. szám.
A nyomdát felelős: ifj. Kohl Ferenc.